

7 2184

Szerkesztette: P. Szabó Sándor

A Sárkány közbelép

- Kína nemzetközi kapcsolatai, gazdasága és közigazgatási rendszere a 21. században

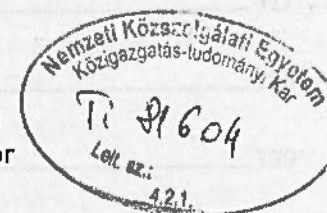

ÚJ SZÉCHENYI TERV

A Sárkány közbelép

- Kína nemzetközi kapcsolatai, gazdasága és közigazgatási rendszere
a 21. században

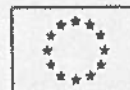
Szerkesztette:
P. Szabó Sándor

Nemzeti Közsolgálati Egyetem,
Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központ

2012

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Projekt címe: A tudományos képzés műhelyeinek átfogó fejlesztése a Budapesti Corvinus Egyetemen és a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen
Projektazonosító: TÁMOP 4.2.2/B-10/1-2010-0023

Lektorálta:
Jordán Gyula
Nahoczky Csaba
P. Szabó Sándor

A címlapon:
Sárkányhajó a Nyugati-tavon – Bédi Sándor felvétele

ISBN 978-963-503-484-0

© P. Szabó Sándor, 2012
© A tanulmányok szerzői

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	5
Alkotmányos berendezkedés és kormányzás Kínában / P. Szabó Sándor	7
Két tigris egy hegyen – a kínai–amerikai kapcsolatok / Wang Jisi	35
Multilateralizmus a kínai külpolitikában: globális és regionális hatások / Lehoczki Bernadett	49
Kína és az ASEAN kapcsolata – új perspektívák / Lukács József	69
Kína felemelkedésének nemzetközi politikai következményei / Mészáros Tamás	83
Az Egyesült Államok ázsiai–csendes-óceáni stratégiája Kína szemszögéből / Nahoczky Csaba	111
Kína békés felemelkedése / Balázs Dániel	117
A kínai egészségügyről / Köves Kitti	125
A kínai születésszabályozási politika / Bakonyi Barbara	139
A kínai bankrendszer / Fási Ferenc	153
Kína mobiltávközlési piaca és a kínaiak mobiltelefon- használatának jellegzetességei / Simay Attila Endre	165
Kína növendékiparág-védelmi politikája az autóiparban / Komor Bence	177
A kínai ingatlanpiac néhány jellegzetessége / Csontos Dániel	193
A guanxi szerepe a nemzetközi kapcsolati marketingben / Berend Dóra Ágnes	201
Kínai kultúra és menedzsment a nemzetközi kultúra- kutatások tükrében / Horváthné Varga Polyák Csilla	221

Alkotmánytervezés és kormányzás Kínában

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központjában működő kutatói műhely elsősorban Kína nemzetközi kapcsolatainak, gazdaságának, közigazgatási rendszerének és társadalmának kutatásával foglalkozik. A könyvben olvasható tanulmányok szerzői a Központ oktatói, vendégoktatói, Ph.D. hallgatók, továbbá a Központoz tartozó Kínakutatási Tudományos Diákkör hallgatói.

A könyv elkészítésében nyújtott segítségért köszönet illeti Bédi Sándort, Miklós Katalint és Hutkai Zsuzsannát, továbbá a Kína-kutatási Tudományos Diákkör korábbi és jelenlegi titkárait: Bakonyi Barbarát, Vörös Boriszt, Szigeti Júliát és ZajácZ Krisztiánt.

A könyv „A tudományos képzés műhelyeinek átfogó fejlesztése a Budapesti Corvinus Egyetemen és a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen” című projekt (TÁMOP 4.2.2/B-10/1-2010-0023) keretében jelent meg.

Dr. P. Szabó Sándor
igazgató
Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és
Társadalomkutató Központ

Alkotmányos berendezkedés és kormányzás Kínában*

P. Szabó Sándor

Bevezetés

Van egy régi kínai mondás, amely így hangzik:

„Vannak rendteremtésre képes emberek, de nincs rendteremtésre képes törvény.”¹

Ebben a mondásban kiválóan visszatükröződik az a több ezer éves kínai szemlélet, hogy a jó kormányzás megteremtője nem (vagy nem elsősorban) a törvényi szabályozás, hanem a kormányzásra hivatott ember vagy emberek. Ez a szemlélet ma is markánsan jelen van számos kínai ember gondolkodásában.

Törvények, törvénykönyvek már a hosszú kínai történelem rendkívül korai időszakában is léteztek,² ráadásul az ókori Kínában az ún. legista (vagy: törvénykező; *fajia* 法家) filozófiai iskola számos képviselője igyekezett meggyőzni kortársait a törvények (*fa* 法) fontosságáról, sőt mindenhatóságáról.³ Azonban a konfuciánusok (*rujia* 儒家) által képviselt szemléletet a legisták nem tudták alapjaiban megváltoztatni. A konfuciánus eszmei alapokra felépült kínai társadalom a kormányzás szempontjából az uralkodó személyes kvalitásait, „erényeit” (*de* 德) tartotta elsődlegesnek, a törvényeket pedig lényegesen hátrébb sorolta a fontossági sorrendben.⁴

* Ez a tanulmány a Budapesti Corvinus Egyetem 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0005. számú TÁMOP program [Társadalmi Megújulás Operatív Program] *Hatékony állam, szakértő közigazgatás, regionális fejlesztések a versenyképes társadalomért* alprojektjében, a „Közigazgatási szervezet és e-kormányzás” műhelyben készült.

¹ *You zhi ren, wu zhi fa* 有治人, 无治法. (Legkorábbi ismert előfordulási hely: a *Xunzi* 荀子 című ókori könyv *Jundao* 君道 fejezete.)

² SQMZZX 1978: 1-2; ZHMZZX 1985: 9-15; LEWIS 1999: 21; WELD 1999: 77-97; CHEN 2008: 8-10.

³ FUNG 2003: 198-210; TÓKEI 2005: 259-264; LIU 2006: 182-194; CHEN 2008: 14-16.

⁴ GUO 2002: x-xiii, 10.; P. SZABÓ 2003: 106-107; CHEN 2008: 10-19.; LIU 2006: 60-63, 187-194.

Az egymást követő kínai dinasztiák számára az államszervezet felépítése elsősorban szertartásügyi (*li 礼*) kérdés volt, és korántsem a törvények körébe tartozó kérdés. Az uralkodó szertartásosságának fontos fokmérője volt, hogy intézményrendszere mennyiben viszi tovább a konfucianusok által a végletekig magasztalt és idealizált nagy elődök hagyományait.⁵ A kínai törvények elsősorban büntetőjogi természetűek voltak, elsősorban azzal foglalkoztak, hogy az államnak miképpen kell az egyes bűnöket megtorolnia.⁶

Az alábbiakban először röviden bemutatjuk a modern kínai alkotmányosság kezdeteit, a Kínai Népköztársaság korábbi alkotmányait, és a jelenlegi alkotmány létrejöttelének politikai, társadalmi feltételeit. Ezt követően rátérünk annak elemzésére, hogy a jelenleg hatályos kínai alkotmány miként jelöli ki az állam és a közigazgatás alapvető szervezeteinek helyét és funkcióit, hogyan alakul az alkotmányban rögzített formális hatalmi tagozódásuk. Végül azt tárgyaljuk, hogy a gyakorlatban hogyan működnek mindezen szervezetek, a valóságban milyen helyet foglalnak el az állam és a közigazgatás rendszerében. A tanulmány célja, hogy átfogó képet rajzoljon a kínai állam és a kínai közigazgatás alapvető szervezeteiről, azok működéséről, egymáshoz való viszonyáról, alapot teremtve egyes specifikus témakörök további tárgyalásához.

A modern alkotmányosság kezdetei Kínában

A modern alkotmányosság kezdetei Kínában a császárság végóráira tehető, arra az időszakra, amikor a császárság rendszere már minden eresztékében recsegett-ropogott.

Az 1800-as évek során a kínai gazdaság és társadalom egyre mélyülő válságba került, pedig a 19. század elején Kína még gazdasági nagyhatalom volt, ő termelte meg a világ GDP-jének több mint 30 százalékát. Az 1800-as évek folyamán azonban a gazdaság nem tudott lépést tartani a hatalmas népesség szükségleteivel, igényeivel, Kína időről időre területeket veszített, egyre nagyobb mértékben csorbult a szuverenitása, egyre kevésbé volt képes kezelni mind a belső eredetű, mind pedig a határain túlról érkező problémákat. 1840 és 1842 között lezajlott az első ópiumháború, melynek során Kína saját területén összecsapott Nagy-Britanniával. A háború Kína térdre kényszerítésével végződött: Kína a nankingi szerződésben (1842. augusztus 29.) vállalta, hogy

⁵ LEWIS 1999: 13-52; JIANG 2006: 21-48.

⁶ GUO 2002: xiii; CHEN 2008: 19; JORDÁN 2008: 11.

átadja Nagy-Britanniának Hongkong szigetét, és az angol kereskedők előtt megnyit öt kikötőt (Kanton, Xiamen, Fuzhou, Ningbo, Sanghaj). A külföldi hatalmak kínai terjeszkedése, erőszakos térnyerése ezzel korántsem szűnt meg. 1856 és 1860 között lezajlott a második ópiumháború, melynek eredményeként Kína ismét olyan engedményeket kényszerült tenni a külföldi hatalmak (Nagy-Britannia, Franciaország, Egyesült Államok, Oroszország, és nem sokkal később további országok, pl. Németország és Portugália) számára, amelyek jelentős mértékben sértették nemzeti érdekeit és szuverenitását (lásd: tianjini szerződés és pekingi szerződés). Mindeközben a kínai kormányzatnak számos belső konfliktussal kellett szembenéznie. A 19. század második felében egymást érték a császári udvar hatalma ellen irányuló felkelések. Ezek közül kiemelendő az 1851 és 1864 közötti taiping-felkelés, amely rendkívül komolyan próbára tette a Qing-uralkodóház politikai hatalmát és katonai erejét. Ugyanakkor a kínai nemzeti öntudatra az egyik legnagyobb csapást az 1894-95-ös kínai-japán háborúban elszenvedett vereség jelentette. A Kína által tradicionálisan vazallusállamnak tekintett Japán a háborút lezáró simonoszeki szerződés kikényszerítésével jelentős nagyságú területeket szakított ki Kína szuverenitása alól, illetve Kína vazallusi területeiből (Penghu-szigetek, Tajvan, Koreai-félsziget és a Liaodong-félsziget – ez utóbbiról egyébiránt más hatalmak nyomására nem sokkal később le kellett mondania). Ráadásul ettől kezdve még inkább felgyorsult a külföldiek terjeszkedése Kínán belül, egyre nagyobb koncessziós területek jöttek létre (Németország pl. a Shandong-félszigeten terjeszkedett).⁷

Kínában a 19. század végére egyre többen az intézményi reformok elmaradásában kezdték látni a kudarcok okát, egyre fokozottabban merült fel az intézményi reformok szükségessége. Ehhez jelentősen hozzájárult annak – Kína számára sok fájdalommal járó – megtapasztalása is, hogy a Meidzsi-reformokkal párhuzamosan Japán gazdasági, katonai, politikai ereje látványos növekedésnek indult.

1898-ban Guangxu császár felkarolta a reformokat szorgalmazó értelmiségiek egy csoportját, illetve kezdeményezéseiket, és kísérletet tett egy sor intézményi reform bevezetésére. Ezt a reformkísérletet nevezik „száznapos reformnak”. A reform egyik szellemi irányítója Kang Youwei volt, a kínai

⁷ PENG 2005: 12-13; FAIRBANK-GOLDMAN: 2006: 187-234; CHOW 2007: 16.; MADDISON 2007: 43-49, 157; VEECK-PANNELL-SMITH-HUANG 2007: 70-72; TIAN 2007: 1-2.; GUO 2010: 10-12.

alkotmányos monarchia kialakításának egyik legfőbb teoretikusa és szorgalmazója. Azonban a reformfolyamat hamar elakadt, a konzervatív erők visszavették a hatalmat a reformer császártól, Guangxu császárt házi őrizetbe helyezték, és újra Ci Xi anyacsászárné vette kezébe a hatalmat.⁸

1908-ban a mandzsu császári udvar – engedve az egyre növekvő társadalmi elvárásnak – bejelentette, hogy alkotmányos monarchia fog létrejönni, és közvették a *Császári Alkotmány Alapelvei* (钦定宪法大纲 *Qinding xianfa dagang*) című dokumentumot, amely felvázolta a jövőben életbe léptetendő alkotmány főbb vonalait. Ennek az alkotmánynak a bevezetésére azonban már nem került sor, mert 1911-ben kitört a polgári forradalom, és elsöpörte a császári uralkodóház hatalmát.⁹

1911-től 1949-ig, a Kínai Népköztársaság megalakulásáig, a politikailag és területileg egyaránt sok részre szakadt Kínában több politikai erő is létrehozta saját alkotmányát. Két példa: 1931-ben a Kínai Kommunista Párt a Jiangxi tartománybeli Ruijinben megalkotta és kihirdette az általa uralt területek alkotmányát, *A Kínai Szovjet Köztársaság Alkotmányi Alapelveit* (*Zhonghua Suweiai Gongheguo Xianfa Dagang* 中华苏维埃共和国宪法大纲); 1946-ban a Guomindang kormány rögzítette és kihirdette *A Kínai Köztársaság Alkotmányát* (*Zhonghua Minguo Xianfa* 中华民国宪法).¹⁰

Mindez jól tükrözi, hogy ekkorra a különböző kínai politikai erők már fontosnak látták, hogy alkotmányban fektessék le az állammal kapcsolatos alapelveiket.

A Kínai Népköztársaság korábbi alkotmányai, és a jelenlegi alkotmány létrejvetelének politikai, társadalmi feltételei

1949. szeptember 29-én (pár nappal a Kínai Népköztársaság október 1-jei kikiáltása előtt) a Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület elfogadta *A Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület Közös Vezérelvei* (*Zhongguo Renmin Zhengzhi Xieshang Huiyi gongtong gangling* 中国人民政治协商会议共同纲领) című dokumentumot, amely hosszú időn át a Kínai Népköztársaság ideiglenes alkotmányaként funkcionált. Ez volt az ún. „újdemokratikus” időszak alkotmánya.¹¹

⁸ TENG 2002: 48-49.

⁹ XIE 2006: 35; ZHANG-ZHOU 2007: 194.

¹⁰ XIE 2006: 35.

¹¹ HE 2007: 12-15.

1954-ben, az újdemokratikus időszak végóráiban megszületett a Kínai Népköztársaság első hivatalos alkotmánya, amely jelentős mértékben építkezett a korábbi ideiglenes alkotmányból, ugyanakkor *A Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület Közös Vezérelvei* című dokumentummal ellentétben már explicit módon célként jelölte meg a „szocialista társadalom” építését, és megszabta a folyamat jövőbeni irányvonalait is (pl. kollektivizálás). Az 1954-es alkotmány a szocialista átalakítás új szakaszba lépésének alkotmánya volt.¹²

A Kínai Népköztársaság következő alkotmánya 1975-ben született meg, a Mao Zedong személyi kultuszát és diktatórikus hatalmát a végletekig fokozó „kulturális forradalom” (1966-1976) idején. Ekkor a korábbi alkotmány a gyakorlatban már évek óta fel volt függesztve. Az 1975-ös alkotmány legitimizálta a kulturális forradalom során kialakult állapotokat, és állami ideológia rangjára emelte a maói ideológiát. Ez az alkotmány a „kulturális forradalom” szüleménye volt.¹³

A következő alkotmány 1978-ban, a „kulturális forradalom” után, de még annak hatása alatt jött létre. Ez egy kapkodva és tudathasadásos állapotban összeállított alkotmány volt, amely abban az átmeneti időszakban született, amikor már szemben állnak egymással a konzervatív és a haladó erők, elképzelések, azonban még a konzervatív erők voltak túlsúlyban. Bár létrejövetelekor a „négyek bandája” már le volt tartóztatva, azonban a kormányrudat még Mao kijelölt örököse, Hua Guofeng tartotta kezében. A „kulturális forradalom” szellemiségét hordozta tovább, csak kismértékben finomított rajta. Az 1978-as alkotmány a „kulturális forradalmat” követő átmeneti időszak alkotmánya volt.¹⁴

A jelenleg hatályos alkotmány 1982-ben született meg. Később többször módosították: 1988-ban, 1993-ban, 1999-ben, majd utoljára 2004-ben. Az új alkotmány a „nyitás és reform” (*gaige kaifang* 改革开放) politikájának alkotmánya, úgy is fogalmazhatnánk, hogy ez a Deng Xiaoping-i alkotmány. Ez az alkotmány már szakít a kulturális forradalom örökségével.¹⁵

Az 1982-es alkotmány elfogadásának feltételei fokozatosan értek meg. Fontos állomás volt az idevezető úton, hogy 1981-ben Deng javaslatára a Kínai Kommunista Párt elfogadta a *Határozat a Kínai Népköztársaság megalapítása utáni időszak egyes párttörténeti kérdéseiről* (*Guanyu jianguo yilai dangde*

¹² HE 2007: 77-81.

¹³ HE 2007: 237.

¹⁴ XIE 2006: 41; HE 2007: 255-256.

¹⁵ ZHANG-ZHOU 2007: 193-202; CHEN 2008: 90-96.

ruogan lishi wenti de jueyi 关于建国以来党的若干历史问题的决议) című dokumentumot, amely elítélte a párt, és azon belül Mao Zedong egyes hibáit.¹⁶

Az új alkotmány létrejöttének lehetőségét az teremtette meg, hogy a reformfolyamat hívei fokozatosan felülkerekedtek a konzervatív erőkkkel szemben. 1982-re a párt és az állam vezetése a Deng Xiaoping személye köré csoportosulók kezébe került: Deng maga 1978-ban a Politikai Tanácskozó Testület elnöke (1978–1983-ig) lett, 1980-ban Zhao Ziyang lett a miniszterelnök (1980–1987), 1981-ben Hu Yaobang (1981–1987) lett a Kínai Kommunista Párt főtitkára, és ami a hatalomváltás legmarkánsabb jele volt, 1981-ben Deng Xiaoping lett a Kínai Kommunista Párt Központi Katonai Bizottságának elnöke (1981–1989), vagyis a kínai haderő legfőbb ura (ezt a pozíciót tradicionálisan a politikai hatalom első számú birtokosa tölti be Kínában).¹⁷

Ezek a feltételek tették lehetővé, hogy egy új eszmeiséget, a Deng és a köréje csoportosulók eszmeiségét megtestesítő alkotmány jöjjön létre 1982-ben.

A kínai vezetés megindította a gazdasági és a társadalmi reformokat, ugyanakkor a politikai reformok a Deng által rögzített ún. „négy alapelv” (*si xiang jiben yuanze* 四项基本原则) mentén haladtak. Ez a „négy alapelv” a következő volt:¹⁸

1. ragaszkodni kell a szocializmus útjához
2. ragaszkodni kell a proletariátus diktatúrájához
3. ragaszkodni kell a Kommunista Párt vezető szerepéhez
4. ragaszkodni kell a marxizmus–leninizmushoz, és a Mao Zedong-i eszmékhez

Az új, jelenleg is érvényben lévő alkotmányban ezek az alapelvek is messzemenően visszatükröződnek. Ennek példaként álljon itt az alkotmány 1. fejezetének 1. cikkelye, amely kimondja:

„A Kínai Népköztársaság a munkásosztály által vezetett, és a munkás-paraszt szövetségen alapuló népi demokratikus diktatúrát érvényesítő szocialista ország. A szocialista rendszer a Kínai Népköztársaság alapvető rendszere. Tilos bármilyen szervezet vagy egyén számára, hogy a szocialista rendszer megbontására törekedjen.”¹⁹

¹⁶ HE 2007: 273-275.

¹⁷ HE 2007: 275.

¹⁸ HE 2007: 264; CHEN 2008: 98.

¹⁹ ZRGX 2007: 6. (1. cikkely)

A Kínai Népköztársaság jelenlegi alkotmánya és alkotmányos berendezkedése

A Kínai Népköztársaság jelenlegi alkotmánya (A Kínai Népköztársaság Alkotmánya; *Zhonghua Renmin Gongheguo Xianfa* 中华人民共和国宪法) egy preambulumot és négy fejezetet tartalmaz.²⁰ A négy fejezet a következő:

1. Alapelvek
2. Az állampolgárok alapvető jogai és kötelességei
3. Az állami szervezetek
4. Zászló, himnusz, címer, főváros

Az alkotmány kimondja, hogy semmilyen törvény vagy jogszabály nem kerülhet vele összeütközésbe, így a Kínai Népköztársaság legmagasabb szintű törvényeként határozza meg önmagát.²¹

Az alábbiakban tekintsük át, hogy a Kínai Népköztársaság alkotmánya miként jelöli ki az állam és a közigazgatás alapvető egységeinek, szervezeteinek helyét és funkcióit, hogyan alakul ezen egységek, szervezetek alkotmányban rögzített formális hatalmi tagozódása.

Az alkotmány kimondja, hogy az államszervezet csúcsán az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés (az országos parlament; *Quanguo Renmin Daibiao Dahui* 全国人民代表大会) foglal helyet, melynek van egy Állandó Bizottsága is (*Changwu Weiyuanhui* 常务委员会):

„A Kínai Népköztársaság Országos Népi Képviselői Nagygyűlése a legfőbb államhatalmi szerv. Állandó testülete az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés Állandó Bizottsága.”²²

Az alkotmány szerint az állampolgárok az Országos Népi Képviselői Nagygyűlésen és a különböző közigazgatási szinteken létesített helyi Népi Képviselői Nagygyűléseken keresztül gyakorolják a politikai hatalmat:

„A Kínai Népköztársaságban minden hatalom a népé. A nép hatalomgyakorlásának szervezete az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés és a különböző szintű helyi Népi Képviselői Nagygyűlések.”²³

²⁰ ZRGX 2007: 1-2.

²¹ ZRGX 2007: 8. (5. cikkely)

²² ZRGX 2007: 33. (57. cikkely)

A törvényhozás jogával az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés és annak Állandó Bizottsága rendelkezik:

„Az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés és az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés Állandó Bizottsága gyakorolja a törvényhozás jogát.”²⁴

Az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés megbízatása öt évre szól, rendszerint évente egy alkalommal ülésezik, általában kb. 15 napon át (az elmúlt több mint egy évtized során az ülészak rendszeresen március 5-én kezdődött). Az Országos Népi Képviselői Nagygyűlésnek jelenleg közel 3000 képviselő a tagja. Az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés hatáskörébe tartozik egyebek mellett:²⁵

- az alkotmánymódosítás
- az alkotmány megvalósulásának felügyelete
- az ún. „alapvető törvények” (pl. büntetőjogi törvények, polgári jogi törvények, az állami szervezetekkel kapcsolatos törvények stb.) megalkotása és módosítása
- az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés Állandó Bizottsága által alkotott törvények, határozatok megváltoztatása vagy hatályon kívül helyezése
- a Kínai Népköztársaság elnökének és alelnökének megválasztása
- a Kínai Népköztársaság elnökének javaslata alapján a miniszterelnök személyének meghatározása; a miniszterelnök javaslata alapján a miniszterelnök-helyettes, az államtanácsstagok és a miniszterek személyének meghatározása
- megválasztani a Kínai Népköztársaság Központi Katonai Bizottságának elnökét
- a Legfelsőbb Népi Bíróság elnökének megválasztása
- a Legfőbb Népi Ügyészség legfőbb ügyészeinek megválasztása
- az állami költségvetés elfogadása és ellenőrzése

²³ ZRGX 2007: 6. (2. cikkely)

²⁴ ZRGX 2007: 33. (58. cikkely)

²⁵ ZRGX 2007: 34-36. (60-64. cikkely); XIE 2006: 114-117; YANG-LI 2007: 123-132.

- a Kínai Népköztársaság elnökének, alelnökének, miniszterelnökének, miniszterelnök-helyettesének, az államtanácsstagoknak, a minisztereknek, a Központi Katonai Bizottság elnökének, a Legfelsőbb Népi Bíróság elnökének, a legfőbb ügyésznek a tisztsége alóli felmentése

Mint azt az alkotmány előírja, az Országos Népi Képviselői Nagygyűlésnek van egy Állandó Bizottsága. Amikor az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés éppen nem ülésezik (vagyis az év túlnyomó részében), az Állandó Bizottság látja el az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés feladatainak egy részét. Az Állandó Bizottság tagjait az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés képviselői közül választják, a bizottságnak jelenleg 175 tagja van, a bizottsági tagok megbízatásának időtartama azonos az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés megbízatásának időtartamával. Az Állandó Bizottság munkáját az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés ellenőrzi, az Állandó Bizottságnak munkájáról jelentést kell készítenie számára. Az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés Állandó Bizottságának hatáskörébe tartozik többek között:²⁶

- az alkotmány és a törvények értelmezése
- az alkotmány megvalósulásának felügyelete
- az ún. „alapvető törvények” (az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés hatáskörébe tartozó törvények) körén kívül eső törvények megalkotása és módosítása
- az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés ülészakán kívül eső időszakban az ún. „alapvető törvények” (az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés hatáskörébe tartozó törvények) kiegészítése és módosítása, feltéve, hogy a módosítások és kiegészítések nem ellentétesek az eredeti törvény alapelveivel
- az Államtanács (a kormányzat) azon határozatainak, rendeleteinek, közigazgatási szabályozásainak hatályon kívül helyezése, melyek ellentétesek az alkotmánnyal vagy a törvényekkel

Az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés mellett országszerte léteznek a közigazgatás különböző szintjein álló helyi Népi Képviselői Nagygyűlések (helyi parlamentek; *Difang Renmin Daibiao Dahui* 地方人民代表大会),

²⁶ ZRGX 2007: 37-39. (66-67., 69. cikkely); XIE 2006: 115-119; YANG-LI 2007: 133-137.

melyeknek az alkotmány fontos szerepet jelöl ki a helyi közigazgatásban. Helyi Népi Képviselői Nagygyűlések létesítését a tartományok, a tartományi rangú városok, a járások, a városok, a városi kerületek, a községek, a nemzetiségi községek és a mezővárosok, továbbá az autonóm igazgatási területek, autonóm igazgatású megyék és autonóm járások számára írja elő az alkotmány.²⁷ Az alkotmány úgy rendelkezik, hogy a járási szintű és a magasabb szintű helyi Népi Képviselői Nagygyűléseknek Állandó Bizottságot is kell létesíteniük.²⁸ A helyi szintű Népi Képviselői Nagygyűlések a helyi közigazgatás legfőbb államhatalmi szervének számítanak, helyi érdekű ügyekben hoznak döntéseket, határozatokat, helyi érvényű terveket, koncepciókat dolgoznak ki, fogadnak el, megválasztják és felmentik tisztségükből a helyi szintű közigazgatás legfontosabb szervezeteinek vezetőit, ellenőrzik a helyi szintű kormányzat és közigazgatás munkáját, működését, bizonyos szintű helyi Népi Képviselői Nagygyűlések helyi rendeletalkotási joggal is rendelkeznek (pl. a tartományok, a tartományi jogú városok, az autonóm igazgatási területek, a tartományi Népi Kormányzat székhelyeül szolgáló városok, és az Államtanács ilyen irányú engedélyével rendelkező egyes nagyvárosok Népi Képviselői Nagygyűlései).²⁹

A Kínai Népköztársaság legmagasabb szintű közjogi méltósága a Kínai Népköztársaság elnöke (*Zhonghua Renmin Gongheguo zhuxi* 中华人民共和国主席). Az államelnök az állami programokon és a diplomáciai kapcsolatok terén az ország első számú képviselője, tevékenysége azonban elsősorban formális jellegű, ügyrendi, protokolláris és szimbolikus szempontból bír fontossággal, pozíciójához az alkotmány nem rendel valódi hatalmat. Az alkotmány előírása szerint az államelnöknek az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés és Állandó Bizottságának határozatai alapján kell végeznie munkáját, tehát az alkotmány valójában az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés és Állandó Bizottsága alá rendeli az államelnököt. Az államelnököt az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés választja meg és távolíthatja el tisztségéből, a tisztség betöltőjének minimum 45 éves kínai állampolgárnak kell lennie. Az államelnök megbízatása öt évre szól, és egymást követően nem haladhatja meg a tíz évet. Az államelnök feladatai

²⁷ ZRGX 2007: 50, 63. (95., 112. cikkely)

²⁸ ZRGX 2007: 50-51. (96. cikkely)

²⁹ ZRGX 2007: 50, 51-52, 53., 54. (96., 99., 100., 101. cikkely); XIE 2008: 121-124; YANG-LI 2007: 138-144.

közé tartozik egyebek mellett, hogy „az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés határozatai alapján, és az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés Állandó Bizottságának határozatai alapján”.³⁰

- kihirdeti a törvényeket
- kinevezi és felmenti tisztsége alól a miniszterelnököt, a miniszterelnök-helyettest, az államtanács tagjait, a minisztereket
- kitüntetések adományoz
- kihirdeti a vészhelyzetet

A Kínai Népköztársaság kormánya az Államtanács (*Guowuyuan* 国务院), vagy más néven a Központi Népi Kormány (*Zhongyang Renmin Zhengfu* 中央人民政府), melynek funkcióját és az államszervezetben betöltött helyét az alkotmány a következőképpen definiálja:

„A Kínai Népköztársaság Államtanácsa, vagyis a Központi Népi Kormány, a legmagasabb szintű államhatalmi testület³¹ végrehajtó szerve, a legmagasabb szintű kormányzati szervezet.”³²

Az Államtanácsnak az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés és Állandó Bizottsága ellenőrzése alatt kell végeznie munkáját. Az alkotmány kimondja, hogy az Államtanács az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés és annak Állandó Bizottsága felé felelősséggel és beszámolási kötelezettséggel tartozik.³³ Az alkotmány a kormány legfelső szintjének személyi összetételét illetően is az Országos Népi Képviselői Nagygyűlésre ruhazza a döntési jogot. A miniszterelnököt (*zongli* 总理) az államelnök javaslatára az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés választja meg. Szintén az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés választja meg a miniszterelnök javaslatára egyebek mellett az Államtanács tagjait, a miniszterelnök-helyettest, a minisztereket és az egyes bizottságok vezetőit. Ugyanakkor az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés fel is mentheti tisztségéből a miniszterelnököt, illetve a kormány más vezető tisztségviselőit. Az alkotmány tehát a Központi Népi

³⁰ ZRGX 2007: 44-45. (80., 81., 82., 83. cikkely); ZHANG-ZHOU 2007: 193-194, 197.

³¹ Vagyis: az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés.

³² ZRGX 2007: 45. (85. cikkely)

³³ ZRGX 2007: 49. (92. cikkely)

Kormányt az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés és Állandó Bizottsága alá rendeli.³⁴

Az alkotmány *szimbolikus értelemben* ugyanakkor az államelnök személye alá is helyezi az Államtanácsot: az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés döntése alapján az államelnök nevezi ki és menti fel tisztségéből a kormány tagjait, beleértve a miniszterelnököt és a minisztereket is, ugyanakkor – mint említettük – ő tesz javaslatot a miniszterelnök személyére is.³⁵

Az alkotmány 86. cikkelye szerint külön törvényben kell meghatározni, hogy az Államtanács milyen szervezeti egységekből (minisztériumok, bizottságok stb.) tevődik össze.³⁶ Az Államtanácsnak jelenleg 27 minisztériuma, illetve minisztériumi szintű szervezete van (pl. Külügyminisztérium, Pénzügyminisztérium, Kereskedelmi Minisztérium, Nemzeti Fejlesztési és Reformbizottság, Nemzeti Népeségügyi és Születésszabályozási Bizottság stb.), továbbá több „irodája” (pl. Külföldön Élő Kínaiak Irodája, Hongkongi és Makaói Ügyek Irodája stb.), ezen kívül számos ún. „közvetlenül az Államtanács alá tartozó szervezet” kapcsolódik hozzá (pl. Központi Adóhivatal, Központi Vámhivatal, Állami Statisztikai Hivatal stb.).³⁷

A Központi Népi Kormány mellett a közigazgatás különböző szintjein országsszerte működnek helyi Népi Kormányok (*Difang Renmin Zhengfu* 地方人民政府), amelyek egyrészt a helyi Népi Képviselői Nagygyűlések végrehajtó szervei, másrészt az eggyel magasabb szintű helyi Népi Kormány és a Központi Népi Kormány irányítása alá tartoznak. A helyi Népi Kormányok rendszere a Kínai Népköztársaság túlnyomó részén négy szintű, ez a négy szint a hierarchia sorrendjében a következő: tartományi szint, városi szint, járási szint, községi szint. (1983-tól kezdett elterjedni, hogy a nagyobb, fejlettebb városokat a járások fölé rendelték.) Az ország kevésbé fejlett részein ugyanakkor a helyi Népi Kormányok rendszere három szintre tagozódik: tartományi szint, járási szint, községi szint.³⁸

Az alkotmány közvetlenül az országgyűlés és Állandó Bizottsága alá rendeli, tehát az Államtanáccsal azonos szintre helyezi a Központi Katonai Bizottságot (*Zhongyang Junshi Weiyuanhui* 中央军事委员会), a Legfelső Népi Bíróságot

³⁴ ZRGX 2007: 35-36. (62., 63. cikkely)

³⁵ ZRGX 2007: 35, 44. (62., 80. cikkely)

³⁶ ZRGX 2007: 46. (86. cikkely)

³⁷ ZRGZRZ/ZJ

³⁸ XIE 2006: 157; ZRGX 2007: 50, 58, 60-61, 63. (95., 105., 108., 110., 112. cikkely)

(*Zuigao Renmin Fayuan* 最高人民法院) és a Legfőbb Népi Ügyészséget (*Zuigao Renmin Jianchayuan* 最高人民检察院).

A Kínai Népköztársaság Központi Katonai Bizottsága az ország fegyveres erőinek irányítója, a Központi Katonai Bizottság elnöke a kínai hadsereg főparancsnoka. A bizottság elnökét, és az ő javaslatára a bizottság többi tagját, az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés választja meg. Az Országos Népi Képviselői Nagygyűlésnek joga van felmenteni tisztsége alól a bizottság valamennyi tagját, beleértve az elnököt is. Az elnök munkája során az Országos Népi Képviselői Nagygyűlésnek és Állandó Bizottságának felel.³⁹

A Legfelső Népi Bíróság a Kínai Népköztársaság legfőbb bírósági szerve. A Legfelső Népi Bíróság az Országos Népi Képviselői Nagygyűlésnek és Állandó Bizottságának felel, elnökét az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés választja meg és mentheti fel tisztségéből. A Legfelső Népi Bíróság irányítja és ellenőrzi a különböző szintű helyi Népi Bíróságok munkáját. A helyi Népi Bíróságok három szintbe tagozódnak, vannak alapszintű, középszintű és felső szintű Népi Bíróságok. Alapszintű Népi Bíróságok elsősorban a járásokban, a kerületekkel nem rendelkező városokban, az autonóm igazgatású járásokban, és a városi kerületekben működnek. Középszintű Népi Bíróságok a tartományok (és az autonóm igazgatási területek) különböző régióiban, a tartományi jogú városokban, a közvetlenül tartományi (vagy autonóm területi) igazgatás alá tartozó városokban és az autonóm igazgatású megyékben tevékenykednek. A felső szintű Népi Bíróságok tartományi szintűek: a tartományi székhelyeken, az autonóm igazgatási területek székhelyén és a tartományi rangú városokban létesültek. Törvény határozza meg, hogy milyen szintű bíróságok milyen ügyeket tárgyalhatnak. A helyi Népi Bíróságok az őket létesítő helyi Népi Képviselői Nagygyűlésnek és Állandó Bizottságának felelnek, ugyanakkor munkájuk felett irányítást és ellenőrzést gyakorol a Legfelső Népi Bíróságon kívül az eggyel magasabb szintű, területileg illetékes Népi Bíróság.⁴⁰ A bíróságok függetlenségéről az alkotmány a következőt mondja:

„A Népi Bíróságok a törvények előírásait követve, függetlenül gyakorolják a bíraskodás jogát, államigazgatási szervek, társadalmi szervezetek és egyének befolyásától mentesen.”⁴¹

³⁹ ZRGX 2007: 35-36, 49-50. (62-63., 93-94. cikkely)

⁴⁰ XIE 2006: 205-207, 209-210; ZRGX 2007: 35-36., 66-69. (62-63., 123-128. cikkely)

⁴¹ ZRGX 2007: 68. (126. cikkely)

A Kínai Népköztársaság legmagasabb szintű ügyészi hivatala a Legfőbb Népi Ügyészség. A Legfőbb Népi Ügyészség az Országos Népi Képviselői Nagygyűlésnek és Állandó Bizottságának felel, a legfőbb ügyészt az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés választja meg és mentheti fel tisztségéből. A Legfőbb Népi Ügyészség irányítja és ellenőrzi a különböző szintű helyi Népi Ügyészségek munkáját. Akárcsak a helyi Népi Bíróságok, a helyi Népi Ügyészségek is három szintre oszlanak, vannak alapszintű, középszintű és felső szintű Népi Ügyészségek, melyek ugyanúgy helyezkednek el a közigazgatás különböző szintjein, mint a helyi Népi Bíróságok. A helyi Népi Ügyészségek az őket létesítő helyi Népi Képviselői Nagygyűlésnek és Állandó Bizottságának felelnek, ugyanakkor munkájuk felett irányítást és ellenőrzést gyakorol a Legfőbb Népi Ügyészségen kívül az eggyel magasabb szintű, területileg illetékes Népi Ügyészség.⁴² Az alkotmány előírja az ügyészségek függetlenségét:

„A Népi Ügyészségek a törvények előírásait követve, függetlenül gyakorolják vizsgálati jogukat, államigazgatási szervek, társadalmi szervezetek és egyének befolyásától mentesen.”⁴³

A Kínai Népköztársaság legalsó szintű önkormányzati testületei és közigazgatási szervei a városokban a lakóbizottságok (*fumin weiyuanhui* 居民委员会), a falvakban pedig a falubizottságok (*cunmin weiyuanhui* 村民委员会). Ezek létrehozását az alkotmány írja elő a különböző lakókörzetek számára. A lakosságot országszerte lakókörzetekhez rendelik hozzá, az egyes lakókörzetek területét, határait a helyi adottságok figyelembevételével jelölik ki. A lakóbizottságok és a falubizottságok feladatai közé tartozik egyebek mellett:⁴⁴

- a lakossággal megismertetni az alkotmányt, a törvényeket, a rendeleteket, az országos politikai irányelveket, oktatni a lakosságot arra, hogy mik a törvényes kötelességei
- védelmezni a lakosok törvényes jogait
- a lakókörzet közügyeinek és közhasznú ügyeinek intézése, kezelése
- a lakók közötti konfliktusok kezelése
- a közrend fenntartásának elősegítése

⁴² XIE 2006: 213-215; ZRGX 2007: 35-36, 69-70. (62-63., 129-133. cikkely)

⁴³ ZRGX 2007: 69. (131. cikkely)

⁴⁴ ZRGX 2007: 61-63. (111. cikkely); ZRGCJuMWZ; ZRGCunMWZ; Guo 2010: 82.

- eljárni a lakóterület lakosainak egyes közigazgatási ügyeiben (pl. szociális támogatás, gyermekvállalási engedély stb.)
- egyes közigazgatási eljárások során véleményezést adni
- a helyi Népi Kormányzat munkájának segítése, a lakosok véleményének, elvárásainak közvetítése a Népi Kormányzat felé, javaslatok megfogalmazása

Az alkotmány rendelkezése szerint „a lakóbizottságok és a falubizottságok létrehozhatnak Népi Békéltető Bizottságokat, Rendfenntartó és Védelmi Bizottságokat, Köztisztasági Bizottságokat és egyéb bizottságokat”.⁴⁵ A lakóbizottságok és a falubizottságok tagjainak és vezetőinek megválasztásáról az alkotmány így rendelkezik:

„A lakóbizottságok, illetve a falubizottságok elnökét, alelnökét és bizottsági tagjait a lakosok választják.”⁴⁶

A lakóbizottságok és a falubizottságok munkájához a kerület nélküli városok, városi kerületek Népi Kormányzatai vagy azok kirendeltségei, illetve a községek, nemzetiségi községek, mezővárosok Népi Kormányzatai „útmutatást, támogatást és segítséget nyújtanak” (*geiyu zhidao, zhichi he bangzhu* 给予指导、支持和帮助).⁴⁷ A lakóbizottságok a lakossági közgyűlésnek, a falubizottságok pedig a falusi közgyűlésnek vagy a falusi küldöttgyűlésnek felelnek és számolnak be munkájukról.⁴⁸

Kormányzás és hatalmi strukturálódás a gyakorlatban

Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy az állam és a közigazgatás különféle egységei a valóságban milyen helyet foglalnak el a kínai állam és a kínai közigazgatás rendszerében, a gyakorlatban hogyan működik a kínai állam és a kínai közigazgatás.

Fontos rámutatnunk, hogy a Kínai Népköztársaság államszervezetének csúcán valójában a Kínai Kommunista Párt (*Zhongguo Gongchandang* 中国共

⁴⁵ ZRGX 2007: 62. (111. cikkely)

⁴⁶ ZRGX 2007: 61. (111. cikkely)

⁴⁷ ZRGCJuMWZ; ZRGCunMWZ.

⁴⁸ ZRGCJuMWZ; ZRGCunMWZ.

产党) áll.⁴⁹ Az alkotmány négy fejezete ugyanakkor egyszer sem tesz említést a Kínai Kommunista Párttól, arra csupán a preambulum szövegében történik utalás, mindösszesen öt alkalommal. Ebből két alkalommal a párt múltbeli szerepéről szól a szöveg, a Kínai Kommunista Párt jelenlegi és jövőbeni szerepére a preambulum is mindösszesen három mondatban tér ki. Ez a három mondat a következőképpen hangzik:

„Kína különböző nemzetiségekhez tartozó népei a jövőben továbbra is a Kínai Kommunista Párt vezetésével, a marxizmus-leninizmus, a Mao Zedong-i eszme, a Deng Xiaoping-i elméletek és a »három képviselő« fontos eszméjének útmutatásával, ragaszkodván a népi demokratikus diktatúrához, ragaszkodván a szocializmus útjához, (...) fejlesztik a szocialista piacgazdaságot, fejlesztik a szocialista demokráciát (...) és hazánkat gazdag, erős, demokratikus, civilizált szocialista országgá teszik.”⁵⁰

„A forradalom és az építkezés hosszú folyamata során már kialakult a Kínai Kommunista Párt által vezetett, a különböző demokratikus pártokat és a különféle népi szerveződéseket felölelő, a szocialista dolgozók, a szocializmus ügyét építők, a szocializmust védő hazafias emberek és a haza egységét védő hazaszerető emberek összességét magában foglaló széles körű hazafias egységfront, mely egységfront tovább fog erősödni és fejlődni.”⁵¹

„A Kínai Kommunista Párt által vezetett többpárti együttműködés és politikai tanácskozás rendszere hosszú időn át fog fennállni és fejlődni.”⁵²

Az alkotmány preambuluma tehát deklarálja a Kínai Kommunista Párt vezető szerepét, de annak pontos mibenlétét az alkotmány nem fejti ki részleteiben.

A Kínai Kommunista Párt a Kínai Népköztársaság kormányzó pártja. A Kínai Népköztársaság saját pártrendszerét hivatalosan nem egypárt-rendszerként definiálja, hanem „a Kínai Kommunista Párt által vezetett többpárti együttműködés”-ként. Ennek oka, hogy a Kínai Kommunista Párton kívül van még nyolc ún. „demokratikus párt”, és ezekkel a pártokkal a Kínai

⁴⁹ XIE 2006: 72; ZHANG-ZHOU 2007: 199; YANG-LI 2007: 45-46; CHEN 2008: 106-107.

⁵⁰ ZRGX 2007: 3-4. (Preambulum)

⁵¹ ZRGX 2007: 5. (Preambulum)

⁵² ZRGX 2007: 5. (Preambulum)

Kommunista Párt „együttműködik”: különböző fórumokon tanácskozásokat, egyeztetéseket tart velük, számos képviselőjüket beválasztják a különböző bizottságokba, testületekbe, jelen vannak az országos Népi Képviselői Nagygyűlésben és a helyi Népi Képviselői Nagygyűlésekben is. Megjegyzendő, hogy e nyolc párt mindegyike még 1949 előtt alakult meg, és a Kínai Népköztársaság megalapítását megelőzően szövetségre lépett a Kínai Kommunista Párttal. Közös jellemzőjük, hogy mind a nyolc párt elismeri a Kínai Kommunista Párt vezető szerepét.⁵³ A nyolc demokratikus párt a következő:⁵⁴

- A Kínai Guomindang Forradalmi Bizottsága
- Kínai Demokratikus Liga
- A Kínai Demokratikus Országépítés Társasága
- A Kínai Demokráciát Előrevivó Társaság
- Kínai Demokratikus Munkás-Paraszt Párt
- Kínai Zhi Gong Párt
- Szeptember 3. Tudományos Társaság
- Tajvani Demokratikus Önkormányzati Liga

A Kínai Kommunista Párttal történő politikai egyeztetés fontos testülete a Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület (*Zhongguo Zhengzhi Xieshang Huiyi* 中国政治协商会议), amely Országos Bizottsággal és helyi bizottságokkal egyaránt rendelkezik. A Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület „népfront” jellegű szervezet, tagjai többek között a következő csoportokból kerülnek ki: a Kínai Kommunista Párt, a nyolc demokratikus párt, társadalmi szervezetek (Kommunista Ifjúsági Szövetség, szakszervezetek, kamarák, Nőegylet stb.), különféle területeken tevékenykedő párton kívüli személyek, nemzetiségi képviselők, egyházak képviselői stb. Az Országos Bizottságnak és a helyi bizottságoknak egyaránt van Állandó Bizottsága. A Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület tagjainak megbízatása öt évre szól, az Országos Bizottság évente egyszer ülésezik, a helyi bizottságok évente legalább egyszer, amikor nem üléseznek, Állandó Bizottságaik hivatottak a politikai egyeztetést végezni.⁵⁵

⁵³ XIE 2006: 66, 92-95; ZHANG-ZHOU 2007: 199; YANG-LI 2007: 45-46, 106-108; CHEN 2008: 106-111.

⁵⁴ XIE 2006: 92-95; CHEN 2008: 106-111.

⁵⁵ XIE 2006: 188-202; YANG-LI 2007: 107-108.

A kormányzás gyakorlatának fontos eleme, hogy a Kínai Kommunista Párt irányítása alatt működnek:⁵⁶

- az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés és a helyi Népi Képviselői Nagygyűlések, illetve ezek Állandó Bizottsága
- az államigazgatási és közigazgatási szervezetek
- a közintézmények, állami intézmények
- az állami vállalatok

A hatalom hatékonyabb gyakorlása érdekében mindezekben pártbizottságok, pártszervezetek működnek.⁵⁷

Az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés és a helyi Népi Képviselői Nagygyűlések valódi pozíciója, fontossága a gyakorlatban nincs összhangban az alkotmányban rögzített pozíciójával, fontosságával. Noha az alkotmány kinyilvánítja, hogy „a Kínai Népköztársaság Országos Népi Képviselői Nagygyűlése a legfőbb államhatalmi szerv”, illetve „a nép hatalomgyakorlásának szervezete az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés és a különböző szintű helyi Népi Képviselői Nagygyűlések”, azonban a valóságban, a mindennapi gyakorlatban mind országos szinten, mind helyi szinten a Kínai Kommunista Párt és az annak befolyása alatt álló államigazgatási szervek jelentik az „első vonalat” az államhatalmi rendszerben, ők a hatalom valódi birtokosai, az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés, illetve a helyi Népi Képviselői Nagygyűlések csupán a „második vonalban” helyezkednek el. Az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés, illetve a helyi Népi Képviselői Nagygyűlések munkáját valójában a Kínai Kommunista Párt, továbbá a központi, illetve a helyi kormányzatok irányítják.⁵⁸ A Kínai Kommunista Párt és az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés, illetve a helyi Népi Képviselői Nagygyűlések viszonyát egyebek mellett az alábbiak jellemzik:⁵⁹

- A párt megszabja a politikai irányelveket, és az Országos Népi Képviselői Nagygyűlésnek, illetve a helyi Népi Képviselői Nagygyűléseknek követniük kell azokat.

⁵⁶ XIE 2006: 66-105, különösen: 72; YANG-LI 2007: 45-108, 152.

⁵⁷ XIE 2006: 72.

⁵⁸ XIE 2006: 102-105, 147, 155; YANG-LI 2007: 113-114, 156, 159; CHEN 2008: 116-119; GUO 2010: 81.

⁵⁹ XIE 2006: 103-104.

- A párt közvetlenül nyújt be javaslatokat az Országos Népi Képviselői Nagygyűlésnek, illetve a helyi Népi Képviselői Nagygyűléseknek (vagy azok Állandó Bizottságának), és a nagygyűlés jóváhagyása útján a párt akarata az ország vagy a helyi lakosság akaratává transzformálható.
- A párt irányítja a Népi Képviselői Nagygyűlések és Állandó Bizottságuk munkáját: határozatokat hoz, útmutatásokat fogalmaz meg a konkrét munkával kapcsolatban.
- A párt meghatározó szerepet játszik a Népi Képviselői Nagygyűlések és Állandó Bizottságuk személyügyi kérdéseiben: a Népi Képviselői Nagygyűlések képviselői, az Állandó Bizottság tagjai, vezetői mind elsősorban a Kínai Kommunista Párt által jelölt személyek közül kerülnek ki.

A kínai választási rendszer sajátosságai alapvetően meghatározzák a Népi Képviselői Nagygyűlések és a Kínai Kommunista Párt viszonyát. A járási (县 *xian*) szintig (járások, járási jogú városok, községek, mezővárosok, városi kerületek stb.) közvetlen választásokon keresztül választják meg a helyi Népi Képviselői Nagygyűlések tagjait, járási szinttől felfelé (pl. tartomány, tartományi jogú város, régió szintű város, országos parlament) azonban közvetett választással: az eggyel alacsonyabb szintű Népi Képviselői Nagygyűlések tagjai választanak. De a közvetlen választásnál és a közvetett választásnál egyaránt előre meghatározott kvóták betöltésére irányul a választás, vagyis előre meg van határozva például, hogy hány képviselőnek kell bekerülnie a Kínai Kommunista Párt soraiból az adott Népi Képviselői Nagygyűlésbe. A helyi Népi Képviselői Nagygyűlések képviselői kvótáit, összetételét az eggyel magasabb szintű Népi Képviselői Nagygyűlés Állandó Bizottsága határozza meg, az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés kvótáit pedig saját Állandó Bizottsága. A kvóták meghatározásánál minden szinten elsősorban a Kínai Kommunista Párt útmutatása érvényesül. A kvóták meghatározásánál a Kínai Kommunista Párt jelentős többségének – tehát vezető szerepének, kormányzóerejének – biztosítása minden esetben elsődleges szempont.⁶⁰

Mint azt fentebb láttuk, elviekben az Országos Népi Képviselői Nagygyűlésnek és Állandó Bizottságának ellenőrzést kell gyakorolnia a Központi Népi Kormány felett, és hasonlóképpen a helyi Népi Képviselői Nagygyűléseknek és Állandó Bizottságuknak a helyi szintű Népi Kormányok

⁶⁰ ZRGX 2007: 34, 51. (59., 97. CIKKELY); SHIH 1999: 149-249; ZRGXJF

felett. Az alkotmány a központi kormányt, illetve a helyi kormányokat egyértelműen az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés, illetve a helyi Népi Képviselői Nagygyűlések alá rendeli. Ugyanakkor a Népi Képviselői Nagygyűlések, személyi összetételükből, a Kommunista Párthoz tartozó képviselők elsöprő mértékű dominanciájából fakadóan valójában csupán formális ellenőrzést gyakorolnak a kormányzat felett, legyen szó akár a központi, akár a helyi kormányzatról. A gyakorlatban épp ellenkezőleg alakulnak a hatalmi viszonyok: a Központi Népi Kormány, illetve a helyi Népi Kormányoknak, melyek valójában a Kínai Kommunista Párt végrehajtó szervei, módjukban áll irányítani a kommunista párt által dominált Népi Képviselői Nagygyűlések és Állandó Bizottságuk munkáját, és ezzel a lehetőséggel a napi gyakorlat során rendszeresen élnek is.⁶¹

Nem véletlen, hogy mind az országos, mind a helyi népgyűlési képviselőség Kínában sokak szemében mindösszesen „tiszteletbeli cím” jelent: a nép gyakran „öreg fateroknak”, „nagy cégéreseknek”, „üres pozícióban ülőknek” nevezi a képviselőket, vagy „négy kézmozdulatos képviselőknek” (kézfogás, tapsolás, szavazás kézfelemeléssel, integetés). Sokszor nyíltan megfogalmazódik az a vélemény is, hogy az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés és annak Állandó Bizottsága voltaképpen csupán eszköz a Kínai Kommunista Párt és a központi kormányzat kezében, amelynek segítségével tevékenységükhöz biztosítják a törvényi háttérrel. Sokan úgy fogalmazzák, hogy a népgyűlési rendszer „még nem tökéletes”.⁶²

Ugyanakkor előfordul, hogy időnként egyes kérdésekben az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés vagy valamely helyi Népi Képviselői Nagygyűlés szembemegy a párt és a kormány akaratával, ezek az esetek azonban viszonylag ritkák, és mindig nagy meglepetést keltenek.⁶³

A Kínai Népköztársaság elnökének pozíciójához, mint azt korábban kifejtettük, az alkotmány nem rendel valódi hatalmat. Az alkotmány úgy rendelkezik, hogy az államelnöknek az Országos Népi Képviselői Nagygyűlés és Állandó Bizottságának határozatai alapján kell végeznie munkáját. Azóta, hogy a jelenlegi alkotmány ismét megteremtette az államelnöki pozíciót (melyet az 1975-ös alkotmány megszüntetett, és az 1978-as alkotmány sem állított vissza), az államelnök mégis minden esetben komoly politikai hatalommal bírt. Fontos

⁶¹ YANG-LI 2007: 113-114, 127-129.

⁶² XIE 2006: 102-105.

⁶³ WANG 2008.

hangsúlyozni azonban, hogy ez a politikai hatalom mindig az államelnök más, párhuzamosan betöltött tisztségeiből fakadt. (A jelenlegi államelnök, Hu Jintao például az államelnöki pozíció betöltése mellett a Kínai Kommunista Párt főtitkára és a Kínai Népköztársaság Központi Katonai Bizottságának elnöke – ez utóbbi kettő a két legnagyobb politikai hatalommal járó tisztség a Kínai Népköztársaságban.) Az elmúlt két évtizedben az a politikai gyakorlat alakult ki, hogy az államelnöki pozíció a politikai hatalom legfőbb birtokosának járó tiszteletbeli funkció.⁶⁴

A Központi Népi Kormány (Államtanács), illetve a helyi Népi Kormányok valójában a Kínai Kommunista Párt végrehajtó szervei. A Népi Kormányok és a Kínai Kommunista Párt kapcsolatát egyebek mellet az alábbiak jellemzik.⁶⁵

- A fontos döntéseket a Kínai Kommunista Párt hozza meg vagy hagyja jóvá, a Népi Kormányok a párt végrehajtó szervei, nem rendelkeznek autonómiával. A hatékonyabb irányítás érdekében mind a Központi Népi Kormányban, mind a helyi Népi Kormányokban kiterjedt pártapparátus működik.
- A Népi Kormányok személyi ügyeit, humánpolitikáját, szervezeti kérdéseit a Kínai Kommunista Párt kontrollálja.
- A pártapparátus mind a Központi Népi Kormányban, mind a helyi Népi Kormányokban aktívan befolyásolja a munkát, a folyamatokat.

Kína történelmi és politikai tradícióiból fakadóan a kínai fegyveres erők főparancsnoki tisztségét a Kínai Népköztársaság megalapítása óta eltelt évtizedekben mindig a politikai hatalom legfőbb birtokosa töltötte be. A jelenlegi alkotmány alapján a kínai fegyveres erők irányítója a Kínai Népköztársaság Központi Katonai Bizottsága, főparancsnoka pedig a bizottság elnöke. A Kínai Népköztársaság Központi Katonai Bizottságán keresztül valójában a Kínai Kommunista Párt irányítja az ország fegyveres erőit. Ahogy az államnak, úgy a Kínai Kommunista Pártnak is van Központi Katonai Bizottsága. A párt által irányított Országos Népi Képviselői Nagygyűlés rendszeresen a párt Központi Katonai Bizottságának elnökét és tagjait választja meg az állami Központi Katonai Bizottság elnökének és tagjainak, akik ily módon a párt és az állam Központi Katonai Bizottságában egyidejűleg

⁶⁴ ZRGX 2007: 44-45. (80., 81., 82., 83. CIKKELY); ZHANG-ZHOU 2007: 193-194, 197.

⁶⁵ XIE 2006: 81.

birtokolják ugyanazon funkciót. A párt szervezete ily módon integrálódik az állam alkotmányos rendszerébe.⁶⁶ Ugyanakkor a *Kínai Népköztársaság honvédelmi törvényének* (*Zhonghua Renmin Gongheguo Guofangfa* 中华人民共和国国防法) tizenkilencedik cikkelye is kimondja:

„A Kínai Népköztársaság fegyveres erőit a Kínai Kommunista Párt irányítja.”⁶⁷

A Népi Bíróságok és a Népi Ügyészségek függetlenségét az alkotmány egyértelműen előírja, kifejezetten hangsúlyozva, hogy a bíróságoknak és az ügyészségeknek „államigazgatási szervek, társadalmi szervezetek és egyének befolyásától mentesen” kell működniük. Ennek ellenére a Népi Bíróságok és a Népi Ügyészségek a legfelső szinttől a legalsó szintig a Kínai Kommunista Párt irányítása alatt végzik munkájukat. A párt egyrészt a bíróságokon és az ügyészségeken működő pártszervezeteken keresztül gyakorolja az irányítást, másrészt a Kínai Kommunista Párt különböző szintű pártbizottságaihoz tartozó ún. Politikai és Jogi Bizottságokon (*Zhengfa Weiyuanhui* 政法委员会) keresztül, amelyek a gyakorlatban közvetlenül is irányítják a bíróságok és az ügyészségek munkáját. A bírósági és az ügyészségi szervezetek személyi ügyeit, humánpolitikáját is a párt kontrollálja.⁶⁸

A párt a közigazgatás legalsó szintjén, a lakóbizottságok és a falubizottságok szintjén is jelen van, és részt vesz a bizottságok munkájának irányításában. A lakóbizottságokon és a falubizottságokon keresztül a közigazgatás és a Kínai Kommunista Párt szinte házhoz megy, jelen van a lakosság közvetlen lakó-környezetében.

A Népi Politikai Ügyek Minisztériuma (vagyis a Belügyminisztérium) által kiadott, *A Népi Politikai Ügyek Minisztériumának a városi lakóközösségek építésének országos szintű ösztönzésével kapcsolatos állásfoglalása* (*Minzhengbu guanyu zai quanguo tuijin chengshi shequ jianshe de yijian* 民政部关于在全国推进城市社区建设的意见) című dokumentum, amellyel a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága, valamint az Államtanács is hivatalosan kifejezte egyetértését,⁶⁹ egyike a városi lakóbizottságok működését alapvetően

⁶⁶ CHEN 2008: 106-107.

⁶⁷ ZRGGF.

⁶⁸ XIE 2006: 84-86; CHEN 2008: 149, 159.

⁶⁹ ZZMG.

meghatározó dokumentumoknak. A dokumentum alábbi részlete kiválóan tükrözi, milyen szerepe van a pártnak a lakóbizottságok irányításában, munkájában:

„A lakóközösségi lakóbizottságok lényege, hogy a párt vezetése alatt álló lakóközösség végzi önmaga igazgatását, önmaga oktatását és önmaga szolgálatát.”⁷⁰

A Kínai Kommunista Pártnak a falubizottságok irányításában betöltött szerepéről *A Kínai Népköztársaság falubizottságainak szervezetéről szóló törvény* (*Zhonghua Renmin Gongheguo Cunmin Weiyuanhui Zuzhifa* 中华人民共和国村民委员会组织法) a következőket írja:

„A Kínai Kommunista Párt falusi alapszervezetei a Kínai Kommunista Párt szabályzata szerint dolgozva irányító centrumként funkcionálnak, irányítják és támogatják a falubizottságot hatáskörének gyakorlása során.”⁷¹

Ugyanakkor, mint azt fentebb láttuk, a lakóbizottságok és a falubizottságok munkájához a Kínai Kommunista Párt irányítása alatt tevékenykedő helyi szintű népi kormányzatok is „útmutatást, támogatást és segítséget nyújtanak”.⁷²

Konklúzió

Mint azt a fentiekben láttuk, a kínai alkotmány rögzíti az állam és a közigazgatás alapvető szervezeteinek rendszerét, kijelöli az egyes szervezetek helyét és funkcióit. A kormányzás gyakorlatát vizsgálva ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy az alkotmányban előírt rendszer, illetve a valóságban fennálló, a gyakorlatban működő rendszer között jelentős diszkrépanciák tapasztalhatók. A valóságban fennálló rendszert elsősorban az alkotmány preambuluma által de facto örökös kormányzópártnak kijelölt Kínai Kommunista Párt politikai erőtere alakította ki, és formálja jelenleg is. Valójában valamennyi állami és közigazgatási szervezet a párt irányítása, ellenőrzése alatt végzi tevékenységét, ebből fakadóan alkotmányban kijelölt

⁷⁰ ZZMG.

⁷¹ ZRGCunMWZ.

⁷² ZRGCJuMWZ; ZRGCunMWZ.

hatáskörükkel, helyükkel, funkciójukkal is a gyakorlatban a Kínai Kommunista Párt rendelkezik.

Az alkotmányos és a valóságos rendszer közötti eltérések jól mutatják, hogy Kínában a központi és a helyi közigazgatásra még ma is hatással van az a szemlélet, amely a bevezetésben idézett mondásban tükröződik:

„Vannak rendteremtésre képes emberek, de nincs rendteremtésre képes törvény.”

Ugyanakkor fontos felhívunk a figyelmet arra, hogy a politikai és kormányzati hatalom birtokosainak akaratát a törvények fölé helyező szemlélet, az állam és a közigazgatás szervezeteinek a törvényi előírásokkal nem minden esetben harmonizáló működése, Kínában ma már széles körű társadalmi párbeszéd tárgya. A szemlélet megváltoztatása, az állam és a közigazgatás működésének összhangba hozása a törvényekkel, mostanra a kínai reformok egyik fő célkitűzésévé vált.

Végezetül idézzünk fel Hu Jintao pártfőtitkárnak a Kínai Kommunista Párt legutóbbi országos kongresszusán elmondott stratégiai fontosságú beszédéből (főtitkári beszámolójából) néhány részletet, melyben a pártfőtitkár számos anomáliát, megoldandó problémát összegez, illetve reformokat sürget:

„Teljes mértékben meg kell valósítanunk a törvények alapján történő kormányzás (*yifa zhiguo* 依法治国) fontos stratégiáját, fel kell gyorsítanunk a szocialista jogállam építését. A törvények tiszteletben tartásával történő kormányzás a szocialista demokratikus kormányzás alapvető kívánalma. Ragaszkodnunk kell a tudományos alapon működő törvényhozáshoz, a demokratikus alapon működő törvényhozáshoz, tökéletesítenünk kell a kínai típusú szocializmus jogrendszerét. Erősítenünk kell az alkotmány és más törvények érvényesülését, ragaszkodnunk kell az állampolgárok törvény előtti egyenlőségéhez, védelmeznünk kell a társadalmi igazságosságot, óvnunk kell a szocialista jogrendszer egységességét, méltóságát, tekintélyét. Elő kell segítenünk, hogy a közigazgatás a törvényeket tiszteletben tartva működjön. El kell mélyíteni az igazságügyi rendszer reformját, tökéletesíteni kell az igazságügyi hatáskörök elosztását, szabályozni kell az igazságügyi gyakorlatot, igazságos, magas hatékonyságú, tekintéllyel bíró szocialista igazságügyi rendszert kell felépíteni, garantálni kell, hogy a bíróságok, illetve az ügyészségek a törvények előírásait követve, függetlenül gyakorolhassák bírósági jogukat, illetve vizsgálati jogukat. (...) Tiszteletben kell tartanunk és garantálnunk kell az

emberi jogokat, törvényesen garantálnunk kell a társadalom valamennyi tagjának egyenlő részvételi jogát, és az esélyegyenlőséghez való jogát. A különböző szintű pártszervezeteknek és valamennyi pártagnak ügyelnie kell arra, hogy az alkotmány és a törvények szabta keretek között tevékenykedjen, és járjon élen az alkotmány és a törvények tekintélyének védelmezésében.”⁷³

Felhasznált irodalom:

Rövidítések:

SQMZZX = Shuihudi Qinmu Zhujian Zhengli Xiaozu 睡虎地秦墓竹简整理小组 [A shuihudi qin sírban talált bambuszlapok gondozását végző munkacsoport]

ZGSQD = *Zhongguo Gongchandang Di Shiqici Quanguo Daibiao Dahui Wenjian Huibian* 中国共产党第十七次全国代表大会文件汇编 [A Kínai Kommunista Párt 17. Országos Kongresszusának dokumentumgyűjteménye]

ZHMZZX = Zhangjiashan Hanmu Zhujian Zhengli Xiaozu 张家山汉墓竹简整理小组 [A zhangjiashani han sírban talált bambuszlapok gondozását végző munkacsoport]

ZRGCJuMWZ = *Zhonghua Renmin Gongheguo Chengshi Jumin Weiyuanhui Zuzhifa* 中华人民共和国城市居民委员会组织法 [A Kínai Népköztársaságban élő városi lakosság lakóbizottságainak szervezetéről szóló törvény]

ZRGCunMWZ = *Zhonghua Renmin Gongheguo Cunmin Weiyuanhui Zuzhifa* 中华人民共和国村民委员会组织法 [A Kínai Népköztársaság falubizottságainak szervezetéről szóló törvény]

ZRGGF = *Zhonghua Renmin Gongheguo Guofangfa* 中华人民共和国国防法 [A Kínai Népköztársaság honvédelmi törvénye]

ZRGX = *Zhonghua Renmin Gongheguo Xianfa* 中华人民共和国宪法 [A Kínai Népköztársaság alkotmánya]

ZRGXJF = *Zhonghua Renmin Gongheguo Quanguo Renmin Daibiao Dahui he Difang Geji Renmin Daibiao Dahui Xuanjufa* 中华人民共和国全国人民代表大会和地方各级人民代表大会选举法 [A Kínai Népköztársaság Országos Népi Képviselői Nagygyűlésének és különböző szintű Népi Képviselői Nagygyűléseinek választási törvénye]

ZRGZRZ/ZJ = *Zhonghua Renmin Gongheguo Zhongyang Renmin Zhengfu / Zhengfu Jigou* 中华人民共和国中央人民政府 / 政府机构 [A Kínai Népköztársaság Központi Népi Kormány / Kormány szervezetek]

⁷³ ZGSQD 2007: 30.

ZZMG = Zhonggong Zhongyang Bangongting Guowuyuan Bangongting guanyu zhuanfa „Minzhengbu guanyu zai quanguo tuijin chengshi shequ jianshe de yijian” de tongzhi 中共中央办公厅国务院办公厅关于转发《民政部关于在全国推进城市社区建设的意见》的通知 [A Kínai Kommunista Párt Központi Hivatalának és az Államtanács Központi Hivatalának értesítője „A Népi Politikai Ügyek Minisztériumának a városi lakóközösségek építésének országos szintű ösztönzésével kapcsolatos állásfoglalása” című dokumentum továbbításáról]

CHEN JIANFU: *Chinese Law: Context and Transformation*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers (Brill), 2008.

CHOW, GREGORY C.: *China's Economic Transformation*. Malden (USA, MA), Oxford (UK), Carlton (Australia): Blackwell Publishing, 2007.

FAIRBANK, JOHN KING – GOLDMAN, MERLE: *China: A New History*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2006.

FUNG YU-LAN: *A kínai filozófia rövid története*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003.

GUO RONGXING: *An Introduction to the Chinese Economy*. Singapore: Wiley & Sons (Asia), 2010.

GUO XUEZHI: *The Ideal Chinese Political Leader: a Historical and Cultural Perspective*. Westport (CT): Praeger Publishers, 2002.

HE QIN 何沁: *Zhonghua Renmin Gongheguo shi* 中华人民共和国史 [A Kínai Népköztársaság történelme]. Beijing: Gaodeng Jiaoyu Chubanshe, 2007.

JIANG TAO: „Intimate Authority: The Rule of Ritual in Classical Confucian Political Discourse.” In: HERSHOCK, Peter D. – AMES, Roger T. (eds.): *Confucian Cultures of Authority*. Albany (NY): State University of New York Press, 2006. 21-48.

JORDÁN GYULA: „Az ég magas, a császár messze van” – Igazságszolgáltatás, jog és politika Kínában. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2008.

LEWIS, MARK EDWARD: *Writing and Authority in Early China*. Albany (USA, NY): State University of New York Press, 1999.

LIU JEELOO: *An Introduction to Chinese Philosophy: From Ancient Philosophy to Chinese Buddhism*. Malden (USA, MA), Oxford (UK), Carlton (Australia): Blackwell Publishing, 2006.

MADDISON, ANGUS: *Chinese Economic Performance in the Long Run – Second Edition, Revised and Updated: 960-2030 AD*. Paris: Development Centre of the OECD, 2007.

P. SZABÓ SÁNDOR: *A kínai erkölcs és a szülők tisztelete*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2003.

PENG XUNHOU: *China in the World Anti-Fascist War*. Beijing: Wuzhou Chuanbo Chubanshe (China Intercontinental Press), 2005.

SHIH CHIH-YU: *Collective Democracy: Political and Legal Reform in China*. Hong Kong: The Chinese University of Hong Kong, 1999.

SQMZZX: *Shuihudi qinmu zhujian* 睡虎地秦墓竹简 [A shuihudi qin sírban talált bambuszlapok]. Beijing: Wenwu Chubanshe, 1978.

TENG, ANTHONY Y.: „Guangxu, Emperor.” In: LEUNG, EDWIN PAK-WAH (ed.): *Political Leaders of Modern China: a Biographical Dictionary*. Westport (USA, CT): Greenwood Press, 2002. 48-49.

TIAN XIAOWEN: *Managing International Business in China*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

TÓKEI FERENC: *Kínai filozófia. Ókor. II. kötet*. Budapest: Magiszter Társadalomtudományi Alapítvány, 2005.

VEECK, GREGORY – PANNELL, CLIFTON W. – SMITH, CHRISTOPHER J. – HUANG, YOUQIN: *China's Geography: Globalization and the Dynamics of Political, Economic and Social Change*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 2007.

WANG YAO 王尧: „1988 nian: Renda daibiao tou fandui piao – dingge minzhu shunjian” 1988 年: 人大代表投反对票 —— 定格民主瞬间 [1988: Egy népi képviselő nemmel szavaz – a demokrácia elkapott pillanata]. In: *Zhongguo Qingnian Bao* 中国青年报 [A kínai ifjúság lapja]. 2008. december 08.

WELD, SUSAN: „Chu Law in Action – Legal Documents from Tomb 2 at Baoshan.” In: COOK, Constance A – MAJOR, John S. (eds.): *Defining Chu – Image and Reality in Ancient China*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1999. 77-97.

XIE QINGKUI 谢庆奎: *Dangdai Zhongguo zhengfu yu zhengzhi* 当代中国政府与政治 [Kormányzat és politika a jelenkori Kínában]. Beijing: Gaodeng Jiaoyu Chubanshe, 2006.

YANG GUANGBIN 杨光斌 – LI YUEJUN 李月军: *Dangdai Zhongguo zhengzhi zhidu daolun* 当代中国政治制度导论 [A mai Kína politikai rendszerének ismertetése]. Beijing: Zhongguo Renmin Daxue Chubanshe, 2007.

ZGSQD. Beijing: Renmin Chubanshe, 2007.

ZHANG SHOUDONG – ZHOU QINGFENG: „China.” In: ROBBERS, GERHARD (ed.): *Encyclopedia of World Constitutions*. New York: Infobase Publishing, 2007. (Facts on File Library of World History) 193-202.

ZHMZZX: „Jiangling Zhangjiashan hanjian gaishu 江陵张家山汉简概述 [A Jiangling-körzetbeli Zhangjiashannál talált han bambuszlapok rövid leírása].” In: *Wenwu* 文物 [Kulturális emlékek] 1985/1. 9-11.

ZRGJJuMWZ In: http://www.law-lib.com/law/law_view.asp?id=564

ZRGCunMWZ In: http://www.china.com.cn/policy/txt/2010-10/29/content_21226000.htm

ZRGGF. In: <http://www.jincao.com/fa/01/law01.16.htm>

ZRGX. Beijing: Zhongguo Fazhi Chubanshe, 2007.

ZRGXJF. In: http://www.chinalawedu.com/new/1200_21752_/2010_3_15_ma55311585130102431.shtml

ZRGZRZ/ZJ. In: http://www.gov.cn/gjjg/2005-08/01/content_18608.htm

ZZMG. In: <http://zqs.mca.gov.cn/article/sqjs/zcwj/200912/20091200044439.shtml>

Két tigris egy hegyen – a kínai-amerikai kapcsolatok

Wang Jisi¹ professzor előadása a Budapesti Corvinus Egyetemen

2010. május 11.

Fordította: Dragan Ildikó

P. Szabó Sándor: Jó estét kívánok, szeretettel köszöntök mindenkit, P. Szabó Sándor vagyok, a Budapesti Corvinus Egyetem Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központjának¹ igazgatója, mint azt a jelenlévők közül talán sokan tudják. Nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy körünkben üdvözölhetem Wang Jisi professzor urat, a Peking Egyetem professzorát, a Peking Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Karának dékánját, a Peking Egyetem Nemzetközi és Stratégiai Tanulmányok Központjának igazgatóját. Wang Jisi professzor tagja a Kínai Külügyminisztérium Külpolitikai Tanácsadó Testületének, valamint a Kínai Amerikanisztikai Szövetség elnöke. Ma este Wang professzor a „Kínai-amerikai kapcsolatok” címmel fog nekünk előadást tartani. Erről a témáról nekem egy régi kínai mondás jut eszembe: *Yi shan er hu* 一山二虎. Ami annyit tesz: két tigris egy hegyen. Nézzük hát meg ma este, mit is csinál a két tigris ugyanazon a hegyen. Az előadás után lehetőségük lesz feltenni a kérdéseiket. Ezennel át is adnám a szót Wang Jisi professzornak.

Wang Jisi: Igyekszem önökkel megosztani a nézeteimet a nagy tigris és a kis tigris kapcsolatát illetően, de hogy melyik a kicsi és melyik a nagy tigris, nos, ezt a döntést önökre bízom. Az előadásom rövid lesz, csak néhány szót szólok bevezetésképpen, utána készséggel válaszolok az önök kérdéseire és hozzászólásaira. Nem fogok sokat beszélni a történelmi előzményekről, az Obama-kormányzattól indulok, majd egy kicsit visszamegyek az időben, és utána összefoglalásként beszélek majd arról, milyenek ma a kapcsolatok, és milyen irányba haladnak.

¹ Prof. Wang Jisi 王缉思 a Peking Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Karának dékánja. 2010 májusában a Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központ meghívására tartózkodott Magyarországon.

² 2012. január 1-től a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központja.

Amikor Obama hatalomra került 2008-ban, a világ éppen a pénzügyi válságot nyögte, és ez a válság Kínát is sújtotta. De mindkét fővárosban, Pekingben és Washingtonban is, sőt a világ többi részén is reménykedtek abban, hogy a két ország együttműködve kezelni tudja a válságot, és stabilizálni tudja a világ pénzügyi helyzetét. Ekkor Kína nagy hajtóereje volt a világgazdaságnak, de az Egyesült Államok még nagyobb. Az Obama-kormányzat legfontosabb prioritása volt, és a mai napig is az, hogy munkahelyeket teremtsen, megszilárdítsa a pénzügyi helyzetet, és serkentse a gazdasági növekedést. Kína hasonló helyzettel kellett szembenézzen, ezért a két országnak bőven voltak közös törekvései a nemzetközi gazdaság és pénzügy területén. Így a kapcsolatok kezdetben meglehetősen jól indultak. Hu Jintao kínai elnök telefonon gratulált Obamának, az első személyes találkozásukra és eszmecseréjükre pedig 2009 áprilisában került sor Londonban, ahol mindkét elnök részt vett a G20 csúcstalálkozón, hogy a pénzügyi helyzetről tárgyaljon. Ezek után júliusban az egyesült államokbeli Pittsburghben találkoztak legközelebb, a G8-ak találkozásán, ahol a két kormányzat igen magas szintű eszmecserét folytatott: ez volt az úgynevezett stratégiai és gazdasági párbeszéd. A két ország vezetése ugyanis úgy határozott, hogy évenként rendeznek egy dialógust, konferenciát, amelyen számos magas szintű gazdasági és pénzügyi vezető vesz részt, és biztonsági kérdéseket is megvitatnak. Tehát a kapcsolatok meglehetősen jól indultak. Ezután októberben egy magas rangú kínai katonai vezető látogatott az Egyesült Államokba. Ezt egy igen jelentős esemény követte novemberben, Obama sanghaji és pekingi látogatása. A kínai álláspont szerint ez egy jól sikerült látogatás volt, mivel a két vezetés aláírt egy közös nyilatkozatot, melyben kijelentik, hogy az Egyesült Államok tiszteletben tartja Kína alapvető érdekeit, Kína pedig tiszteletben tartja az Egyesült Államok jelenlétét az ázsiai-csendes-óceáni régióban. Ez egy terjedelmes dokumentum volt, túlnyomórészt bilaterális kérdésekre vonatkozó rendelkezésekkel. Azonban az amerikai média nem volt annyira elégedett ezzel a látogatással. Később bizalmas forrásokból megtudtuk, hogy maga Obama sem volt túl elégedett, elsősorban azért, mert az Obama-kormányzat szerette volna, ha Obama sanghaji egyetemistákhoz intézett beszédét élőben közvetítik, de Kína ezt nem tette meg. Ezen kívül voltak egyéb kisebb gondok is ezzel a látogatással kapcsolatban. Ez volt a kezdete a feszültségeknek, először az Egyesült Államok oldalán, majd később a kínai oldalon is, de most nincs időm erről részletesebben beszélni. Ez volt novemberben. 2009 decemberében a Koppenhágai Klimakonferencián részt vett Wen Jiabao miniszterelnök is. Találkozott számos államfővel és magával

Barack Obamával is, de idő hiányában ennek részleteibe most nem tudok belemélyedni. Itt Koppenhágában aztán a kínaiak mondtak olyan dolgokat, amelyek nem igazán tetszettek az Egyesült Államoknak és néhány európai országnak. Bár Kína igyekezett latba vetni politikai tőkét annak érdekében, hogy megnyugtassa a világ többi részét afelől, hogy szilárdan elkötelezte magát a klímaváltozás problémájának kezelése mellett és megtesz minden tőle telhetőt, úgy tűnik, mégsem volt nagyon sikeres ez az esemény sem Kína, sem a világ más részei számára. Azután újabb problémák merültek fel ez év elején [2010]. Először az Egyesült Államok bejelentette, hogy 6,4 milliárd dollár értékű fegyvereladásra készül Tajvanon. Ez nem egy hatalmas összeg, de Kína óva intette az Egyesült Államokat a tajvani fegyverüzletől, mivel Kína Tajvant Kína részének tekinti. Ez évtizedek óta Kína álláspontja, ám az Obama-adminisztráció alapos megfontolás után úgy döntött, mégis folytatja a tajvani fegyvereladásokat. Arra hivatkoztak, hogy az eladások alapja a Taiwan Relations Act néven ismert kongresszusi határozat, és voltak egyéb kifogások is, például hogy a kínaiak nagyobb katonai előnyre tettek szert a Tajvani-szorosban a tajvaniakkal szemben, egyre erősödik a helyzetük, így a tajvaniaknak még több fegyverre van szükségük. Természetesen ezt Peking nem fogadta el, így heves tiltakozásba kezdett, sőt szankciókkal fenyegette meg azokat az amerikai cégeket, akik érintettek voltak a tajvani fegyvereladásokban. Pekingben meglehetősen feszült volt a léghő a tajvani fegyvereladás miatt. Az Egyesült Államok ezzel szemben kifogásolta Kína Irán-politikáját. Az Obama-kormányzat nyíltan kérte Kínát, hogy Kína csatlakozzon Németországhoz, Franciaországhoz és a nyugati világhoz, és együttesen alkalmazzanak szankciókat Iránnal szemben. Azután Oroszország hozzáállása is valamelyest megváltozott az iráni atomproblémát illetően, és Kína valahogy egyedül maradt ebben a kérdésben. Ekkor Kína nem volt hajlandó a szankciók mellé állni. Aztán egy-két héttel az amerikaiak tajvani fegyverügyletének bejelentése után az Obama-kormány még egy bejelentést tett, miszerint Obama személyesen fogadja a dalai lámát a Fehér Házban. Ez még tovább ingerelte Kínát, bár nem váltott ki olyan heves tiltakozást az a tartósan fennálló kínai álláspont, hogy a dalai lámát ne fogadja egy államfő sem. Így aztán a helyzet eléggé feszült volt január és február környékén, főleg Pekingben, ugyanakkor az amerikai oldal meglehetősen csendes volt. Ezt követően az Obama-adminisztráció két embert küldött Pekingbe tárgyalni a kínaiakkal, azzal a céllal, hogy kicsit lecsillapítsa a kínaiakat, és a viszony normalizálódjon. Ez a két ember James Steinberg amerikai külügyminiszter-helyettes és Jeffrey Bader, Obama elnök legfőbb

ázsiai nemzetbiztonsági tanácsadója volt, ők elmentek Pekingbe tárgyalni, találkoztak néhány kínai tisztségviselővel, de nem voltak túlságosan eredményesek. Megjegyzendő, hogy ez február végén, március elején volt, és március elején két kongresszus is volt: az egyik a Kínai Országos Népi Képviselői Nagygyűlés, a másik a Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület Országos Nagygyűlése. Ezeket a nagygyűléseket éves gyakorisággal rendezik, és ezek keretében Kína nagy horderejű kérdéseit vitatják meg, ezért minden fontosabb vezető ezeken a kongresszusokon vett részt éppen. Tudomásom szerint kínai részről heves viták folytak arról, hogyan viszonyuljanak a kínai-amerikai kapcsolatokhoz. A kormányzat ugyanakkor úgy döntött, hogy a nagygyűlések előtt rendezni valamennyire a helyzetet. A külügyminisztérium sok nyilatkozatot adott mind a hivatalos sajtónak, mind egyéb újságoknak és televíziós csatornáknak, mondván, ideje megnyugodni, mert hamarosan sor kerül egy nagyon fontos eseményre. Mi is volt ez az esemény? Ez az április 12-13-i washingtoni nukleáris csúcsertekezlet volt. Az Obama-kormány többször meghívta Hu Jintaót, és tudomásom szerint a kínai vezetés alaposan meg is fontolta ezt, de egészen március végéig nem hozott végleges döntést. Majd kiadtak egy közleményt a kínaiak és az amerikaiak is, amelyben bejelentették, hogy Hu Jintao mégis részt vesz a csúcsertekezleten. A washingtoni csúcstólán Hu Jintao Brazíliába utazott egy csúcstalálkozóra, hogy a brazil, az indiai és az orosz vezetéssel folytasson megbeszéléseket, ez volt a BRIC-csúcstalálkozó. Azonban sajnos közbejött a tragikus qinghai földrengés, ezért Hu Jintao lemondta braziliai találkozóinak egy részét, és visszasietett Kínába. Jelenleg a két kormányzat nagy erővel próbálja rendezni a helyzetet, stabilizálni a kapcsolatait, mivel a stratégiai és gazdasági párbeszéd újabb fordulója előtt állnak, ez május 24-25-én, vagyis hamarosan esedékes, így nagyban folynak az előkészületek. Hillary Clinton külügyminiszter és Geithner pénzügyminiszter vezetésével látogatnak amerikai delegációk Pekingbe, ahol is Wang Qishan miniszterelnök-helyettes és Dai Bingguo államtanácsos lesznek a tárgyalópartnereik. Én személy szerint úgy vélem, a tárgyalások sikeresek lesznek, legalábbis látszólag, és a hangulat mindenképpen kedvezőbb lesz. Nos, ezek voltak dióhéjban a legfontosabb események az Obama-kormányzás ideje alatt.

Most pedig egy pár szót szólnék arról, milyennek látom én a kapcsolatok természetét: vajon két tigris van-e ugyanazon a hegyen, vagy két egyéb állat, akiknek nem szabad egymással verekedniük. Úgy gondolom, Kína és az Egyesült Államok nem egymás ellenségei, de nem is barátok. Úgy jellemezném a

kapcsolatot, hogy „sem nem ellenséges, sem nem baráti”. Ez annyit jelent, hogy sohasem lesznek szoros barátságban egymással, és valószínűleg ellenségekké sem válnak, mivel olyan szoros és átfogó a két ország közötti interakció, hogy a kapcsolatok megszakadása szinte teljesen elképzelhetetlen. De olyan sok a különbség, a probléma, olyan sok az egyenlőtlenség a két ország között, hogy soha sem kerülhetnek egészen szoros közelségbe, mármint politikai értelemben. Gazdaságilag ugyanakkor összefonódnak. Ezért azt mondanám, hogy se nem baráti, se nem ellenséges a viszony, viszont egyre komplikáltabb. Most menjünk egy kicsit vissza az időben. Gondoljunk csak az öt évvel ezelőtti kínai-amerikai kapcsolatokra, mi hiányzott akkor a kapcsolatokból? Öt évvel ezelőtt nem folytak tárgyalások a klímaváltozásról, a zöld energiáról vagy a nem hagyományos biztonsági kérdésekről. Persze esett szó róluk időnként, de mostanra ezek nagyon fontossá váltak, a korábban már említett és jelenleg éppen közelgő stratégiai és gazdasági párbeszéd az energia nagyon fontos téma lesz, és az idén még Mexikóvárosban is tárgyalni fognak a klímaváltozásról. Tehát a kétoldalú kapcsolatok nagyon összetettek jelenleg, és új tartalmakkal is kibővültek, mint például a klímaváltozás. Nézzük meg a tíz-húsz évvel ezelőtti amerikai-kínai kapcsolatokat. Mi történt akkor? Ennek Kelet-Európához van köze, Jugoszláviához. 1999 májusában lebombázták a kínai nagykövetséget, ami súlyos politika válságot idézett elő a két ország között. A kínaiak a mai napig állítják, hogy szándékos volt, az amerikaiak pedig azt, hogy nem, véletlen volt. Az emlékek még elevenen élnek mindkét országban. Majd 2001-ben, alig két évvel a jugoszlávai kínai nagykövetség bombázása után, egy kínai vadászgép összeütközött egy amerikai kémrepülőgéppel. Ez a két ország között újabb válságot idézett elő. Így akkoriban a biztonsági kérdések igen fontosak voltak, sőt ezek domináltak a két ország közötti kapcsolatokban, és akkoriban az emberek, többek között én is, úgy vélekedtek, hogy a gazdaság és a képezi a védőhálót, a biztonsági övet a problémákkal szemben. A gazdaság, a pénzügyek, a kereskedelem már sokkal kedvezőbb képet mutattak. Biztonsági kérdésekben az ellenkező irányba tartottunk, de gazdasági kérdésekben ugyanabba az irányba. Nem úgy, mint manapság. Mint tudják, az Egyesült Államok azt kéri Kínától, hogy értékelje fel a *renminbi* (*yuan*) árfolyamát, és ez egy nagyon jelentős kérdés. Tehát akkoriban a biztonsági kérdések voltak a jelentősebbek, ma a gazdaságiak fontosabbak. Gazdasági, pénzügyi, kereskedelmi téren ugyan együttműködnek, de küzdenek is egymással, különféle okok miatt. Mi volt a helyzet a kínai-amerikai viszony terén húsz éve? Tiananmen, 1989, az Egyesült Államok szankciókkal fenyegette Kínát,

fontolgatta, hogy normális kereskedelmi kapcsolatokat tartson-e fent Kínával, és ez évekig eltartott. Tehát, húsz éve a politika volt a domináns, az emberi jogok. Kelet-Európa, Közép-Európa, Oroszország nagyon nagy változásokon ment keresztül, és mi is hasonló problémákkal küzdöttünk, így Kína kapcsolatai más országokkal szintén megsínylelték azt a helyzetet. Nézzük, mi volt harminc évvel ezelőtt: Kína és az Egyesült Államok egy informális egységfrontot hozott létre a Szovjetunióval szemben, és ez volt a domináns tényező. Ha összehasonlítjuk, mi volt a múltban és mi van ma, azt látjuk, hogy a kapcsolataink egyre összetettebbek. Ami bonyolítja őket, azok a nemzetközi kérdések, multilaterális problémák, és nem azok, amelyekről eddig beszéltünk. Ha vesszük a *guan* árfolyamának problémáját, a protekcionizmust, a klímaváltozást vagy a kelet-ázsiai biztonsági kérdéseket, mind multilaterális természetű kérdés, nem csak az Egyesült Államok és Kína közötti bilaterális kapcsolatok kérdése. Vegyük akár Tajvant, amit Kína részének tekintenek. Ott a harmadik fél. A Taipei-Peking-Washington kapcsolatot nem csak Kína határozza meg. Nos, így tudnám jellemezni a kapcsolatok természetét.

Végezetül összefoglalnám, mik ennek a kapcsolatnak a fő mozgatórugói, mik a főbb dimenziói. Először is azt mondanám, a gazdaság, kereskedelem és pénzügyek. Arra nincs idő, hogy ennek a részleteibe belemenjek. Másodszorban a biztonságpolitikai érdekek. Ezen a téren vannak nézeteltérések és közös nevező is, például Dél-Korea, Irán, atombiztonsági kérdések tekintetében. Mindezen problémák esetében ott van a harmadik fél, vagy multilaterális természetűek. Harmadszorban, a nem hagyományos biztonságpolitikai kérdések, olyanok, mint a klímaváltozás, az energia, a kalózkodás, illegális bevándorlók, a közegészségügy, betegségek legyőzése és hasonlók. Ez egy nagyon tág fogalom, szinte minden benne van. És negyedszerre ott van az oktatási, kulturális, tudományos és technológiai együttműködés. Ezek is nagyon fontosak. Az egyetemen, ahonnan jövök, egyre több az amerikai professzor és diák, és szinte bármelyik amerikai egyetemen, kis főiskolán megtalálhatók a kínai diákok, vannak vagy százezren az Egyesült Államokban. Talán nem túlzás azt mondani, hogy itt van a legtöbb külföldön tanuló kínai diák. Végül, Kína számára még van néhány érzékeny politikai kérdés. Idetartozik természetesen Tajvan. Ilyen még Xinjiang, az ujjurok okoztak bizonyos problémákat, itt arra gondolok, hogy tavaly [2009] júliusban komoly problémák voltak Urumqiban, kb. kétszázán meghaltak az incidens során, és sokakban felmerült a kérdés, vajon az Egyesült Államok keze benne volt-e, támogatta-e a szeparatista mozgalmakat Kínában. Vagy ott van Tibet. Már említettem a dalai lámát. 2008-ban

az olimpia előtt Lhasában is tragédia történt. A kínaiak itt is arra gyanakodtak, hogy az Egyesült Államok nemcsak a dalai lámát támogatta, hanem a lázadásokat is a régióban. És ne feledkezzünk meg az emberi jogokról és a vallásszabadságról sem. Az amerikaiak szerint Kína rosszul áll ezen a téren. Nos, így tudnám jellemezni a kapcsolatokat.

A kérdés, hogy merrefelé tartunk? A következtetésem egyértelmű: nem számítok további javulásra. Amiben reménykedem, amiben bizakodom, az a további stabilitás. Ezalatt azt értem, hogy a viszony elég komplikált már ahhoz, hogy ne is gondoljunk, vagy legalábbis én személy szerint ne is gondoljak javulásra. A javulást rosszabbodás fogja követni, azután megint javulás. Rengeteg a hullámvölgy, instabilitás van, hullámhegyek és hullámvölgyek követik egymást. Csak abban reménykedem, hogy ha együttműködünk, párbeszédet folytatunk, akkor jobban meg fogjuk érteni egymást, és meg tudjuk majd előzni, hogy a krízishelyzetek nagy vitákká vagy szakítássá fajuljanak. Remélem, valamennyire hasznukra volt a mondanivalóm. Most be is fejezem, és várom a hozzászólásokat, kritikákat, kérdéseket. Köszönöm szépen!

P. Szabó Sándor: Wang professzor úr, nagyon köszönjük! Tisztelt hallgatóság, most feltehetik a kérdéseiket. Halljuk az első kérdést.

Hallgatóság: Meglátása szerint hogyan fog változni Kína és az Egyesült Államok gazdasági kapcsolata a következő öt-tíz évben? Azért kérdezem, mert a jelenlegi helyzet, a nagy kereskedelmi deficit és egyéb dolgok miatt már nem fenntartható a következő húsz vagy akár tíz évben.

Wang Jisi: Igen, úgy gondolom, a kétoldalú kereskedelem robbanásszerűen növekedett az utóbbi húsz évben. Úgy gondolom, hogy a bilaterális kereskedelem gyorsabban növekedett, mint a kínai gazdaság. Jelenleg a kétoldalú kereskedelem igen nagy volumenű, ugyanakkor Amerika jelentős deficitet halmozott fel. Panaszkodnak is emiatt, de a külkereskedelem nem szimplán kétoldalú dolog. Az USA-nak másokkal szemben többlete van, de itt deficitese. A másik dolog, amire panaszkodnak, a *guan* árfolyamának nem megfelelő szabályozása. Ugyanakkor, és erről nem beszélnek széles körben, sok amerikai cég, amely Kínában üzletel, szintén panaszkodik. Miért is? Jól ment nekik az üzlet, azonban az utóbbi években, legfőképpen az utóbbi hónapokban a kínaiak nagyot léptek az úgynevezett „hazai innováció” területén. Ez azt jelenti, hogy a kínai állami tulajdonú és nem állami tulajdonú vállalatok arra lettek kényszerítve, hogy több kínai gyártású terméket vásároljanak. Mi nem úgy hívjuk ezt, hogy „vegyél kínait”, mint az Egyesült Államokban a „vegyél amerikai” esetén, de Kína szép csendesen megemeli a kínai termékek

százalékarányát. A kormányzat ellenzi a még több külföldi áru vásárlását. Így tehát sérülnek az amerikai érdekek, de ők nem nyíltan, csak csendesen panaszkodnak, mert félnek a megtorlástól. Ezek a cégek közösen panaszleveleket írnak az Obama-kormányzatnak, tehát ez is egy jelentős kérdés. Szerintem még jelentősebb, mint az árfolyam problémája. Az árfolyam szinte csak politikai eszköz, amit az Egyesült Államok belpolitikai okokból használ. Tehát, számos probléma áll fenn. Kína rengeteg amerikai államkötvényt vásárolt. Ha gazdasági szempontból nézzük, ezt a pénzt nem tudjuk Kínán belül használni, mivel még nem konvertibilis a valutánk. Ezért a megtakarításainkat ott tartjuk, és reménykedünk, hogy virágozik az amerikai gazdaság, mert ha ők pénzt veszítenek, mi is pénzt veszítünk. Mi másba lehetne még fektetni, európai részvényekbe? Ha ezt tennénk, lehet, hogy még több pénzt veszítenénk. Érdekes, de a kínaiak továbbra is rengeteg megtakarítást amerikai befektetésekben és államkötvényekben fognak tartani. Nem hiszem, hogy a két ország számára létezik jobb megoldás. Most az Obama-kormányzat azt mondja, hogy meg fogja növelni a Kínába irányuló exportot. A kínai nézőpont az, hogy igen, mi szeretnénk több amerikai terméket venni, de miért nem adnak el nekünk szofisztikáltabb, high-tech termékeket? Beszélgettem erről amerikaiakkal, és mondtam, hogy Kína most építi a repülőgép-hordozóját, és ha Amerika jobb repülőgép-hordozót tudna Kínának eladni, eltűnne az összes deficit. De ők nem adnak el fegyvert vagy katonailag érzékeny termékeket Kínának. Most már a műholdjaikat sem adják el Kínának. Ezért úgy gondolom, a politikai elem nagyon is releváns. És amikor kínai cégek próbálnak megvenni amerikai cégeket vagy fúzióra lépni velük, szintén akadályokba ütköznek. Pár éve, amikor egy kínai olajtársaság meg akart venni egy kaliforniai olajvállalatot, nem sikerült, elutasították őket. Azért vannak jó hírek is. Tavaly áprilisban, amikor legutoljára jártam az Államokban, találkoztam a kínai nagykövetünkkel is, ő újságolta, hogy az északkelet-kínai Shenyang város nemrégiben aláírt egy szélenergia-előállításról szóló megállapodást Nevada állam egyik városával. Ez zöld energia, a helyiek reményteljesek és örülnek, mert ez kétezer új munkahelyet jelentett, így Nevada állam és a helyi lakosok is elégedettek. Nemcsak a megállapodásnak örültek, hanem annak is, hogy a szövetségi kormány 400 000 dollárnyi befektetéssel támogatta a projektet. Szóval vannak kedvező jelek is a gazdasági kapcsolatok terén. Mindent egybevetve, úgy gondolom, a kapcsolatok fenn fognak maradni. Akármilyen problémásak is jelenleg, fenn fognak maradni, lesznek súrlódások, de lehetőségek is, mint az előbb említett

szél- és atomenergia-program, de vannak egyéb zöldenergia-projektek is, mint például az olajpala vagy palagáz.

P. Szabó Sándor: A következő kérdés?

Hallgatóság: Mi a helyzet a *yuannal*, mint valutával? Tudomásom szerint a renminbit már használják Kína és egyes dél-ázsiai országok közötti külkereskedelmi ügyletekben, és Hongkongban átváltható dollárra vagy bármi más valutára is.

Wang Jisi: Igen, úgy vélem, a kétoldalú kereskedelemben egyre inkább használatos nemzetközi fizetőeszközként. A probléma a megtakarítás oldalán van, mivel nem konvertibilis, nem lehet bankban tartani megtakarításként. A kétoldalú kereskedelemben Oroszországgal vagy akár Iránnal, tudjuk használni az orosz rubelt vagy a renminbit is. Egyesek szerint ez az amerikai érdekeket sértheti, mivel az Egyesült Államok nem örül a dollár hanyatlásának. De a közgazdászok azt mondják, nincs sok értelme az államkötvények miatt, a megtakarítások miatt, mivel a bankokban a *yuannal* még mindig nem elszámolható. Igaz, hogy majd egyszer nemzetközi lesz, de az nem mostanában lesz, nem olyan hamar, mint ahogy azt sokan várnák. Már jó pár éve, tíz-húsz esztendeje folynak viták arról, hogy a kínai valuta nemzetközi legyen-e, vagy inkább vezessünk be valami, az euróhoz hasonló ázsiai valutát, Japánnal és Dél-Koreával közösen. Az erről folyó beszélgetések azonban inkább tudományos szinten zajlanak. Nekem személy szerint nem nagyon tetszik az ötlet, bár nem értek hozzá. Szerintem Kína és a kínai valuta függetlenebb lesz. De itt egyéb kérdések is felmerülnek, például, hogy a bankrendszerünket lehet-e átláthatóbbá, nyitottabbá tenni más országok felé. Vegyük csak az európai és amerikai bankokat, akik már napi szintű üzletmenetet bonyolítanak Kínában, és ez nagy kihívás a kínai bankrendszernek.

P. Szabó Sándor: A következő kérdés?

Hallgatóság: Az én kérdésem az, lát-e lehetőséget egy G2 együttműködésre? Megoldás lenne-e a világ problémáira vagy sem?

Wang Jisi: Hát, ez nehéz kérdés, de a vezető gondolkodók Kínában és az Egyesült Államokban is elutasítják az ötletet. A sajtónak persze nagyon tetszett, különböző okokból kifolyólag. Am először is, vajon Kína már a második helyen van? Tudományos, belső körökben folyó viták során sokan azt mondják, Kína már a második helyen áll gazdasági értelemben. Kína gazdasága dimenzióiban megelőzi Japánt. Talán az idén vagy jövőre, de mindenképpen előbb-utóbb Kína a világ második számú gazdasága lesz az Egyesült Államok után. Ami a haderőt illeti, erősen kétséges, hogy Kína a második helyen volna.

Talán Oroszország van a második helyen, viszont az ő gazdaságuk jóval gyengébb. Azután ott van a nemzetközi befolyás. Kína jelentős mértékben investál Afrikában, számos afrikai országgal ápol kitűnő kapcsolatokat. Kína megrendezte az első Kína-Afrika csúcstalálkozót, ahol szinte minden afrikai ország állam- vagy kormányfője részt vett. Latin-Amerikában szintén befolyásosabb Kína, mint Oroszország vagy India. De kérdezhetnénk, mi a helyzet az Európai Unióval? Lehet-e az EU a második? De az EU egységes vajon? Dublinban találkoztam Henry Kissingerrel, amerikai professzorokkal és másokkal, háromoldalú bizottsági ülést tartottunk. Ott többen is emlegették Kissinger híres mondását, hogy „ha az Egyesült Államok fel akarná hívni az Európai Uniót, milyen számot kellene tárcsáznia?” Ha nincsen egy egységes hang, hogyan mondhatnánk, hogy az EU a második? Ha nem az EU a második, akkor talán Németország vagy Nagy-Britannia, vagy Franciaország a második? Ők nem olyan erősek, mint Kína, nem jöhetnek számításba. Mi a helyzet Japánnal? Japán alvó állapotban van, csendes, megvannak a saját problémái, egy „lapos” ország. Kínával egyik ország sem tud versenyre kelni, az Egyesült Államokat kivéve. Kínában vitatkoznak arról, hogy lesz-e valaha Kína az első? Vagy hogy húsz-harminc év múlva Kína le fogja hagyni az Egyesült Államokat a gazdaság méreteit tekintve, és akkor az első helyre kerül? Szerintem ez nem reális, csak álmodozás. Ha Kína népesedését, a környezetvédelmet, a termelési módokat nézzük, számos buktató és kihívás áll előttünk. Szerintem nem vagyunk a másodikak. Egyébként jó pozíció a második hely? A többi ország irigységét lehet vele kivívni, és szembe kell nézni a legnagyobb kihívással, amely az Egyesült Államok felől érkezik. Mindenekelőtt nem hiszem, hogy Kína már a második helyen lenne. Ha nincs a második helyen, akkor nem beszélhetünk G2-ről. Nem akarunk másodikak lenni, mert nem állunk még készen ekkora felelősség vállalására. Azonban már első helyen vagyunk a szén-dioxid-kibocsátásban, ami ugye nem olyan nagy megtiszteltetés. Azután még első helyen állunk egyéb környezetkárosítás tekintetében is, ennek nem örülünk. A többi ország sem üdvözlé, ha Kína és az Egyesült Államok ketten együtt nekiállnának megoldani a világ problémáit. Dublinban megütözttem azon, hogy amikor az aktuális európai ügyekről tárgyaltunk, mint például a görög válság, Kína sehol sem volt. Lehet-e Kínának szerepe ott vagy Közép-Ázsiában, vagy Közép- és Kelet-Európában jelentősebb pénzügyi vagy biztonsági problémák esetén? Ha a gazdasági dimenziókat és a politikai befolyást nézzük, Kína közvetlenül az Egyesült Államok után következik. De még messze nem áll készen, és nem elég erős ahhoz, hogy más országoknak

segítsen problémáik megoldásában. Ha viszont túl gyors a fejlődésünk, akkor nem árt az óvatosság, mert még nem állunk készen. Ahogyan egy amerikai barátom mondaná, akkor kapcsoljuk be a biztonsági öveket. Tehát a G2 számomra nem tűnik életképes fogalomnak.

Hallgatóság: Ez azt jelenti, ha nem tévedek, hogy Kína nem akar szuperhatalom lenni. Kérem, mondjon nekünk valamit a „komplex nemzeti erőről” [*zonghe guoli* 综合国力]. Amikor Kínát és az Egyesült Államokat más országokkal hasonlítják össze, önök ezt a „komplex nemzeti erő” fogalmat szokták használni. Mi ennek a fogalomnak a jelentése, és hogyan lehet ezt kiszámolni?

Wang Jisi: Nem tudok erre egzakt választ adni, mert nagyon nehéz az erőt, a hatalmat mérni, egyik országot a másikkal összehasonlítani. Például ha Kínát hasonlítjuk össze Indiával vagy Japánnal, mindegyiknek megvan a maga viszonylagos előnye a többivel szemben. Tudom, hogy kényes a téma, de mindenképpen beszélnék róla: itt van Kína belső stabilitása. Rengeteg idő és energia ráfordításával gondolkodunk azon, hogy miként tudjuk megőrizni Kína változatlanágát, hogyan tudjuk fenntartani a belső stabilitást. Vannak etnikai feszültségek, vannak társadalmi feszültségek, hol itt, hol ott. Ugyanezek Indiában is vannak, de ők rugalmasak. Előfordulnak bombamerényletek is, de az elképzelhetetlen, hogy elsöpörje az indiai kormányt valami jelentéktelen incidens, mert ott – ahogy ők fogalmazzak – képviseleti kormányzás van és demokrácia. Kínában azonban folyamatosan szorítani kell a gyeplőn, erősíteni kell a társadalom feletti kontrollt. Ez tudományosan nem mérhető. Azután nézzük Japánt. A gazdasági növekedés szinte a nullával egyenlő, kb. 0,2 százalék. Ha ez Kínában lenne így, az katasztrófához vezetne, összeomláshoz. El kell érni a 10 százalékot, vagy legalább a 8 százalékot. A belső migráció, a társadalmi feszültségek miatt a gazdasági növekedés fenntartása elsődleges fontosságú Kína számára. Japán esetében ez egyelőre nem így van, ők jól elvannak. Ha tíz-húsz év múlva megnézzük Japánt, lehet, hogy nagyobb problémájuk lesz a népesség, az előregedés, a szociális védőháló és hasonlóknak miatt, de valószínűleg Japán megosztottsága, a politikai zavargások, a lázadás, forradalom. Nincs rá reális esély. Úgy vélem, sok olyan sebezhető pontja van Kínának, ami számokkal nem mérhető. A komplex nemzeti erő hasznos lehet tudományos szempontból, de gyakorlatilag óvakodnunk kell Kína erejének túlértékelésétől. Deng Xiaoping tanítása még mindig érvényes és helytálló: kerüljük a feltűnést, ügyis olyan sok belső problémával kell szembenéznünk, és azok sokkal nagyobbak, mint a külső kihívások.

P. Szabó Sándor: Van-e további kérdés?

Hallgatóság: Azt kérdezném, mi Kína álláspontja az iráni kérdéssel kapcsolatban, és véleménye szerint mikorra fognak közös nevezőre jutni az Egyesült Államokkal?

Wang Jisi: Észak-Koreával kapcsolatban?

Hallgatóság: Nem, Iránnal kapcsolatban.

Wang Jisi: Iránról nem sokat tudok, sosem jártam ott, de úgy vélem, Kínának mostanra jelentős kereskedelmi kapcsolatai vannak Iránnal. Kína olajat és földgázt importál Iránból, befektet iráni olajmezőkbe, hosszú távú szerződéseik vannak. A kínai-iráni kapcsolatok hagyományosan barátiak. Iránnak azonban nagy gondja van, főleg az atomfegyverek. Más országokban azt gyanítják, hogy Irán keményen dolgozik a nukleáris fegyverzet kiépítésén. Kína ellenzi ezt, viszont komoly bizonyítékok hiányában nem áll az Egyesült Államok és a nyugati országok mellé a szankciók bevezetésében. Ez nagyon bonyolult. De hadd legyek nagyon őszinte a kérdésben: az Egyesült Államok felől igen nagy a nyomás, csakúgy, mint az európai országok felől, még Oroszország is gyakorol ránk nyomást diszkrétén. Kína nem akar elszigetelődni a nemzetközi közösségben, ezért mérlegelnünk kell az érdekeket és az előnyöket. Irán fontos nekünk, de más országok is fontosak. Irán hibát követ el, ha atomfegyverhez akar jutni, akkor Kína nem fogja ebben támogatni. Másrészt viszont nem akarja, hogy Irán összeomoljon, teret engedve a még nagyobb nyugati befolyásnak és az iszlám fundamentalizmusnak. Ezáltal Kína nagy dilemmába került. Jólataim szerint Kína együttműködőbb lesz a nyugati államokkal és Oroszországgal, de lesz olyan segítőkész, hogy nem foglal nyíltan állást, ha a többi ország szankciókat vezetne be Iránnal szemben, mert Kína meg fogja részleteiben vizsgálni a szankciókat olyan szempontból, hogy sértik-e Kína üzleti érdekeit az adott országban, vagy politikai kapcsolatait Iránnal. Az Államokban sokan azt mondják, ha együttműködünk velük Iránnal szemben, ráveszik Szaúd-Arábiát, hogy váltsa ki az iráni olajat. De ez nem ilyen egyszerű. Aztán azt is mondják, hogy Szaúd-Arábia és Törökország nem nagyon szimpatizál Iránnal, azonban a két ország mást és mást mond az Egyesült Államoknak és Kínának. Tehát, Kínának más iszlám országok Iránnal szembeni álláspontját is figyelembe kell venni. Oroszország hozzáállása is eléggé kétértelmű. Vannak még más tényezők is. Brazília épp most tett egy javaslatot, amin Kína kissé hezitál még. Túl sok részletét azonban nem ismerem, egyszerűen csak úgy gondolom, ez nagyon nagy kihívás, és Kína valamilyen középutas álláspontot fog elfoglalni. Ez is egy

indok arra, miért nem releváns a G2 gondolata. Hogyan is oldhatná meg a G2 az iráni kérdést? Egy másik bonyolult ügy Izrael, aki most bombázással fenyegeti Iránt, ha atomfegyvere lesz, ezért Kínába küldenek katonai elemzőket a kérdést megvitatni. Ők is egy tényező.

P. Szabó Sándor: Az utolsó, rövid kérdés.

Hallgatóság: Meglátása szerint növekvő szerepe van-e az energiahíánynak Kína diplomáciai kapcsolataiban? Kína energiafogyasztása növekszik, ezért egyre inkább nyersanyagimportra szorul, főleg nyersolajra, korábban már Szaúd-Arábia kapcsán említette is, de mit gondol, ez jelentős problémaforrás lehet az elkövetkező években?

Wang Jisi: Igen, nem csak Szaúd-Arábia kapcsán. Az olajimportunkat egyre inkább diverzifikáljuk. Szaúd-Arábia után a legnagyobb olajszállító nem Irán, hanem Angola, ami ugyan messze van, de fontos ország. Vannak szerződéseink Venezuelával is. Egy másik ország, amelyik nincs túl jóban az Egyesült Államokkal. Mondják is az amerikaiak: „ti kínaiak, mindig rossz országokkal fogtok össze, azokkal, akikkel mi nem vagyunk jó viszonyban.” Az ellenérvünk erre, hogy „sok választást nem hagytok nekünk”, és „ti többet markoltok”: Szaúd-Arábia, az Öböl-országok, nagyszabású szerződések, és akkor jön Kína, és Irakkal szövetezik csendben. Érdekes ez... De nem csak magáról az olajról van szó. Az olajszállítás tengeri útvonalai biztonságosak vagy sem, ez is egy nagy kérdés. Ez összefügg Kína katonai modernizációs programjával, mivel ha meg akarjuk védeni az olajszállítási útvonalainkat, új haditengerészetet kell kiépíteni. Földrajzilag gondolkodunk Pakisztánban, Mianmarban, Közép-Ázsiában, Oroszországban, számos útvonalban, de hagyományosan a Malaka-szoroson keresztül szállítjuk az olajat. Ez nemcsak gazdasági, hanem stratégiai, sőt katonai kérdés is. A legjobb megoldás erre, ha keressük az együttműködés lehetőségeit más országokkal, ugyanakkor csökkentjük az importtól való függést is. Azaz, több zöld energiára és az energiahatékonyság növelésére van szükségünk, ha nem akarunk túlságosan függeni az importtól. Ez nem egyszerű feladat. A központi vezetés folyamatosan arról beszél, hogy mennyire fontos „a fejlődés tudományos alapú szemlélete” [*hexue fazhanguan* 科学发展观], valamint „a gazdasági növekedési modell megváltoztatása” [*gaibian jingji zengzhang fangshi* 改变经济增长方式], ezek az új jelmondatok. Ezek leginkább az energiaproblémákra vonatkoznak. Természetesen alternatív energiaforrásokat kell majd alkalmaznunk, mint például a nukleáris energia, és akkor végül is nem várható komoly probléma.

P. Szabó Sándor: Nos, lejárt az időnk, itt be kell fejeznünk. Wang Jisi professzor, köszönjük önnek, hogy megosztotta velünk értékes gondolatait, tisztelt hallgatóság, önöknek köszönöm a figyelmet és az aktív részvételt. Köszönjük szépen!

Multilateralizmus a kínai külpolitikában: globális és regionális hatások

Lehoczki Bernadett

Bevezetés

Az államok közötti együttműködés formáinak, fórumainak és mintáinak kutatása a nemzetközi kapcsolatok diszciplínájának alapvető feladata. Ennek a tárgykörnek központi fogalma a multilateralizmus, amelynek – hasonlóan számos, a nemzetközi kapcsolatokhoz szorosan kötődő fogalomhoz – nincsen egyetlen, határozott definíciója. Az azonban biztosan megállapítható, hogy a gyorsuló globalizáció eredményeképpen a multilateralizmus jelensége korábban nem tapasztalt diverzitású formákban jelent/jelenik meg, és a nemzetközi kapcsolatok mind látványosabb dimenziójává válik.

A multilateralizmus és főként annak intézményesült formái alapvetően a nyugati világ termékei, ám az elmúlt évtizedekben a nem nyugati államok is határozott aktivitást mutatnak a többoldalú együttműködés terén. A Dél államainak „bekapcsolása”, helyesebben „bekapcsolódása” a multilateralizmus világába és intézményeibe azért a hidegháború utáni világrend alapvető fontosságú folyamata, mert egyik elsődleges eszköze lehet az Észak–Dél kapcsolatok építésének, harmonizálásának, illetve a Dél államai esetében a multilaterális fórumok hozzájárulhatnak érdekérvényesítő képességük erősítéséhez.

A Kínai Népköztársaságban (KNK) az 1970-es évtized végén induló reform és nyitás politikája az elképesztő gazdasági fejlődés mellett az ország nemzetközi kapcsolatokban betöltött pozíciójának változását is eredményezte. Peking multilateralizmushoz való hozzáállásának, illetve multilaterális fórumokon történő részvételének elemzése azért érdekes és aktuális feladat, mert a bipoláris világrendet felváltó, egyelőre még mindig kontúrjait kereső nemzetközi rend jellegét vélhetően meghatározza egyfelől a KNK nemzetközi rendszerben betöltött helye (és szomszédjaihoz, továbbá az Egyesült

Államokhoz és Európához fűződő viszonya), másfelől a multilateralizmus várható erősödése (vagy legalábbis szélesebb körű elterjedése). A következő fejezetekben rövid áttekintést adunk a multilateralizmus múltjáról és jelenéről, illetve megkíséreljük felvázolni, hogyan, milyen belső és külső feltételek egybeesése nyomán, mely motivációk mentén vált és válik a kínai külpolitika mind látványosabb eszközévé a multilaterális fórumokon, intézményekben való részvétel, illetve ezen intézmények belső és külső alakítása.

I. A multilateralizmus fogalma és történelme

Annak ellenére, hogy a „multilateralizmus”, „multilaterális intézmények” a nemzetközi kapcsolatok diszciplínájában gyakran előforduló, rendszeresen használt fogalmak, a nemzetközi politikaelmélet elhanyagolt témakörei közé tartoznak, elméleti kutatásuk gyermekcipőben jár. Az említett fogalmak jelentése persze egyértelműnek tűnhet (talán ezért sem foglalkozik vele szélesebb szakirodalom), mégis – ahogyan látni fogjuk – a konkrét tartalom megfogalmazását nehezíti, hogy a multilateralizmus történelmi fejlődése hosszú utat járt be, és egy folyamatosan változó, alakuló, új formákat öltő jelenségről van szó.

I. 1. A multilateralizmus definíciója, jelentései

A nemzetközi szakirodalomban a hidegháború végével nyert szélesebb figyelmet a multilateralizmus – ekkor már korántsem új – fogalma, bízva abban, hogy a posztbipoláris rendben a nemzetközi kapcsolatok egyik meghatározó eszközévé léphet elő. A teoretikusok több multilateralizmus definíciót is adtak, közülük a legtöbbet idézettek a nemzetközi kapcsolatok elméletének két meghatározó tudósa, Robert Keohane és John Gerard Ruggie nevéhez fűződnek. Keohane 1990-ben a multilateralizmus következő, meglehetősen tág megfogalmazását írta le: „a nemzeti politikák koordinálásának gyakorlata három vagy több állam csoportjában”.¹ Két évvel később ezt a definíciót Ruggie a multilateralizmus névleges (*nominal*) értelmezésének ítélte, egyben megalkotta a fogalom – szerinte – kvalitatív (*qualitative*) értelmezését, miszerint a multilateralizmus „három vagy több állam kapcsolatainak bizonyos elveknek megfelelően történő koordinálását” jelenti.² Ruggie szerint tehát a multi-

¹ KEOHANE 1990: 731.

² RUGGIE 1992: 568.

lateralizmus fontos megkülönböztető jegye, hogy a résztvevők közösen elfogadott elvek mentén (mint pl. diszkriminációmentesség, szabad kereskedelem, kollektív biztonság stb.) működnek együtt. Fontos megjegyezni, hogy egyik definíció sem tartalmazza az intézményesedés feltételét, holott multilateralizmus kapcsán legtöbbször nemzetközi szervezetekről értekeznek a szerzők. A nemzetközi szervezetek valóban a multilateralizmus leglátványosabb és legjobban megfogható formái, a témával foglalkozó tudósok azonban rendre hangsúlyozzák, hogy a multilaterális intézmények csupán a nemzetközi szervezetek egy típusát adják, és távolról sem azonosak a multilateralizmus – jóval tágabb – fogalmával.

A multilateralizmus szakirodalomban fellelhető különböző definícióiban visszatérő elem a három vagy annál több állam; az egyeztetett szabályok, normák és végül a rendszeres együttműködés, intézményesített vagy egyéb formában. A multilateralizmus fogalmának ugyanakkor egy másik megközelítési formája, ha azt vizsgáljuk, mivel „állítható szembe”. Idetartoznak az államközi kapcsolatok történelmileg meghatározó formái, a bilaterális kapcsolatok, amelyek kettő (és nem több!) állam viszonyára utalnak. A multilateralizmus szembeállítható emellett az unilateralizmussal, ez a dichotómia az 1990-es évektől – elsősorban az Egyesült Államokra vonatkoztatva – a nagyhatalmi viselkedés leírására, megfajlására szolgál. És végül létezik a multilateralizmus versus regionalizmus szembeállítás, amely többek között a kereskedelmi tárgyalások formáit illetően elterjedt, és gyakorta abban a vitában képeződik le, hogy a kereskedelmi együttműködés regionális, avagy multilaterális (pl. a WTO keretein belüli) rendezése a hatékonyabb, kívánatosabb stb. A multilateralizmus tehát – egyszerűnek tűnő definíciója(i) ellenére – komplex, többdimenziós fogalom, amelynek értelmezése, tartalma kontextusfüggő.

Jól példázza mindezt, hogy a multilateralizmus gyakorlatban megjelenő formáinak több szempontból történő csoportosítása lehetséges. John Ikenberry például a nemzetközi rend három szintjén igyekszik a multilateralizmus egyes típusait elkülöníteni. „Rendszer multilateralizmus” (*system multilateralism*) alatt a szuverenitáson, kölcsönös elismerésen és egyenlőségen alapuló államok közötti kapcsolatokat érti (pl. ENSZ); „alapelvekre épülő multilateralizmuson” (*foundational multilateralism*) a regionális vagy nemzetközi rend bizonyos elvek mentén történő szerveződését (pl. NATO, EU); a „szerződéses multilateralizmus” (*contract multilateralism*) pedig a leglazább forma: jelenthet formális szerződéseket, de legtöbbször le nem írt szabályok és normák mentén

működik (pl. APEC).³ Más megközelítést ad John Peterson, aki a multilateralizmus intézményesített (*institutionalised*, pl. WTO), kristályosodó (*crystallising*, pl. Nemzetközi Büntetőbíróság) és törekvő (*aspirant*, pl. gyermekmunkára vonatkozó nemzetközi normák) formáit különíti el annak mentén, hogy a multilateralizmus adott formája mennyire „kész”, már működő jelenség.⁴ Ez a megközelítés azt sugallja, hogy a multilateralizmus egyes formái egy lineáris vonalú fejlődési pályát írnak le, mindannyian haladva a már kifejtett intézményesített forma irányába. Az elmúlt évek tapasztalatai azonban pontosan azt mutatják, hogy a multilateralizmus intézményileg különböző „fejlettségű” formái élnek egymás mellett, egymást átfedve, és ez a jelenség különösen fontos lesz a kínai „multilateralizmus-gyakorlat” kapcsán.

Az elmúlt évszázadok történelme igen színes és változatos képet mutat multilateralizmus terén, az államok közötti kimondott vagy ki nem mondott szabályok szerinti többoldalú együttműködés rengeteg formát öltött, regionálisan és globálisan egyaránt. Azt azonban leszögezhetjük: a hidegháború vége óta a multilateralizmus korábban nem tapasztalt diverzitást mutat.

1. 2. A multilateralizmus történelmi fejlődése

A multilateralizmus első megjelenési formái egyidősek a modern államok rendszerével. A 17. században az állami tulajdonjogok kapcsán lefektetett közös normák adták a multilateralizmus első példáit: multilaterális megoldást kívánt a tengerek feletti ellenőrzés jogának kérdése, de a külföldi követségek kapcsán a területenkívüliség elvének megfogalmazása is ide köthető.⁵ A 19. század folyamán fontos előrelépés történt a multilateralizmus terén: az 1815–1860 közötti periódusban Európában Ausztria, Nagy-Britannia, Poroszország, Oroszország és Franciaország (az ún. európai koncert) által diktált normák biztosították a békét, ennek gazdasági megfelelője a szabad kereskedelem és az aranystandard rendszer volt. Ebben az időszakban tehát az állami – főként a nagyhatalmi – viselkedés adta a nemzetközi kapcsolatok rendezőelveit, a multilateralizmus kodifikált vagy intézményesített formái csupán az első lépéseket mutatták, vagyis a multilateralizmus a legritkább esetben öltött intézményes formát. Mégis, a 19. század második felében – főként az ipari forradalom eredményeként sűrűsödő államközi kapcsolatoknak köszönhetően –

³ IKENBERRY 2003: 535.

⁴ PETERSON 2008: 9.

⁵ RUGGIE 1990: 576.

elszaporodtak a kereskedelmi, szállítmányozási témájú nemzetközi szerződések és megalakultak a nemzetközi együttműködés első intézményesült formái, alapvetően a közlekedés és a kommunikáció területén, például az 1865-ben létrejött Nemzetközi Táviró Egyesület, vagy a tevékenységüket az 1870-es évtizedben megkezdő Általános Postaegyesület és Nemzetközi Meteorológiai Szervezet.⁶

A 20. század legnagyobb újdonsága a multilateralizmus intézményesített formáinak előtérbe kerülése volt, regionális és univerzális formában egyaránt. Az I. világháború lezárását követő Népszövetség (1919), majd a II. világháború után létrejött Egyesült Nemzetek Szervezete (1945) a multilateralizmus korábban nem tapasztalt formáit jelentették: multifunkcionalitással és univerzális tagsággal. A hidegháború időszaka a multilaterális együttműködés – korábbi időszakokhoz képest – mély és intenzív új formáit hozta, egyfelől, mert a legtöbbet nyerő győztes Egyesült Államok a multilateralizmust a II. világháborút követő világ újjáépítésének alapvető pillérévé tette (ennek hátterében a roosevelti békekonceptiót és Washington politikai és gazdasági kifelé fordulásának garantálását kell látnunk); másfelől, mert a hidegháború kibontakozása a keleti és a nyugati blokkban egyaránt az együttműködés intézményes formáit sürgette. Erre Nyugaton a NATO, a Bretton Woods-i intézmények és az Európa Tanács, Keleten a Varsói Szerződés és a KGST a legfőbb példák – igaz, utóbbiak multilateralizmusát a nyugati szakirodalom megkérdőjelezi, arra hivatkozva, hogy ezen intézményekben nem konszenzusos elvek, hanem hegemonia dominált. (Ellenpéldaként említhető az Amerikai Államok Szervezete [1948], amelynek hidegháborús működését viszont egyértelműen az Egyesült Államok dominanciája határozta meg.)

A bipoláris világrend felbomlása újabb lökést adott a multilateralizmus terjedésének, legalábbis, ami a számokat illeti, egészen biztos az előrelépés: 1970 és 1997 között a nemzetközi szerződések száma több mint háromszorosára nőtt, 1985 és 1999 között a nemzetközi intézmények száma közel megkétszereződött.⁷ Ahogyan az évszámok mutatják, ez a gyorsulás nem is feltétlenül az 1990-es évek politikai folyamatainak, inkább az 1970–1980-as években tapasztalt gyorsuló globalizációnak tudhatók be. A globális problémák terjedése, a környezetvédelem és a járványok kihívása, a világgazdasági interdependenciák mind szövevényesebb rendszere egyértelműen az erősödő, intézményesülő

⁶ BLAHÓ-PRANDLER 2001: 26.

⁷ IKENBERRY 2003: 536.

multilateralizmus irányába hat. Bár az 1990-es évtized elején úgy tűnt, hogy az Egyesült Államok elkötelezi magát a multilateralizmus gyakorlata mellett (a Bill Clinton által meghirdetett „tudatos multilateralizmus” [*assertive multilateralism*] többek között az ENSZ békefenntartói tevékenységében való aktívabb részvételt jelentette), a somáliai veszteségek, majd Koszovó után ez a tendencia erősen megkérdőjeleződött.

Az ezredforduló újabb változást hozott a multilateralizmus fejlődésében, a szakirodalomban megjelent az „új multilateralizmus” kifejezés, a multilateralizmus jelenségének új, az egyes államokra nemzetközi jogilag erősebb kötelezettségeket róó példáira utalva. Míg a korábbi eseteket nagyobb fokú rugalmasság jellemezte, illetve egyértelmű volt a nagyhatalmak érdekérvényesítő képességének „beépítése” a multilateralizmus gyakorlatába (ennek tipikus példája a nagyhatalmi egyhangúság elve az ENSZ Biztonsági Tanácsában), a 2000-es évektől a multilateralizmus új alakjai erősebb kompromisszumkésztséget várnak el a felektől; legtöbbit idézett példa erre a Nemzetközi Büntetőbíróság (*International Criminal Court, ICC*).⁸ Mindezzel párhuzamosan azonban erősödő tendenciát mutat a washingtoni külpolitika multilateralizmustól való elfordulása, távolmaradása például az ICC-től, ami rögtön meg is kérdőjelezi annak hatékonyságát. Szintén az elmúlt szűk évtized jelensége a laza intézményi struktúrával vagy akár anélkül működő, fórumszerű multilateralizmus széles körű, gyors elterjedése. Idesorolható az IBSA-fórum (2003) India, Brazília és Dél-Afrika együttműködéseként, a „kívülről” létrehozott, de mára önálló életre kelt BRIC (Brazília, Oroszország, India és Kína részvételével), a rendszeres Ázsia-Európa találkozó (ASEM, 1996) vagy a Kelet-Ázsia-Latin-Amerika Fórum (EALAF, 1999). Ezen túl mind több figyelmet kapnak a szaporodó G-csoportok: G3, G5, G20, G21 stb., vagyis a multilateralizmus – főként a 2003-as iraki háború kapcsán – sokszor emlegetett válsága mellett fontos felhívni a figyelmet a multilateralizmus új, sokszínű, alternatív formáinak széles körű megjelenésére,⁹ ami összességében a multilateralizmus igen ambivalens fejlődési pályáját mutatja az ezredfordulón túl.

Utóbbi „alternatív” formák tagságát vizsgálva szembevetendő a Dél – elsősorban vezető – államainak határozott jelenléte; a korábbi évtizedekben ezek az országok multilaterális fórumokon – leszámítva az el nem kötelezettek mozgalmát, a G77-et és az ENSZ Közgyűlést – kevéssé voltak aktívak.

⁸ BOUCHARD-PETERSON 2009: 18.

⁹ FORMAN-SEGAAR 2006: 205.

Az elmúlt egy-két évtizedben a fejlődő világ egyes régióiban erősödött, intézményesült a regionalizmus, ezzel párhuzamosan pedig az egyes régiók meghatározó államai – gazdasági potenciáljukat és a multilateralizmus lehetőségeit jól kihasználva – mind komolyabb befolyást és presztízst voltak képesek szerezni a nemzetközi porondon. Ennek a folyamatnak tipikus és kiemelkedő példája a Kínai Népköztársaság, amely az elmúlt három évtizedben rendkívül látványos változást mutatott a multilaterális intézményekhez és általában a multilateralizmushoz fűződő viszonyában, aminek eredményeként mára nem csak résztvevője, de alakítója is a multilateralizmus jövőjének.

II. Kína és a multilateralizmus

II. 1. A hidegháború időszaka

A Kínai Népköztársaság 1949. október elsejei kikiáltását követően a Mao Zedong (Mao Ce-tung) diktálta külpolitikai irányvonal az ország keleti blokkhoz történő csatlakozását hozta, aminek alapvető dokumentuma volt a kínai-szovjet kétoldalú együttműködési és barátsági szerződés (1950). Ennek ellenére Peking nem volt alapító tagja, és később sem csatlakozott az 1955-ben létrejött Varsói Szerződéshez, és az 1949-ben alakult Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában (KGST) is csupán megfigyelői státuszt töltött be 1956–1961 között. Ennek háttérében – a kínai-szovjet bizalmatlanság mellett – azt is látnunk kell, hogy a pekingi vezetés külpolitikai elképzeléseinek fontos alapja volt a szuverenitás és a belügyekbe való be nem avatkozás tiszteletben tartása.

Az 1950-es években Kína külpolitikai orientációját az „egy oldalra hajlás” politikája határozta meg, az 1960-as években pedig – az egyre feszültebbé váló kínai-szovjet viszony nyomán kibontakozó és a kulturális forradalom eredményeként megszilárduló – elszigeteltség jellemezte. Ezekben az évtizedekben a pekingi vezetés a multilateralizmus és a multilaterális diplomácia irányába mutatott hozzáállását kettősség jellemezte: egyfelől résztvevője volt a regionális kérdéseket és általában a fejlődő világot érintő multilaterális fórumoknak (mint például az 1954-es genfi, vagy az 1955-ös Bandung konferencia), másfelől – a hidegháborús logika értelmében érthető módon – távol maradt, sőt elutasította a globális – Peking szerint az imperializmus eszközeként működő – politikai és gazdasági fórumokat. Utóbbi elzárkózást feltehetően motiválta, hogy a világ államainak többsége a Kínai Köztársaságot ismerte el Kínaként, és az ENSZ Biztonsági Tanácsában is a tajvani kormány képviselte Kínát. Az ASEAN

(*Association of South-East-Asian Nations*, Délkelet-ázsiai Nemzetek Társulása) 1967-es létrejötté, amit a gazdasági fejlődés és együttműködés vágya mellett a részt vevő tagok kommunizmustól való közös félelme is motivált, tovább erősítette a kínai bizalmatlanságot a nemzetközi szervezetek irányában.

A Kínai Népköztársaság ENSZ-tagsága fontos mérföldkő volt Kína és a multilateralizmus viszonyának alakulásában. A pekingi vezetés az 1960-as évek elején fontolgatta egy a fejlődő világ államaiból verbuválódott „ellen-ENSZ” létrehozását, ám ez kudarcba fulladt, így az évtized végén a KNK kampányba kezdett, hogy megszerezze az ENSZ-tagságot Tajvantól.¹⁰ Ennek lehetőségét a kínai-amerikai közeledés és Peking sikeres fejlődő világpolitikája hozta el, a világszervezet Közgyűlése 1971. október 25-én 76 szavazattal 35 ellenében megszavazta Kína helyét az ENSZ-ben.¹¹ Ez megnyitotta Peking előtt a többoldalú kapcsolatépítés lehetőségét, egyfelől az ENSZ-ben való részvétel által, másfelől pedig mert mind több állam vette föl a diplomáciai kapcsolatokat a KNK-val.

Ennek ellenére az 1970-es évtizedben a kínai multilateralizmus gyakorlata szelektív maradt, és nagyrészt az ENSZ-tagságra korlátozódott. Az 1978-tól induló, Deng Xiaoping nevével fémjelzett kínai reformok azonban jelentős változásokat hoztak Kína külpolitikai irányvonalában: rugalmasabb, pragmatikusabb gyakorlati lépések és retorika váltotta fel a „háború elkerülhetetlenségének” tételét; majd 1983-ban, a Kínai Kommunista Párt XII. Kongresszusán már Peking nemzetközi felelősségvállalása is megfogalmazódott: „...Kína nemzeti érdekei nem valósíthatók meg teljesen az egész emberiség közös érdekeitől elválasztva. Kitartunk az önálló, független külpolitika mellett, s ez teljes összhangban áll annak a magasztos nemzetközi kötelezettségünknek a teljesítésével, hogy megvédjük a világbékét és elősegítsük az emberiség haladását.”¹² Mindez jól tükrözi a pekingi vezetés azon törekvését, hogy Kína a nemzetközi közösség békét igénylő, elkötelezett, ugyanakkor független tagja legyen. A gazdasági nyitásnak volt köszönhető, hogy 1986-ban a KNK csatlakozott az APEC (*Asia-Pacific Economic Cooperaton, Ázsiai-Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés, 1989*) előkészítésében is fontos szerepet játszó Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködési Tanácshoz (*Pacific Economic Cooperation Council, PECC; 1980*), amely az első rendszeres regionális fórum volt, amelyen Kína részt vett, és ugyanebben az évben vált

¹⁰ SALÁT 2000.

¹¹ KIM 1999: 47.

¹² JORDÁN-TÁLÁS 2005: 265.

az Ázsiai Fejlesztési Bank (*Asian Development Bank, ADB*) tagjává is.¹³ Az 1980-as évtizedben tehát Kína regionális kapcsolataiban megszilárdult a multilateralizmus eszköze, amelynek segítségével Peking állandósítani tudta jelenlétét és a későbbiekben befolyását a kelet-ázsiai térségben.

A hidegháborús évtizedekben Kína külkapcsolatait az egyes államokhoz fűződő bilaterális viszony határozta meg. Az 1971-ben érvénybe lépő ENSZ-tagsága, majd az 1980-as évtizedben kibontakozó reform és nyitás politikája azonban már előkészítette a multilateralizmus irányában az 1990-es években bekövetkezett határozott elmozdulást.

II. 2. Aktiválódó multilateralizmus az 1990-es évektől

A hidegháború végét követően, az 1990-es évtized elején egyfajta „multilateralizmus-boom” mutatkozott a nemzetközi kapcsolatokban, a nemzetközi (univerzális és regionális) szervezetek, intézmények aktívabbá váltak, mellettük újak alakultak, a Kelet-Nyugat szembenállás megszűnte lehetőséget nyújtott a nemzetközi együttműködés új formáinak és fórumainak létrejöttéhez.

Az elmúlt húsz év a kínai multilateralizmus gyakorlata szempontjából három szakaszra osztható. Az 1990–1995 közötti periódus a „passzív bevonódás” időszaka, vagyis a multilateralizmus irányába ekkor Peking még óvatos, néhol gyanakvó hozzáállást mutatott. Ennek előzménye lehetett az 1989-es ún. Tienanmen téri incidens és az arra adott nemzetközi reakció (1990-ben az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága szankciókat szavazott meg Kínával szemben). Ezzel szemben az 1990-es évtized második fele már „aktívabb részvételt” mutatott, Kína felismerni látszott, hogy a multilaterális fórumokon való megjelenés a globális pozícióépítés eszköze lehet, így a multilaterális diplomácia a korábbi évtizedekhez képest hangsúlyosabbá vált a kínai külpolitikai gyakorlatban – mintegy kiegészítve a bilaterális kapcsolatokat. Ezt a magatartást vélhetően motiválta az ún. „Kína-fenyegetés” rémképének eloszlátása – regionális és globális szinten egyaránt. A kínai külpolitikában 1996-ban bevezetett ún. „új biztonság” koncepció szintén fontos tényező volt a multilateralizmus gyakorlatának erősítésében. A pekingi vezetés a hidegháborús évtizedek „hangulatával” szemben fogalmazta meg, hogy a biztonság

¹³ HUGHES 2005: 121.

már nem katonai szövetségeken és fegyverkezésem alapul, hanem a kölcsönös bizalom és kölcsönös érdekek követése motiválja.¹⁴ Az ezredforduló óta eltelt évek adják a harmadik szakaszt, amit „proaktív jelenlét” jellemez. Legfontosabb újdonsága, hogy a KNK immáron nem csupán jelen lévő résztvevő, hanem a multilaterális fórumok kezdeményezője, szervezője, alakítója, javaslatokkal lép fel, sőt a normaalkotás irányában tesz lépéseket.¹⁵ A 2000-es években érezhetően erősödő kínai multilateralizmus hátterében külső tényezőként az 1997–1998-as ázsiai pénzügyi krízist, az egészségügyi válságokat (SARS, madárinfluenza) és a terrorizmus elleni háború megindítását (amelyben az Egyesült Államok egyszerre számított Kínára és ösztönözte Japánt a részvételre) érdemes megemlíteni. A washingtoni vezetés mind határozottabb és sokszor kritizált unilaterális külpolitikája szintén vonzóbbá tette Peking szemében a multilaterális fórumokat, mivel azok egyfajta „ellensúlyát” képezhetik az Egyesült Államok egyoldalú lépéseinek. Belső tényezőként a „békés felemelkedés”¹⁶ feltételeinek segítése, a multipoláris nemzetközi rend irányában történő elmozdulásnak és a regionális folyamatok irányításának erősödő igénye említhető; ezek garantálásához a multilaterális fórumok igénybevétele kitűnő eszköznek tűnhetett. Mindemellert a kínai politikai vezetés Hu Jintao (Hu Csin-tao) nevével fémjelzett új („negyedik”) generációja pragmatikus-technokrata gyakorlata is segítette a multilaterális fórumokon mutatott aktívabb fellépést.

Az elmúlt két évtizedben jól megfigyelhető, ahogyan a kezdetben főként gazdasági tartalmú multilaterális együttműködések mellé felzárkóztak a biztonsági jellegű fórumok, kezdeményezések. Míg Kína gazdasági multilateralizmusát egyszerre tették lehetővé és kényszerítették ki maguk a reformok, az ország mind mélyebb világgazdasági súlya és integrációja, külgazdasági kapcsolatainak interdependens volta, a politikai/biztonsági multilateralizmust alapvetően a nemzetközi presztízséptetés erősödő igénye motiválta, valamint az a sokat idézett elképzelés, hogy a kínai gazdasági fejlődés és modernizáció feltétele a biztonságos nemzetközi környezet garantálása.

¹⁴ HUGHES 2005: 128.

¹⁵ CHENG-CHWEE 2005: 107-111.

¹⁶ Ezen elmélet szerint Kína békés felemelkedése egyszerre használja ki a világbékét a fejlődésre, és garantálja a világbékét a kínai fejlődés által; az ország saját erején és kemény munkáján alapul; nem teljesíthető a kifelé nyitás politikájának folytatása nélkül; több generáción át eltarthat és nem jelent veszélyt semelyik állam számára, nem is másik állam kárán valósul meg.

Az aktivizálódó kínai multilateralizmus gyakorlatában tehát globális szinten a felelős, kooperáló, nyer-nyer megoldásokat, közös fejlődést és „harmonikus világot” szorgalmazó Kína-kép erősítése a legfőbb célkitűzés, regionális szinten pedig a belső folyamatok irányításának és a játékszabályok „írásának” igénye mutatkozik alapvető motiváló tényezőként. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a kínai multilateralizmus regionális és globális „szintje” bár leírható külön-külön – ahogyan azt a következő alpontokban megteesszük –, egymással szorosan összefügg, hiszen az egyre inkább kínai motorral működő ázsiai regionalizmus hatással van/lesz a globális politikai és gazdasági folyamatokra.¹⁷

II. 3. Kína és az univerzális szervezetek

Bár Kína 1971-ben elfoglalhatta helyét az ENSZ-ben, a következő években meglehetősen passzív magatartást mutatott a világszervezetben, a Biztonsági Tanácsban legtöbbször távolmaradásával fejezte ki ellenérzéseit, a többi nagyhatalomhoz képest ritkán – leginkább Tajvan témájában – élt vétőjogával, inkább tartózkodott a számára kellemetlen kérdésekben.¹⁸ Az ENSZ-tagság azonban „magával hozta” az ENSZ-család más szerveiben, intézményeiben való szerepvállalást is. A KNK 1980-ban csatlakozott a Nemzetközi Valutaalaphoz és a Világbankhoz, 1984-ben lett tagja a Nemzetközi Bíróságnak, és ebben az évtizedben az ENSZ nyolc emberi jogi konvenciójához csatlakozott (többek között a faji diszkriminációt, kínzást és a genocídiumot tiltó szerződésekhez).¹⁹ Az 1990-es évtizedben újabb nemzetközi dokumentumok következtek: 1992-ben a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló szerződés (*Non-Proliferation Treaty, NPT*), 1996-ban a tengerjogi konvenció (*United Nations Convention on the Law of the Sea, UNCLOS*), ami Kína a Dél-kínai-tenger szigeteit érintő területi vitáinak fényében nyer jelentőséget. A KNK 1997-ben csatlakozott a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR*), 1998-ban pedig a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához (*International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR*), igaz, utóbbit még nem ratifikálta.

¹⁷ WU-LANSDOWNE 2008: 12.

¹⁸ JORDÁN 2007: 103.

¹⁹ KIM 1999: 72.

Li Peng miniszterelnök 1992-ben részt vett a Rio de Janeiróban megrendezett Föld-csúcson,²⁰ 1995-ben pedig a társadalmi fejlődésről szóló, 185 állam részvételével megrendezett ún. koppenhágai csúcson.²¹ Szintén az 1990-es évekhez köthető, fontos újdonság volt a KNK ENSZ-békefenntartói tevékenységében történő részvétele, amittől a korábbi évtizedekben Peking látványosan tartózkodott. Ez a lépés azt mutatja: a kínai vezetés szuverenitásáról és belügyekbe való be nem avatkozásáról való felfogását valamelyest árnyalta a mind interdependensebbé váló világ képe, illetve erősödő igénye a regionális befolyásra. A kambodzsai (UNAMIC, 1991–1992; UNTAC, 1992–1993) és kelet-timori (UNMISSET, 2002–2005) ENSZ-missziókban való kínai részvétel természetesen azt a politikai üzenetet hordozta, hogy a KNK megkerülhetetlen tényező a kelet-ázsiai biztonság kérdéseiben. Jelenleg Kína az ENSZ tíz békefenntartó missziójában vesz részt: ebből hat Afrikában (Darfúr, Szudán, Elefántcsontpart, Libéria, Kongó, Nyugat-Szahara), egy Ázsiában (Kelet-Timor), egy az amerikai kontinensen (Haiti), kettő pedig a Közel-Keleten működik.²²

A 2001. szeptember 11-i eseményeket követően Peking mind erőteljesebben hangsúlyozta az ENSZ Biztonsági Tanácsának központi szerepét a nemzetközi béke és biztonság fenntartásában, Hu Jintao kínai államfő 2003-as, canberrai beszédében nagyobb szerepet szorgalmazott az ENSZ-nek a világbéke fenntartásában, és így nyilatkozott: „...mi hiszünk a nemzetközi kapcsolatokban megvalósuló demokráciában. A világ dolgait minden állam egyenlő részvételével folytatott tanácskozásokon kell megoldani.”²³

Gazdasági téren a Kínai Népköztársaság Világkereskedelmi Szervezethez történő csatlakozása kapta a legnagyobb nemzetközi figyelmet. A 15 éves tagjelöltséget követő 2001-es belépés biztosította Kína helyét a világkereskedelem normáit és szabályait alakító tárgyalásokon. A csatlakozási folyamat jól szimbolizálta Kína és a nyugati világ viszonyát ebben a periódusban: közeledés és távolodás szakaszai váltották egymást, a kölcsönös bizalmatlanság és erősödő egymásrautaltság által kijelölt térben. Emellett

²⁰ A csúcstalálkozó hatására a kínai kormány „Kína Agenda 21” néven fogadott el dokumentumot az ország 21. századi népesedési, környezetvédelmi és fejlődési kihívásairól.

²¹ DITTMER 2008: 24.

²² UN 2010.

²³ “We believe in democracy in international relations. The affairs of the world should be handled through consultation, on equal footing, by all countries.” (SURYANARAYANA 2003) (A tanulmány szerzőjének fordítása.)

a csatlakozási tárgyalások jól mutatták a kínai fejlődési modell egyediségét, be nem illeszthetőségét a „hagyományos” fejlett-fejlődő világ kategóriákba.²⁴ A csatlakozás óta eltelt években Kína – a várakozásoknak megfelelően – jelentősen növelte részesedését a világkereskedelemben, és a szervezet aktív tagjává vált. Ebben fontos szerepet játszik, hogy Pekingnek – a legtöbb tagállamhoz képest – szűkebb kereskedelmi mozgástere nyílik bilaterális és regionális kereskedelmi egyezmények, intézmények keretében.²⁵ A WTO-n belül 2003-ban, a cancúni miniszteri találkozón formálódó, a fejlődők kereskedelmi érdekeit szem előtt tartó G21-ben Kína fontos tag, akárcsak a G8 csoport feltörekvő államokkal kibővített G20 formájában, mely csoportosulás a 2008–2009-es világgazdasági válság kapcsán kiemelt figyelmet kapott, és várhatóan a jövőben is a nemzetközi kapcsolatok meghatározó fóruma marad. (Ugyanakkor pontosan a válság kapcsán kapta fel a nemzetközi sajtó a G2 kifejezést, azt sugallva, hogy Kína és az Egyesült Államok párbeszéde, viszonya lehet a jövőbeli nemzetközi kapcsolatok legmeghatározóbb tengelye és alakítója, mely forgatókönyv szerint a „legfontosabb” nemzetközi kérdések, normák eldöntése és felállítása továbbra is bilaterális formában marad.)

II. 4. Kína és a regionális intézmények

Peking multilateralizmusa – ahogyan azt több szerző is kiemeli – sűrűbb szövettű és mélyebb rétegű mintákat mutat a regionális, mint a globális erőterben. Az ezredfordulót követő proaktivitás itt határozottabb, kézzelfoghatóbb formát nyer, és szám szerint is jóval több szervezetet érint. Ennek megfelelően – terjedelmi okokból – itt csupán körvonalait, súlypontjait tudjuk felvázolni Kína regionális fórumokon történő szerepvállalásának.

Kína 1989-ben csatlakozott az APEC-hez, ám ennek az együttműködésnek mélyebb integrálódását akadályozza a tagállamok széles köre és eltérő gazdasági fejlettsége. A régió és a közvetlen kereskedelmi kapcsolatok szempontjából Kína számára az ASEAN-hoz²⁶ fűződő kapcsolatok az elsődlegesek. Peking és az ASEAN kapcsolatfelvételét Kína és az ASEAN-tagállamok kapcsolatainak

²⁴ PEARSON 1999: 176.

²⁵ LANGHAMMER 2004: 21.

²⁶ A szervezet alapító tagjai Indonézia, Malajzia, a Fülöp-szigetek, Thaiföld és Szingapúr voltak, azóta Brunei, Burma, Kambodzsza, Vietnam és Laosz is csatlakoztak. A gazdasági fejlődés és társadalmi haladás mellett a térség stabilitásának, biztonságának védelme is az ASEAN célkitűzései között szerepel.

normalizálása tette lehetővé az 1990-es évek elején; innentől kezdve a kapcsolatok folyamatos felfutását tapasztalhatjuk. Kína 1991-ben lett az ASEAN ún. konzultatív partnere, majd 1996-ban teljes jogú dialóguspartner státuszt nyert el; 1997-ben pedig megrendezték az első nem hivatalos Kína-ASEAN csúcstalálkozót, új fórumot nyitva a felek között. Bár kezdetben egyértelműen a gazdasági kérdések domináltak, az 1990-es évtized végére a tárgyalások témái között a bizalomépítés, a preventív diplomácia, a békefenntartás és a non-prolifерáció is megjelent. Az ASEAN-tagállamok és Kína közötti bizalom erősítésének fontos mérföldköve volt, hogy a KNK 2003 októberében hivatalosan csatlakozott az 1976-ban aláírt kelet-ázsiai barátsági és együttműködési szerződéshez.²⁷ Az ezredforduló után az intézményesített együttműködés irányába mozdultak a kapcsolatok, Kína korábban nem tapasztalt kezdeményezőkézségével párhuzamosan. A pekingi vezetés javaslatára került előtérbe a felek közötti szabadkereskedelmi övezet létrehozása; 2001-ben tíz éven belüli megvalósításáról döntöttek, 2002-ben pedig megkezdődtek a tárgyalások a CAFTA (*China-ASEAN Free Trade Area*) létrehozásáról.²⁸ A szabadkereskedelmi övezet – egy napon az ASEAN-India Szabadkereskedelmi Övezettel – 2010. január 1-jén megkezdte működését, a fejlődő világ legnagyobb szabad kereskedelmi blokkjaként, ami fontos mérföldköve nem csak Kína és az ASEAN kapcsolatában, de az ázsiai regionalizmus fejlődésében is.²⁹

Az 1994 óta rendszeresen ülésező, politikai és biztonsági kérdéseket tárgyaló ASEAN Regionális Fórumnak (*ASEAN Regional Forum, ARF*) Kína kezdetektől tagja. Peking ugyan rendszeres résztvevője az üléseknek, és gyakori javaslattevő, inkább bizalomerősítő, normaalkotó fórumként tekint az ARF-re, semmint valódi konfliktuskezelő szervezetre; ezt támasztja alá, hogy mind ez ideig elzárkózott a Dél-kínai-tenger vagy Tajvan ügyének megtárgyalásától az ARF keretein belül.³⁰

1997-ben indult az ASEAN+3 (Kína, Japán és Dél-Korea) együttműködési fórum, amelynek befolyását az ázsiai pénzügyi válság betonozta be a térségben, és mára sokan a kelet-ázsiai regionalizmus megvalósulásának zálogát látják benne; 2000-ben a kínai miniszterelnök, Zhu Rongji azt javasolta, legyen az ASEAN+3 a kelet-ázsiai regionális együttműködés legfőbb csatornája, amelyen

²⁷ WANG 2005: 168.

²⁸ WANG 2005: 169.

²⁹ CHINAVIEW 2010.

³⁰ WANG 2005: 175.

keresztül lefektethetnék a pénzügyek, a kereskedelem és a befektetések regionális kereteit, ily módon teret nyitva a mélyebb integráció számára. Kína tehát aktív multilaterális együttműködést mutat az ASEAN irányában, ugyanakkor ezzel párhuzamosan az egyes tagállamokhoz fűződő bilaterális kapcsolatok fejlesztését sem hanyagolja el. A közeledés legfőbb kerékkötője a dél-kínai-tengeri zátonyokról folyó területi vita, Kína ragaszkodását a vitatott területekhez többek között a térség kőolaj- és földgázkincsei motiválják; Peking ezzel kapcsolatban a közös kiaknázás mellett teszi le voksát.³¹

A KNK regionális szerepvállalása azonban nem merül ki az ASEAN-kapcsolatokban, hiszen Kína Közép-Ázsiában is meghatározó szereplő. 1996-ban jött létre a Sanghaji Ötök csoportja Kína, Oroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán részvételével, majd 2001-ben – Üzbegisztán csatlakozásával – Sanghaji Együttműködési Szervezetként (SESZ) (*Shanghai Cooperation Organisation, SCO*) intézményesült (India, Pakisztán és Irán megfigyelői státusszal rendelkezik). Bár eredetileg a határviták rendezése állt az Ötök – főként bilaterális! – tárgyalásainak középpontjában, mára olyan biztonsági kihívások, mint a szeparatizmus és a terrorizmus is napirendre kerültek, illetve rendszeressé váltak a közös hadgyakorlatok. Ez az első olyan biztonsági jellegű multilaterális szerveződés, amely az ezredforduló után alakult, a KNK szerepet vállalt életre keltésében, és a kezdetektől aktív tagja.³² A SESZ azonban nem kizárólagosan biztonsági kérdésekkel foglalkozik, a szélesebb gazdasági együttműködés is a találkozók visszatérő témája, 2003-ban Wen Jiabao kínai miniszterelnök – akárcsak az ASEAN esetében – szabadkereskedelmi övezet felállítását kezdeményezte a felek között.³³

Az ázsiai térség egyik legfontosabb biztonsági dilemmája a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság nukleáris ambíciója, amelynek megfékezésére 2003-ban kezdődtek hatpárti tárgyalások.³⁴ Kína – mivel Észak-Korea legfontosabb szövetségese és kereskedelmi partnere, emellett érdekelt a Koreai-félsziget atomfegyver-mentesítésében – e folyamat kulcsszereplője és aktív partnere. A multilaterális fórum találkozóival mellett a bilaterális kapcsolatok erősítésével, rendszeres magas szintű találkozókkal igyekszik

³¹ JUHÁSZ 2007: 425.

³² YU 2003: 28.

³³ WANG 2005: 183.

³⁴ A tárgyalások megkezdését Észak-Korea az NPT-szerződéstől való 2003-as elállása motiválta; a hatoldalú tárgyalások résztvevői: az Egyesült Államok, Kína, Oroszország, Japán, Észak-Korea és Dél-Korea.

Észak-Koreát féken tartani, sürgetve az ország kínai típusú reformpolitikára való áttérését.³⁵

Összességében tehát a Kínai Népköztársaság regionális kapcsolataiban ugyan nem elsődleges, de kiemelkedő szerep jut a multilaterális intézményeknek, fórumoknak és szerződéseknél. Pekingnek alapvető érdeke a részvétel, hiszen regionális befolyását egyszerre erősítik és teszik többretegűvé, ugyanakkor kívülről is mind gyakoribb Kína „bevonása”, meghívása ezen szervezetekbe, mivel a térség államai pontosan látják: jövőjüket nemcsak gazdaságilag, de politikai és biztonsági szinten is meghatározza Kína hozzáállása.

Bár területi korlátok miatt részleteiben itt nem tárgyalom, fontos említést tenni a KNK regionális szerepvállalásán túlmutató, mind aktívabb multilaterális kapcsolatrendszeréről az egykori fejlődő világ régióiban. E folyamat Peking afrikai és latin-amerikai kapcsolatainak elmúlt évtizedben mutatott dinamikus fejlődésének az eredménye. A Kína-Afrika Együttműködési Fórumot 2000 októberében, Pekingben alapították, a Kína-Arab Együttműködési Fórum 2004-ben kezdte meg működését, és ugyanebben az évben született döntés a Kína-Latin-Amerika Együttműködési Fórum felállításáról.³⁶ Ezen informális találkozók rendszere a Dél-Dél együttműködés kiemelkedően fontos új tengelyeit adják.

Összegzés

A multilateralizmus sokasodó formái szerte a világon hozzájárulnak a globális és/vagy regionális kihívások tárgyalásos rendezéséhez. A mind több fórumon megvalósuló érdekegyeztetés és konszenzuseresés a nemzetközi kapcsolatok kétségkívül pozitív folyamata, hiszen ezek, ha garanciát nem is, de lehetőséget nyújtanak a valóban közös normák lefektetésére, amelyek mentén az államközi kapcsolatok mind több területén válhat egyszerűbbé és hatékonyabbá az együttműködés.

Ahogy a bevezetésben már említettük, a II. világháborút követően a nyugati mintára épülő multilateralizmus rakta le az új világ alapjait. A hidegháborút követően a multilaterális szervezetek megszűntek (Varsói Szerződés, KGST) vagy válságba kerültek (pl. ENSZ, NATO). A túlélő szervezetek mellett azonban elszaporodtak az új regionális és egyéb szerveződések,

³⁵ JUHÁSZ 2007: 424.

³⁶ KNK KM 2004.

fórumok, amelyek többsége lazább struktúrával, alacsonyabb szintű intézményesedéssel, de rendszeresen működik, a multilaterális együttműködés fontos kereteit nyújtva. Ezek az új szervezetek, fórumok, csoportok a hidegháború utáni világrend fontos szereplői: nem irányítják ugyan az eseményeket, de nyílt együttműködési keretet biztosítanak az irányításhoz. Természetesen egy-egy ilyen szervezet, fórum működése felfüggeszthető, ám ez – eddig legalábbis – nem gyakori tapasztalat, vagy ha elő is fordul, a feleknek egy már korábban működő rendszerbe kell visszatérniük, ami megkönnyítheti a továbblendülést egy-egy vitás eset kapcsán.

Ahogy mára a II. világháborút követő főszereplők súlya, egymáshoz fűződő viszonya jelentősen átalakult, a multilateralizmus szereplői, keretei is módosultak. A Kínai Népköztársaság adja ennek a folyamatnak egyik leglátványosabb és jelentősebb példáját: korábbi gyanakvásával szemben mind több multilaterális fórum megkerülhetetlen szereplője és mind több új fórum, csoport, szerveződés alapítója és irányítója. Kína különösen ezen új fórumokon mutatkozik aktívnak, a régebbi intézményekben ugyan a korábbiakhoz képest nagyobb lendülettel vesz részt, ritkán kezdeményező. A konkrét intézményi kereteket nélkülöző, az államfők és/vagy miniszterek rendszeres találkozóiból álló, regionális fórumokon érezteti legerőteljesebben befolyását. Kína „szerepváltása” már a nyolcvanas években megindult, a kilencvenes években új lehetőségeket kapott, de az ezredfordulón értek össze azon belső (gazdasági fellendülés, nemzetközi presztízsépítés, békés nemzetközi környezet garantálása) és külső (ázsiai pénzügyi válság, terrorizmus elleni háború, regionális környezet alakulása) tényezők, amelyek „automatikusan” a sűrűsödő multilaterális kapcsolatok irányába vitték Kínát – jól tükrözve nemzetközi szerepének és befolyásának drasztikus átalakulását az elmúlt két évtizedben.

A nyugati világ általában üdvözli Kína multilateralizmusát, büszkén emlegetve, hogy Kína végre „tanulni kezdi” a multilateralizmus gyakorlatát, ami segítheti betagozódását a nemzetközi rendbe és halványabbá teszi egy „fenyegető Kína” rémképét. Ez a hozzáállás nem feltétlenül célravezető, mert azt feltételezi, Kína belesimul a már működő multilaterális rendbe. Ezzel szemben azonban inkább egy olyan folyamat látszik körvonalazódni, amelyben a multilateralizmus új formái nyílnak meg, átalakítva a súlypontokat az egyes nemzetközi szervezetek és fórumok között, ezek között van olyan, amelyben Kína aktívan részt vesz, másoktól távol marad – hasonlóan egyébként az Egyesült Államokhoz –, de a multilateralizmus ezen új, formálódó rendszerének mindenképpen kulcsfigurája. A multilateralizmus e színes, turbulens

folyamatai még zajlanak, végső határai nem látszanak, mindemellett izgalmas kérdés, vajon milyen mintákat ad majd a jövőben a globális, regionális és hibrid formák (pl. G20) együttélése, netán – remélhetőleg – együttműködése? Mivel a KNK részvétele – jelen tendenciák folytatódása esetén – mindhárom szinten erősödni fog, támogatója és alakítója lehet e hosszabb távú együttműködésnek.

Felhasznált irodalom:

- BLAHÓ ANDRÁS – PRANDLER ÁRPÁD (szerk.): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest: Aula, 2001.
- BOUCHARD, CAROLINE – PETERSON, JOHN: „Conceptualising Multilateralism.” Mercury Working Paper. In: http://typo3-8447.rz.uni-koeln.de/uploads/media/Bouchard_Peterson_Conceptualising_Multilateralism_01.pdf, 2009.
- CHENG-CHWEE, KUIK: „Multilateralism in China's ASEAN Policy: Its Evolution, Characteristics and Aspiration.” In *Contemporary Southeast Asia*. 1, 2005. 102-122.
- CHINAVIEW: „China-ASEAN Free Trade Area Starts Operation.” In: http://news.xinhuanet.com/english/2010-01/01/content_12739017.htm, 2010.
- DITTMER, LOWELL: „China's New Internationalism.” In WU, GUOQUANG – LANSLOWNE, HELEN (eds.): *China Turns to Multilateralism. Foreign Policy and Regional Security*. New York: Routledges, 2008. 21-35.
- FORMAN, SHEPARD – SEGAAR, DERK: „New Coalitions for Global Governance: The Changing Dynamics of Multilateralism.” In *Global Governance*. 12, 2006. 205-225.
- HUGHES, CHRISTOPHER R: „Nationalism and Multilateralism in Chinese Foreign Policy: Implications for Southeast Asia.” In *The Pacific Review*. 1, 2005. 119-135.
- IKENBERRY, G. JOHN: „Is American Multilateralism in Decline?” In *Perspectives on Politics*. 1, 2003. 533-550.
- JORDÁN GYULA: „Az új főszereplő: Kína”. In RADA PÉTER (szerk.): *Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*. Budapest: Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület, 2007. 99-119.
- JORDÁN GYULA – TÁLAS BARNA: *Kína a modernizáció útján a XIX-XX században*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2005.

JUHÁSZ OTTÓ: „Kína és az ázsiai folyamatok új dinamikája.” In DEÁK PÉTER (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Budapest: Osiris, 2007. 422-438.

KEOHANE ROBERT O.: „Multilateralism: An Agenda for Research”. In *International Journal*. 4, 1990. 731-764.

KIM, SAMUEL S.: „China and the United Nations.” In ECONOMY, ELIZABETH – OKSENBERG, MICHEL (eds.): *China joins the world. Progress and prospects*. New York: Council on Foreign Relations, 1999. 42-90.

KNK KM (Kínai Népköztársaság Külügyminisztériuma): „Foreign Minister Li Zhaoxing Interviewed by People's Daily at the Year End.” In: <http://sy.chineseembassy.org/eng/xwfb/t178115.htm>, 2004.

LANGHAMMER, ROLF: „China and the G21: A New North-South Divide in the WTO After Cancún?” Kiel Working Paper 1194. In: <http://www.ifw-kiel.de/kap/kap1194.pdf>, 2004.

PEARSON, MARGARET M.: „China's Integration into the International Trade and Investment Regime.” In ECONOMY, ELIZABETH – OKSENBERG, MICHEL (eds.): *China Joins the World. Progress and Prospects*. New York: Council on Foreign Relations, 1999. 177-221.

PETERSON, JOHN – ASPINWALL, MARK – DAMRO, CHAD – BOSWELL, CHRISTINA: „The Consequences of Europe: Multilateralism and the New Security Agenda.” Europa Institute, Mitchell Working Paper Series. In: http://www.uaces.org/pdf/papers/0801/2008_Peterson.pdf, 2008.

RUGGIE, JOHN GERARD: „Multilateralism: The Anatomy of an Institution”. In: *International Organization*. 3, 1992. 561-598.

SALÁT GERGELY: „A kínai külpolitika néhány vonása a kulturális forradalom alatt.” In: *Terebess Ázsia E-tár*, <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/salat2.html>, 2000.

SURYANARAYANA, P. S.: „Hu Calls for Greater UN Role to Maintain World Peace.” In: *The Hindu* <http://www.thehindu.com/thehindu/2003/10/26/stories/2003102601351200.htm>, 2003.

UN. 2010 – Az ENSZ hivatalos honlapja: „Peacekeeping operations.” In: <http://www.un.org/en/peacekeeping/dpko.shtml>

WANG HONGYING: „Multilateralism in Chinese Foreign Policy: The Limits of Socialization.” In: *Asian Survey* 3, 2000. 475-491.

WANG JIANWEI: „China's Multilateral Diplomacy.” In DENG, YONG – WANG, FEILING (eds.): *China rising: power and motivation in Chinese foreign policy*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 2005. 159-201.

WU GUOQUANG – LANSLOWNE, HELEN: „International Multilateralism with Chinese Characteristics: Attitude Changes, Policy Imperatives, and Regional Impacts.” In WU, GUOQUANG – LANSLOWNE, HELEN (eds.): *China Turns to Multilateralism. Foreign Policy and Regional Security*. New York: Routledges, 2008. 3-19.

YU JIANHUA: „The Development of SCO and the Exploration of New Interstate Relations.” In *Chinese Diplomacy*. 7, 2003. 20-29.

Kína és az ASEAN kapcsolata – új perspektívák

Lukács József

2010. január 1-jén, mintegy tízéves előkészítő munkát követően életbe lépett a Kínai Népköztársaság és az ASEAN szervezete közötti szabadkereskedelmi megállapodás. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ezzel új korszak kezdődött Kelet-Ázsiában. A világ legnagyobb szabadkereskedelmi övezete jött létre, lakosainak a száma megközelíti a kétmilliárd főt, összesített GDP-jük értéke 6000 milliárd USD körül van.¹ Mindez jól mutatja, mennyire fontos tanulmányozni e két szereplő igen komplex kapcsolatát.

Kína szerepe, súlya és a világpolitikára gyakorolt befolyása számtalan tanulmánynak a tárgya. Ugyanakkor viszonylag kevés elemzés vizsgálja Kína szerepét és jelentőségét az ASEAN államok aspektusából. Az természetes, hogy Kína mindig is alapvető befolyással bírt a délkelet-ázsiai térségre, és azok a történelmi időszakok, amikor ez közvetlenül nem állt fenn, csak átmenetinek tekinthetők. Bonaparte Napóleon mondta 1803-ban: „Kína olyan, mint egy alvó óriás. Ha majd egyszer felkel, elképeszti az egész világot.”² A sikeres hadvezér jóslatára majd kétszáz évet kellett várni, és úgy tűnik, a jelenkori generációnak jutott az a szerep, hogy reagáljon a felébredt és kétségtelenül elképesztő fejlődést produkáló Kína teljesítményére. Délkelet-Ázsia már nagyon is érzi a fentebb idézett napóleoni jóslat beteljesedését. A régió államai és népei amúgy is évezredek óta élnek Kína környezetében, sőt egyesek szerint annak „árnyékában”. Különbség csak a mindenkori befolyás mélységében, illetve annak direkt/indirekt mivoltában jelentkezett.

A délkelet-ázsiai régió történelme erősen különbözik az európaiktól. A világnak ezen a részén kevésbé létezett az egyenrangú civilizációk interkulturális kommunikációja, inkább többnyire egy Kína központú „szatellit integráció”. Ennek hatása az érintett államok történelmében és kultúrájában a

¹ BROWN 2010.

² Tian Xiaowen a következőképpen idézi Napóleont: „Let China sleep, for when she wakes she will shake the world.” Hogy pontosan mit mondhatott Napóleon, kétszáz év után már nehéz visszaadni, ám kijelentésére még a kínai forrásokban is rendszeresen hivatkoznak. (TIAN 2007: 1)

mai napig fellelhető. Történelmi és fejlődési szempontból is lényeges eleme a délkelet-ázsiai régióknak a mindenkori Kína súlyos dominanciája.³ Az európai állapotokkal ellentétben, itt nem léteztek egymással egyenértékű középhatalmak, mint amilyenek voltak Európában a brit, francia vagy német birodalmak. A régió hatalmi viszonyait szinte sohasem lehetett kiegyensúlyozottnak jellemezni, mivel a mongol hódítások néhány epizódját leszámítva nem volt olyan erő és hatalom, amely vetélytársa lehetett volna a kínai birodalomnak. Ugyan a kínai befolyás nem az európai értelemben vett gyarmatosításban jelentkezett, a kínai hadihajók – néhány kivételtől eltekintve – nem jelentek meg a környező államok partjainál és nem kényszerítették őket behódolásra.⁴ Azonban a kínai gazdaság már évezredek óta olyan domináns szerepet játszott a régióban, amelyet egyik nemzet sem tudott figyelmen kívül hagyni. Kína mind politikailag, gazdaságilag és kulturálisan igen nagyfokú hatást gyakorolt a környező ázsiai-csendes-óceáni térségre. A kínai népcsoportok képviselői több emigrációs hullámban szétszóródtak Indokínában és a környező szigetvilágban, s ekkor magukkal vitték – kétségtelenül magasan fejlett – iparukat, művészetüket, kultúrájukat, és gyakran a kor vitathatatlanul legfejlettebb társadalmi és közigazgatási berendezkedési felépítményét is. Külön kiemelendő az is, hogy a magas szintű termelési kultúrával rendelkező kínai kézművesek tömeges áttelepítését Délkelet-Ázsiába – a helyi uralkodók túl – még az európai gyarmatosítók is ösztönözték a 19. században, ezáltal értékesebbé téve saját gyarmataik munkaerőpiacát.⁵ Ennek következtében az államok szinte mindegyikében a kínai etnikum igen komoly gazdasági és politikai pozíciókhoz jutott, számarányuk a kereskedelmi, banki és művészeti életben a helyi lakosokhoz képest igen felülreprezentált lett.⁶

Az ASEAN megalapításának egyik központi motivációja is tagadhatatlanul a növekvő kínai befolyás ellensúlyozása volt.⁷ A következőkben ismerjük meg röviden az ASEAN szervezetét.

³ Természetesen a kínai behatások mellett – különösen a XV. századig – nagyon jelentős volt az indiai kultúra befolyása is Délkelet-Ázsiára.

⁴ A témában lásd: ACHARYA-VOGEL 1997.

⁵ TARLING 1993: 108-110.

⁶ JORDÁN 2007: 111.

⁷ KATSUMATA 2010: 57.

Az ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)

Az ASEAN megalapítására 1967. augusztus 8-án került sor Bangkokban. Ezzel egyidejűleg a korábbi három regionális szervezet (ASA, Maphilindo és MCEDSEA) működése befejeződött. Akkor még öt állam vett részt a szervezetben: Fülöp-szigetek, Indonézia, Malajzia, Szingapúr és Thaiföld. Azóta már csatlakozott Brunei (1984), Vietnam (1995), Laosz (1997), Mianmar (1997) és végül 1999-ben Kambodzsa is, így jelenleg tíz teljes jogú tagot számlál a szervezet.

Már a második világháború után a gyarmati kötelékekből történt szabadulás után megkezdődtek a próbálkozások egy délkelet-ázsiai szövetség létrehozására, ám ezek a belső viták miatt többnyire tiszavirág életűeknek bizonyultak. A fentebb említett „Maphilindo”⁸ kísérlete is gyorsan kudarcot vallott, miután az államok közötti területi viták még fegyveres agresszióba is torkolltak. A vietnami háború súlyosbodása, valamint a kínai kulturális forradalom azonban olyan új helyzetet teremtett, amire választ kellett keresnie a régióknak. Az ASEAN eredetileg politikai okokból jött létre, fő célja akkor még a tagállamok közötti fegyveres konfliktusok megfékezése, illetve a „kommunista expanzió” kezelése volt. A szervezet az első éveiben kizárólag szükség esetén ülésezett, nem voltak rendszeres plenáris találkozók, a közös fellépések igénye csak a vészhelyzetek idején jelentkezett, amikor egyúttal a politikai fenyegetettség érzése is erősödött. Bár kezdeti deklarált céljai közt nem szerepelt és nem is jutott el az integráció olyan magas fokára, mint az Európai Unió, ám a világgazdasági és politikai változások egyre inkább a széles körű gazdasági, politikai és kulturális kooperáció mélyítése felé vezették a tagállamokat.⁹

A Bangkokban megfogalmazott és elfogadott ASEAN alapító nyilatkozat kijelenti, hogy „...a szövetség nyitva áll a délkelet-ázsiai régió összes olyan állama előtt, amely elfogadja az eddigiekben leírt célokat, alapelveket és szándékokat”.¹⁰ Tehát megállapítható, hogy a szövetség már a megalakulása időszakában felelősséggel gondolt a jövőjére, megcsillantotta a csatlakozás lehetőségét a régió akkor még kívül maradt államai előtt.

⁸ Malaysia-Philippines-Indonesia szóösszetételből. (Akkor – 1965-ig – Szingapúr még Malajzia része volt.)

⁹ TÓRÓS 2010.

¹⁰ BANGKOKI DEKLARÁCIÓ

Az ASEAN egyetértés nyilatkozata,¹¹ a Délkelet-Ázsia szerződés aláírása, illetve az ezeknek történő megfelelés távolról sem jelentett olyan kemény feltételeket, mint amelyet a kelet-európai országoknak kellett teljesíteniük az „acquis communautaire” adoptációjával. Az ASEAN-t legfőképpen a belső stabilitás és a délkelet-ázsiai entitás gondolatának megteremtése érdekelte, a tagállamok részéről pedig nem merült fel egy szupranacionális regionális szervezet létrehozása.

Kapcsolat Kína és az ASEAN között

Azonnal felmerül a kérdés: Miképpen élnek meg a 480 milliós lakosú ASEAN közösség tagjai hatalmas szomszédjuk felemelkedését? Előnyös-e ez számukra vagy inkább hátrányos? Veszélyeztetve vannak-e a délkelet-ázsiai régió országai Kínától, és ha igen, milyen módon?

Fennáll-e kockázat területileg? Talán ez az egy pont, amire „megnyugtató” nemmel válaszolhatunk. Kína ugyanis már évszázadokkal ezelőtt, Tibet annexiójával befejezte a területi expanziót, és azóta katonailag nem terjeszkedett történelmileg és etnográfiaileg idegen területen. Csekély a valószínűsége, hogy ez megváltozzon a jövőben. Kína számára a regionális béke és stabilitás az egyik legfontosabb stratégiai cél. Politikájuk alapja a sokat hangoztatott (és valóságban is alkalmazott) „békés felemelkedés”.¹² Ezen belül is a jószomszédi kapcsolatok és a csendes-óceáni és dél-kínai-tengeri övezet nyugalmanak garantálása Peking külpolitikájának egyik prioritása. Aligha gondolhatja bárki is komolyan, hogy Kína fegyveres erői intervenciók célzattal megjelenének bárhol az ASEAN-régióban. Ez már nem reális veszély.

Fennáll-e a kockázat kulturálisan? Ez már sokkal valószínűbb. Mint arra korábban utaltam, az ASEAN-országok többségében számottevő kínai etnikum él, nagy részük ráadásul igen tekintélyes társadalmi vagy kereskedelmi területen dolgozik. Mivel maguk mögött tudhatják az anyaország teljes támogatását is, már szabadon ápolják kulturális és történelmi hagyományait, külön művelődési központjaik vannak, sőt az írott és elektronikus sajtóban is

¹¹ The Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia: 1976 februárjában írták alá Indonéziában. Öt fő fejezetre osztva, 20 cikkelyben fekteti le Délkelet-Ázsia államainak egymás mellett élési szabályait. Kiemelten foglalkozik a regionális béke megőrzésével, erőszak elutasításával, egymás kölcsönös elismerésével és legfőképp a be nem avatkozás politikájával, a szuverenitás tiszteletben tartásával. (TACS)

¹² SUTTER 2005.

egyre bővülő lehetőségekkel rendelkeznek. Ennek további erősödése – pl. iskolák alapítása – nehezen akadályozható meg. Mindez előrevetíti, hogy a kínai és konfucianus kultúra érezhetően növelni fogja jelenlétét az ASEAN-régióban. Ennek hatásait még nehéz előre látni, meglehet, hogy bizonyos tagállamokban időnként ellenérzést kelt, és a kínai kisebbséget időszakos atrocitások érhetik, amint az a közelmúltban Indonéziában és a Fülöp-szigeteken is történt.¹³

Fennáll-e a kockázat politikai téren? Ez már egy sokkal bonyolultabb kérdéskör. Az ASEAN világpolitikai súlya már évtizedek óta attól is függ, hogy milyen mértékben képes Kína mellett (vagy ellenében) érvényesíteni az érdekeit. Senki nem kíván konfliktusba kerülni Pekinggel, minden józan politikai erő és hatalom igyekszik távol tartani magát attól, hogy egy ASEAN-Kína közötti nézeteltérésben állást kelljen foglalnia. Az ASEAN számára éppen ez volt az egyik motivációja az „ASEAN+3” formula¹⁴ kialakításának. Ha már nem képesek ellene küzdeni, akkor inkább támogassák a kezdeményezést, és a jövőbeni céljaikért küzdenek együtt. Ráadásul nagyon sok lényeges politikai kérdésben meg is egyezik az ASEAN és Kína főbb álláspontja. Itt van például a térség egyik legsúlyosabb közelmúltbeli problémája, Kelet-Timor. Az ASEAN és Kína között szinte végig egyetértés volt abban, hogy a problémák gyökere a gyarmati időkben rejlik, ezért nem támogatják a függetlenedési törekvéseket. Amikor végül is Kelet-Timor esetében ez mégis elkerülhetlenné vált, akkor elfogadták ugyan az önállósodást, ám abban maradéktalanul egyetértettek, hogy semminemű további szeparatista és függetlenedési szándékot nem tolerálnak a régióban.¹⁵ Hiszen maga Peking számára is a tajvani és tibeti/ujgur szeparatista mozgalmak jelentik az egyik legsúlyosabb politikai problémát. Tehát mindkét fél elemi érdeke, hogy egy politikailag stabil régióban létezzenek. Mivel az ASEAN-országok nagy része szigetektől áll, ráadásul jellemző a nagyfokú

¹³ A kínai kisebbségek délkelet-ázsiai jelenlétéről számos és gyakran ellentmondó híradások látnak napvilágot. Indonéziában hivatalosan 1,8 millióra teszik számukat, ám más statisztikák szerint ez a szám akár a hétmilliót is elérheti. (Külön problémát jelent, hogy a statisztikák – nyilván nem véletlenül – másképp jelölik az évszázadok alatt bevándorolt kínai népességet. Annak alapján szelektálnak, hogy csak néhány évtizede, vagy akár három évszázada bevándorolt családokról van szó, így torzítják a valós adatokat.) A Fülöp-szigeteken mintegy 1,2 millió kínai etnikum él. A problémákról bővebben lásd: KIRK 2008.

¹⁴ ASEAN+3, melyben a tíz tagországon túl már jelen vannak Japán, Dél-Korea és Kína képviselői is. 1997 óta folyamatosan fejlődik ez a tizenhárom tagállamot számláló kooperáció.

¹⁵ STROY 2007.

etnikai diverzifikáció, mindegyikük legfőbb célja, hogy országai egységét egyben tartsák, és elejét vegyék mindennemű függetlenedési láncreakció kialakulásának. Ezért is „késik” egyes ASEAN-országok diplomáciai testületeinek felállítása Kelet-Timorban (szintúgy, mint felvétele a szervezetbe), és ugyancsak ezért utasítják el az Indonéz Aceh tartomány függetlenedési törekvéseit. Látható tehát, hogy a lényegesebb politikai kérdésekben is jelentős érdekezésszerűség mutatkozik az ASEAN és Kína között.

A fentiekből kiderült, hogy konvencionális értelemben Kína nem fenyegeti a délkelet-ázsiai közösség államait.¹⁶ Ám mégis tartanak tőle. Hiszen egy korábbi (1998–2002) ASEAN-főtárgyaló, Rodolfo C. Severino is elismerte, hogy a szövetségben Kína hatása miatt aggódnak leginkább.¹⁷ Mitől félnek akkor annyira a régió államai valójában? Kína mértéktelen gazdasági expanziójától. Kína felől a legnagyobb beazonosítható veszély gazdasági értelemben mutatkozik a régióban. Azt már mind tapasztalták, hogy a nyolcvanas évektől kezdődően a kínai gazdaság vonzereje milyen mértékben „szippantotta el” tőlük a működő tőke beáramlását. De ez még korántsem minden. Kína végtelen munkaerőpiaca és fejlődő gazdasága már bármit képes előállítani, relatíve alacsony költséggel. Önmagában ebben még semmi különös nem lenne, hiszen ugyanígy (olcsó munkaerő vonzerejével) kezdték az előmenetelt pl. Japán és a „kistigrisek” is. Csak hogy Kína 1,3 milliárdos népességének munkaereje túl nagy ahhoz, hogy az a közeljövőben kimerüljön. Akkor tehát mit jelent Kína a délkelet-ázsiai országok számára? Kihívást? Fenyegetést? Lehetőséget? Hatalmas belső piacot vagy mégis egy potenciális szövetségest? (Akár Európával és az USA-val szemben is.) A válasz ugyanolyan egyszerű, mint amilyen bonyolult is egyben: mindegyiket. Attól függően, hogyan kezelik.

A valóságban az ASEAN egyes vezetői már a bipoláris világrend megszűnése idején is érzékelték, hogy még ha meg is valósul álmuk a 10 országos, teljes integrációról, akkor annak stabilitása és főképp érdekérvényesítő szerepe igen kérdéses lesz egy globális nagyhatalom támogatása nélkül. Mahathir Mohammad maláj miniszterelnök már 1990

¹⁶ A témát részletesen tárgyalja *Catharin Dalpino*, a Georgetown Egyetem Ázsia-szakértője. Tanulmányait publikálta a *Journal of South East Asia Studies* 2005. decemberi számában, valamint a <http://csis.org> honlapján.

¹⁷ SEVERINO 2006: 181-182.

decemberében rámutatott erre,¹⁸ gyakorlatilag megjövendölve, hogy a tíz tagállamos ASEAN nem lesz sokáig tartható, és feltétlen szükséges lesz valamiféle további bővítés, amelyik során a szervezetbe már egy nagyhatalom is elkerülhetetlenül bekerül. Igen ám, de melyik nagyhatalom kerüljön be? Ez volt az EAEG¹⁹-konceptió megalkotása, amely már akkor felvetette, hogyha az ASEAN tartani akarja a távolságot az Egyesült Államoktól, akkor kénytelen lesz szorosabb szálakkal kapcsolódni Kína, továbbá Japán és Dél-Korea felé is.

Eleinte azonban nem sok érdemi lépés történt a Kína-ASEAN közeledés érdekében. Azon kívül, hogy Kína képviselőjét 1992-től megfigyelőként meghívták a főbb ASEAN-találkozókra, nem történtek érdemi lépések ebbe az irányba, sőt inkább éppen ellenkezőleg. A szárnyaló gazdasági teljesítmények, az „ázsiai gazdasági csoda”, a kistigrisek eredményei azt az illúziót keltették, hogy hosszabb távon is képesek lesznek felemelkedő szomszédjuk nélkül működni.

Kína azonban nem így gondolta, és hamar megelégette azt, hogy az ASEAN nem kíván vele egyenrangú félként tárgyalni. A látványos gazdasági fejlődést felmutató ország amúgy is várta már az alkalmat, hogy regionális jelentőségét, befolyását és gazdasági eszköztárát megcsillantsa. Peking 1994-ig fokozatosan értékelte le valutáját, és ipari kapacitásainak gyors bővülésével egyre jelentősebb versenyt támasztott a világpiacon. Mindez önmagában még nem okozott volna súlyos problémát. Ámde az ASEAN-országok államilag vezérelt piacgazdasága – amelyek ráadásul a kilencvenes években hatalmas, államilag garantált kölcsönöket vettek fel azért, hogy a regionális gazdasági vezető szerepért küzdhessenek – nem voltak hajlandók hasonló lépésre.²⁰ Az export növekedési üteme 1996-ban Malajziában és Indonéziában jelentősen lelassult, Thaiföld kivitele pedig még csökkent is.²¹ A bizalomvesztés és pánik eredményeként a rövid lejáratú tőke 1997 elején menekülni kezdett Thaiföldről, amit rövidesen a vállalatok és bankok csődjei követtek. Ez tovább erősítette a válságérzetet, amely ezt követően alapvetően megváltoztatta az egész ASEAN-

¹⁸ Az akkori maláj miniszterelnök beszéde 1997. október 7-én Kuala Lumpurban, az ASEAN gazdasági miniszterek találkozásánál, mely „Asean should study the benefits of the East Asian Economic Grouping” címmel hangzott el. (MOHAMMAD 2004: 159-168.)

¹⁹ East Asian Economic Group. Ez még továbbment az ASEAN+3 formulán, és Ausztrália, Új-Zéland, valamint India bevonását is szorgalmazta. Későbbi években már East Asia Economic Community elnevezést használták. Lásd: FPCJ 2006.

²⁰ LEHNER 1995.

²¹ ARTNER 2002.

régió addigi elismertségét, és eloszlatta a véget nem érő gazdasági csoda mítoszát. Váratlanul kitört az ázsiai pénzügyi válság. Joggal tehető fel a kérdés: valóban teljesen váratlanul? Ezt még ma sem lehet pontosan megmondani. Ami tény, hogy az összes mértékadó hitelminősítő intézet a pénzügyi krízis kitörése előtti napokig a legkiválóbb, befektetésre ajánlott kategóriában tartotta az ASEAN-országok többségét, különösen a „kistigriseket”. Mai napig nem született egyértelmű magyarázat arra, hogy ez miképp történhetett meg. Ám mindez nem változtatott azon, hogy a régió harminc éven át tartó töretlen fejlődési és növekedési periódusa hirtelen véget ért.

Nagyon hamar kiderült, hogy az ASEAN-tagállamoknak egyszerűen nincs kapacitásuk a krízis önálló kezelésére. Egy ilyen szintű válság menedzselésére az ASEAN nem rendelkezett sem anyagi tartalékokkal, sem „tudás-technológiai know-how”-val. Az USA és a Valutaalap hibás diagnózisa még tovább rontott a helyzeten. Az ASEAN számára nem volt más kiút, mint az előremenekülés. Elkerülhetetlenné vált a Kína felé történő nyitás, hiszen teljes képtelenségnek tűnt, hogy éppen a délkelet-ázsiai országok maradjanak ki a megnyíló hatalmas kínai piac adta lehetőségekből.

A dolgok szerencsés fordulata, hogy addigra az idő már megérett egy ilyen jellegű fejlesztésre. (Ha bővítésre nem is, de egy új dialógus megkezdésére Kínával mindenképpen.) Kína elégedetten vette tudomásul, hogy szerepet kap a délkelet-ázsiai térség dolgainak intézésében. Hogy az ASEAN „dilemmáját” Peking is megkönnyítse, az 1997. decemberi csúcstól udvariasan közölték a szervezet országaival, hogy „tekintettel a jól fejlődő kapcsolatokra”, a jövőben eltekintenek nemzeti valutájuk további leértékelésétől.²²

Ettől kezdve az ASEAN-országok és Kína kapcsolatrendszere lényegesen szervezettebbé vált. Látványos fejlődésnek indult az ASEAN+3 tömörülés, és mára gyakorlatilag minden lényeges kérdésben együtt dönt az érintett tizenhárom állam. A tíz országos ASEAN ugyan évi átlagban hétszáz egyeztetést és szakminiszteri értekezletet tart, ám többnyire megfigyelőként vagy „második napi résztvevőként” jelen vannak a „+3” országok illetékesei.²³ Ezzel párhuzamosan, az 1997. december 16-i „debütálást” követően, éves rendszerességgel rendezik meg az ASEAN-Kína csúcstalálkozót, melynek

²² THE ECONOMIST, Volume 345. no. 8048. 1997. december 20. 4.

²³ 2010-től került bevezetésre az új rendszer, miszerint évente kétszer ülésezik az ASEAN legfelsőbb kormányzati testülete. Egyszer csak „önmagában” a tíz teljes jogú tagállam, egyszer pedig kibővítve a „+3” vezetőivel. A szakminiszteri egyeztetések rendjét ez nem érintette.

során a mindenkori kínai miniszterelnök az aktuális ASEAN-csúcstalálkozó helyszínére utazik. A két fél közötti kapcsolatok rendkívül dinamikusan fejlődtek. 2008-ra az ASEAN-Kína bilaterális kereskedelem értéke elérte a 231,12 milliárd USD összeget,²⁴ Kína már az ASEAN harmadik, míg fordítva az ASEAN Kína negyedik legnagyobb kereskedelmi partnere lett,²⁵ és ezt a folyamatot az időközben kitört globális pénzügyi válság sem tudta megtörni, sőt a Kína-ASEAN szabadkereskedelmi megállapodás első fázisának életbelépését követően (2010. január 1.) még továbbblendült a kétoldalú kereskedelem volumene.

Fentieknek komoly kihatásai lesznek az ASEAN-országok pénzügyeire is. A kínai valuta, a *yuan* (jüan) térnyerése egyre kézzelfoghatóbbá válik. Bár a kínai *yuan* még nem konvertibilis valuta, és feltehetően 2020 előtt nem is lesz az, ám Délkelet-Ázsiában hosszabb távon mégsem zárható ki egyfajta „*yuanzóna*” kialakulása. A kínai kihívás kezelése kétségtelenül az egyik legnagyobb feladata lesz a délkelet-ázsiai államoknak. A gazdasági fenyegetés valós, és egy gazdasági értelemben vett vizsály sem kizárható. Mit tehetnek tehát? Jól tudják, ha ellenségként kezelik Kínát, az is ellenségként fogja kezelni őket. Ha a gazdasági „feltartóztatás” kétes kimenetelű politikájával próbálkoznának, azzal csak magukra haragítanák az óriást, aki erre feltehetően katonai kapacitásának erősítésével reagálna. Kínát semmiképpen nem szabad provokálni. Ilyen lépések csakis kontraproduktív eredményt hozhatnak.

Mi tehát a megoldás? Az, hogy Kínát el kell ismerni gazdasági nagyhatalomként, egyúttal partnerként kezelni. A Kínai Népköztársaság a világ egyik kulturális, kereskedelmi, gazdasági és politikai központja lesz, ám feltehetően – és remélhetően – mégsem fejlődik katonailag és politikailag agresszív, globálisan domináns hatalommá. Amennyiben az ASEAN-államok tudomásul veszik a realitásokat és Kínát nagyhatalomként kezelik, nem lesz szükség katonai erőfitogtatásra. Az általános egyensúly érdekében a régióon belül az ASEAN Japánnal és Koreával együtt képezhet egészséges ellensúlyt, Ázsia szintjén még jelen van India, világszinten pedig ott az USA és az EU. A délkelet-ázsiai államok pedig inkább a hasznosság szempontjából kell, hogy vizsgálják a történéseket. Ez nem feltétlenül olyan nehéz. Hiszen nekik sem érdekük Kína szegénysége, az, hogy a régió nagyhatalma súlyos és tartós gazdasági válsággal küzdjön, amelynek egyik következménye megugró és alig

²⁴ <http://www.chinasourcingblog.org/2010/01/the-aseanchina-free-trade-agre.html>

²⁵ ASEAN-CHINA FREE TRADE AREA

kezelhető kínai menekültáradat lenne. Éppen ellenkezőleg. Jól felfogott érdekük az, hogy Kína fejlett és prosperáló legyen, hiszen ez gyorsan és érezhetően jótékony hatást fejt ki saját gazdaságukra is. Ha Kína magasan fejlett, a technológiai transzferekből biztosan kijut a környező államoknak is. És ha egy ekkora országban az életszínvonal javul, akkor a belső piacon újabb lehetőségek nyílnak, amely elsősorban a szomszédoknak nyújt piaclehetőséget. Akkor a kínai importnak is növekednie kell, de ugyanígy a kínai eredetű működő tőke is minden bizonnyal növekedni fog a régióban, csakúgy, mint a kínai turisták száma. Mindez együtt pedig már jelentős hasznot hoz majd a térségnek. Mindezzel nem állítom, hogy Kína gazdasági fenyegetése nem létezik. Sőt, elkerülhetetlennek vélem, hogy a délkelet-ázsiai államok ne alapvető fenyegetésként élik meg a kínai gazdaság nyomását. Azonban maga Kína sem érdekelt abban, hogy gazdaságilag tönkretegyje saját szomszédjait és a régiót, hogy úgy elszegényítse őket, hogy azok ne tudjanak kínai termékeket vásárolni. Kína jól felfogott érdeke éppen az, hogy a délkelet-ázsiai piacok a világ legprosperálóbb területei közé tartozzanak, ahol így saját termékeit is értékesíteni tudja, nemzeti iparához pedig magas szintű beszállítókat talál.

Pekingnek nem érdeke, sőt kifejezetten káros lenne reá nézve, ha szembekerül a délkelet-ázsiai államok közösségével. Aligha kétséges, Kínának nagyhatalmi („szuperhatalmi”) ambíciói vannak. A nagyhatalmi státusz egyik fő kritériuma pedig az, hogy legyenek megbízható szövetségesek. Ugyan hol találna Kína jobb szövetségest, mint a vele etnikailag és történelmileg rokon vonásokat mutató délkelet-ázsiai államokban? Északi határain lappangó konfliktusok vannak Oroszországgal, kölcsönös a bizalmatlanság, és a határvita számos szerződés ellenére sincs megnyugtatóan lezárva. Kína nyugati határai pedig de facto és de jure is tisztázatlanok, Indiával igencsak terhelt a kapcsolatuk, a határzónában mai napig fegyveres alakulatok cirkálnak a még mindig vitatott határvonalak mentén. A milliárdos lakosságú India vonzereje sokkal inkább konkurencia, semmint lehetőség Kínának. (És a tibeti problémakört még nem is említettük.)

Így tehát amennyiben Kína valódi barátokat, sőt de facto szövetségeseket óhajt a szomszédságában, legkézenfekvőbb megoldás az ASEAN. Átfogó stratégiai érdek, hogy Kína minél jobb kapcsolatokat építsen ki a közösség államaival, sőt egyenesen érdekük is lehet egyfajta szövetséges viszony kiépítése. Érdekében áll-e Pekingnek az ASEAN egysége? Akkor, ha a kapcsolatuk kitűnő, sőt esetleg ő maga is megközelítőleg tagállami jogokkal

rendelkezik,²⁶ feltétlenül. Így már együtt versenyezhetnek más regionális szövetségekkel is, mint pl. az észak-amerikai NAFTA-val, a dél-amerikai UNASUR-ral, sőt velünk, az EU-val is. Nem véletlenül jelentette ki Wen Jiabao miniszterelnök, hogy „Kína egy barátságos elefánt, amely senkit sem akar eltaposni Délkelet-Ázsiában”.²⁷ Képes egy ilyen „kérőnek” ellenállni a többi délkelet-ázsiai állam? Aligha. Csakis az USA teljes körű garanciái esetén. Ennek valószínűsége pedig egyre kisebb. (Nem zárva ki eseti és részgaranciákat.) Ismét csak elérkeztünk az ASEAN+3 formula szükségességéhez és természetes életképességéhez. Vajon komolyan gondolták 1967-ben a szervezet alapítói, hogy Kína nélkül életképesek lesznek? A kérdés költői, a választ talán sosem tudjuk meg.

Az ASEAN és Kína közötti kapcsolatok látványos fejlődése a közelmúltban, 2003 és 2006 közt ment végbe. Az említett időszakban, tehát alig három év alatt megduplázódott az ASEAN és Kína közötti kétoldalú kereskedelmi forgalom értéke. Egészen pontosan 79 milliárd USD-ről 160,8 milliárd USD-re növekedett. Bámulatos teljesítmény mindkét fél részéről, amely több tényezőre vezethető vissza. Többek között a számos kétoldalú egyezményre, melynek keretén belül érezhetően csökkentették Kína és az ASEAN közötti kereskedelmi vámok tételeit, a befektetések adóterheit, valamint fokozatosan számolták fel a külkereskedelem egyéb technikai akadályait. A 2009. október 24-i ASEAN-Kína csúcstalálkozón a két fél megállapodott, hogy 2010. január 1-jével létrejön közöttük a szabadkereskedelmi övezet (FTA), melynek keretein belül az áruk 90 százaléka vámmentes tételnek minősül.²⁸ Ez a határidőre meg is történt. Igaz, a megállapodás még csak a fejlettebb hat ASEAN-tagállamra vonatkozik, Kambodzsa, Laosz, Mianmar és Vietnam csak 2015–2020 között fog csatlakozni. Ettől függetlenül, a kapcsolatok szervezetszerűvé tétele visszafordíthatatlan ütemben halad előre.

Bár a délkelet-ázsiai államok ezt aligha ismerik el, ám az integrációépítésnél egyre jobban figyelembe veszik az Európai Unió tapasztalatait. Komoly kérdés a jövőt illetően, hogy az EU szolgálhat-e egyfajta modellként az ASEAN vagy annak bővített változata, az ASEAN+3 számára. A legtöbb délkelet-ázsiai kormánytag ezt a felvetést egyelőre – hivatalosan –

²⁶ Ezalatt értendő például az úgynevezett dialógus partneri státusz, ami jóval magasabb szintű egy megfigyelői státusznál, viszont az eredeti szövetség integritását nem sérti.

²⁷ HIRN 2006: 149.

²⁸ Új Kína Hírügynökség online kiadása. <http://www.xinhuanet.com/english/asean/index.htm>

elutasítja. Igaz, ennek háttérében nem az unió iránti fenntartás, hanem sokkal inkább a közelmúlt gyarmattartói felé még mindig érezhető ellenszenv rejlik. Ezek a szuverenitásukat mindössze egy-két generációval ezelőtt visszanyert államok még nem állnak készen arra, hogy önállóságuknak egy jelentős részét feladják, és alávevessék magukat egy közösségi szupranacionális intézmény rendelkezéseinek – függetlenül attól, hogy az saját régiójuk szervezetétől, az ASEAN-től származna. Azt, hogy mikor lesznek képesek túltenni magukat ezeken az aggályokon, még nehéz megmondani. Emiatt is különleges azonban, hogy éppen kínai részről vetették fel, hogy az EU mint együttműködési forma a jövőben akár modellértékű lehet a délkelet-ázsiai és csendes-óceáni államok együttműködése számára. Jól bevált külföldi minták átvételére, saját körülményekre való sikeres adaptálására Ázsiában már eddig is számtalanszor volt példa. Ha megvan a konszenzus, és belátják, hogy egy regionális integráció – amelynek elkerülhetetlenül Kína is része – haszna jóval felülmúlja a hátrányokat, akkor van esély a továbblépésre. Az pedig kétségtelen, hogy az európai integráció világszerte sokak által tanulmányozott integrációs modell.

Tagadhatatlan, hogy az ASEAN-országok még mindig jelentős fenntartásokkal viseltetnek a növekvő kínai térnyeréssel szemben. Azonban a jövőre nézve be kell látniuk, hogy a kihívásokkal egyidejűleg páratlan lehetőségeket is kínál a „kínai kapcsolat”. Kína viharos sebességű fejlődése tovább gyorsítja a világgazdaság centrumának Ázsiába, illetve a csendes-óceáni térségbe történő vonzását. Ez egybeváág a környező államok érdekével. Peking, mint az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagja, számos esetben még politikai támogatást is nyújthat az ASEAN-államoknak. A délkelet-ázsiai államok szövetségének (ASEAN) csak egy útja van, amennyiben reálpolitikát kíván folytatni: meg kell tanulniuk kezelni a kínai eredetű kihívásokat, és ezzel egyidejűleg megragadni a bennük rejlő lehetőségeket. Mindkét félnek az a jól felfogott érdeke, hogy a régió stabil és hosszú távon kiszámítható legyen, ahol a szereplők képesek egészséges egyensúlyt teremteni. Ilyen környezetben Kína felemelkedésének az egyik legnagyobb nyertese is lehet a hatalmas és gazdag piacokhoz legközelebbi államszövetség: az ASEAN.

Felhasznált irodalom:

Rövidítések:

TACS = The Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia
FPCJ = Foreign Press Center Japan

- ACHARYA, AMITAV: *Whose Ideas Matter? Agency and Power in Asian Regionalism*. Ithaca, London: Cornell University Press, 2009.
- ACHARYA, AMITAV – VOGEL, EZRA: „Containment, Engagement, or Counter-Dominance? Malaysia's Response to the Rise of China.” Harvard Workshop, 1997.
- ARTNER ANNAMÁRIA: „Délkelet-Ázsia: Válság után, alatt, előtt?” In: *Magyar Tudomány*, 2002/7. 856-862.
- ASEAN-CHINA FREE TRADE AREA: NOT A ZERO-SUM GAME. In: <http://www.aseansec.org/24161.htm>, 2010.
- BANGKOKI DEKLARÁCIÓ. In: <http://www.Aseansec.org/politics/poLagr1.htm>
- BEESON, MARK: *Contemporary Southeast Asia* Palgrave-Macmillan, 2004.
- BROWN, KEVIN: „Biggest Regional Trade Deal Unveiled” In: *Financial Times Asia/Pacific* http://www.ft.com/cms/s/0/823707e4-f8f1-11de-9fb5-00144feab49a.html?nclick_check=1, 2010. január 1.
- FOREIGN PRESS CENTER JAPAN: „First East Asia Summit.” In: <http://fpcj.jp/modules/news3/index.php?page=article&storyid=180&storytopic=3>, 2006.
- HIRN, WOLFGANG: *Kína – a nagy falat*. Budapest: HVG Kiadó, 2006.
- JOHNSTON, ALAISTAR IAN – ROSS, ROBERT S.: *Engaging China*. London: Routledge, 2000.
- JORDÁN GYULA – TÁLAS BARNÁ: *Kína a modernizáció útján a XIX–XX. században*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2005.
- JORDÁN GYULA: *Kína története*. Budapest: Aula Kiadó, 1999.
- JORDÁN GYULA: „Az új főszereplő: Kína.” In: Rada Péter (szerk): *Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*. Budapest: Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület, 2007.
- KATSUMATA, HIRO: *ASEAN's Cooperative Security Enterprise: Norms and Interests in the ASEAN regional Forum*. Palgrave-Macmillan, 2010.
- KIM, NAM-KOOK: *Globalization and regional Integration in Europe and Asia*. Ashgate Publishing, 2009.

- KIRK, DONALD: „Anti-Chinese Cracks in Philippine Rice Bowls.” In: *Asia Time*, 2008. április 3.
- LEHNER, URBAN: „Is the Vaunted 'Asian Miracle' Really Just an Illusion?” In: *Wall Street Journal – Eastern Edition*, 1995. október 20.
- MOHAMMAD, MAHATHIR: *Reflections on ASEAN*. Malaysia: Pelanduk Publications, 2004.
- RANA, KISHAN S.: *Asian Diplomacy*. Woodrow Wilson International Center, 2007.
- SEVERINO, RODOLFO C.: *Southeast Asia in Search of an ASEAN Community*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2006.
- STROEY, IAN: „China and East Timor: Good, But Not Best Friends.” In: *China Brief*. Vol.6, Issue: 14. The Jamestown Foundation, 2007. május 2. ([http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=3961](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=3961))
- SUTTER, ROBERT G.: *China's Rise in Asia: Promises and Perils*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2005.
- TÁLAS BARNÁ: „Kína – a 21. század leendő hiperhatalma.” In: *Külgügyi Szemle* 1–2. sz., 2006. 16–70.
- TARLING, NICHOLAS: *The Cambridge History of Southeast Asia*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- THE COUNCIL OF EAST ASIAN COMMUNITY: „An East Asian Community” and *New Dynamism of Regional Governance*. Conference Papers, 2006.
- TIAN XIAOWEN: *Managing International Business in China*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- TÓRÓS ÁGNES: „Az ASEAN integrációs fejlődése.” In: Palánkai Tibor (szerk.): *Tanulmányok az európai integráció témaköréből*. Szombathely: Savaria University Press – Világgazdaságtan Tanszék, Budapesti Corvinus Egyetem, 2010.
- TACS. In: <http://www.aseansec.org/1217.htm>

Kína felemelkedésének nemzetközi politikai következményei

Mészáros Tamás

Bevezetés

Az elmúlt bő három évtized egyik legjelentősebb és a nemzetközi kapcsolatok szakértői által legtöbbször tárgyalt globális folyamata Kína felemelkedése – pontosabban fogalmazva újrafelemelkedése, hiszen az ország a 19–20. század időszakát megelőzően a nagyhatalmak sorába tartozott. E folyamat természetes része, hogy Kína – gazdaságának növekedésével párhuzamosan – egyre nagyobb hangsúlyt fektet külpolitikai befolyásának kiterjesztésére és katonai erejének növelésére. Ez azonban számos kérdést vet fel, melyek közül jelen tanulmány hármát vázol fel: Egyrészt, mi jellemzi a nagyhatalommá váló Kína világnézetét és céljait? Másrészt, hogyan reagálnak e folyamatra a regionális *status quo* hatalmak, jelesen Japán és az Egyesült Államok?¹ Harmadrészt, milyen változásokat hozhat e folyamat a globális politika síkján?

E tanulmány rövid összefoglalást ad Kína felemelkedésének a regionális és globális nemzetközi kapcsolatrendszerre gyakorolt hatásáról és a Kína által e téren kifejlesztett változásokról, továbbá az ezen változások által mind önmagával, mind pedig más országokkal szemben támasztott kihívásokról. A tanulmány első részében Kína világképét, illetve nemzetközi hatalmi pozíciójának és külpolitikájának közelmúltbeli változásait, céljait és stratégiáit ismertetjük; a második részben Japán és az Egyesült Államok Kína felemelkedésére adott válaszait vizsgáljuk meg; a harmadik részben a kelet-ázsiai térség fő biztonságpolitikai dilemmáival, valamint a regionális gazdasági integráció

¹Természetesen a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségének (ASEAN) is jelentős szerep jut majd a régió nemzetközi viszonyainak formálásában, azonban e szervezet elsősorban a gazdasági integráció előmozdításában játszik kulcsszerepet, a biztonságpolitika terén egyelőre elhanyagolható jelentőségű. A katonailag is számottevő szereplőnek számító Indiával és Oroszországgal sem foglalkozunk, mivel előbbi, habár sok szempontból Kína vetélytársa, vagy legalábbis az lehet, nemcsak földrajzilag, de politikailag is kívül esik a régió határain, utóbbi pedig tradicionálisan nem kelet-ázsiai hatalom.

konfliktusmérséklő hatásával foglalkozunk; végül pedig Kína felemelkedésének, illetve a kínai-amerikai viszony globális vetületének főbb teoretikus megközelítéseit mutatjuk be.

Kína: növekvő erő, erélyesebb fellépés

Kína külpolitikai magatartása az elmúlt néhány évben határozott változásokat mutatott: míg korábban Peking a Deng Xiaoping által kijelölt, nonkonfrontatív, együttműködésre alapozó, és bizonyos szempontból – az ország méretéhez képest – visszahúzó és mérsékelt külpolitikát képviselt, addig a 2008-as gazdasági világválságot követő időszakban több nemzetközi eseményre is ellentmondást nem tűrő hangnemben és relatíve kemény eszközökkel reagált.²

A magatartásváltás egyfelől magyarázható az ország gazdasági erejének növekedésével: míg 2008 óta a nyugati országok és Japán gazdasági visszaeséssel, adósságválságokkal és egyéb rendszerszintű problémákkal küzdenek, addig Kína fejlődése töretlen – olyannyira, hogy a különböző nemzetközi pénzügyi szervezetek projekciói alapján hamarosan a világ legnagyobb gazdaságává válik. Egyértelmű tehát, hogy a válság egyrészt jelentősen növelte Kína relatív erejét a világ többi vezető hatalmához képest, másfelől Peking számottevő presztízsnyeréséget is elkönnyvelhetett. A nyugati pénzügyi és gazdasági rendszer megingásával egyre több fejlődő ország számára válhat követendő példává a népköztársaság és az általa képviselt „pekingi konszenzus”,³ kiváltképp azután, hogy még a fejlett világot képviselő Európai Unió adósságválságba került országai is Kínához fordultak pénzügyi segítségért

² Ezek többek között: a kínai-amerikai katonai párbeszéd megszakítása az Egyesült Államok tajvani fegyvereladásai miatt; az amerikai-dél-koreai hadgyakorlatok elleni tiltakozás; a délkelet-ázsiai szigetvitákban tanúsított erélyesebb fellépés; valamint a magas szintű kínai-japán találkozók és a Japánba irányuló kínai ritkaföldfémexport – hivatalosan el nem ismert – felfüggesztése a 2010. szeptemberi halászhajó-incidens következményeként.

³ Habár a szakirodalom és a sajtó előszeretettel használja e kifejezést, Kína hivatalosan nem beszél a „pekingi konszenzusról”, így annak nincs általánosan elfogadott definíciója, és a tartalma is vitatott. A koncepció Ramo nevéhez fűződik, aki az Amerika által propagált „washingtoni konszenzus” gazdaságpolitikájával állította szembe a kínai fejlesztési modellt. (RAMO 2004) Jordán Gyula David Shambaughra utalva úgy véli, hogy ugyan vannak Kína fejlődési útjának egyedülálló elemei, ezek azonban nem alkotnak koherens modellt, és nem egykönnyen vihetők át más országokra; ehelyett Kínára inkább a külföldről átvett elemek rugalmas adaptálásával teremtett saját hibrid modell jellemző. (JORDÁN 2010a: 80)

az elmúlt hónapok folyamán. Mindez három-négy évvel ezelőtt még elképzelhetetlennek tűnt volna. Tehát, ahogy egy neves szerző fogalmaz, „Kína a válság nyertese”,⁴ amely megállapítás nemcsak gazdasági, hanem (abból fakadóan) külpolitikai szempontból is megállja helyét.

Kína világnézete és külpolitikája

A magatartásváltás másik oka Kína hatalmi státuszának emelkedése mellett az ebből fakadóan változó és táguló érdekszerével áll összefüggésben. Kína számára a változó nemzetközi erőviszonyok fényében új „nagy stratégia” kidolgozása vált szükségessé. Wang Jisi, a Peking Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Karának dékánja szerint⁵ az ugyanakkor egyelőre vitatott, hogy Peking rendelkezik-e ilyennel, kiváltképp, hogy a kínai Államtanács mind ez ideig nem adott nyilvános és definitív meghatározást az ország stratégiájáról.⁶ Peking világnézetét a kínai vezetők 2005 óta⁷ a „harmonikus világ” és a „békés fejlődés” koncepciójával jellemzik, mely röviden a békére, harmóniára és a *win-win* kimenetekre való törekvésnek értelmezhető.⁸ Peking 2011-ben egy külön fehér könyvet szentelt a békés fejlődés koncepció kifejtésének, melyben tudományos, független, nyílt, békés, együttműködő és (más országokkal) közös fejlődési utat jelölt ki. Ennek értelmében Kína a harmonikus világ kialakítására tett lépések és egy „független és békés” külpolitika folytatása mellett a nemzetközi felelősségének való aktív megfelelést és a regionális együttműködés előremozdítását nevezte meg külpolitikája fő pilléréként.⁹ Hu Jintao elnök már 2007-ben, a válságot megelőzően úgy fogalmazott, hogy a világban „jelentős változások és átrendeződések mennek végbe”, s bár „a béke és a fejlődés továbbra is a jelenlegi éra fő motívuma” marad, „a multipoláris világ[rend] felé vezető folyamatok visszafordíthatatlanok, a globalizáció mélysége nő, a tudományos és technológiai forradalom lendülete pedig egyre erőteljesebb”.¹⁰

⁴ INOTAI 2010.

⁵ WANG 2011: 68–70.

⁶ Economy szerint például még a kínai elitnek sincs tiszta koncepciója az ország irányvonaláról. (ECONOMY 2010)

⁷ Hu Jintao elnök először az ENSZ megalapításának 60. évfordulója alkalmából rendezett csúcstalálkozón, 2005. szeptember 12-én fogalmazta meg a harmonikus világ kialakításának fontosságát.

⁸ SU 2009: 34.

⁹ A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG ÁLLAMTANÁCSA 2011a.

¹⁰ MASUDA 2009: 63–64.

Kína hivatalos világnézetének legátfogóbb és legfontosabb összefoglalásaként Yang Jiechi külügyminiszter az alábbi pontokban jellemezte a válság utáni időszak folyamatait: (1) A nemzetközi politikai viszonyok egyre kiegyensúlyozottabbak, a nyugati hatalmak relatív ereje csökken, míg a fejlődő országoké növekszik, mely trend a nemzetközi intézményeken belüli erőviszonyokra is kihat. (2) A világgazdaság a nyugati monopólium irányából a fejlődő országok szerepének növekedése felé halad. A válság rámutatott a gazdasági világrend tökéletlenségére, az ebből fakadó váltás következtében pedig a G20¹¹ vált a globális gazdasági kormányzás fő intézményévé. (3) A nemzetközi biztonsági környezetet az egyre diverzifikáltabb érdekek és komplexebb struktúrák jellemzik, azaz habár egy világháború valószínűsége csökkent, a nem tradicionális veszélyek és a gazdasági biztonság egyre meghatározóbb és égetőbb problémákká válnak. (4) A *soft power*ért¹² folytatott versengés intenzifikálódik, míg a *people-to-people* és a kulturális kapcsolatok gyorsan fejlődnek.¹³

Wang az ezen világnézetből következő gyakorlati-politikai lépések magyarázására Dai Bingguo külügyi államtanácsost idézi,¹⁴ aki Kína nemzeti érdekeit az alábbiak szerint foglalta össze: (1) a politikai stabilitás, azaz a Kínai Kommunista Párt hatalmának és a szocialista rendszer stabilitásának fenntartása; (2) a szuverén biztonság, a területi integritás és a nemzeti egyesítés;¹⁵ és (3) az ország fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődésének biztosítása. Yang ezen nemzeti érdekekkel, illetve Peking idén márciusban elfogadott tizenkettedik ötéves tervének céljaival összefüggésben a kínai diplomácia hat feladatát jelöli meg: (1) az ország fejlődéséhez kapcsolható érdekek szolgálata, azaz a „tudományos fejlődést” elősegítő nemzetközi környezet megteremtése, a protekcionizmus ellenzése és a „*go global*” és „*bring in*” üzleti stratégiák támogatása; (2) a nagyhatalmakkal való kapcsolatok fejlesztése; (3) a szomszédos államokkal való együttműködés és a kölcsönös bizalom mélyítése; (4) a többi fejlődő országgal való együttműködés és

¹¹ A világ 19 vezető gazdasága és az Európa Unió pénzügyminisztereinek és jegybankelnökeinek fóruma.

¹² A *soft power* koncepciója szerint az állam hatalmát katonai ereje (*hard power*), illetve a kényszerítés és megvásárlás képessége mellett az is meghatározza, hogy mennyire képes más államokra kifejtett „vonzása” által elérni céljait. Ezen vonzás adódhat az adott ország kultúrájából, eszméiből stb. (NYE 1990)

¹³ YANG 2011.

¹⁴ WANG 2011: 70.

¹⁵ Ezalatt a szárazföldi Kína és Tajvan szigetének egyesítése értendő.

szolidaritás; (5) a nemzetközi rendszer, elsősorban a gazdasági kormányzás reformja; és (6) a „teoretikus és intézményi innováció”, azaz a „diplomácia tudományos megközelítése”.¹⁶

A fentiek összefoglalásaként megállapítható, hogy Kína elégedetlen a jelenlegi világrend bizonyos jellegzetességeivel, ugyanakkor üdvözi az ezek átforgalmazására irányuló folyamatokat, melyekben tevékenyen részt is kíván venni. Az is szembeűnő, hogy Kína sok szempontból a nyugati világgal szemben, a fejlődő világ tagjaként határozza meg magát, ugyanakkor ezen szembeállítás nem tekinthető konfrontatív jellegűnek, inkább a jelenleg nyugati dominancia alatt álló nemzetközi rendszer „igazságosabbá” és (államközi szempontból) demokratikusabbá tételének vágyát tükrözi.

Hadsereg-modernizáció és *soft power*

A gazdasági fejlődéssel párhuzamosan a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg (*Zhongguo Renmin Jiefangjun* 中国人民解放军) erőinek gyors és jelentős modernizációja is folyamatban van. A katonaság hivatalos költségvetésének növekedési üteme az elmúlt két évtizedben – 2010 kivételével – éves szinten meghaladta a tíz százalékot,¹⁷ és 2011-re az összeg elérte az 601 milliárd *yuan*-t,¹⁸ mely az Egyesült Államoké után – ugyan jelentősen lemaradva, de – a világ második legnagyobb hadibűdzsége –, ráadásul a Pentagon és egyes független szervezetek szerint a katonai kiadások valódi mértéke ennek másfélszerese is lehet.¹⁹ A 2010-es védelmi fehér könyv megfogalmazása szerint a hadsereg fejlesztése a jelenlegi, a kínai fejlődés számára „fontos stratégiai lehetőségeket” tartogató időszak alatti stabilitás megőrzésére szolgál, ennek elérésére pedig Kína az aktív védelem stratégiáját követi.²⁰

¹⁶ YANG 2011.

¹⁷ JAPÁN VÉDELMI KUTATÓINTÉZET 2011: 2.

¹⁸ XINHUA 2011.

¹⁹ A kínai hivatalos adat folyó áron nagyjából 91,5 milliárd amerikai dollár (a kínai GDP kb. 1,5 százaléka), az amerikai Védelmi Minisztérium 160 milliárddal számol. (AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK VÉDELMI MINISZTERIUMA 2011a) Az amerikai Védelmi Minisztérium költségvetése meghaladja a 700 milliárd dollárt, az ezen felüli védelmi kiadásokkal együtt Amerika közel évi egybillió dollárt költ a nemzetbiztonságra (az amerikai GDP 4,5–6,5 százaléka). (AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK VÉDELMI MINISZTERIUMA 2011b)

²⁰ A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG ÁLLAMTANÁCSA 2011b.

A költekezés eredményeként amerikai és japán jelentések szerint a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg rakétaereje, haditengerészete és légierője is jelentős ütemben fejlődik, Kína növekvő erőprojekciós képességét pedig a hadsereg egyre sokasodó mélytengeri hadgyakorlatai mellett az idén bemutatott technológiai újítások is jelzik.²¹ A Kínai Népi Felszabadító Hadsereg fejlesztésének két zászlóshajója a haditengerészet hordozóprogramja és a légierő ötödik generációs lopakodó vadászgép kifejlesztésére irányuló projektje, melyek amellet, hogy hadrendbe állításuk esetén tovább növelik a Népi Felszabadító Hadsereg erőprojekciós képességeit, arra engednek következtetni, hogy Peking katonai téren „nagyban gondolkodik”, azaz a gazdag nemzet-erős hadsereg utat kívánja követni. Bár kevesebb figyelmet kap, de legalább ilyen fontos a föld-víz rakétarendszer fejlesztése is, mely jelentősen csökkentené Kína esetleges riválisainak tengeri mozgáskörét a közeli vizeken. A fehér könyv szerint Peking 2020-ra tervezi kialakítani modern hadseregét, mely cél a Pentagon jelentései szerint is reális.

A kínai hadsereg modernizációjához hasonlóan figyelemre méltó tendencia az ország *soft power*ének növekedése. Kína *soft power* felé fordulása az 1996–1997-es tajvani-szorosi amerikai erődemonstrációhoz köthető, forrásait tekintve pedig elsősorban a több ezer éves kínai kultúra presztízse, valamint a konfucianizmus, és az azok által jelentett vonzerő emelhető ki.²² Peking a kultúra mellett alapvetően pénzügyi-gazdasági befektetéseinek és segélypolitikáján keresztül, illetve a multilaterális intézményekben és az ENSZ békefenntartó és humanitárius misszióiban vállalt intenzívebb részvétellel próbálja elnyerni a fejlődő világ rokonszenvét és támogatását. Ezen eszközök felhasználásával Kína jelentős befolyásra tett szert Afrikában, Latin-Amerikában és Közép-Ázsiában, illetve egyelőre csekélyebb mértékű, de növekvő ráhatással bír a közel-keleti országokra is.²³ Ezen országokban Kína egyebek mellett azok nyersanyagforrásainak kiaknázása okán van jelen, míg a kínai *soft power* projekció másik fő oka az ország relatív katonai gyengeségének ellensúlyozása.²⁴ Felmérések szerint ugyanakkor Kína mindaddig kevésbé volt sikeres szomszédjai²⁵ és a fejlett világ²⁶ illetén „meghódításában”. A 2008 óta

²¹ MÉSZÁROS 2011: 7–8.

²² JORDÁN 2010b: 51–53.

²³ ZHANG 2009: 3–8; Egyes vélemények szerint az arab tavaszra adott reakciói miatt Kína közel-keleti pozíciói gyengültek, vagy gyengülni fognak.

²⁴ HUNTER 2009: 380–384.

²⁵ ZHANG 2009: 8.

eltelt időszak egy sajátos jelensége a „pekingi konszenzus” térnyerése, azaz a kínai gazdasági-fejlesztési modell iránti elismerés jelentős növekedése, mely még a fejlett világban is egyre kézzelfoghatóbb.²⁷ Ezzel a későbbiekben részletesebben is foglalkozunk.

A Japán válasz: óvatos, de határozott normalizáció

Kínához hasonlóan – sőt elsősorban a kínai irányváltásra adott válaszként – Japánra a közelmúlt, különösen az elmúlt évtized során a fokozatos „külpolitikai öntudatra ébredés”, vagy, ahogy a szakirodalom fogalmaz, a nagyhatalmi normalizáció²⁸ volt jellemző. A szigetország a hidegháború vége óta fokozatos, óvatos, de ugyanakkor határozott lépésekkel törekszik kül- és védelmi politikájának átformálására, melynek folyamán napjainkra a második világháborút követően lefektetett, a katonai és politikai erőt háttérbe szorító ún. Josida-doktrína egyre több pillére került eltörlésre és/vagy megváltoztatásra.²⁹

Ezen normalizációs folyamat során, mely Dzsun’icsiro Koizumi miniszterelnöksége alatt (2001–2006) kapott igazán erőre, azonban a Japán Demokrata Párt (DPJ) 2009-es hatalomra jutását követően is folytatódott, Tokió jelentősen „lazított” a haderejére vonatkozó jogi korlátozásokon, valamint ezzel párhuzamosan aktívabb világpolitikai szerepre törekszik. Másrészt – Pekinghez hasonlóan – haderejének jelentős átalakításába kezdett. Ez utóbbi folyamat legutóbbi példája Tokió 2010 decemberében kiadott új védelmi programja, mely amellet, hogy a korábbinál jóval proaktívabb védelmi politikai elképzeléseket fogalmaz meg, egyben a mind felszereltségben, mind pedig földrajzi disztribúcióját tekintve erős hidegháborús jellegzetességekkel bíró Japán Önvédelmi Haderő az anyagi ráfordítást illetően mérsékelte, ugyanakkor a harci képességek fejlesztése terén jelentős reformját is magában foglalja.³⁰

²⁶ JORDÁN 2010b: 64–65.

²⁷ HUANG 2011: 3–4.

²⁸ A normalizáció kifejezése abból fakad, hogy nemzetközi politikai szempontból Japán a második világháború óta egy „nem normális” állami viselkedést tanúsított azáltal, hogy gazdasági nagyhatalmisa ellenére (alkotmánya kilencedik cikkének értelmében) a védelmi és biztonságpolitika szűk korlátok közé szorítása jellemezte. Ezen stratégia részleteiért l. SAMUELS 2007.

²⁹ SAMUELS 2007.

³⁰ MÉSZÁROS 2011: 10–13.

A japán kül- és védelmi politika ezen reformjának fontos jellegzetessége, hogy a legtöbb jel szerint Kína felemelkedésével, illetve az általa keltett japán félelmekkel van összefüggésben. Ezen jelek a Védelmi Minisztérium stratégiai dokumentumaiban is tetten érhetők: a védelmi program úgy fogalmaz, hogy Kína hadi költsége, illetve a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg erői és az ország biztonságpolitikája feletti átláthatóság hiánya „aggodalomra ad okot” a nemzetközi közösség számára;³¹ míg a 2011-es védelmi fehér könyv – habár üdvözli Kína felemelkedését – Peking korábban tárgyalt erélyességére utalva megerősíti Tokió aggodalmait a kínai külpolitika jövőbeli irányával kapcsolatban, kiemelve a nagyhatalmi felelősség elismerésének és a nemzetközi normák elfogadásának fontosságát.³² Ennél is fontosabb, hogy a japán hadseregfejlesztés iránya egyértelműen arra enged következtetni, hogy Tokió védelmi politikáját a „kínai veszéllyel” szembeni egyensúlyozás vezérli.³³ Tekintetbe véve, hogy Japán haderejének ütőképessége és technológiai színvonala (a bevetését végtelenül korlátozó jogi normák ellenére) egyelőre meghaladja a Kínai Népi Felszabadító Hadsereget,³⁴ a fent vázolt folyamat tovább élezheti az egyesek által már jelenleg is „csendes” fegyverkezési versenyként jellemzett helyzetet.³⁵

Habár a DPJ választási győzelmétől sokan jelentős külpolitikai váltást vártak, ez nem következett be. Tény, hogy a DPJ Hatojama Jukio miniszterelnöksége alatt törekedett a Kínához való közeledésre és a korábbi kormányok által megkezdett, „a közös stratégiai érdekeken alapuló kölcsönösen előnyös kapcsolat” jelentős mélyítésére, azonban a választás előtt hangoztatott, az Egyesült Államok helyett Ázsia felé forduló külpolitikai irányvonal a Hatojamát követő Kan Naoto és Noda Josihiko kormányfősége alatt elsikkadt, míg az amerikai szövetség súlya egyre felértékelődően van.

Az Egyesült Államok válasza: felkészülés az ázsiai évszázadra

Habár az Egyesült Államok az előző évtized során relatíve kisebb figyelmet szentelt az ázsiai-csendes-óceáni régióknak, mind a mai napig a térség meghatározó katonai hatalma maradt, és minden jel arra mutat, hogy ezen

³¹ JAPÁN VÉDELMI MINISZTERIUM 2010: 4.

³² JAPÁN VÉDELMI MINISZTERIUM 2011: 72.

³³ MÉSZÁROS 2011: 13.

³⁴ SAMUELS 2007: 169; NYE 2011a: 165.

³⁵ HUGHES 2009.

szerepét nemcsak hogy meg kívánja tartani, de a térség ügyeiben való aktívabb részvételre készül. Erre enged következtetni Hillary Clinton amerikai külügyminiszter asszonynak a *Foreign Policy* magazin 2011. novemberi számában megjelent, *America's Pacific Century* című írása is, melyben úgy fogalmaz: az Egyesült Államok legfőbb külpolitikai feladata az elkövetkezendő évtizedben az ázsiai-csendes-óceáni régióba irányuló – diplomáciai, gazdasági, stratégiai stb. – befektetések növelése lesz. Clinton szerint Amerika stratégiai céljait nem az iraki és afganisztáni háborúk, hanem a kelet-ázsiai régió „növekedésének és dinamizmusának kihasználása” szolgálja legjobban, Washington pedig gazdasági problémái ellenére „nem engedheti meg magának” külkapcsolati hálójának szűkítését. Clinton meglátása szerint Ázsia kritikus fontossággal bír Amerika számára, de ugyanez fordítva is igaz: a régióknak szüksége van amerikai részvételre. Úgy véli, Amerika a térség egyetlen erős szövetségi rendszerrel rendelkező, területi követeléseket meg nem fogalmazó, a „közjó” érdekében való tevékenykedés hosszú történetét maga mögött tudó hatalma, így a régió (egy-egy) államai a korábbiaknál is határozottabban vágnak az Egyesült Államok vezetésére és az általa kínált üzleti lehetőségekre.³⁶

Az Obama-kabinet Ázsia-stratégiáját illetően az „előretolt diplomácia” (*forward-deployed diplomacy*) alkalmazását, azaz az ország diplomáciai eszközrendszerének minél teljesebb kihasználását emeli ki, melynek hat célját jelöli meg: (1) a kétoldalú védelmi szövetségek erősítése;³⁷ (2) a felemelkedő hatalmakkal való „munkakapcsolat” mélyítése; (3) a regionális intézményekkel való kapcsolatépítés; (4) a kereskedelem és befektetés ösztönzése; (5) széles körű katonai jelenlét; és (6) a demokrácia és emberi jogok támogatása.³⁸

Kínára vonatkozóan Clinton leszögezi, hogy „egy prosperáló Amerika jó Kínának, ahogy egy prosperáló Kína is jó Amerikának”, visszautasítva a Kínában veszélyforrást látó nézeteket. Az Egyesült Államok Kína-politikáját illetően az alábbiakat emeli ki: a közös érdekek szférájának bővítése; bizalomépítés és a katonai mizskalkuláció elkerülése; regionális és globális kérdések megoldásában való együttműködés; és az erős és fenntartható gazdasági növekedés érdekében való kooperáció. A pozitív hangvétel ellenére Clinton mind gazdasági, mind emberi jogi téren megemlékezik a két fél közti

³⁶ CLINTON 2011: 57.

³⁷ Az Egyesült Államok az alábbi államokkal kötött védelmi szerződést a régióban: Japán, Dél-Korea, Ausztrália, Fülöp-szigetek és Thaiföld.

³⁸ CLINTON 2011: 58.

nézeteltérésekről, ugyanakkor a kínai-amerikai kapcsolat „bukatóiról” úgy fogalmaz: „túl magas a tét ahhoz, hogy hibázzunk”.³⁹

Rivalizálás és interdependencia

A térség (és sok szempontból az egész világ) biztonságpolitikai környezetét az elkövetkezendő évtizedekben jelentős részben a fenti három hatalom interakciója, kapcsolatuk dinamikája fogja meghatározni. A fentiek alapján elmondható, hogy mindhárom állam külpolitikai nézetei az elmúlt néhány évben és jelenleg is jelentős átalakuláson mentek és mennek keresztül Kína felemelkedésével összefüggésben. Ugyanakkor annak ellenére, hogy hivatalosan mindhárom fél az együttműködés fontosságát és a közös érdekek jelenlétét hangoztatja, a nézeteltérések spektruma is igen széles.

Először is, számos biztonságpolitikai érdekkellentét feszül köztük. Ezek közül a legalapvetőbb Tajvan kérdése, mely folyamatos feszültségek forrása. Habár Ma Yingjiu elnöksége alatt a szárazföldi Kína és Tajvan kapcsolatai jelentősen javultak, sőt Ma Yingjiu idén ősszel a hivatalos megbékélésre irányuló tárgyalások megkezdésének szándékát is kifejezte, a sziget védelmi beszerzései negatívan érintik az amerikai-kínai kapcsolatokat. Ráadásul Tajvan agresszióval szembeni védelme az amerikai-japán védelmi szövetségnek is része, Tokió és Washington pedig sem gazdasági, sem stratégiai szempontból nem érdekelt abban, hogy a sziget a szárazföldi Kína uralma alá kerüljön. A japán-kínai kapcsolatokban ennél is jelentősebben problémaforrás a Szenkaku-szigeteket (kínaiul Diaoyu) érintő területi vita, mely 2010 őszén a diplomáciai viszonyok elmérgesedéséhez vezetett.⁴⁰ Hasonló aggodalmakra ad okot Kínának a koreai kérdésben betöltött kulcsszerepe, és annak a többi érintett hatalom szerint nem megfelelő felhasználása; valamint a hat országot érintő délkelet-ázsiai szigetvita is.

A konkrét ügyekhez kapcsolódó biztonságpolitikai viták mellett a térség védelmi architektúrája is feszültségforrást jelent. Ugyan mindhárom fél érdekelt a térség vizeinek szabad hajózhatóságában, ennek biztosítását legszívesebben mindegyikük magára vállalná, a másik ez irányú törekvéseit pedig fenyegetőnek érzik. Másrészt Amerika szövetségi politikáját egyes kínai elemzők az ország „bekerítésére” vagy – hidegháborús terminológiával élve –

³⁹ CLINTON 2011: 59–60.

⁴⁰ Egyes japán vélemények szerint hosszabb távon elkerülhetetlen a fegyveres konfliktus a szigetekért.

feltartóztatására irányuló taktikaként értékelik. Washington kiterjedt szövetségi rendszere valóban körülöleli Kínát, ráadásul az Egyesült Államok az elmúlt években egyre nyíltabban hangsúlyozza a Kínával területi vitában álló felek, elsősorban Vietnam és a Fülöp-szigetek katonai támogatását. Amint Clinton cikkéből is kiderül,⁴¹ Amerika továbbra is fent kívánja tartani hangsúlyos katonai jelenlétét, melyet a növekvő mozgástérre vágyó Kína természetesen nem néz jó szemmel.

A biztonsági struktúra mellett, illetve részben azzal összefüggésben, az érintett államok eltérően viszonyulnak a regionális integráció kérdéséhez. Kína és Japán között a közelmúltban egyelőre nem túl jelentős fokú, de határozott versengés alakult ki a regionális vezető szerepért, melyre szövetségi politikáján keresztül az Egyesült Államok is hatással van.⁴²

Mindemellett fontos faktor az erőviszonyok változása és a hatalmak egymásra vonatkozó percepciója is. Előbbi szempontjából egyértelmű Kína pozícióinak jelentős relatív erősödése. Japán rendkívül furcsa helyzetben van, ugyanis jóval erejének zenitjén túl kíván politikai hatalommá válni.⁴³ Erre abszolút erejének fényében minden lehetősége megvan, ugyanakkor egyrészt szembe kell néznie a pozíciójának folyamatos romlása, illetve a térség államainak erre vonatkozó várakozása jelentette kihívással; másrészt a múltbéli magatartásából adódó ellenérzésekkel. Az Egyesült Államok ezzel szemben még annak ellenére is képes lehet regionális jelenlétének számottevő növelésére, hogy relatív ereje globális szinten valóban csökkenőben van. Itt ismét a Clinton által vázoltak⁴⁴ az irányadók: az Egyesült Államok hatalmi kapacitásai messze a legkiterjedtebbek a világon, így azok átcsoportosításával a térség meghatározó szereplője maradhat.

Figyelemre méltó a kínai akadémikusok, politikai és katonai vezetők Japánnal és Amerikával szembeni ellenszenve és gyanakvása. Rex Li elemzése

⁴¹ CLINTON 2011.

⁴² Ebben a tekintetben Japán és az Egyesült Államok között sincs egyértelmű érdekharmónia, Tokió korábbi, regionális pénzügyi-gazdasági együttműködési mechanizmusok kialakítására való törekvései például amerikai ellenkezéshez vezettek.

⁴³ Japán jövőjét illetően meglehetősen szélsőséges nézetek dominálják a nemzetközi diskurzust. Míg egyesek szerint a szigetország nem képes túllépni jelenlegi és múltbéli problémáin és újabb „elvesztett évtizeddel” kell szembenéznie, addig mások történelmi példákra és a japán nép mentalitásán keresztül az ország sikeres „magára találásában” bíznak.

⁴⁴ CLINTON 2011.

szerint⁴⁵ a kínai akadémiai biztonságpolitikai diskurzus a fenyegetés potenciálját látja mind az Egyesült Államok, mind Japán pozíciójában és céljaiban. Míg előbbi az egyetlen katonai szuperhatalomként az unipolaritás fenntartására és hadi és gazdasági befolyásának szinten tartására vagy további növelésére törekszik, addig az utóbbi – amint korábban említésre került – gazdasági szuperhatalomként egyre jelentősebb politikai és katonai szerepre kíván szert tenni. Így végső soron mindkét állam a kínai nemzeti célok megvalósításával ellentétes hatást fejt ki.

Japánt ezzel szemben a külpolitikai „skizofrénia” állapota jellemzi. A modern japán külpolitikai hagyományban erősen jelen van az ázsianizmus, azaz az Ázsia felé fordulás ideológiája, és egyes vélemények szerint a jelenlegi kormánypárt is az új ázsianizmus képviselőjének tekinthető. Amint fent említettük, ez a DPJ kormányzati gyakorlatában nem nyilvánult meg, ugyanakkor Sneider mellett érvel,⁴⁶ hogy a párt új ázsianizmusa valójában a Kína felemelkedése jelentette kihívásra adott válaszok fényében értelmezhető, tehát egy, az Egyesült Államoktól független (és azzal akár ellentétes) külpolitikai irányvonalat jelent. Ezen érvelés szerint a legfőbb újdonság 2009 óta, hogy a DPJ a korábbiaknál nagyobb mozgási szabadságot kíván teremteni a japán külpolitikának, melynek természetes velejárója az Amerikától való relatív távolodás. Bizonyos szempontból ezen önállósodásra, illetve a normalizációra utal Tokió szövetség-diverzifikációja, azaz az Indiával, Ausztráliával és egyéb térségbeli országokkal való kapcsolatépítés is.⁴⁷ Más szerzők azon várakozásokra utalnak, melyek szerint az idén márciusi természeti katasztrófa, illetve az arra adott amerikai válasz erősítheti a japán–amerikai szövetséget, ugyanakkor a szigetországban végbemenő változások miatt Washingtonnak nagyobb türelemmel kéne eljárnia Japánnal szemben.⁴⁸

Természetesen a nacionalizmus és a történelmi sebek is súlyos béklyót jelentenek, különösen a kínai–japán kapcsolatok vonatkozásában. Számos kutatás szerint a nacionalizmus, kiváltképp a Japán-ellenes mobilizáció a kínai vezetés számára a nemzeti egységtudat formálásának, s ezen keresztül az állampárti legitimáció biztosításának egy fontos eszköze,⁴⁹ s habár egyesek

⁴⁵ LI 2009.

⁴⁶ SNEIDER 2011.

⁴⁷ WILKINS 2011.

⁴⁸ HEGINBOTHAM–RATNER–SAMUELS 2011.

⁴⁹ HUGHES 2008.

amellett érvelnek, hogy ennek mértéke egyelőre nem fenyegető,⁵⁰ vagy hogy azt valójában nem az államapparátus „fűti”,⁵¹ a probléma reális és fontos mivoltát illetően egyetértés mutatkozik. Kínában, ha nem is a Japán-ellenességhez hasonló mértékben, de széles körben jelen van az anti-amerikanizmus,⁵² míg Amerikában a közvélemény és a politikai elit egyre nagyobb része okolja a világ és országa minden bajáért Kínát. Japánban is jelen van a „kínai fenyegetés” réme a belpolitikai diskurzusban, továbbá problémát jelent a múlttal való széles körű szembenézés hiánya is. Ezen fejlemények a kínai–japán kapcsolatokban folyamatos feszültségforrást jelentenek, melyek menedzselésére mindeddig nem sikerült megfelelő mechanizmust találniuk a feleknek. A kínai–amerikai relációban inkább egyéb technikai (gazdaság) és normatív (emberi jogok) kérdések jelentik a fő ütközőpontokat, ugyanakkor a nacionalizmus és a másik néppel szembeni ellenérzések kezelése szintén egyre fontosabb feladattá válhat.

Ezen konfliktusforrásokat ugyanakkor nagyban ellentételezi a gazdasági interdependencia magas foka: az érintett országok mellett, hogy sok téren riválisok, egyben egymás alapvető fontosságú gazdasági partnerei. Az Egyesült Államok Kína második legfőbb exportpiaca és második legfontosabb kereskedelmi partnere (mindkét esetben csak az Európai Unió előzi meg az Egyesült Államokat), míg Kína Kanada után Amerika második legfőbb kereskedelmi partnere. Kína továbbá az Egyesült Államokat megelőzve minden tekintetben Japán legfontosabb gazdasági partnere. Ezen tendencia nemcsak a fenti három ország, hanem az egész térség relációjában érvényes, ráadásul mélyülően van, ezt jelzi a számos és egyre szaporodó szabadkereskedelmi megállapodás is.⁵³ Természetesen a gazdasági szféra sem mentes a konfliktusoktól: az Egyesült Államok árfolyam-manipulációval, azonkívül tisztességtelen kereskedelempolitikával és protekcionista piaci gyakorlattal vádolja Kínát, míg mind Amerikában, mind pedig Japánban széles körű ellenérzéseket vált ki a termelés Kínába való kihelyezése. Amerikával ellentétben azonban Japánban a kínai gazdasági felemelkedés pozitív oldala is része a diskurzusnak, sokan ugyanis amellet érvelnek, hogy Kína fejlődése

⁵⁰ SUZUKI 2007.

⁵¹ HE 2007.

⁵² JOHNSTON–STOCKMAN 2007.

⁵³ A legfontosabbak a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségének (ASEAN) rendelkezései, továbbá az ASEAN+3 (az ASEAN-országok, továbbá Kína, Japán és Dél-Korea), illetve a „+3” állam egymás közti tárgyalása, valamint a formálódó Csendes-óceáni Partnerség (Trans Pacific Partnership).

(eddig is és a jövőben is) hatalmas lehetőségeket tartogatott és tartogat a szigetország vállalatai számára.

T. J. Pempel elemzésében rámutat,⁵⁴ hogy habár az Egyesült Államok katonai jelenléte, azaz a „Pax Americana” a múltban a régió békéjének alapfeltétele volt, addig mára már a gazdasági kapcsolatok és a multilaterális intézmények kialakulása Amerika nélkül is képesek biztosítani a békét. Hasonlóképpen Benjamin Goldsmith kutatása szerint⁵⁵ a gazdasági kapcsolatok mélységéből fakadóan az ázsiai-csendes-óceáni térségben „liberális béke” uralkodik, azaz a kereskedelem összetartó ereje jóval nagyobb a konfliktusforrásokénál. Ez még ha elméletben lehetséges is, a jelenlegi délkelet-ázsiai folyamatokból azon paradox állapot rajzolódik ki, miszerint a térség egyes országai minél mélyebb gazdasági függésbe kerülnek Kínával szemben, annál hajlamosabbak az Egyesült Államok katonai támogatásáért folyamodni. Azt Pempel és Goldsmith is elismeri, hogy a kereskedelmi szálaknak köszönhető liberális béke nem érvényes a régió kívüli kapcsolatokra, különösképpen az amerikai-kínai viszonyra. A következőkben ennek implikációit vizsgáljuk meg.

Kína felemelkedése és a nemzetközi rendszer⁵⁶

A fent tárgyaltak felvetik azon kérdést, hogy milyen változásokat hoz majd a nemzetközi rendszerben Kína felemelkedése? Vezethet-e konfrontációhoz, avagy, a kérdést realista élel megfogalmazva, elkerülhető-e a háború az államok közötti erőviszonyok drámai változásai ellenére is? A Kína felemelkedésével kapcsolatos nyugati diskurzus egyik központi témája az erre vonatkozó realista és liberális elméletek ütköztetése. Kissé sarkítottan összefoglalva, a realizmus Thuküdidészig visszavethető gondolatmenete szerint a felemelkedő és a *status quo* hatalom közötti érdekkülönbségek inherens következménye a két fél közötti konfrontáció. Ezzel szemben a liberális gondolkodók szerint a gazdasági kapcsolatok következtében létrejött kölcsönös függőségi háló, azaz az interdependencia, valamint a nemzetközi rezsimek, szervezetek és normák

⁵⁴ PEMPEL 2010.

⁵⁵ GOLDSMITH 2007.

⁵⁶ Az alábbiakban bemutatott megközelítések természetesen nem fedik le a vonatkozó elméleti diskurzus teljes palettáját, ugyanakkor a felvetett kérdéssel kapcsolatban megfogalmazott legfőbb és legalapvetőbb gondolatokat tartalmazzák.

kialakulása csökkenti az államok közötti fegyveres összeütközések valószínűségét. Az alábbiakban vizsgáljuk meg mindezt kissé bővebben.

A realista, a liberális és az angol iskola megközelítései

John Mearsheimer, az offenzív realizmus kiemelkedő képviselőjének érvelése szerint Kína stratégiai érdekeit szem előtt tartva a térség többi államával szembeni erőpozíciójának maximalizálására, így pedig regionális dominanciára fog törekedni. Ezen logika szerint az államok fő célja „túlélésük biztosítása”, melyet leghatékonyabban hatalmuk növelésével érhetnek el, tehát végső soron minden ország hatalommaximalizációra és ezáltal hegemoniára törekszik. Mearsheimer érvelésének másik fő pontja, hogy a történelmi példák azt igazolják, az Egyesült Államok nem tűr meg riválist, ezért úgy fogja kezelni Kínát, ahogy korábban a Szovjetuniót kezelte.⁵⁷ Mearsheimer szerint tehát végső soron a konkrét szereplőktől és körülményektől függetlenül a nemzetközi politika természetes törvényszerűségei érvényesülnek majd. Ugyanakkor, ahogy Charles Glaser fogalmaz, a realizmus nem jelent pesszimizmust. Szerinte a strukturális realizmus eszközeivel vizsgálva, a kínai-amerikai biztonsági dilemma intenzitása igen alacsony: a nukleáris fegyverek jelentette elrettentés nagyban csökkenti a felek közötti erőkülönbség jelentőségét, a Csendes-óceán pedig mindkét ország számára természetes védőpajzsot nyújt a másikkal szemben. Ebből fakadóan mindkét ország képes lesz magas szintű biztonságot élvezni Kína nagyhatalmi felemelkedése során, így tehát e folyamat közel sem lesz olyan veszélyes, mint amilyennek elsőre tűnhet.⁵⁸

A liberális szerzők ezzel szemben a gazdasági kapcsolatok és a nemzetközi intézmények szerepét hangsúlyozzák. Richard Rosecrance az elmúlt néhány évtized legfőbb világgazdasági tendenciáit számba véve amellet érvel, hogy Kína felemelkedése el fog térni a korábbi történelmi példáktól. Szerinte ennek fő oka a gazdasági kapcsolatok jellegének és minőségének átalakulásában rejlik: napjainkban még a legerősebb katonai hatalmak is rászorulnak más államok (és azok cégeinek) termékeire, piacaira, tőkájére stb., így mások leigázása, még ha technikailag kivitelezhető is, költség-haszon szempontból nem optimális stratégia.⁵⁹ Azt Rosecrance is elismeri, hogy a történelmi példák nem adnak okot optimizmusra: elemzése szerint az elmúlt hét hasonló hatalmi átmenetből

⁵⁷ MEARSHEIMER 2010: 387-390.

⁵⁸ GLASER 2010: 80-84.

⁵⁹ ROSECRANCE 2006: 33-35.

hat háborúval végződött, a fegyveres konfrontáció egyedül a szovjet-amerikai versengés esetében maradt el. Ugyanakkor a történelmi trendek pozitív irányba mutatnak, Kína ugyanis már nem „forradalmi” és a területi expanzióban hívó hatalom, érdekelt a nemzetközi kereskedelem szabadságának fenntartásában, és bizonyos kérdésekben érdekharmónia áll fenn közte és Amerika között.⁶⁰

Egy másik liberális szerző, John Ikenberry úgy véli, hogy az általa „nyugati rendnek” nevezett liberális nemzetközi rendszer jellegzetességeiből fakadóan – a korábbi rendszerekkel ellentétben – képes a felemelkedő hatalmak békés integrálására, mivel lehetővé teszi az új szereplők számára, hogy háború nélkül növeljék befolyásukat és hatalmukat.⁶¹ Ikenberry azt is kiemeli, hogy habár Kína a közeljövőben gazdasági téren utolérheti az Egyesült Államokat, a Nyugat egészének megelőzésétől még nagyon messze van, így az amerikai befolyás csökkenése ellenére a Washington által vezetett liberális világrend a 21. század domináns rendszere maradhat.⁶²

A liberális institucionalizmushoz hasonló megközelítést alkalmaz Barry Buzan, az ún. angol iskola teoretikusa is, aki Kína „békés felemelkedését” az országnak a nemzetközi társadalomhoz⁶³ és annak intézményrendszeréhez való viszonyán keresztül vizsgálja. Buzan szerint Kína „reformista revizionista” hatalomnak tekinthető,⁶⁴ azaz a nemzetközi társadalom egyes intézményeit (például a piacot) anyagi érdekeiből kifolyólag elfogadja, míg más (liberálisabb) intézményeket elutasít vagy megváltoztatna, továbbá saját státuszával sem elégedett, tehát befolyásának növelését tartaná kívánatosnak.⁶⁵ Ugyanakkor

⁶⁰ JIA-ROSECRANCE 2010.

⁶¹ Ikenberry a strukturális realistákhoz hasonlóan az atomfegyverek béketeremtő jellegét is kiemeli. (IKENBERRY 2011: 31)

⁶² IKENBERRY 2010: 31, 36–37.

⁶³ Ezalatt az államok alkotta társadalom mint nemzetközi rendszer értendő.

⁶⁴ Feng elutasítja a Kínát revizionista hatalomnak nevező nyugati értékeléseket. Elemzése szerint a Mao Zedong utáni kínai vezetők „legalább annyira kooperatívak, mint bármelyik átlagos vezető a világban”. (FENG 2009)

⁶⁵ Chin és Thakur is hasonló következtetésre jut. Szerintük Kínának a nemzetközi intézményrendszerben való részvétele és globális diplomáciája megerősíti ezen intézmények iránt érzett „tulajdonosi kötelezettségérzését”. Ugyanakkor más feltörekvő hatalmakhoz hasonlóan a politikai értékeknek a nyugati világra jellemző univerzális megközelítése helyett az emberi civilizációk diverzitásának elismerését propagálja, így a világrend univerzalisztikus jellegzetességeinek eltörlésében érdekelt. (CHIN - THAKUR 2010)

egyres faktorok⁶⁶ miatt Kína felemelkedésének következő három évtizede mindenképpen el fog térni az előzőtől. Ezen nézőpontból vizsgálva a téma első számú és egyúttal legnehezebben megválaszolható kérdése, hogy Kína milyen nemzetközi közösséget és társadalmat szeretne látni, illetve hogy a kínai vezetők nyilatkozataiból levezethető „pekingi konszenzus” és „harmonikus világ” koncepciói mennyire megalapozottak. Buzan szerint ugyanis annak ellenére, hogy első hallásra valóban nemes értékeket hangoztatnak, önellentmondások⁶⁷ és nem kellően konkretizáltak. Mindazonáltal, a „békés felemelkedés” lehetséges, de ennek eléréséhez Kínának „mélyen el kell gondolkodnia magán és a nemzetközi közösségen is, amelynek mára már befolyásos szereplőjévé vált”.⁶⁸

A percepciók és az (ön)ellentmondás kérdései

A fent bemutatott álláspontokhoz két megfigyelést tennék hozzá. Egyfelől fontos kiemelni a percepciók szerepét, melyek kulcsszerepet játszhatnak Kína felemelkedésének békés menedzselésében. Ahogy Robert Gilpin rámutatott,⁶⁹ a hegemon háborúkat az időleges kilátásokra vonatkozó fontos pszichológiai változások előzték meg, és e küzdelmeket általában a hanyatlástól való félelem és a hatalom csökkenésével kapcsolatos percepciók idézték elő. Mearsheimer erre vonatkozó, korábban idézett gondolatai meglehetősen végletesek, ugyanakkor e dilemma valóságát a liberális szerzők sem vitatják. A kínai-japán-amerikai biztonsági háromszögre a komoly bizalomdeficit jellemző, ezáltal pedig az egymásra vonatkozó nézetek jelentősége felértékelődik. Joseph Nye kiemeli,⁷⁰ hogy az amerikaiakra jellemző a ciklikus deklinizmus: az 1950-es évek végén, az 1970-es évek során és az 1980-as években is az Egyesült Államok

⁶⁶ A következő faktorokat említi: (1) Kína megváltozott nemzetközi pozíciója már önmagában újfajta magatartást, nagyobb felelősséget követel meg; (2) A 2008-as válság jelentette világgazdasági változások és annak a kínai exportvezérelt növekedésre gyakorolt negatív hatása; (3) A globális környezetvédelmi válság (klímaváltozás, szennyezés stb.); (4) Amerika nemzetközi vezetői válsága. (BUZAN 2010: 18–22)

⁶⁷ Ezalatt az értendő, hogy a megfogalmazott modellben az államközi politikai kapcsolatokban a nemzeti elem, azaz a szuverén egyenlőség és a be nem avatkozás a fő elv, míg a gazdasági-fejlesztési oldalon a liberális, piaci alapú, interdependens a jellemző. Ez, habár Kína számára érthetően ideális helyzetnek tűnik, a nyugati gondolkodásban nemkívánatos vagy egyenesen lehetetlen. (BUZAN 2010: 31)

⁶⁸ BUZAN 2010: 18, 29–34.

⁶⁹ GILPIN 1981: 239.

⁷⁰ NYE 2011a: 154–157.

hanyatlását jósolták. Ezzel párhuzamosan Nye egy másik írásában⁷¹ mellett érvel, hogy Kínára a válság óta a hübrisz, a túlzott magabiztosság és saját hatalmának túlértékelése jellemző. Ezen nézetek főleg akkor válhatnak különösen veszélyessé, ha egyes belpolitikai szereplők akár a rövid távú népszerűsítés, akár az ezen nézetekben való meggyőződésük miatt ezekre építő és ezeket gerjesztő politikát folytatnak.⁷² Habár Nye szerint⁷³ sem a történelmi analógiák, sem pedig a jelenlegi helyzet nem igazolja a katonai konfliktus elkerülhetetlenségét, véleményünk szerint a fenti pszichológiai folyamat felelős menedzselése rendkívül fontos lesz mind a kínai-amerikai viszony, mind pedig a globális béke és biztonság szavatolása szempontjából.

Másfelől szükségesnek érezzük kiemelni és továbbgondolni a „harmonikus világ” koncepciójának Buzan által megfogalmazott ellentmondását,⁷⁴ főképp, hogy az sok szempontból szemben áll napjaink egyik legfőbb nemzetközi tendenciájával. Amint arra Nye rámutat,⁷⁵ a korábbiakban tárgyalt, a nyugatról keleti irányba tartó hatalmi átmenet (*power transition*) mellett a nemzetközi rendszerben a hatalom eloszlását (*power diffusion*) illetően is hasonlóan drámai változások vannak folyamatban, sőt utóbbi egyes liberális szerzők szerint az előbbinél is lényegesebb mértékben formálja és fogja formálni világunkat. E hatalmi eloszlásbeli változás alatt az állam alatti és állam feletti szintek, azaz a nem kormányzati szervezetek és a szupranacionális intézmények szerepének növekedése, és következésképpen az államhatalom spektrumának szűkülése értendő. Ezen tendencia nagyban ellentmond a „harmonikus világ” koncepció államcentrikusságának, és felveti azon kérdést, hogy Kína vajon e folyamat visszafordításában érdekelt-e, és ha igen, egyáltalán kivitelezhető-e egy ilyen célkitűzés? Tagadhatatlanul jellemző Kínára, hogy kevésbé tolerálja az állam alatti és feletti szintek térnyerését: a civil szervezetek és a polgári aktivizmus helyett az államapparátusra kívánja bízni nagyjából az összes társadalmi ügy kezelését, míg a nemzetközi porondon szakadatlanul a be nem avatkozás és szuverén egyenlőség elveit hangoztatja.⁷⁶ Ezen

⁷¹ NYE 2011b.

⁷² Ennek bizonyos jelei mind az amerikai, mind pedig a kínai belpolitikai diskurzusban megfigyelhetők.

⁷³ NYE 2011a: 154.

⁷⁴ BUZAN 2010.

⁷⁵ NYE 2011a: 113-114.

⁷⁶ Megjegyzendő, hogy az ezen elvekhez való hűség egyes megfigyelők szerint valamelyest megingott az ideai arab tavasz eseményei, illetve az azokra válaszul adott

államközpontúság azonban bizonyos szempontból Kína saját stratégiájának is ellentmond: a *soft power* növelésére, valamint a kulturális kapcsolatok mélyítésére való törekvések effektív kivitelezése nehezen elképzelhető pusztán állami eszközökkel.

Bár kétségtelen, hogy a be nem avatkozás és az államcentrikusság elve számos fejlődő ország, illetve azok hatalmi elitjei számára a nyugati, sok szempontból normatív alapokon nyugvó rendszernél előnyösebb és a legtöbb szempontból ideális alternatívát jelent, az alkalmazott teoretikus megközelítéstől függetlenül kijelenthető, hogy egy ilyen rendszer a jelenleginél kevésbé lenne működőképes és biztonságos. Tény, hogy az államhatalom spektrumának visszaszorulására még a legliberálisabb nyugati államok is érzékenyen reagálnak,⁷⁷ ugyanakkor az államközi, és sok esetben államok felett álló normarendszer létrejöttének hasznai messze meghaladják annak költségeit.⁷⁸ Egy másik fontos szempont, hogy, amint azt Kína is elismeri, részben a globalizáció, részben pedig pont az állam alatti szint befolyásának növekedése miatt egyes kulcsfontosságú kérdések csak széles körű nemzetközi együttműködéssel oldhatók meg, márpedig egy kellően széles körű és mindenekelőtt működőképes államközi kooperáció igen nehezen képzelhető el norma- és intézményrendszer nélkül. Kína azon felvetése, miszerint a nyugati világ dominanciája egyre kisebb létjogosultsággal bír, kétségtelenül igaz;

ENSZ BT-határozatok alkalmával, miután Kína mintegy „konstruktív tartózkodást” eszközölt a líbiai helyzetre vonatkozó szankciókról való szavazáson. Továbbá sok szempontból kivételt képez ezen elv alól a gazdasági szféra, ugyanakkor a nyugati országokhoz képest a kínai fejlesztési modellekre továbbra is a meglehetősen állami túlsúly jellemző. Ezen kérdéskörrel később részletesebben is foglalkozunk.

⁷⁷ Kissé ironikus módon annak ellenére, hogy e szempontból sokat kritizálják Kínát, a nyugati országokra is jellemzőek pl. az internet szabályozására irányuló törekvések, vagy a személyi szabadság különböző, legtöbbször biztonsági okokra való hivatkozással történő korlátozásai, elég csak az amerikai hazafias törvényre (Patriot Act) gondolni.

⁷⁸ Habár ezen tanulmányban nem kerülnek bemutatásra, de ezen liberális állásponttal merőben eltérő megközelítést képviselnek a nemzetközi politikai viszonyok kritikai elméletei. A marxizmus különböző iskoláinak követői szerint az intézményesített nyugati világrend célja és/vagy következménye a periféria kizsákmányolása és/vagy a centrum-periféria viszonyok és az egyenlőtlenségek bebetonozása. Tény, hogy ezen eszméramlat meghatározó szerepet játszott a Kínai Népköztársaság történetében, ugyanakkor úgy véljük, hogy az napjaink kínai külpolitikájára már semmiképpen sem jellemző. Ha még el is fogadnánk ezen megközelítés jogosságát, Kína vonatkozásában akkor sem nyújtana megfelelő támpontot, hiszen Kína nagyhatalommá válásával, a rendszer hasznélvezőjeként maga is fokozatosan a centrum részévé válik, még ha egyelőre fejlődő országgént is tekint magára.

ugyanakkor mindez nem vonatkozik a – tagadhatatlanul nyugati elvek alapján létrejött és jelenleg a nyugati államok által irányított – liberális világrendre. Az ennek gyökeres megváltoztatására irányuló esetleges kínai kísérletek már csak azért is ironikusan hatnának, mert az újrafelemelkedését és töretlen fejlődését döntően az exportiparának és az országba beáramló külföldi működő tőkének köszönhető Kína pont ezen világrend legnagyobb haszonélvezője.

Ezzel a kínai vezetők is tisztában vannak, így a fenti eszmefuttatás összefoglalásaként arra következtetünk, hogy a Kína által tanúsított görcsös államközpontúság korlátait figyelembe véve Peking nagyobb szerepet kíván szánni a már említett nemzetközi együttműködésre való törekvésnek, a „harmonikus világ” koncepciójának ezen (ön)ellentmondása pedig vélhetően annak nem elég precízen meghatározott és megfogalmazott jellegéből fakad, így pedig a megfelelő időben korrekcióra kerül majd.

A kínai erő eltérő megítélései

Végül, egyes teoretikusok, ha nem is szkeptikusak Kína felemelkedésével kapcsolatban, de mindenképpen óvatosabbak annak „felforgató” jellegére vonatkozóan. Andrew Moravcsik a kínai hadi reformra vonatkozó félelmeket vonja kétségbe,⁷⁹ Nye pedig úgy fogalmaz: Kína egy „koraérett szuperhatalom”, amely jelenlegi reputációját nagyrészt a jövőre vonatkozó várakozásoknak köszönheti, ezek azonban lineáris projekciókra épülnek, így – a Kína rendelkezésére álló, tagadhatatlanul hatalmas hatalmi források ellenére – azok félrevezetők és túlon túl optimisták.⁸⁰ Azt ő sem vitatja, hogy Kína sok tekintetben hamarosan beérheti az Egyesült Államokat, ugyanakkor ez egyrészt egyelőre rengeteg változótól és körülménytől függ, másrészt, mivel Amerika ereje abszolút érteken nem, csak relatíve csökken, ezért a hanyatlására vonatkozó nézetek tévesek, és ebből fakadóan komoly veszélyeket hordoznak magukban.⁸¹

Egyes közgazdászok a Nyugat hanyatlásának félreértelmezésénél is komolyabb veszélyekre figyelmeztetnek. Az elmúlt években megszorodtak a kínai makrogazdasági tendenciák alapján különböző, a gazdaság túlfűtöttségére, illetve növekedési ütemének várható visszaesésére vonatkozó elemzések. Ezek lényege leegyszerűsítve, hogy egyrészt Kína export- és befektetésvezérelt

⁷⁹ MORAVCSIK 2008.

⁸⁰ NYE 2011a: 178–181.

⁸¹ NYE 2011a: 202–204.

fejlesztési modellje (amellett, hogy nemzetközi kereskedelmi egyenlőtlenségeket szül) túlzott tökébőséget teremtett, mely gazdasági buborékhoz vezetett (vagy fog vezetni); másrészt Kína jelenlegi magas megtakarítási rátája és a fogyasztás krónikusan alacsony szintje gátat szab a további robusztus növekedésnek.⁸² Egyesek azt emelik ki, hogy a monetáris sterilizációs politika rendellenes forrásallokációhoz és ebből kifolyólag a piacok aszimmetrikus fejlődéséhez vezetett,⁸³ mások az ingatlanpiaci torzulásokra,⁸⁴ vagy a szolgáltatási szektor alulfejlettségére⁸⁵ fókuszálnak, míg a Nemzetközi Valutaalap egy 2011. novemberi jelentése a kínai bankrendszerben felhalmozódott jelentős mennyiségű kockázatos befektetés és rossz hitel veszélyeire hívja fel a figyelmet. A legpesszimistább megfigyelők egyenesen odáig mennek, hogy 2013-ra összeomlás jöhet Kínában,⁸⁶ míg mások egy Japánéhoz hasonló elveszett évtizedet vizionálnak.⁸⁷ További komoly problémaforrásként lehet említeni az infláció elszaladását, a társadalmi egyenlőtlenségek töretlen növekedését, a demográfiai trendeket és a hatalmas méreteket öltő környezetszennyezést is.

Ezzel összefüggésben Huang a pekingi konszenzus korábban már említett tényerésével kapcsolatban úgy véli, hogy az alapvetően téves meglátásokon alapul. Számos nyugati megfigyelő szerint a nyugati gazdasági válság és Kína ezzel merőben ellentétes teljesítménye az államközpontú gazdaságfejlesztő politika diadalát jelzi, ugyanakkor Huang szerint a GDP-növekedésnél mélyebb elemzésnek alávetve ettől eltérő kép rajzolódik ki a kínai tapasztalatokról. Elemzése alapján az elmúlt három évtized során az állami beavatkozás mértéke és a személyi jólét ellentétes trendeket mutatott: a szabadabb gazdasági viszonyok nagyobb, míg a nagyobb állami kontroll alacsonyabb életszínvonal-emelkedési ütemet eredményezett. Erre építve Huang azt javasolja, hogy Kína

⁸² 2010-ben a kínai GDP közel 50 százalékát tették ki a befektetések, míg csupán 35 százalékát a fogyasztás. Az előbbi érték fejlettebb gazdaságokban ennek a fele, míg az utóbbi még a többi BRIC-országban is meghaladja a 60 százalékot. Roubini szerint „egyetlen ország sem lehet annyira produktív, hogy a GDP-je 50 százalékát anélkül reinvestálja, hogy ez ne vezessen mérhetetlen túltermeléshez és megrázóan sok, rossz hitelhez”. (ROUBINI 2011)

⁸³ GÁBOR 2010.

⁸⁴ XIE 2010; BLOOMBERG 2010.

⁸⁵ EICHENGREEN 2010.

⁸⁶ ROUBINI 2011.

⁸⁷ DEVINE 2010.

liberalizálja a világválság óta egyre növekvő állami befolyás alatt álló gazdaságát, főképp a fogyasztás élénkítésére koncentrálva.⁸⁸

A fentiek mellett hozzátennék, hogy nem feltétlenül igaz az a nézet, miszerint Kínát nem érintette komolyan a gazdasági válság. A nyugati kereslet visszaesése okozta kivitelkiesés negatív gazdasági hatásait a kormány csak egy négybillió *guan* értékű (a 2008-as GDP kb. 13 százaléka) gazdaságélénkítő csomaggal tudta ellensúlyozni. A gazdaság szerkezeti problémái, valamint az ezzel összefüggő társadalmi problémák a tizenkettedik ötéves tervben is meg lettek nevezve, melynek értelmében az Államtanács gazdasági modellváltást helyezett kilátásba. Ennek fő célja a belső piaci fogyasztás serkentése és az exportorientációtól való fokozatos távolodás.⁸⁹ Ennek potenciális sikere és „őszintesége” azonban még vitatott, a pesszimista jóslatok beigazolódása pedig alapjaiban rengetné meg Kína világhatalmi pozícióját, valamint az egész világgazdaságot is.

Konklúzió

Gilpin elmélete szerint a nemzetközi politikai változások egyik legfőbb mozgatórugója az államok eltérő növekedési üteme, és az ebből fakadó, dinamikus változó erőviszony-egyenlőtlenségek. A konfliktus egyik fő forrása, hogy a csökkenő növekedési ütemű hegemon által fenntartott rendszerben a gyorsabban növekvő felemelkedő hatalmak valós (egyre komolyabb) erőpozíciója és a rendszer feletti (relatív csekély) befolyásuk között kialakuló ellentmondás a rendszer megváltoztatására készíti őket.⁹⁰ A fent bemutatott trendek alapján ez a jelenség szinte teljességgel igaz a jelenlegi helyzetre az Egyesült Államok és Kína relációjában.

Ugyanakkor Gilpin fő érve, hogy egy ország abban az esetben tesz lépéseket a *status quo* megváltoztatására, amennyiben a változás remélt haszna

⁸⁸ HUANG 2011.

⁸⁹ Inotai szerint a modellváltás inkább a (kínai kereskedelem- és árfolyam-politikával elégedetlen) külföldnek szólt, érvelése szerint az nem reális, mert: (1) néhány év alatt levezényelhetetlen; (2) kiélezné a munkaerő-piaci feszültségeket; (3) elriasztaná a külföldi tőkét; (4) nem lenne összhangban Kína nemzetközi gazdasági és politikai prioritásaival; (5) ellentétben állna a nemzetköziesedő kínai cégek érdekeivel; (6) az intézményi struktúrák hatékonysága jelentette versenyelőnye elveszne; (7) ellenkezne az érdekeket nemzeti és nem vállalati és egyéni szinten meghatározó kínai mentalitással. (INOTAI 2011: 87–88)

⁹⁰ GILPIN 1981.

meghaladja annak költségeit. Ez a fent idézett teoretikusok, illetve a kínai vezetők megállapításait figyelembe véve csak részben igaz. Tény, hogy Kína nem ért egyet a jelenlegi rendszer sok jellegzetességével; tény ugyanakkor az is, hogy az elmúlt három évtizedben ezen rendszer egyik legfőbb haszonélvezője volt.

Ebből következően a kérdés nemcsak úgy tehető fel, hogy Kína felemelkedése mennyiben formálja majd át a nemzetközi rendszert, hanem úgy is, hogy a nemzetközi rendszer és közösség hogyan formálja Kína felemelkedését és hogyan képes alkalmazkodni ahhoz; illetve hogy Kína felemelkedése hogyan formálja magát Kínát. Egyrészt a jelenlegi, az államközi anarchia felől – ha egyelőre mérsékelt mértékben is, de stabilan – az intézményesülés felé haladó, a nemzetek közti együttműködés minden eddiginél tágabb eszköz- és formarendszerét biztosító nemzetközi rendszernek megvannak a kapacitásai Kína növekvő erejének és ebből következő igényeinek (fegyveres konfliktustól mentes) befogadására. Másrészt a nemzetközi közösség is hatással van Kínára és annak felemelkedésére. Kína ugyan büszke rá, hogy a világ különböző kultúráinak és civilizációinak vívmányait a maga képére formálva, saját viszonyaira optimalizálva használja fel, ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy Kína nyitott a jól működő mechanizmusok átvételére, legyen szó akár nemzeti, akár nemzetközi praktikákról. Harmadrészt Kína felemelkedése saját társadalmát is mélyen átformálta, és habár a társadalmi jólét és a nyugati mintát követő demokratikus norma- és intézményrendszer együtt járását hangoztató liberális elméletek egyelőre még nem biztos, hogy Kínában is beigazolódnak, az tény, hogy a Nyugat *soft power*ének ezen ideológiai eleme egyre erősebben van jelen bizonyos kínai intellektuális körökben – márpedig Kína esetleges demokratikus irányba való elmozdulása igen sokat tenne az ország felemelkedésével kapcsolatos aggályok eloszlatására. Negyedrészt meg kell említeni a nukleáris fegyverek béketeremtő, vagy jobban mondva békekikényszerítő szerepét is. Ebből fakadóan egy nagyhatalmi háború beláthatatlan és felmérhetetlen költségekkel járna, így aztán rendkívül valószínűtlen.

A „békés felemelkedés” tehát nemcsak, hogy lehetséges, hanem a nemzetközi szereplők érdekeit figyelembe véve kifejezetten szükségszerű és logikus is. Ugyanakkor ezen folyamat menedzselése számos veszélyt rejt magában. Ilyenek a téves percepciók, az erőpozíciók túl- vagy alulértékelése, valamint a nemzetközi viszonyok rövid távú belpolitikai jellegű célokra való felhasználása: az egymástól való félelem annak felelős kezelése nélkül könnyen

önbeteljesítő jóslattá válhat. Másrészt az erőviszonyok hosszú távú jövőbeli változásai és az ehhez való politikai alkalmazkodás folyamatai egyelőre megjósolhatatlanok. Ebből kifolyólag elképzelhető akár olyan szcenárió is, amelyben a szereplők közti erőkülönbség mértéke kívánatosá teszi majd a domináns pozíciójú fél számára a rendszer agresszív átformálását. Hasonló kockázatot jelent, ha egy magát fenyegetve érző, hanyatló hatalom növekvő érdeksérelmei miatt kezd a rendszer eltökélt védelmezésébe.

Ezen kockázatok azonban a jelenlegi rendszer keretein belül menedzselhetők, hiszen a rendszer „finomhangolása” vagy megváltoztatása katonai erő alkalmazása nélkül is lehetséges és kivitelezhető.

Felhasznált irodalom:

- A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG ÁLLAMTANÁCSA: „China's Peaceful Development.” In: http://www.gov.cn/english/official/2011-09/06/content_1941354.htm, 2011a.
- „China's National Defense in 2010.” In: http://english.gov.cn/official/2011-03/31/content_1835499.htm, 2011b.
- AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK VÉDELMI MINISZTERIUMA: „Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2011.” In: http://www.defense.gov/pubs/pdfs/2011_cmpr_final.pdf, 2011a.
- „Overview - FY2012 Defense Budget.” In: http://comptroller.defense.gov/defbudget/fy2012/FY2012_Budget_Request_Overview_Book.pdf, 2011b.
- BLOOMBERG: „Rogoff Says China Property Starting to 'Collapse'.” In: <http://www.bloomberg.com/news/2010-07-05/rogoff-says-china-property-market-starting-collapse-that-will-hit-banks.html>, 2010.
- BUZAN, BARRY: „China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?” In: *The Chinese Journal of International Politics*, (3)1, 2010. 5–36.
- CHIN, GREGORY – THAKUR, RAMESH: „Will China Change the Rules of Global Order?” In: *The Washington Quarterly*, 33(4), 2010. 119–138.
- CLINTON, HILLARY: „America's Pacific Century.” In: *Foreign Policy*, 189, 2011. 56–63.
- DEVINE, ETHAN: „The Japan Syndrome.” In: *Foreign Policy*, szeptember 10. http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/09/30/the_japan_syndrome, 2010.

- ECONOMY, ELIZABETH: „The End of the 'Peaceful Rise'?” In: *Foreign Policy*, 183, 2010. 77–78.
- EICHENGREEN, BARRY: „China Needs a Service-Sector Revolution.” In: *Project Syndicate* <http://www.project-syndicate.org/commentary/eichengreen18/English>, 2010.
- FENG HUIYUN: „Is China a Revisionist Power?” In: *Chinese Journal of International Politics*, 2(3), 2009. 313–334.
- GÁBOR TAMÁS: „A monetáris sterilizáció korábbi sikerei és jövőbeli veszélyei Kínában.” In: *Hitelintézeti szemle*, 9(4), 2010. 361–380.
- GILPIN, ROBERT: *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- GLASER, CHARLES: „Will China's Rise Lead to a War? Why Realism Does Not Mean Pessimism.” In: *Foreign Affairs*, 90(2), 2011. 80–91.
- GOLDSMITH, BENJAMIN E.: „A Liberal Peace in Asia?” In: *Journal of Peace Research*, 44(1), 2007. 5–27.
- He YINAN: „History, Chinese Nationalism and the Emerging Sino-Japanese Conflict.” In: *Journal of Contemporary China*, 16(50), 2007. 1–24.
- HEGINBOTHAM, ERIC – RATNER, ELY – SAMUELS, RICHARD: „Tokyo's Transformation: How Japan Is Changing – and What It Means for the United States.” In: *Foreign Affairs*, 90(5), 2011. 138–148.
- HUANG YASHENG: „Rethinking the Beijing Consensus.” In: *Asia Policy*, 11, 2011. 1–26.
- HUGHES, CHRISTOPHER R.: „Japan in the Politics of Chinese Leadership Legitimacy: Recent Developments in Historical Perspective.” In: *Japan Forum*, 20(2), 2008. 245–266.
- HUGHES, CHRISTOPHER W.: „Japan's Military Modernisation: A Quiet Japan-China Arms Race and Global Power Projection.” In: *Asia-Pacific Review*, 16(1), 2009. 84–99.
- HUNTER, ALAN: „Soft Power: China on the Global Stage.” In: *The Chinese Journal of International Politics*, 2(3), 2010. 373–398.
- IIDA MASAFUMI [ed.]: *China's Shift: Global Strategy of a Rising Power*. Tokió: The National Institute for Defense Studies, 2009.
- IKENBERRY, JOHN G.: „The Rise of China and the Future of the West.” In: *Foreign Affairs*: 87(1), 2008. 23–37.
- INOTAI ANDRÁS: „A világgazdasági válság és a kínai külgazdaság-politika: hatások és válaszok.” In: *Stratégiai kutatások 2009–2010: Kutatási jelentések*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 2010. 74–88.

- JAPÁN VÉDELMI KUTATÓINTÉZET: *NIDS China Security Report*. In: http://www.nids.go.jp/publication/chinareport/pdf/china_report_E_N_4C_A01.pdf, 2011.
- JAPÁN VÉDELMI MINISZTERIUM: *National Defense Program Guidelines for FY 2011 and beyond*. http://www.mod.go.jp/e/d_act/d_policy/pdf/guidelinesFY2011.pdf, 2010.
- Defense of Japan 2011. http://www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2011.html, 2011.
- JIA QINGGUO – ROSECRANCE, RICHARD: „Delicately Poised: Are China and the US Heading for Conflict?” In: *Global Asia*, 4(4), 2010. 72–81.
- JOHNSTON, IAIN ALASTAIR – STOCKMAN, DANIELA: „Chinese Attitudes toward the United States of America.” In: KATZENSTEIN, Peter J. – KEOHANE, Robert O. [eds.]: *Anti-Americanism in World Politics*. Ithaca: Cornell University Press, 2007.
- JORDÁN GYULA: „Washingtoni konszenzus vs. pekingi konszenzus.” In: *Kül-Világ*, 8(2–3), 2010a. 60–80.
- „A kínai soft power kérdéséhez.” In: *Nemzet és biztonság*, 3(5), 2010b. 50–65.
- LI, REX: *A Rising China and Security in East Asia: Identity Construction and Security Discourse*. Abingdon: Routledge, 2009.
- MASUDA MASAYUKI: „China’s Search for a New Foreign Policy Frontier: Concept and Practice of ‘Harmonious World’”. In: IIDA Masafumi [ed.]: *China’s Shift: Global Strategy of a Rising Power*. Tokió: The National Institute for Defense Studies, 2009.
- MÉSZÁROS TAMÁS: „Resurgent Rivalry: Japan’s Evolving Defense Posture and the Rise of China.” In: *Grotius*, 2011. június 6.
- MEARSHEIMER, JOHN J.: „The Gathering Storm: China’s Challenge to US Power in Asia.” *The Chinese Journal of International Politics*, 3(4), 2010. 381–396.
- MORAVCSIK, ANDREW: „Washington Cries Wolf” In: *Newsweek*, 2008. március 31.
- NYE, JOSEPH: „Soft Power.” In: *Foreign Policy*, 80, 1990. 153–171.
- *The Future of Power*. New York: Public Affairs, 2011a.
- „China’s Hubris Colours US Relations.” In: BBC, <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-12209538>, 2011b.
- PEMPEL, T. J.: „More Pax, Less Americana in Asia.” In: *International Relations of the Asia-Pacific*, 10(3), 2010. 465–490.

- RAMO, JOSHUA COOPER: *The Beijing Consensus*. London: The Foreign Policy Centre, 2004.
- ROSECRANCE, RICHARD: „Power and International Relations: The Rise of China and Its Effect.” In: *International Studies Perspectives*, 7(1), 2006. 31–35.
- ROUBINI, NOURIEL: „China’s Bad Growth Bet.” In: *Project Syndicate* <http://www.project-syndicate.org/commentary/roubini37/English>, 2011.
- SAMUELS, RICHARD J.: *Securing Japan: Tokyo’s Grand Strategy and the Future of East Asia*. Ithaca és London: Cornell University Press, 2007.
- SNEIDER, DANIEL: „The New Asianism: Japanese Foreign Policy under the Democratic Party of Japan.” In: *Asia Policy*, 12, 2011. 99–129.
- SU HAO: „Harmonious World: The Conceived International Order in Framework of China’s Foreign Affairs.” In: IIDA Masafumi [ed.]: *China’s Shift: Global Strategy of a Rising Power*. Tokió: The National Institute for Defense Studies, 2009.
- WANG JISI: „China’s Search for a Grand Strategy.” In: *Foreign Affairs*, 90(2), 2011. 68–79.
- WILKINS, THOMAS S.: „Japan’s Alliance Diversification: a Comparative Analysis of the Indian and Australian Strategic Partnerships.” In: *International Relations of the Asia-Pacific*, 11(1), 2011. 115–155.
- XIE, ANDY: „Fear Empty Flats in China’s Property Bubble.” In: *Caixin*, <http://english.caixin.cn/2010-08-03/100166589.html>, 2010.
- XINHUA: „China Carries on 600 Years of Peaceful Development.” In: http://news.xinhuanet.com/english2010/indepth/2011-03/07/c_13765752.htm, 2011.
- YANG JIECHI: „The Evolving International Pattern and China’s Diplomacy.” In: *China Institute of International Studies* http://www.ciis.org.cn/english/2011-08/22/content_4425488.htm, 2011.
- ZHENG, DENISE E.: „China’s Use of Soft Power in the Developing World: Strategic Intentions and Implication for the United States.” In: MCGIFFERT, Carola [ed.]: *Chinese Soft Power and Its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*. Washington: Center for Strategic & International Studies, 2009.

Az Egyesült Államok ázsiai-csendes-óceáni stratégiája Kína szemszögéből

Nahoczky Csaba

Hillary Clinton „Amerika csendes-óceáni évszázadáról”

Hillary Clinton amerikai külügyminiszter a *Foreign Policy*ban megjelent, *America's Pacific Century*¹ (Az Egyesült Államok csendes-óceáni évszázada) című cikke szerint az elkövetkező időszakban Amerika sokkal hangsúlyozottabbá teszi jelenlétét a csendes-óceáni és kelet-ázsiai régióban: kezdetét veszi az „Egyesült Államok csendes-óceáni évszázada”. Az alábbiakban először áttekintjük a cikkben lefektetett külpolitikai irányelveket, majd betekintést nyújtunk abba, hogy Clinton-tanulmány milyen visszhangot váltott ki a kínai sajtóban.

Clinton írásában megállapítja, hogy az elkövetkező évtizedekben biztonságpolitikai szempontból az ázsiai-csendes-óceáni régió sokkal fontosabb szerepet fog betölteni, mint Afganisztán vagy Irak. Sem gazdasági, sem stabilitási szempontból nem megengedhető, hogy az Egyesült Államok bizonyos belföldi hangokra hallgatva kevésbé legyen jelen Ázsiában. A piacok nyitása, a nukleáris technológia kontrollja vagy a hajózási útvonalak tisztán tartása is indokolja az amerikai jelenlétet, amely korábban is minden ázsiai szereplőnek hasznára vált. Ezzel Clinton egyértelműen kifejezi a kételkedők számára, hogy Amerika nem kívánja elhagyni Ázsiát. Kifejti, hogy az Egyesült Államoknak nincsenek területi igényei, azonban erős szövetséges, nagyban elősegíti a katonai stabilitást. A katonai szerepvállalás mellett természetesen az is fontos, hogy hatalmas befektető, gazdasági erő, innovációs központ. Az emberi jogok élharcosa és máris fontos partnere Ázsiának, elég csak az évi 350 000 ázsiai diákra gondolni, akik az Egyesült Államokba érkeznek tanulni.

¹ CLINTON 2011.

Clinton szerint a mindenki számára előnyös amerikai szerepvállalást az alábbi elvek mentén kell megindítani: fontos bilaterális biztonsági egyezmények megkötése és megerősítése, munkakapcsolatok megerősítése a gyorsan fejlődő hatalmakkal (ebben Kína a legfontosabb), a kereskedelem és befektetések fejlesztése, katonai jelenlét fokozása és a demokrácia, valamint az emberi jogok terjesztése. Ezek érdekében Amerika minden diplomáciai eszközt igénybe fog venni, hogy egy rugalmas, helyi igényeknek és realitásoknak megfelelő stratégiát alakítson ki.

A cikk kiemelten foglalkozik Kínával. Clinton szerint Kína gyors fejlődése és ennek kezelése, illetve a két ország kapcsolatának alakítása a legnagyobb kihívás, amellyel az Egyesült Államok valaha szembenézett. Ennek sikeres teljesítéséhez biztos kézre, dinamizmusra és óvatosságra van szükség, de a realitások talaján állva kell tárgyalni. Az eredménycentrikusság mellett a külügyminiszter szerint Amerika elveihez és érdekeihez is hűnek kell maradni. Clinton tisztában van vele, hogy belföldön sokak szerint Kína fenyegetést jelent az Egyesült Államok számára, ugyanakkor Kínában sokan úgy gondolják, hogy az amerikai külpolitika fő célja Kína fejlődésének korlátozása. Azonban mindkét fejtegetés alaptalan, ezeket Clinton elutasítja. Egy prosperáló Kína jó Amerikának, a prosperáló Amerika pedig jó Kínának. A jó kapcsolat továbbépítéséhez számos ponton vár reformokat az amerikai külpolitika Kínától. Clinton szerint mindkét ország számára előnyös lenne, ha a hadseregfejlesztéseket „átlátszóbbá” tennék. Amerika (és mások is) régóta kérdőn figyelik Kína katonai jellegű fejlesztéseit. Egy szorosabb, tisztább katonai párbeszéd a jövő kihívásaira is nagyobb sikerrel válaszolhat, ehhez azonban Pekingnek együttműködőbbnek kell lennie. Gazdasági, pénzügyi téren is támaszt bizonyos elvárásokat Kínával szemben annak érdekében, hogy a jövőben a korábbi G20-as együttműködéshez hasonlóan sikeresen tudjon együtt dolgozni a két ország. Hazai oldalról Clinton szeretné, ha az amerikai cégek egyenlő elbírálásban részesülnének a kínai befektetési piacon, nagyobb teret kapnának az innovatív külföldi szereplők. A külügyminiszter szóhasználatában: „Kínának fontos reformokat kell végrehajtania ezek érdekében.” Emellett azt is elvárja, hogy a kínai fél jobban tiszteletben tartsa a szerzői és szabadalmi jogokat, kevésbé támogassa a hazai cégeket (minden esetben a külföldivel szemben), és hogy a kínai cégek szabadabban szerezhessen be hi-tech amerikai árut. Azt is elvárja, hogy Peking engedélyezze a *yuan* felértékelését a dollárral (és más valutákkal) szemben. Az emberi jogokat illetően Amerika gondterhelten figyeli a híreket Kínában bebörtönzött

gondolkodókkal, művészekkel és írókkal kapcsolatban. Clinton elmondja, hogy egy tisztább, átláthatóbb politikai rendszer és a nemzetközi jog tiszteletben tartása nem csak stabilabb alapokat és gyorsabb növekedést tenne lehetővé, de a kereskedelmi partnerek bizalmát is növelné. Ezek hiányában azonban Kína felesleges korlátokat állít magának.

Kínával kapcsolatos zárógondolatként Clinton megjegyzi, hogy nincsen recept a Kína-USA kapcsolatra vonatkozóan, de a tét túl magas ahhoz, hogy a két ország rosszul kezelje azt.

A stratégia visszhangja a kínai sajtóban

Az alábbiakban röviden megvizsgáljuk, hogy a Hillary Clinton által vázolt stratégia milyen visszhangot keltett a kínai sajtóban.

Wang Yusheng, a Kínai Nemzetközi Tanulmányok Alapítvány Stratégiai Kutatóközpontjának igazgatója a *Zhongguo Ribao*ban 中国日报 (China Daily) *Meiguó de Taipingyang shiji?* 美国的太平洋世纪? (Amerika csendes-óceáni évszázada?) címmel jelentetett meg írást.² Az alábbiakban ennek főbb gondolatait foglaljuk össze.

Wang megjegyzi, hogy Hillary Clinton több ponton sem a valóságnak megfelelően mutatja be a tényeket, túl agresszíven követel Kínától, és kettős mércét alkalmaz a kínai ügyek megítélésében. Wang észrevételezi, hogy az ázsiai gyors fejlődés nem olyan mértékben köszönhető az Egyesült Államok stabilizáló szerepének, amennyire azt Clinton láttatni szeretné. Mint mondja, ezt a többi ázsiai ország is nehezen fogadná el tényként. A szerző attól is tart, hogy a hangsúlyos amerikai tétel, miszerint „maradnak a Csendes-óceánon” méghozzá „vezető szerepben”, megkérdőjelezi szándékaik tisztaságát, és azt mutatja, hogy az Egyesült Államok hegemoniára törekszik. Bár említi, hosszabban nem tárgyalja az amerikai fél „együttműködés a realitás talaján állva, saját elvek és érdekekhez hűen” irányelvét, amely szerinte kettős beszéd, rejtett jelentéssel Kína számára. Egyetért a régió országainak és Amerikának az egymásra utaltságával kapcsolatban Clintonnal, azonban megjegyzi, hogy ez az együttműködés sokkal pozitívabb alapokon kell nyugodjon. Arra is figyelmeztet, hogy mások érdekeinek megsértésével gyakran magunknak okozunk kárt. Hozzáteszi, hogy az „Amerika csendes-óceáni évszázada” és „Obama a Csendes-óceán elnöke” hívószavak roppant időszerűtlenek, illetve zavartan áll

² WANG 2011

a tény előtt, miszerint a „demokrácia” szót gyakran felemlegető amerikai vezető miért nem érti meg, hogy a csendes-óceáni térség a csendes-óceáni országoké. Bár Wang sok ponton egyetért Clintonnal a Kína–Amerika kapcsolatok értelmezésében, szerinte itt sem mindig tényeken alapul a clintoni összegzés. Wang szerint érdemes minden alkalommal elmondani, hogy az együttműködés és nem a szembenállás kell vezérelje a közös politikát. Megjegyzi, a kínai szembehelyezkedés eleve csak az amerikai neokonzervatívok vesszőparipája, amely Kína felől nézve teljesen alaptalan. A gazdasági együttműködéssel kapcsolatban a kettős mérce egyértelmű esetét azonosítja Wang. Szerinte Clinton követelései alaptalanok, tekintve hogy éppen az Egyesült Államok mutatja a kereskedelmi protekcionizmus jeleit, és megemlíti, hogy az ország biztonságát kifogásként használva korlátozza a kínai befektetéseket. Másrészt Amerika gyakran panaszkodik a kedvezőtlen kereskedelmi mérlegre, azonban emellett ők azok, akik legjobban korlátozzák a csúcstechnológiás eszközök Kínába történő exportját. Megjegyzi: Kína nem csak krumplit és kukoricát szeretne venni Amerikától.

Összegzésként elmondja, hogy korábbi neokonzervatív elképzelések a külpolitikáról nem működnek a jelenlegi körülmények között, és szerencsétlen, hogy Clinton ezeket visszhangozza. George Kennant idézve hozzáteszi, hogy egyetlen hatalmi központ diktátumai nem lehetnek a nemzetközi politika vezérlőelvi akkor sem, ha mögöttük „dollár van vagy tőr lapul”. A nemzetközi kapcsolatok demokratizációjára van szükség, amelybe nem fér bele sem az amerikai kettős mérce, sem pedig az a törekvés, hogy Amerika a csendes-óceáni térséget „saját hátsó udvarává tegye”.

A Renmin Wang külügyi hírei között jelent meg³ Sun Peisong *Xiaoxin! Meiguo zai youdao zhongguo fancuo* 小心! 美国在诱导中国犯错 („Vigyázat, Amerika lépre csalja Kínát!”) című írása. Szerinte az Egyesült Államoknak a csendes-óceáni régióra gyakorolt hatása évről évre kisebb, szerepe gyengül, és ezt a romló pozíciót hangos retorikával kívánja ellensúlyozni. A szerző nem tartja valószínűnek, hogy Kína adott esetben fegyveres támadás célpontja is lehet. Az Egyesült Államok egyre kevésbé engedhet meg magának háborút, erőforrásai végesek. Sun szerint a hangos, gyakran ismételt tézis, miszerint „Amerika csendes-óceáni állam”, egyre inkább csak a hazai lakosság és a csendes-óceáni térségben élők előtti arcvesztés elkerülése miatt fontos. A hatalmas terület földrajzi szempontból is problémás, egyetlen ország nem

³ SUN 2011.

képes kezelni, felügyelete alatt tartani. A feladathoz pedig akkor találna könnyen szövetségest a térségben az Egyesült Államok, ha Kína elidegeníti magától a térség országait. Ezért arra figyelmeztet, hogy lassú, türelmes és higgadt politikára van szükség. Az Egyesült Államok évről évre gyengül a régióban. Ijedtség helyett a „mosolyogva figyelést” ajánlja a csendes-óceáni törekvésekkel kapcsolatban.

A kínai Reuters jelentette meg Wang Feng írását,⁴ *Meiguo de Taipingyang shiji hui taiping ma?* „美国的太平洋世纪”会太平吗? („Csendes lesz-e Amerika csendes-óceáni évszázada?”) címmel. A szerző értetlenül áll a felett az amerikai kijelentés felett, miszerint a régióknak szüksége van amerikai vezetésre a kihívások, problémák kezeléséhez. Ha mindenképpen keresni kell egy nagyhatalmat, amely érintett minden régióban történő esemény által, akkor az természetesen Kína. Hozzáteszi, az amerikai nyilatkozatokban és a kínai reakciókban egyaránt visszatükröződnek a belpolitikai események is. Az Egyesült Államokban hamarosan választások lesznek, Kína pedig vezetőváltás előtt áll. Ezekben az időkben nem feltétlenül minden politikai megnyilvánulás a kívüllátnak szól. A környező országok szerepéről elmondja, hogy bár Japán a 2011. márciusi földrengések óta csendesebb a külpolitikai szinten, az új clintoni célkitűzések hírére hamarosan beállhat Amerika mögé. Más országok példáin keresztül pedig Kína megtanulhatta, hogy a kínai gazdasági húzóerő nem feltétlenül jár az ország iránti politikai bizalommal. A szerző szerint Amerikának meg kell értenie, hogy csak abban az esetben juthat ki a válságból, ha a „kínai hajtómű” továbbra is zavartalanul üzemel.

A Kínai Stratégiai Portál 中国战略网 szerzője, Luo Xiaoqing *Meiguo de Taipingyang shiji – Zhongguo zenmeiban?* „美国的太平洋世纪——中国怎么办? („Amerika csendes-óceáni évszázada – mitévő legyen Kína?”) című cikkében kifejti, hogy Kínának a külpolitikában határozottabb lépéseket kell tennie. A Dél-kínai-tenger már most is színtere az amerikai dominanciának, ezt nem szabad félvállról venni, és szó nélkül hagyni. Ennek az egyik bizonyítéka a nemrégiben Barack Obama által bejelentett fokozott katonai jelenlét Ausztráliában. Ha pedig az Egyesült Államok sikeresen ver éket Kína és más ázsiai országok közé, azt a kínai gazdasági fejlődés megsínyli, és az természetesen Kína hadászati fejlődésére is hatással lesz. Érthető, hogy Amerika fél a térségbeli befolyásának elvesztésétől. Az „ázsiai fejlődés

⁴ WANG FENG 2011.

⁵ LUO 2011.

tortájából” most sokkal nagyobb szüksége van egy szeletre, mint korábban, amikor jobb gazdasági helyzetben volt. A kérdés az, hogy Kínának mit kell tennie? A szerző szerint fontos korán ébredni, hangsúlyozottabbá kell tenni a kínai katonai jelenlétet, és Kínának minden presztízst latba kell vetnie a többi ország támogatásának megszerzése érdekében. Luo kifejti, hogy az Egyesült Államok nem „pusztán vitatott szigetcsoportok kedvéért, és nem is csak valamelyik helyi kistestvér kedvéért fokozza katonai jelenlétét”. A mögöttes szándéka az itt szerzett előnyök és területek felhasználása egy esetleges, Kínával vívott háborúban. Amerika célja az ázsiai piacok kisajátítása, és a terület hatalmi ernyő alá vonása, akár politikai, akár katonai eszközökkel. Luo hasonlatában Amerika a Csendes-óceán túlsópartjáról érkezett „farkas”, Kínának azonban nem kell tőle félnie, ha mer szakítani a „jószomszédi”, közös fejlődésen alapuló politikával. A megfelelő helyen, a megfelelő lépésekkel meg kell mutatni a kínai erőfölényt, és nem szabad engedni, hogy hosszú távon Kínát passzív helyzetbe hozzák, még akkor sem, ha az ország szívesebben rejtegetné a valós erejét továbbra is. Nem szabad meghátrálni az amerikai fenyegetés elől még akkor sem, ha ez radikálisan új megközelítést igényel.

Felhasznált irodalom:

- CLINTON, HILLARY: „America's Pacific Century.” In: *Foreign Policy*. 2011. november.
- WANG YUSHENG 王嵎生: „Meiguo de Taipingyang shiji?” 美国的太平洋世纪? In: *Zhongguo Ribao* 中国日报 (China Daily). 2011. november. (http://www.chinadaily.com.cn/hqpl/2011-10/25/content_13989654.htm)
- SUN PEISONG 孙培松: „Xiaoxin! Meiguo zai youdao Zhongguo fancuo” 小心! 美国在诱导中国犯错 In: *Renmin Wang* 人民网. 2011. december. (<http://world.people.com.cn/GB/16525694.html>)
- WANG FENG: „Meiguo de Taipingyang shiji hui taiping ma?” 美国的太平洋世纪会太平吗? In: *Reuters* 路透社. 2011. november. (<http://blogs.cn.reuters.com/blog/2011/11/30/>)
- LUO XIAOQING 娄晓青: „Meiguo de Taipingyang shiji Zhongguo zenmeiban?” 美国的太平洋世纪——中国怎么办? In: *Zhongguo Zhanlüe Wang* 中国战略网. 2011. november. (<http://grass.chinaiiss.com/html/201111/22/wa6128.html>)

Kína békés felemelkedése

Balázs Dániel

Létezik egy meglehetősen széles körben osztott nézet, mely szerint az egyre inkább erősödő Kína potenciális veszélyt jelent. Ezt az elméletet nevezik „kínai fenyegetés elméletnek” (*China threat theory*). Kína folyamatosan igyekszik cáfolni ezt az elméletet, ennek egyik manifesztációja a 2011 szeptemberében megjelent „Kína békés fejlődése” című fehér könyv.¹ Az alábbiakban ennek tartalmáról nyújtunk összefoglalást.

A dokumentum öt részből áll. Az első részben a békés felemelkedés definícióját találjuk. A rövid történelmi áttekintésben megjelenik az 5000 éves múlttal rendelkező civilizáció, majd az ópiumháború, amely az ország félgymarmati státuszba való süllyedését eredményezte. A következő történelmi mérföldkő az 1911-es forradalom. Ez véget vetett a monarchikus rendszernek, a népet pedig a jólét és függetlenség elérésére sarkallta. A harc sikertelennek bizonyult mindaddig, míg a Kínai Kommunista Párt 1949-ben meg nem alapította az Új Kínát. Ez az elmúlt hat évtizedben megteremtette a kínai típusú szocializmust, amely biztosítja az ország dinamikus fejlődését.

A történelmi múlt rövid leírása után megjelenik a békés felemelkedés vezető út definíciója: „Kína a világbéke fenntartása révén fejlődik és saját fejlődésével segíti a világbéke fenntartását.” Ez a folyamat rendkívül összetett, a kínai magyarázat szerint „tudományos, független, nyitott, békés, együttműködő és közös fejlődésből áll”. A következőkben a békés felemelkedés ezen dimenzióit jellemezzük.

A „tudományos fejlődés” az embereket helyezi előtérbe, biztosítja az átfogó, kiegyensúlyozott és fenntartható növekedést, míg a „független fejlődés” előirányozza Kína függetlenségének fenntartását, a belső, gazdasági és társadalmi fejlődésre való fókuszálást, és a saját problémák önálló megoldását más országok beavatkozása nélkül. Az irat szerint a gazdasági globalizáció korában Kína csak a független fejlődés szem előtt tartásával tudja kivenni a részét a nemzetközi munkamegosztásból. A „nyitott fejlődés” a belső reformok végrehajtását és ezzel egyidejűleg a külvilág felé nyitás szükségességét hangsúlyozza. A „békés fejlődés” alapja a múltban keresendő: a háborúk miatt

¹IOSC 2011.

sokat szenvedett ország megtanulta értékelni a béke fontosságát. A kínai nép csak békében tud jólétben élni és fejlődni, ezért a békés felemelkedés célja a stabil nemzetközi környezet megteremtése, a hegemoniára és agresszióra való törekvések elvetése. Az „együttműködő fejlődést” a fehér könyv abból a tézisből vezeti le, mely szerint a nemzetközi kapcsolatokban mindig van verseny és konfliktus. Az országoknak egymás értékeire kell támaszkodniuk, kiküszöbölve a saját hibáikat, ezáltal megfelelve a világ új kihívásainak. Végül a „közös fejlődés” arra utal, hogy az egymástól való kölcsönös függés korában elengedhetetlenül közösen kell fejlődni, mert csak akkor fenntartható a béke és az előrehaladás állapota, ha annak „gyümölcseiből” minden résztvevőnek jut.

A békés felemelkedés definiálása után a dokumentum Kína múltbéli eredményeit összegzi, mind gazdasági, mind diplomáciai aspektusból. Az adatok teljes körű felsorolásától eltekintve összegzem a leírtakat: az Új Kína megalakulásától eltelt időben az ország robbanásszerű fejlődése lehetővé tette, hogy fontos tagja legyen a nemzetközi közösségnek, és kivegye a részét egy igazságos és méltányos nemzetközi politikai és gazdasági rend létrehozásából.

A fehér könyv második része Kína békés felemelkedéssel elérni kívánt céljait tartalmazza. Az ország fő célja a harmonia és fejlődés körülményeinek megteremtése belügyekben, az együttműködésre és békére való törekvés a nemzetközi szinten. A modernizáció eléréséhez Kína egy háromlépcsős tervet vezetett be: az első lépés az 1980-as GNP értékének megduplázása és az alapvető életkörülmények megteremtése. A második lépés az ország 1980-as termelésének másodszori megkettőzése és a jóléti társadalom alapjainak lefektetése a huszadik század végére. Ezt a két lépést az ország már teljesítette. A harmadik mozzanat – a közepesen fejlett országok egy főre jutó GNP mennyiségének utolérése, az általános jólét megteremtése, az emberek gazdaggá és az ország erőssé tétele – végrehajtása a jövőben fog befejeződni. A 12. ötéves terv kiemelt fontosságú szerepet kap, annak megvalósítása Kína közép- és hosszú távú célja. A terv tartalmazza többek között az ország gyors fejlődésének biztosítását, a tudomány, oktatás és technológia fejlesztését, az emberek életszínvonalának növelését és a környezetvédelem fellendítését. Az irat szerint Kína ezen célok megvalósításáért több intézkedést fog végrehajtani.

Az egyik ilyen lépés a növekedési modell változásának felgyorsítása. Az ország jövőbeli gazdasági növekedésében – a befektetés és export mellett – már a fogyasztás is fontos szerepet kap. A gazdasági növekedést az elsődleges, másodlagos és harmadlagos szektor együttesen segíti, szintén továbblépve az eddigi kizárólag másodlagos szektor alapú fejlődéstől. Kína az innováció

országa lesz és környezettudatos növekedést fog produkálni: csökkenti a gáz kibocsátást és szénhasználatot, kiegyensúlyozott fejlődést biztosít ember és természet között. Kína jövőbeli gazdasági növekedése segítséget nyújt majd a világgazdaság fejlődésének is.

A következő intézkedés az ország erőforrásainak és piaci erősségeinek kiaknázása: a fenntartható fejlődés kialakításában Kína döntően önmagára fog támaszkodni. Céljai között szerepel a munkaerő minőségének fejlesztése, amellyel biztosítja az ország modernizációját. A jövőben törekszik az erőforrásoktól való függés minimalizálására, valamint teljesen ki fogja használni piaci erősségeit a nyersanyagiparban és a felszerelések gyártásának terén. A nemzetközi piac számára több magas minőségű terméket fog biztosítani. Az elkövetkezendő öt évben Kína belső piaca lesz a legnagyobb a világon, üzleti lehetőségeket kínálva ezzel más országoknak.

A békés felemelkedés megvalósításának érdekében tett harmadik lépés a harmonikus társadalom felépítése. Ez a társadalmi rendszerek reformját, valamint a közszolgáltatások fejlesztését irányozza elő, azonfelül tartalmazza a jövedelemelosztás és társadalmi biztosítás fejlesztését is. Kína egy szocialista jogállam lesz, amely garantálja az emberek információhoz, nézeteinek kifejezéséhez való jogát, valamint biztosítja a nép kormányzásban való részvételét is.

Kritikus fontosságú intézkedés a nyitás stratégiájának további megvalósítása. A kereskedelme eddig exportközpontú volt, ezentúl azonban egyenlő arányban lesz jelen a kivitel és behozatal, továbbá jellemző lesz a külföldi befektetésekre való nyitottság. A nyitás stratégiája tartalmazza a nemzetközi munkamegosztásban való részvételt, valamint a kereskedelem minőségének és hatékonyságának növelését. Ez az irányelv elveti a protekcionista kereskedelmi politikát, és céljával tüzi ki a nemzetközi valuták és nemzetközi pénzügyi piac stabilitásának fenntartását.

A fehér könyv szerint a békés felemelkedés megvalósításának fontos mozzanata a békés nemzetközi környezet megteremtése a „békés egymás mellett élés 5 vezérelnének” alapján. Ez az alapvetés magában foglalja a jószomszédi kapcsolatok fenntartását, a más ázsiai országokkal ápoltság viszony fejlesztését, a bilaterális és regionális együttműködések kiterjesztését, valamint a konstruktív hozzájárulást egy méltányosabb és igazságosabb nemzetközi gazdasági és politikai rendszer kialakulásához.

A következőkben a kínai hadászati fejlesztésekről esik szó. A dokumentum szerint Kínának hagyományos, illetve nem hagyományos kihívásokkal,

valamint a terroristák és széparatisták fenyegető veszélyével kell szembenéznie. A hadsereg fejlesztésének alapvető célja Kína szuverenitásának, biztonságának és területi integritásának megőrzése. Az erre szánt kiadások helyénvalóak és mérsékeltek, továbbá csak akkora összeget emésztene fel, ami az ország biztonságának fenntartásához szükséges. Kína senkivel sem bocsátkozik fegyverkezési versenybe, nem jelent katonai fenyegetést egy országra sem, nem indít fegyveres támadást addig, míg őt meg nem támadják, és ellenzi a terrorizmus minden formáját.

A harmadik rész a békés felemelkedés alatt folytatott külpolitikáról szól, amely a harmonikus világ felépítését hirdeti. Ez a folyamat a tartós béke, közös jólét és a többi országgal való együttműködés megteremtése, ami egy hosszú távú, jelenben is aktuális feladat. A békés felemelkedésről szóló fehér könyv leírja a világ országainak közös teendőit ennek megvalósítása érdekében. A külpolitika terén minden országnak tisztelnie és egyenlőnek kell tartania a másikat, ezáltal hirdetve a demokráciát a nemzetközi szinten. Szükséges az ENSZ központi szerepének tiszteletben tartása a nemzetközi ügyek terén, valamint fontos az ENSZ által hirdetett alapelvek és célok elfogadása és betartása. Egy országnak a belső ügyeit önállóan kell eldöntenie, nemzetközi ügyek megvitatásában pedig minden országnak részt kell vennie konzultáció formájában. Gazdasági szempontból kritikus fontosságú az együttműködés, egy igazságos, méltányos, nyitott és non diszkriminatív kereskedelmi rendszer megteremtése, továbbá az egymás gazdasági erősségeire való támaszkodás. Ezen a téren elengedhetetlen a gazdasági globalizáció kiegyensúlyozottá tétele. Kulturális szempontokat vizsgálva az embereknek félre kell tenniük a különbségeiket, tisztelniük kell a világ sokszínűségét, segíteniük kell a civilizációk közti párbeszédet, megszabadulva az ideológiai előítéleteiktől és bizalmatlanságuktól. Biztonságpolitika terén kulcsfontosságú az egymásba vetett bizalom, továbbá a konfliktusok békés úton történő megoldása. Környezetvédelmi nézőpontból elengedhetetlen az együttműködés és a fenntartható fejlődés követése, mellyel a nemzetközi közösség biztosítja a környezetszennyezés csökkentését.

A fehér könyv harmadik részének következő szegmense az önálló, békés külpolitika folytatásáról szól, mely szerint Kína belügyeibe nem avatkozhat be más külső erő. A békés külpolitika tartalmazza a barátságos és együttműködő kapcsolatok fenntartását más országokkal. Kína tiszteli más népek jogait, ezért nem avatkozik be más országok belügyeibe, hirdeti a különbségek félretételét, a konfliktusok békés úton történő megoldását. Fenntartja az érdekeit az állami

szuverenitás, nemzetbiztonság, területi integritás, társadalmi stabilitás, valamint a fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődés terén.

A békés felemelkedés alatt folytatott kínai külpolitika új elképzelést hirdet a biztonságpolitikáról, mely szerint a gazdasági globalizáció idején az összes állam közös kockázatot vállal. Az országoknak meg kell őrizniük biztonságukat, és ezzel egyidejűleg más országok érdekeinek tiszteletben tartása is kiemelt fontosságú. A nemzetközi közösségnek le kellene vetkőznie a hidegháborús mentalitását, és multilaterális együttműködéssel elkerülni egy újabb háborút. A viták kezelésének egyetlen helyes módja azok békés rendezése. Ez a nemzetközi stabilitás előfeltétele.

Kína külpolitikájában meghirdeti a regionális együttműködést és jószomszédi viszonyt, mely szerint baráti kapcsolatot ápol szomszédjaival és kooperál velük, hogy ezáltal harmonikus Ázsiát teremtsen. Ehhez azonban szükség van arra is, hogy az országok tiszteljék egymást, félretegyék az egymás közti különbségeket, őrizzék a regionális békét és stabilitást, egyes vitákat, például a területi követeléseket pedig békés úton rendezzék. A kereskedelmi együttműködés fejlesztése elengedhetetlen a szomszédos országok fejlődéséhez. A békés felemelkedés alatt hirdetett külpolitikájában Kína nem vágyik hegemoniára vagy befolyási területre és nem akar kizárni egy országot sem a regionális együttműködésből. Jóléte, fejlődése és stabilitása sokkal inkább lehetőséget, mint fenyegetést jelent a szomszédos országok számára. Jó szomszéd, barát és partner kíván lenni az ázsiai országok számára.

A negyedik rész rálátást nyújt arra, hogy Kína békés felemelkedése a történelem által kikényszerített választás. A békés fejlődés egy stratégiai döntés a kínai kormány részéről, amely továbbviszi a kínai történelmi és kulturális hagyományt. A harmónia és békeszeretet kultúrája az elmúlt évezredek át szerves részévé vált a kínai emberek személyiségének. A fehér könyv itt a Selyemút példájával él, amely a kereskedelem, kulturális érintkezés és béke útja volt. Ez is mutatja, hogy a kínai nép már évezredekkel ezelőtt is részt vett más országokkal való kölcsönösen hasznos együttműködésekben. A dokumentum szerint a kínaiaknak erős kollektív tudatuk és társadalmi felelősségérzetük van. Tisztelik a különböző kultúrákat, nézeteket, nem erőltetik másokra az akarataikat. Egyenlőként kezelnek más országokat, szoros kapcsolatot ápolnak az szomszédjaikkal, és baráti viszonyt alakítanak ki távoli államokkal is. A kínaiak 5000 éves kultúrát örökölték, amihez az idő folyamán új dimenziókat adtak.

A fehér könyv szerint Kína békés fejlődése a körülmények által determinált. A Föld népességének 20 százalékát kell ellátnia élelemmel, ehhez képest a világ

összes termőföldjének 7,9 százalékával és a Föld vízkészletének 6,5%-ával bír. Fejlődése során egyenlőtlenségek alakultak ki a városi és vidéki területek között, az emberek életszínvonala alacsony, a társadalombiztosítási rendszer nem megfelelő, jócskán elmaradt más, fejlett országokétól. Kína hosszú ideig fejlődő ország marad, emiatt pedig nincs oka letérni a békés fejlődés útjáról, amely egyébként a globális trendet követi. A világ a multipolaritás felé halad, és ebben a folyamatban a gazdasági globalizálódás fontos momentum. A különböző típusú országok más-más fejlettségi szinten állnak, a globalizáció eredményeként a kölcsönös függőség állapotába kerültek és érdekeik összefonódtak. Ez a világot egy olyan közösséggé tette, amely közös sorson osztozik. Egy ilyen világot sújtó újabb háború katasztrofális lenne, egy ország sem kerülne ki győztesen a harcból. A globalizálódás folyamatában a határokon átívelő kihívások váltak fő fenyegetéssé: a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek, pénzügyi válság, klímaváltozás stb. Ezek olyan feladatok, amelyeket egy ország sem oldhat meg egyedül. Ha ez nem történik meg, a globális együttműködés akadályokba ütközik, amely katasztrofális következményekkel járhat. A multipolarizálódás elkerülhetetlen folyamat, hiszen az eddig elmaradott országok egyre erősödnek, a globalizáció pedig „folyóként árasztja el” az egész világot. Aki ezzel az árral együtt úszik, eléri a jólétet, aki pedig nem, az elbukik. Az országoknak le kell vetközniük eddigi nézeteiket, mert azok időről időre háborúhoz vezettek. Új perspektívát kell teremteni, amely az osztozkodás, a közös érdek és a jólét elérése. Kína „békét akar, nem háborút, fejlődést, nem stagnálást, párbeszédet, nem konfrontációt”. Ezt jelenti a békés fejlődés.

Az ötödik rész azt tárgyalja, hogy mit is jelent a békés fejlődés a világ többi részére nézve. A békés felemelkedés sikere a kínai emberek fáradhatatlan törekvésének és a nemzetközi közösség megértésének függvénye. A Kína által választott út eltér attól a tendenciától, amely a modern történelmet jellemzi. Ez a trend a hegemoniára való törekvést és gyarmatosítást jelentette, mely két világháborúhoz vezetett. A világháborúk után Kína a békés felemelkedés útját választotta, és az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján nincs oka arra, hogy letérjen arról. A gazdasági globalizáció a tudományos és technológiai forradalom több ország számára lehetővé tette, hogy fellendítse termelését, és rálépjön a gyors gazdasági fejlődés útjára. Ennek köszönhetően a világgazdaság mérete és a fejlődési potenciálja egyre nő, aminek eredményeként a nemzetközi közösség ellenállóbb a gazdasági és pénzügyi válságokkal szemben. Kína támogatja a fejlődő országokat abban, hogy megváltoztassák sorsukat, a fejlett országokat pedig segíti jólétük és fejlődésük fenntartásában.

A jelenlegi, folyamatosan változó világban minden doktrína, rendszer és modell működőképessége számára az idő a legnagyobb próbatétel. Ahogy a körülmények változnak minden országban, úgy nincs egy fix mód sem a fejlődés elérésére. Minden fejlődési modellnek alkalmazkodnia kell az adott ország sajátosságaihoz, ahogyan a békés felemelkedés modellje a Kínában jelen levő körülmények között alakult ki. Az ázsiai ország tudatában van annak, hogy a békés fejlődés egy hosszú folyamat és az ország külső és belső környezete nagy átalakulás alatt áll, de felkészült minden új felvetődő probléma elhárítására, vagy a békés felemelkedés finomítására, tökéletesítésére. Kína nem tud izolációban fejlődni, ahogy a közös jólét és stabilitás sem tartható fenn Kína nélkül. Elért eredményeit annak köszönheti, hogy együttműködött a világ más országaival, és további megértésre van szüksége tőlük. Ugyanakkor szívesen fogad minden fejlődést szolgáló javaslatot és építő jellegű kritikát más országoktól. Továbbá reméli, hogy tiszteletben tartják szuverenitását, területi integritását, biztonságát és társadalmi stabilitását. Bízunk benne, hogy a nemzetközi közösség támogatni, mintsem akadályozni fogja fejlődését. Meg van győződve róla, hogy egy jóléti és fejlődő Kína, amely demokratikus, harmonikus és stabil jogállam, jobban ki tudja venni a részét a nemzetközi munkamegosztásból. A fehér könyv utolsó mondata szerint a kínaiak elévülhetetlen érdemeket fognak szerezni más népekkel közösen a „fényes jövő” elérésében.

Felhasznált irodalom:

IOSC (Information Office of the State Council): *China's Peaceful Development*. Information Office of the State Council, The People's Republic of China, 2011. (<http://www.china-un.ch/eng/bjzl/t856545.htm>)

A kínai egészségügyről

Köves Kitti

A népköztársaság megalakulásától a reform és nyitás időszakáig

A Kínai Népköztársaság megalakulása (1949) után a kínai egészségügy fokozatosan az állam irányítása alá került, az egészségügyben dolgozók az állam alkalmazottjaivá váltak. Az Egészségügyi Minisztérium egy háromszintű intézményrendszert (alap-, járó- és fekvőbeteg-ellátó) hozott létre az egész országban, de ennek szervezetei és finanszírozása eltérően működött vidéken és az ipari városokban.

A városokban az állami és a nagy kollektív tulajdonú vállalatok dolgozói és hozzátartozói számára 1952-ben létrehozták a Munkás Egészségbiztosítási Rendszert,¹ a közalkalmazottak és más kormányzati dolgozók számára pedig a Kormányzati Egészségbiztosítási Rendszert.² Ezeknél a rendszereknél az egészségbiztosítás költségeit teljes egészében az állam és a vállalatok fedezték. Mivel a finanszírozás nem volt hatékony, egyes szolgáltatások kikerültek a biztosítási körből, a kormányzati dolgozókat pedig regisztrációs díj fizetésére kötelezték. Minden nagyobb gyár, üzem rendelkezett orvossal, így általában először az üzemorvos látta a beteget, ha szükséges volt, akkor elküldhette őt a kerületi kórházba, és csak a legsúlyosabb betegek kerültek a városi kórházba.

Ezzel szemben vidéken egyfajta kooperatív egészségügyi rendszer³ jött létre a kollektív mezőgazdasági termelési és társadalmi szolgáltatások részeként, melynek finanszírozása előre fizetéses módon történt. A legtöbb falu három forrásból finanszírozta ezt a rendszert: 1. a helyi közösség gazdasági helyzetétől függően a parasztcsalád évi jövedelmének 0,5-2 százalékát fizette az alapba; 2. a kollektív jóléti alap, amelyhez minden falu hozzájárult a mezőgazdasági termelésből vagy vállalatából származó jövedeleméből; 3. a felsőbb szintű

¹ 《中华人民共和国劳动保险条例》 *Zhonghua renmin gongheguo laodong baoxian tiaoli* (Labor Health Insurance Scheme)

² 《关于全国各级人民政府、党派、团体及所属事业单位的国家工作人员实行公费医疗的指示》 *Guanyu quanguo geji renmin zhengfu, dangpai, tuanti ji suoshu shiye danwei de guojia gongzuorennyuan shixing gongfeiyiliao de zhishi* (Government Health Insurance Scheme)

³ 农村合作医疗制度 *Nongcun hezuo yiliao zhidu* (Rural Cooperative Medical System)

kormányzat által biztosított szubvenció, amit az egészségügyi dolgozók javadalmazására és orvosi felszerelésekre fordítottak.⁴

A megelőző és az alapszintű, elsődleges gondoskodás ingyenes volt, míg a páciens együttes biztosítási díjat fizetett a gyógyszerekért és a másodlagos gondoskodásért, és magasabb díjat a kórházi ellátásért.

A legalsóbb szinteken úgynevezett „mezítlás” orvosok (ezek rövid egészségügyi képzésen átesett felcserek voltak) mellékállásban nyújtottak megelőző és alapellátást. Orvosi végzettséggel nem rendelkeztek, és átlagban 1000 főre jutott egy ilyen orvos. A mezővárosi 10–30 ágyas egészségközpontok a járóbeteg-ellátásáért feleltek, egy ilyen körzethez 10–30 000 ember tartozott; az itt dolgozók általában már rendelkeztek asszisztensi végzettséggel. Ez a két szint már nagyjából a teljes orvosi ellátást tudta biztosítani, csak a legsúlyosabb betegséggel utaltak embereket a megyei kórházakba. Ott már 5 éves képzésben részt vett, tapasztalt orvosok látták el a betegeket. A megyei kórház kb. 200–600 000 embert szolgált ki. A megyei szinten egészségügyi irodák is működtek, amelyek az egész megyére kiterjedően tervezték és felügyelték az egészségügyi szolgáltatásokat.

Több orvosi, ápolóképző iskola is ezekben az években kezdte meg működését, de ennek a fejlődési folyamatnak gátat vetett a kulturális forradalom. Öt évre bezárták az orvosi egyetemeket, az oktatókat és a hallgatókat egyaránt vidékre küldték földet művelni, a „mezítlás orvosokat” arra kényszerítették, hogy gyógyszerek helyett Mao piros kiskönyvének bölcsességeivel kezeljék betegeiket.⁵

Összességében azonban a tervgazdálkodás időszakában jelentős fejlődés ment keresztül a kínai egészségügy (természetesen a rendkívül alacsony indulási szinthez képest volt is honnan). A fertőző megbetegedések száma radikálisan csökkent, helyüket átvették a különböző krónikus betegségek (daganatos megbetegedések, szívbetegek). Nagymértékben csökkent a gyermekhalandóság aránya, és nőtt a várható élettartam. Nagy hangsúlyt fektettek a megelőzésre, oktatásra, ismeretterjesztésre, ez akkora anyagi ráfordítást nem igényelt, mégis jelentősen elősegítette a népesség egészségügyi helyzetének javulását. Ami pedig a legfontosabb, hogy bár a szolgáltatások színvonala nem volt kiemelkedő, de általános és egyenlő volt, mindenkit elláttak, nem voltak biztosítási rések.

⁴ JORDÁN 2011: 159–201.

⁵ BLUMENTHAL–HSIAO 2005: 1165–70.

A reform és nyitás időszakának kezdetétől napjainkig

Az 1978-ban meghirdetett reform és nyitás politikája azonban az egészségügyben is gyökeres változásokat hozott. Az 1980-as évektől kezdve egyfajta privatizációs folyamat és az állam fokozatos kivonulása figyelhető meg az egészségügyből. Engedélyezték a magánrendelők megjelenését, egyes egészségügyi szolgáltatásokat piacosítottak. A központi állami beruházások, támogatások mértéke jelentősen csökkent,⁶ az egészségügyi ellátás megszerzésének terhét szinte teljes mértékben a tartományokra, a helyi igazgatásra bízta. Területenként eltérő módon és változó sikerrel teljesítették ezt a feladatot, függött ez az adott vidék gazdasági fejlettségétől, valamint az önkormányzatok különböző finanszírozási és adópolitikájától. Az állam újraelosztó és kiegyenlítő szerepe az elmaradott vidék és a gyorsan fejlődő nagyvárosok között szinte teljesen megszűnt, továbbmélyítve a már fennálló szakadékot. Az alapellátás általános elérhetőségét központi árszabályozással igyekezett biztosítani a kormányzat, de ez nem biztosított elegendő bevételt a kórházak működtetéséhez. Az orvosok bérezését a kórház által termelt bevételekhez kötötték, így betegeiket felesleges vizsgálatokra küldték, drága gyógyszereket írtak fel nekik. Ez a profitorientáltság egyidejűleg az egészségügyi költségek megnövekedését és az orvosi ellátás minőségének romlását idézte elő.⁷

Vidéken a pénzügyi alapot biztosító kommunák felbomlásával a kooperatív egészségügyi rendszer is összeomlott,⁸ a közös felelősségvállalás megszűnésével mintegy 900 millió ember maradt biztosítás nélkül. Ezzel egyidejűleg a „mezítlás orvosok” helyi közösségi finanszírozása is megszűnt, így magánpraktizálásba kezdtek, inkább koncentrálna egyéni gyarapodásukra, mint betegeik hatékony ellátására.

Általánosságban elmondható, hogy az egészségügyi ellátás költségeiért egyre nagyobb arányban az egyén felelt,⁹ ugyanakkor a szolgáltatások ára egyvégtében csak emelkedett, a minőség pedig folyamatosan romlott.

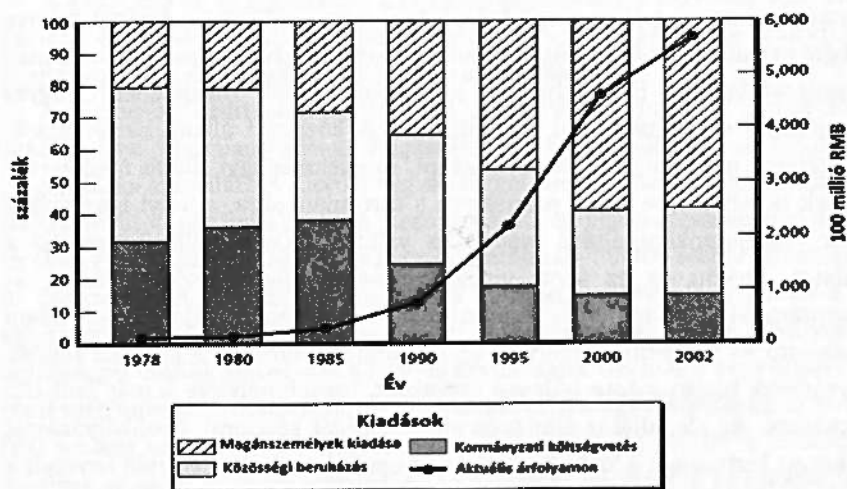
⁶ 1978 és 1999 között a teljes nemzeti egészségügyi kiadások központi költségvetésből történő finanszírozása 32 százalékról 15 százalékra esett vissza.

⁷ MA–SOOD 2008.

⁸ 1985-ben a kooperatív egészségügyi rendszer már csak a települések 5 százalékában működött.

⁹ 2002-ben az egészségügyi kiadások 58 százaléka az egyént terhelte, míg 1978-ban csak 20 százalék volt ez az arány.

**A nemzeti szintű egészségügyi kiadások strukturális változása
1978–2002 között**

Forrás: Data from Project Team of the Development Research Center of the State Council of China (2005), Chapter Two, Tables 1 and 3.

Egy 2003-as, a kínai Egészségügyi Minisztérium által végzett felmérés szerint a városi lakosság 36 százaléka, a vidéki lakosság 39 százaléka nem járt orvoshoz, mert nem engedhettek meg maguknak ekkora kiadást. Ezzel egy időben a kórházak látogatottsága 5 százalékkal csökkent, míg bevételeik 70 százalékkal növekedtek.

Az imént közölt statisztikai adatok, az egyre fokozódó társadalmi elégedetlenség, valamint a fertőző betegségek újbóli felerősödése,¹⁰ mind az egészségügyi rendszer nem megfelelő működésének voltak tanújelei.

A jelenlegi egészségügyi rendszer kialakulása

Belátták, az állam feladata a romokban álló egészségügyi rendszer helyreállítása, mivel erősebb központi szerepvállalás nélkül a rendszer nem tud a lakosok igényeinek megfelelően működni. Mind szabályozási, mind finanszírozási téren jelentős beavatkozásra szánta el magát a kormányzat.

¹⁰ 2002 novemberében a Hongkongból eredő SARS vírus által mintegy 37 ország állampolgára fertőződött meg. A WHO jelentése szerint több mint 8000 fertőzött közül 775 életét veszítette, a legtöbb áldozatot Hongkongban és Kínában követelt.

A nagy iramú gazdasági fejlődés megteremtette ehhez a pénzügyi alapot, így alapvető kérdéssé az vált, hogyan tudnák takarékosan hatékonyra tenni az egészségügyet. Fokozatosan növelték az egészségügyi infrastrukturális beruházásokra fordított összegeket, 2020-ig célul tűzték ki az alapellátás univerzális biztosítását és jövőbeni fejlesztését.

A jelenleg is működő egészségügyi rendszer alapjait teremtette meg három fő szabályozás, igyekezve orvosolni a reform és nyitás politikája következtében fellépő negatív hatásokat. Felismerte a vezetőség a vidék és a városok közötti egyenlőtlenségeket, valamint hogy ezeket nem lehet ugyanazon módszerekkel kezelni, területekként másfajta megoldásra van szükség.

Első körben egy 1988-ban hozott törvénnyel újból biztosították és megerősítették az állami alkalmazottak (hivatalnokok, katonák, pedagógusok, közegészségügy személyzete), párttagok, egyetemi hallgatók egészségügyi ellátását. Ezt követően külön törvényben szabályozták a városi munkások (1998) és a vidéki termelők (2003) egészségügyi rendszerének megszervezését.

A városokban szingapúri mintára egy összetett, munkáltató alapú biztosítási rendszert vezettek be, mely áll egyrészt egy egyéni egészségügyi magánszámlából, másrészt pedig egyfajta közös vagyoni hozzájárulásból. A magánszemély havi jövedelmének 2 százalékaival, míg az öt foglalkoztató vállalat a munkavállaló jövedelmének 6 százalékaival járul hozzá az egészségügyi rendszer fenntartásához. Ezen összegekből 30 százalék a munkavállaló egészségügyi magánszámlájára kerül, 70 százalék pedig a közös pénzügyi alapba. A magánszámla általában a járóbeteg-ellátás költségeinek fedezésére szolgál, míg ez az ún. közös egészségügyi alap a fekvőbeteg-ellátás költségeinek egy meghatározott részét fedezi. A fennmaradó részt a betegnek saját zsebből kell megfizetnie. Az arányszámokat, tehát hogy mekkora mértékben támogatott a közös alpból és hogy mekkora részt kell egyénileg viselnie, az adott térség gazdagsága és a szolgáltatás fajtája határozza meg. A szabályozás alkalmazásában, illetve a fent említett arányszámokban a kisebb mértékű eltérés területekként engedélyezett, annak érdekében, hogy a rendszer maradéktalanul igazodjon a helyi sajátosságokhoz.¹¹

¹¹ HOUGAARD-ØSTERDAL-YU 2008.

A kínai városokban a 2000-es évek elejéig nem létezett általános, alapellátást biztosító rendszer, itt olyasmire kell gondolni, mint itthon a háziorvosi rendszer. A betegek minden kisebb-nagyobb bajukkal csak a kórházba tudtak menni, ezzel rendkívüli módon leterhelték azok kapacitását. 2005-ben kormányzati kezdeményezésre megkezdődött a közösségi egészségügyi központok létrehozása. Ezen központok feladatkörébe került az elsődleges ellátás, otthoni ápolás, prevenció és rehabilitációs szolgáltatások nyújtása. Célkitűzés volt minden városi körzetben minél sűrűbben kiépíteni ezeket a központokat, ezzel helyettesíteni és tehermentesíteni a kórházak leterhelt járóbeteg-osztályait. A közösségi egészségügyi központok orvosait a fent említett általános orvosi feladatok ellátására képezték át.¹²

Vidéken az új kooperatív egészségügyi rendszer bevezetéséig (2003-tól fokozatosan) kilátástalan volt a helyzet. Biztosítással szinte senki nem rendelkezett, így a drága orvosi ellátásért mindenki saját maga fizetett, vagy egyszerűen nem ment orvoshoz. Helyenként ugyan fel-felbukkantak kezdeményezések közös felelősségvállalási rendszerek kiépítésére, de hiányzott mögülük az állami szabályozás, kevesen engedhették meg maguknak a csatlakozást, kevés taggal viszont működésképtelenek voltak ezek a rendszerek.

Az új kooperatív egészségügyi rendszer egy az állam által erősen támogatott, önkéntes alapú biztosítási program, melynek célja:

- védelmet biztosítani a katasztrófális egészségügyi problémák pénzügyi kockázataival szemben,
- a vidéki népesség egészségügyi állapotának javítása,
- az egészségügyi kiadások által okozott szegénység mérséklése,
- a vidéken élők egészségügyi ellátások iránti elégedettségének növelése.¹³

A rendszer finanszírozása három lábon áll: központi támogatás, helyi (járási szintű) támogatás és egyéni hozzájárulás. A normatív állami támogatás mértékét központilag szabályozzák. Az alábbi táblázatban egy Hunan tartománybeli város, Xiangtan példáján keresztül jól látható az egy főre jutó költségek megoszlása, évenkénti változása.

¹² YIP-HSIAO 2008.

¹³ WHO BEIJING 2004.

Xiangtan város új kooperatív egészségügyi rendszerének finanszírozási struktúrája 2005-2009 között (RMB)

Év	Egyéni hozzájárulás	Helyi támogatás	Központi támogatás	Összesen
2005	10	10	10	30
2006	10	20	20	50
2007	10	20	20	50
2008	10	30	40	80
2009	20	40	40	100

Forrás: NRMCS Annual Report of Xiangtan, 2009

Az új kooperatív egészségügyi rendszer előnyei a régivel szemben a következők:

- a forráselosztás nem kistéleplési, hanem megyei szinten valósul meg,
- nagyobb mértékű kiadásokat áldoz a kórházi betegellátásra, míg elődje inkább fókuszált a megelőzésre, járóbeteg-ellátásra,
- az állam szerepe sokkal hangsúlyosabb, biztosabb intézményi kereteket határoz meg, és a támogatások is jelentősebbek.

Emellett egy egészségügyi segélyező rendszert is létrehoztak, mely a legrászorultabbakat mentesíti az egyéni hozzájárulás megfizetése alól.

2008-ra a lakosság 91,5 százaléka belépett a rendszerbe, mára már szinte teljes a lefedettség. Egy fő éves biztosításának összege 2009-ben országos szinten 100 RMB volt, idén ez már 150 RMB. Ez az összeg csak egy országos átlag, a keleti parton például drágább a biztosítás (Sanghaj 500 RMB, Ningbo 300 RMB). Ez az alapszintű biztosítási csomag magában foglalja a járó- és fekvőbeteg-ellátást, valamint egyfajta gyógyszer-támogatást is, viszont visszafizetési rendszerű, és csak a költségek 50-60 százalékát téríti meg.¹⁴ A jövőbeni célok között szerepel ezt az arányt 80 százalékra növelni.¹⁵

¹⁴ Kórházi ellátás esetén nem kell a biztosítottnak mindent fizetnie, a biztosítás által fedezett költségek összegét közvetlenül a kórházaknak térítik meg, a többi esetben a beteg először fizet a szolgáltatásért, és utána kapja vissza a befizetett összeg 50-60 százalékát.

¹⁵ ZHENG-ZHANG.

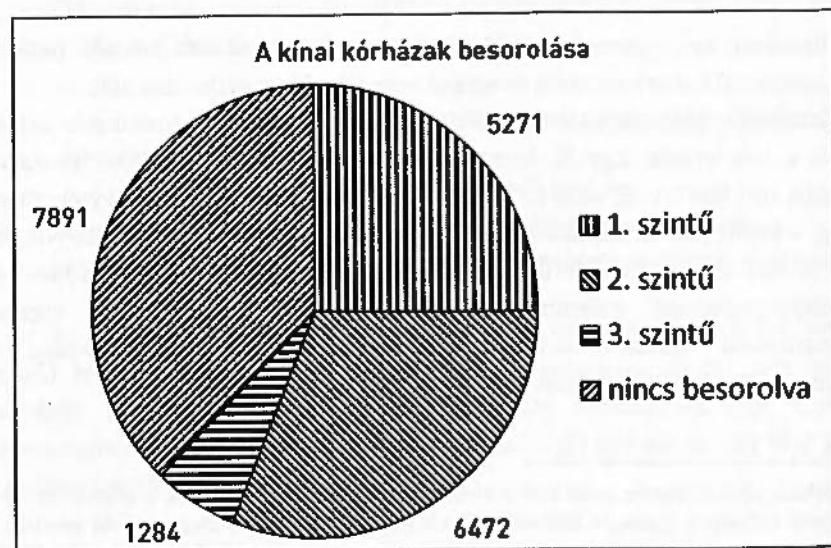
Az átalakításokat és az új reformokat a WHO is aktívan támogatta. Kína a szervezet 1948-as megalakulása óta tag, szorosabb együttműködés viszont csak a 2003-as SARS vírusjárvány kirobbanása után jött létre. A WHO kínai irodája támogatja a kormányzat egészségügyi programjait, szoros kapcsolatban áll az Egészségügyi Minisztériummal és több, hasonló kormányzati szervezettel. A szoros együttműködés jegyében a WHO-val közösen írták alá Kína második Országos Kooperációs Stratégiáját (2008–2013), célként tűzve ki a nemzeti egészségügyi rendszer megerősítését az emberek szükségleteit figyelembe véve, illetve hogy minden állampolgár részesülhessen a legalapvetőbb egészségügyi ellátásban, különösen a leghátrányosabb, legelmaradottabb vidéken élők.¹⁶

A kínai egészségügy számokban

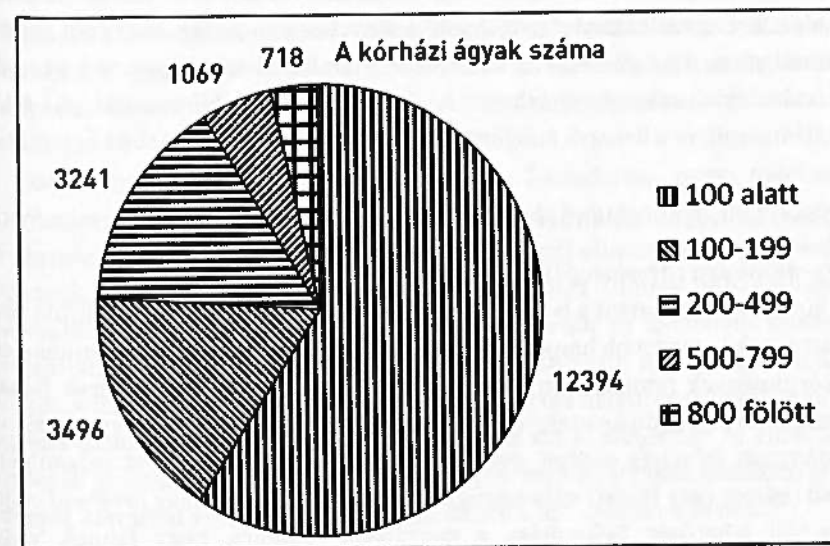
2010 végére Kínában az egészségügyi intézmények száma elérte a 930 000-et, ebből mintegy 20 000 kórház, 10 000 különleges közegészségügyi intézmény és 900 000 alapszolgáltatást nyújtó intézmény szolgálja ki a betegeket.

A kórházaknak mintegy 65 százaléka van állami tulajdonban.

A kínai kórházak megoszlása besorolási szintek szerint, ágyak száma szerint

¹⁶ WHO-China 2008.

Az alapszolgáltatást nyújtó intézmények közé tartoznak a közösségi egészségközpontok (33 000), a mezővárosi kiskórházak (38 000), klinikák és rendelők (173 000) és végül a falusi kisrendelők (648 000).

A különleges közegészségügyi intézmények közé tartoznak a különböző betegségmegelőző és oltóközpontok, valamint az ellenőrzést és felügyeletet ellátó intézmények, ezek tartományi, nagyvárosi és járási szinten lettek kiépítve.

2010 végére az egészségügyi dolgozók száma elérte a 8 200 000 főt, ebből a kórházban dolgozók száma 5 900 000 fő, vidéki orvos 1 100 000 fő, egyéb orvosi dolgozó 300 000 fő, menedzserek száma 370 000 fő, technikai személyzet 570 000 fő. A kórházban dolgozók közül 2 400 000 orvos, 2 050 000 regisztrált nővér. A kórházakban az egészségügyi dolgozók 51,5 százaléka dolgozik, 40 százalék dolgozik alapszintű szolgáltatást nyújtó intézményekben és 7,8 százalék a különleges egészségügyi intézményekben.

2009-ben az országos egészségügyi kiadások 27,5 százalékát az állam, 35,1 százalékát a közösségi alapok és a maradék 37,5 százalékot a magánszemélyek fizették. A kiadások város és vidék közötti megoszlása 67,2-32,8 (százalékban). Az egy főre jutó átlag éves kiadás 1314 RMB (városi átlag: 2176 RMB, vidéki átlag: 526 RMB). A GDP 5,15 százalékát fordították az egészségügyre 2009-ben.

2010-ben az orvosi kezelések 35 százaléka történt a kórházakban, 62 százalék az alapszolgáltatást nyújtó intézményekben és 3 százalék egyéb orvosi intézményben. A kezelések 91,7 százalékát állami kórházban végezték és csak 8,3 százalékát magánkórházban. A kórházi ágyak kihasználtsága 86,7 százalékos volt, és a betegek átlagosan 10,5 napot töltöttek kórházban.¹⁷

Jövőbeni kihívások, célkitűzések

A migránsok és a városiasodás

Egy 2005-ös adat szerint a belső migránsok száma meghaladta a 147 millió főt. A migránsok legnagyobb hányada szegény vidéki munkás, akik a jobb munka és életkörülmények reményében hagyják el otthonukat. Ezek az emberek falusi regisztrációval rendelkeznek, de a városokban dolgoznak, és egy 2006-os kormányzati felmérés szerint csupán 10 százalékuk rendelkezett valamilyen típusú (városi vagy falusi) egészségügyi biztosítással. A kormány jövőbeni célja választási lehetőség felkínálása a migránsok számára, hogy falujuk vagy munkahelyük szerinti városban akarnak orvosi ellátásban részesülni. A megvalósításban viszont könnyen a városok ellenállásába ütközhetnek, mivel a városi egészségügyi rendszerbe újonnan belépők finanszírozásáról nem nyilatkozott a vezetés, a városok pedig nem szeretnék ezt önként magukra vállalni.¹⁸

2007-ben 42 százalékra nőtt a városban élők aránya, ha továbbra is ilyen mértékű lesz az urbanizáció, akkor 2020-ra a lakosság 60 százaléka fog már a városokban élni. A városoknak így olyan kihívásokkal kell szembenézniük, mint a növekvő energiaigény, víz- és légszennyezés,¹⁹ túlsúlyosság és egyéb infrastrukturális problémák. Ezek legtöbbje az egészségügyre is hatással van, megoldásukkal központi és helyi szinten egyaránt foglalkozni kell.

Finanszírozási kihívások

Fentebb már volt róla szó, hogy a gazdasági fellendüléssel megteremtődött a pénzügyi háttér az egészségügyi rendszer fejlesztéséhez, a kérdés már csak a miként. Hogyan, milyen ösztönző mechanizmusokkal tudnák elérni, hogy a kórházakat, egészségügyi dolgozókat, gyógyszeripart ne a minél nagyobb

¹⁷ CSI MOH 2010.

¹⁸ JORDÁN 2011.

¹⁹ A világ 30 legszennyezettebb városa közül 20 kínai.

haszon, hanem a betegek hatékony és költségkímélő gyógyítása vezérelje. Megoldás lehet egy, az említett célok alapján kidolgozott ösztönző rendszer kialakítása, szigorúbb előírások kidolgozása az egészségügyi szolgáltatókkal szemben, illetve egy központilag szervezett minőség-ellenőrzési rendszer felállítása.

Bár fentebb pozitív változásként lett feltüntetve, hogy vidéken a forráselosztás magasabb, megyei szintre került, de voltak ennek árnyoldalai is. A forráselosztás mellé megkapták az egészségügyi ellátás megszervezésének feladatát is, de az elmaradottabb területeken nem tudnak ehhez elegendő bevételhez jutni. Így az itt élők számára kevesebb és gyengébb minőségű szolgáltatás érhető el, de ugyanazon költségek terhelik őket, mint a máshol élőket. A feladatok decentralizációja elegendő forrás nélkül csak továbbmélyülő egyenlőtlenséget szül. A kormányzat igyekszik ezt a problémát az elmaradott térségek pénzügyi támogatásával orvosolni, de ezek a források általában csak a megyei, kisvárosi szintig jutnak el, a legrászorulóbb falvakba már nem.²⁰

Egészségügyi dolgozók

Az egészségügy fejlesztésének egyik fontos részét képezi a humán erőforrás fejlesztése is, mind mennyiségi, mind minőségi téren.

A kínai egészségügyben dolgozók 47 százalékának van középfokú végzettsége, és csak 14 százalékuknak felsőfokú, egyetemi diplomája. Mindkét arányszám nagyon alacsony, a minőség javítása érdekében a kormányzat célja 2-6 éves tréningek szervezése a dolgozók részére. Kína egy másik sajátossága, hogy több az orvos, mint a nővér. Míg 10 000 főre 15,6 orvos jut, addig ugyanennyi betegre csak 11,7 nővér.

A képzettség színvonala mellett további probléma a jól képzett személyzet egyenlőtlen eloszlása. Más országokhoz hasonlóan nem tudják a szegény, vidéki területen ott tartani a képzettebb orvosokat, hiszen a nagyvárosokban sokkal több a lehetőség, a tehetősebb beteg, magasabb a fizetés.²¹

Az alapvető gyógyszerek elérhetősége

A gyógyszerkészítmények nem megfelelő minősége és használata, illetve a hozzáférési nehézségek okai közé tartozott

²⁰ WHO-CHINA 2008.

²¹ ANAND-ZHANG 2008.

- egy világos nemzeti gyógyszerpolitika hiánya, mely szabályozta és kertetek közé szorította volna a gyógyszergyártók és -forgalmazók tevékenységét,
- alkalmatlan árszabályozás a gyógyszerészeti kiadások költség-hatékonyra tételére, valamint a gyógyszerek helyettesíthetőségére irányuló lépések hiánya,
- végül a már többször említett profitorientált egészségügy negatív hatásai, mint például a felesleges gyógyszerfelírás, minél olcsóbban előállított gyógyszerek minél drágábban történő értékesítése.

A problémákat felismerve a kormányzat meghatározó reformokba kezdett: jogilag szabályozta a gyógyszeripar szereplőinek tevékenységét, növelte az átláthatóságot és az ellenőrzést a gyógyszerek előállítása, regisztrálása és forgalmazása területén a gyógyszerbiztonság megteremtése érdekében.²²

Tradicionális kínai orvoslás

A tradicionális kínai orvoslás múltja több mint kétezer évre nyúlik vissza, míg a nyugati orvoslás a misszionáriusok révén csak a 19. században jelent meg Kínában. A tradicionális kínai orvoslás mindig is élvezte a központi irányítás támogatását, de az 1970-es és 1980-as évektől a nyugati modern orvoslás elfogadottabbá vált a társadalomban. A kormányzat ettől függetlenül támogatja a tradicionális kínai orvoslás modernizálását, integrálását az egészségügyi rendszerbe, illetve az orvosképzésbe. Kutató- és képzőközpontok létrehozásába kezdtek, kórházakat, kórházi osztályokat nyitottak, melyek kifejezetten tradicionális kínai orvoslással foglalkoznak. Nemzetközileg is népszerűsítik a tradicionális kínai gyógymódokat, egyre több nemzetközi együttműködés jön létre a területen. Habár ezek a lépések már megkezdődtek, de a tradicionális kínai orvoslás biztonságával, hatékonyságával kapcsolatban még további empirikus kutatások szükségesek. A tradicionális kínai orvoslás oktatása is még fejlesztésre szorul, és a különböző tradicionális kínai orvoslással foglalkozó intézmények működésének és ellenőrzésének szabályozása is szükséges.²³

²² WHO-China 2008.

²³ TANG 2008.

Utószó

Az elmúlt pár év tapasztalatai és megnyilvánulásai alapján kijelenthetjük, hogy a kínai vezetés elkötelezte magát az egészségügy fejlesztése mellett, az ország lakosainak igényeit figyelembe véve igyekszik alakítani politikáját. Az egészségügy egészére és részterületeire is egyaránt koncentrált, több célzott és átfogó intézkedést indított az egészségügyi ellátások elérhetősége, illetve színvonalának javítása érdekében. Ha ezen intézkedések közül csak néhányat sikeresen véghezvisznek, már az is jelentős fejlődés, és előbb-utóbb ez a megfontolt haladás még több eredményt, javulást fog szülni.

Felhasznált irodalom:

Rövidítések:

CSI MOH = Center for Statistics Information, Ministry of Health, P. R. of China
 WHO Beijing = Office of the World Health Organization Representative in China Beijing

- ANAND, SUDHIR – ZHANG, DAQING: „Improved Distribution of Doctors and Nurses and Absorption of Medical Graduates into the Health Workforce are Priorities for China.” In: *The Lancet Series on Health System Reform in China: Press Release and Launch Event*. In: <http://download.thelancet.com/flatcontentassets/series/china/china-press-release.pdf>, 2008.
- BLUMENTHAL, DAVID – HSIAO, WILLIAM: „Privatization and its Discontents – the Evolving Chinese Health Care System.” In: *The New England Journal of Medicine*. 353; 11. 1165–70. In: <http://www.nejm.org/doi/pdf/10.1056/NEJMp051133>, 2005.
- CSI MOH: 2010 nian woguo weisheng shiye fazhan tongji gongbao 2010 年我国卫生事业发展统计公报 [A kínai egészségügy 2010. évi fejlődésével kapcsolatos statisztikák.] In: <http://www.moh.gov.cn/publicfiles/business/htmlfiles/mohwsbwstjxxzx/s7967/201104/51512.htm>, 2010.
- HOUGAARD, JENS LETH – ØSTERDAL, LARS PETER – YU, YI: *The Chinese Health Care System: Structure, Problems and Challenges*. University of Copenhagen, Dept. of Economics. Discussion Paper No. 08-01. In: <http://ssrn.com/abstract=1120728>, 2008.

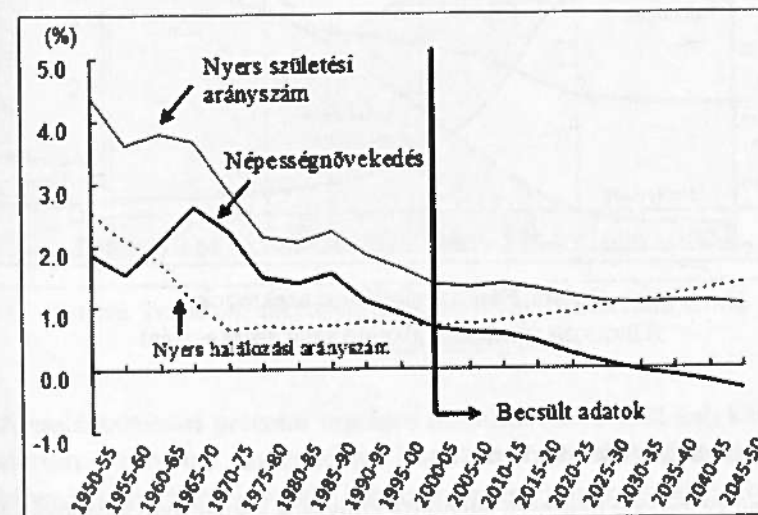
- JORDÁN GYULA: „A kínai egészségbiztosítási rendszer reformja.” In: INOTÁIA. – JUHÁSZ O. (szerk.): *Kína belső viszonyai: Belső reformok, valamint a válság kezelése és következményei: A kínai modell fejlődése és következményei.* Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2011. 159-201.
- MA, S. – SOOD N.: *A Comparison of the Health Systems in China and India.* RAND Corporation, In: http://www.rand.org/pubs/occasional_papers/2008/RAND_OP212.pdf, 2008.
- DR. TANG JIN-LING: „The Future of Traditional Chinese Medicine: an Efficacy Driven Approach?” In: *The Lancet Series on Health System Reform in China: Press Release and Launch Event.* In: http://download.thelancet.com/flatcontentassets/series/china/china_press-release.pdf, 2008.
- WHO-CHINA: *Country Cooperation Strategy 2008-2013.* In: http://www.who.int/countryfocus/cooperation_strategy/ccs_chn_en.pdf, 2008.
- WHO BEIJING: *Implementing the New Cooperative Medical Schemes in rapidly changing China. Issues and Options.* Beijing, 2004.
- YIP, WINNIE – HSIAO, WILLIAM C.: „The Chinese Health System at a Crossroads.” In: *Health Affairs*, 27, No. 2. 460-468. In: <http://content.healthaffairs.org/content/27/2/460.full.pdf+html>, 2008.
- ZHENG WEI – ZHANG CHUNYAN: *Efficiency Evaluation of China's New Rural Cooperative Medical System Using DEA method.* In: http://www.munichre-foundation.org/NR/rdonlyres/3CA5B135-DD86-4276-A689-1FDE1512A1D8/0/S8_MIC09_Paper_Zheng.pdf

A kínai születésszabályozási politika

Bakonyi Barbara

Kína népesedési helyzete, népességfejlődése

Az elmúlt négy évtized során Kínában nemcsak a politikai és gazdasági élet változott meg gyökeresen: a demográfiai mutatók is drasztikus változásokon mentek keresztül. A termékenységi és halálzási arányszámok gyorsabban és nagyobb mértékben változtak meg, mint bármely más nemzet esetében a

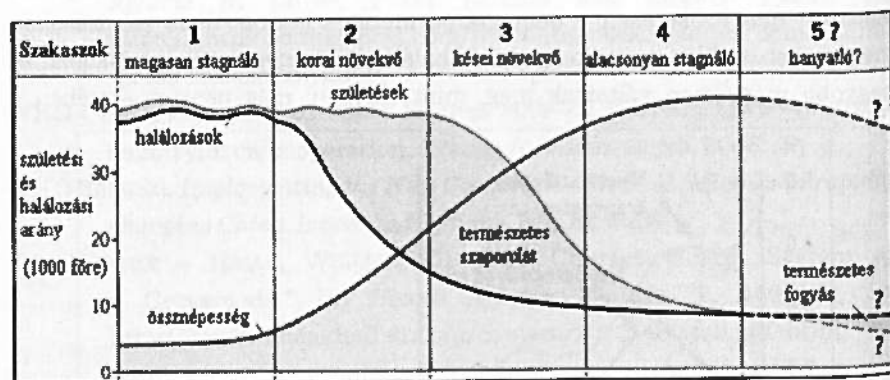

1. ábra: Születési, halálzási és népességnövekedési tendenciák 1950–2050 (RIETI 2006 alapján saját szerkesztés)

történelem során. Ez főként a „később-tovább-kevesebbet” családtervezési programnak (1971–1978), illetve az azt követő „egy család, egy gyermek politikának” (1979-től) volt köszönhető. Kína népessége a népköztársaság megalakításakor megközelítőleg félmilliárd fő volt; a modern Kína első (1953-as) népszámlálásakor nyilvánosságra hozott adatok szerint pedig 594 millióan

éltek az országban.¹ A dinamikus növekedési tendencia már a kezdetektől megfigyelhető volt (l. 1. ábra); a vezető réteg ebben látta a gazdasági fellendülés lehetőségét, ezért nem problémaként, hanem áldásként tekintettek a hatalmas népességre.

Azonban az élelmezési helyzet és a közegészségügyi ellátás színvonalának javulásával párhuzamosan csökkenni kezdett a halálozási arány, míg a születések száma továbbra is magas maradt (l. 2. ábra, 2. szakasz). Ennek következtében Kínát is elérte az a népességrobbanás, amely Európát jellemezte a 19. század folyamán. Az 1950-es évek közepére a népesség már több mint évi 2 százalékos növekedést produkált.²

2. ábra: Népességfejlődési szakaszok
(GEOONLINE ábrája alapján saját szerkesztés)

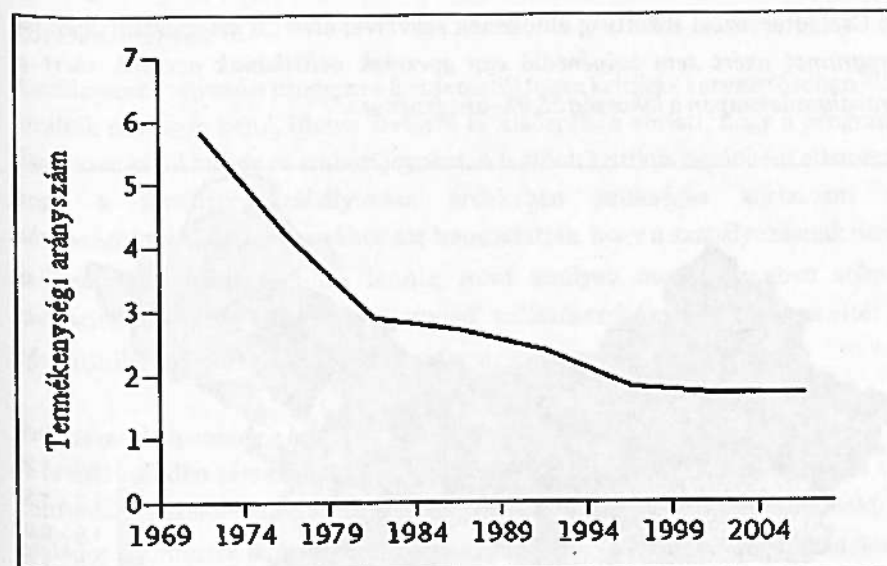
Születésszabályozási intézkedések

A gyorsan gyarapodó népesség jelentette kihívások hamar nyilvánvalóvá váltak a politikai vezetés számára, így a népesedési kérdés kulcsproblémává lépett elő; a kormány támogatni kezdte a Közegészségügyi Minisztérium állásfoglalását, amely a születések kontrollálását hangsúlyozta. Az első születésszabályozási kampány 1956 nyarán indult, amelynek során elsősorban a tájékoztatás és a meggyőzés erejére támaszkodva kívántak változásokat előidézni a lakosság gondolkodásmódjában. A propaganda ellenére azonban látványos eredményt

¹ NAUGHTON 2007: 162.

² NAUGHTON 2007: 163.

nem sikerült elérni. A születésszabályozási kampány további szakaszai (1962–66, 1971–79, 1979-től napjainkig) a kezdeti sikertelenség ellenére már szembetűnő változást eredményeztek: a teljes termékenységi arányszám³ 1970-ben 5,9 körül mozgott, 2004-re azonban ez 1,5 körüli értékre csökkent (l. 3. ábra).

3. ábra: Teljes termékenységi arányszám alakulása 1969–2004
(HESKETH-LI-ZHU 2005: 1172.)

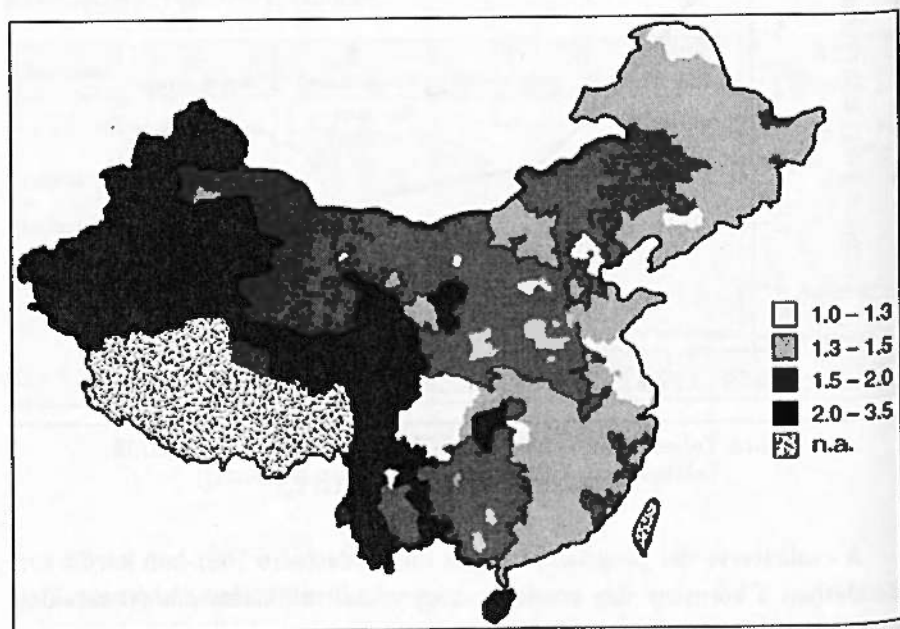
A családtervezési program országos meghirdetésére 1981-ben került sor. Kezdetben a kormány úgy gondolta, hogy minél radikálisabb módszerekkel szabályoznak, annál látványosabb lesz az eredmény. Ennek következtében a 80-as évek közepére a születést korlátozó sebészeti beavatkozások⁴ számának éves átlaga elérte a 30 milliót(!). A legtöbb (ha nem az összes) nőn, aki a program áldozatául esett, fizikai kényszer alkalmazásával hajtották végre az intézkedéseket.⁵

³ A teljes termékenységi arányszám (*total fertility rate*, TFR) a szülőképes korú (15–49) női népességre jutó születések átlagát mutatja.

⁴ Abortusz, sterilizálás, IUD (egyfajta méhen belüli fogamzásgátló eszköz) együttesen.

⁵ MOSHER 2006: 78–79.

A születésszabályozási politika 1979 óta tartó negyedik szakasza a köztudatban „egygyermekes politika” néven vált ismertté. Ez az elnevezés azonban igencsak félrevezető: a világ felé azt sugallja, hogy Kínában a házaspároknak csak egy gyermeke lehet. A szabályozás azonban tartományonként eltérő, és az alól számos kivétel van. Egyes régiók esetében akár három gyermeket is engedélyeznek.⁶ Zhang Weiqing, az Állami Népeség- és Családtervezési Bizottság elnökének szavaival élve: „A születésszabályozási programot azért sem helyénvaló egy gyermek politikának nevezni, mert a szabályozás csupán a lakosság 35,9%-ára érvényes.”⁷

4. ábra: Az engedélyezett gyermekek száma az ország egyes területein (WANG 2005: 3.)

A 4. ábrán az egyes térségekre vonatkozó átlagos gyermekszámot követhetjük nyomon. Jól látható, hogy az ország keleti részén sokkal szigorúbban veszik a szabályozás betartását, mint a belső országrészekben. Ennek többek között az lehet az oka, hogy a belső területek ritkábban lakottak,

⁶ BAKONYI 2010: 36.

⁷ XING 2008: 2.

így az ellenőrzési háló sem épült ki olyan hatékonyan, mint a tengerparton. E jelenség mögött meghúzódó másik ok pedig, hogy nyugaton jórészt falvak vannak, ahol kevésbé szigorú a szabályozás, mint a nagyvárosokban. Továbbá meg kell említenünk, hogy a nemzetiségek is főként az ország belső területein élnek, rájuk pedig a kezdetektől fogva enyhébb szabályozás vonatkozik.

Következmények

A születésszabályozási program a kezdetektől fogva kritikák keresztútjében állt; bírálták országon belül, illetve kívülről is, elsősorban amiatt, hogy a program figyelmen kívül hagyja az emberi jogokat. A legtöbb kritikus egyébként elismeri, hogy a fertilitás szabályozása érdekében szükséges korlátozni a népességnövekedést, ugyanakkor azt hangoztatják, hogy a szabályozásnak nem kellene olyan kíméletlennek lennie, mint amilyen most.⁸ Azonban sokan rávilágítanak arra is, hogy a „kínai típusú” születésszabályozás merőben eltér a nyugatitól, éppen ezért nem szabad azt nyugati szemmel megítélnünk.⁹

Születésszabályozás és a kínai családmodell

A család minden társadalomban fontos szerepet tölt be, azonban Kínában (a konfucianus szemlélet miatt) még nagyobb jelentőséget tulajdonítottak neki: a családot tekintették a társadalom alapegységének.¹⁰ A konfucianus társadalom szigorúan hierarchikus és erősen paternalista volt – ez teszi nagyon hasonlóná az emberiség történetének többi társadalmához, ugyanakkor ez is különbözteti meg azoktól. Az utóbbi évtizedekben a Kínára gyakorolt nyugati hatás a társadalomszemléletet is elérte, a modernizáció előrehaladtával egyre jobban feledésbe merültek a régi értékek.¹¹

A hagyományos kínai családszemlélet szerint az utódok kötelesek gondoskodni felmenőikről, mindenben segíteni őket; éppen ezért a klasszikus kínai család a nagy család, ahol több generáció él együtt, és a fiatalok közösen teremtik meg az idősek számára a megfelelő létkörülményeket. Ezt a családmodellt alapjaiban rengette meg a születésszabályozási politika; annak

⁸ BAKONYI 2010: 43.

⁹ RILEY 2004: 13.

¹⁰ JORDÁN 2008: 213.

¹¹ Ez a változás főleg a városokra igaz, a falvakban kevésbé érződik a nyugati hatás.

bevezetésével párhuzamosan leértékelődött a család eredeti funkciója, a korábbi évezredes társadalmi rendszer megbomlott.

Az „új típusú” kínai családban csak egy gyermek van; a szülők és a nagyszülők minden figyelme a gyermek nevelésére irányul, vagyis nemcsak a családszerkezet változott meg, hanem a családi értékrend is.¹² Egyre nagyobb kihívást jelent a társadalom számára a „kis császároknak” nevezett egykék (ma már mintegy százmilliós tömegének) nevelése. A túlzott féltés, kényeztetés, önzés olyan jellemvonásokat alakít ki bennük, amelyek meglehetősen távol állnak a kínai társadalomban megszokott értékektől és normáktól.¹³

A hagyományos családpiramis (ahol a fiatal generáció aránya sokkal nagyobb az idősekénél) „fejre állt”: a négy nagyszülőre, két szülőre csak egy gyermek/unoka jut.¹⁴

Demográfiai hatások

A születésszabályozás egyik legfontosabb eredménye a fertilitás csökkentése, és ezzel párhuzamosan a népesség növekedésének megfékezése. A program ugyanakkor jelentős eredményeket ért el a gyermekegészségügy fejlődése terén is; ennek köszönhetően csökkent a gyermekhalandóság és megnőtt a születéskor várható élettartam.¹⁵ Ezek közül az eredmények közül csak néhányat elemzünk részletesen.

Fertilitás csökkenése

A fertilitási ráta Kína minden egyes tartományában csökkenő tendenciát mutat; jelenleg a fejlődő országok körében az egyik legalacsonyabb a kínai termékenységi mutató. Az elmúlt évtizedek szigorú születésszabályozási kampányainak következtében (becslések szerint) Kínában az elmúlt 30 évben 338 millió gyermek születését „sikerült megakadályozni”, és ez 7000 milliárd RMB „többletet” jelentett az állam számára. Az 50-es, 60-as években a

¹² Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy a társadalmi értékrend igen lassan változik. Ez többek között annak köszönhető, hogy Kínában még ma is tapasztalható ellenállás az új értékek befogadásával szemben.

¹³ JORDÁN 2008: 235.

¹⁴ Az új családszerkezet elnevezései: „fordított piramis”, illetve 4-2-1.

¹⁵ BAKONYI 2010: 45.

termékenységi arányszám 5,6-6,3 körül mozgott.¹⁶ A különféle születéskorlátozási intézkedések következtében ez a szám drasztikusan lecsökkent; 2004-re mindössze 1,71. (1.1. táblázat)

1971 - napjainkig			
1971	527	1985	204
1975	364	2000	172
1980	229	2004	171

1. táblázat: Teljes termékenységi arányszámok 1971 és 2004 között (néhány évet kiemelve)¹⁷

Azonban a kínai fertilitás csökkenése nem egységesen ment végbe: a városokban ez a folyamat sokkal tovább tartott¹⁸, ugyanakkor látványosabb eredményeket produkált, mint vidéken.¹⁹

Nemi egyensúlytalanság

Az egyik legaggasztóbb következménye a születésszabályozásnak az ún. „hiányzó lányok” jelenség. A születéskori nemi arányokból, illetve a 100 nőre jutó férfiak számából kimutatták, hogy a 80-as évek elején több millió lány „eltűnt” a kínai népesség-nyilvántartásokból.²⁰ A nemek közötti arány drámai változásokon esett át; 1981-ben az arány az első szülés esetében megközelítőleg normális volt (100 lányra 105 fiú), azonban a további gyermekek esetében aggasztóan megváltozott (l. 5. ábra).

A nemek közti aránytalanságra több lehetséges magyarázattal is szolgáltak a népességkutatók:

¹⁶ Az ENSZ Statisztikai Adatbázisának adatai alapján (elérhető a <http://unstats.un.org> oldalon).

¹⁷ CHIU 2004 adatai alapján saját szerkesztés.

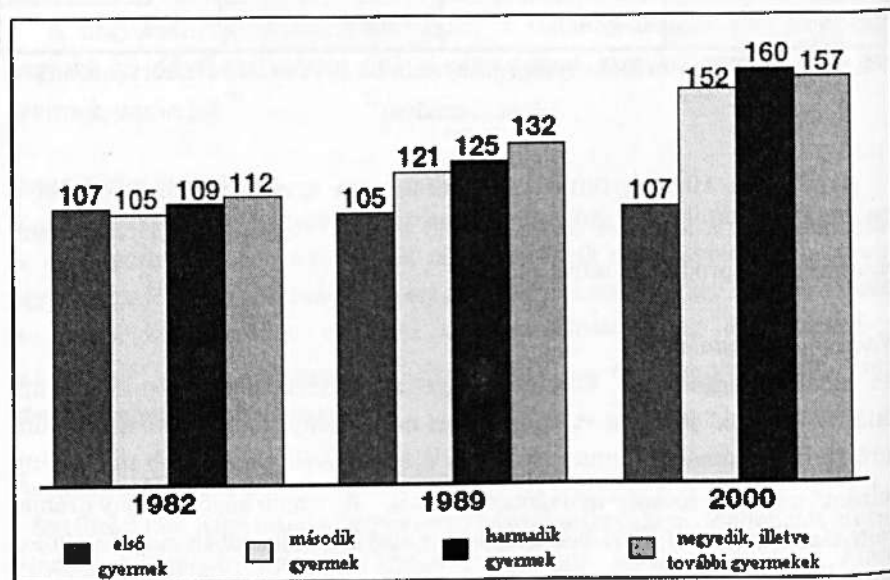
¹⁸ Az igazsághoz hozzátartozik, hogy vidéken hamarabb enyhítettek a szabályozáson, így ott „hamarabb véget ért” a korlátozás, mint a városokban, ahol még ma is érvényben van ez a politika.

¹⁹ PENG 1991: 228.

²⁰ RILEY 2004: 17.

- sokkal több kislány lett csecsemőgyilkosság áldozata, mint kisfiú,
- a leánygyermek születését igyekeztek eltitkolni a hatóságok elől,
- leánygyermekeket sokkal gyakrabban adtak külföldre örökbe, mint fiút,
- nagyon sok kislány vált a nemi alapon történő abortusz áldozatává.²¹

Ezekről a jelenségekről sajnos semmilyen statisztika nem áll rendelkezésünkre, ezért csak találgatni lehet, hogy ezek milyen mértékben járultak hozzá a nemek egyensúlyának felborulásához.

5. ábra: 100 lányra jutó fiúk száma 1982., 1989. és 2000. években
(RILEY 2004: 18.)

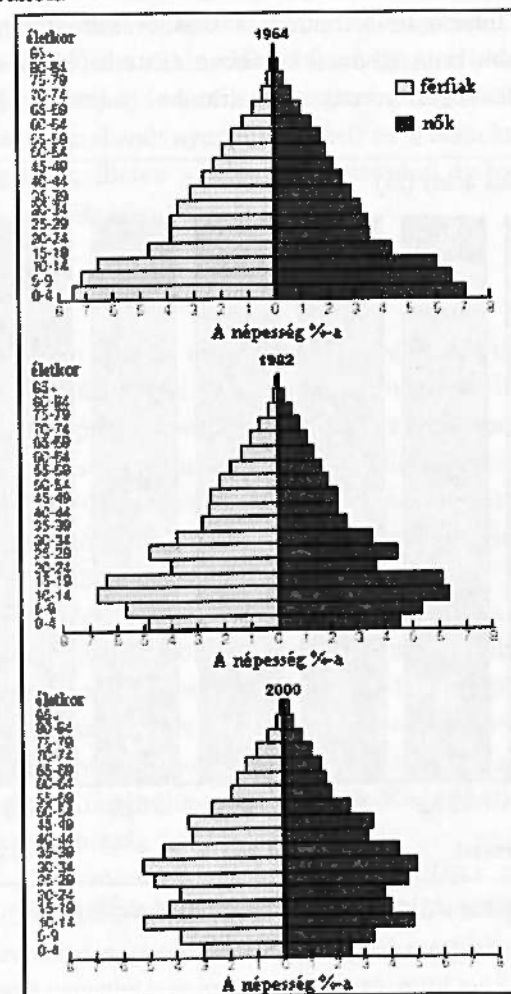
Ez a mértékű nemi egyensúlytalanság komoly problémákhoz fog vezetni a jövőben. Csak említés szintjén: az Állami Népeség- és Családtervezési Bizottság szerint 2020-ban 25 millió férfi nem talál majd feleséget,²² a férfi túlsúly társadalmi instabilitáshoz vezet, a nőkereskedelem és a prostitúció pedig egyre nagyobb méreteket ölt.

²¹ Eppen ezért Kínában nemek meghatározása céljából tilos ultrahangkészülékeket használni.

²² KAKUK 2009: 53.

Az előregedő társadalom kihívásai

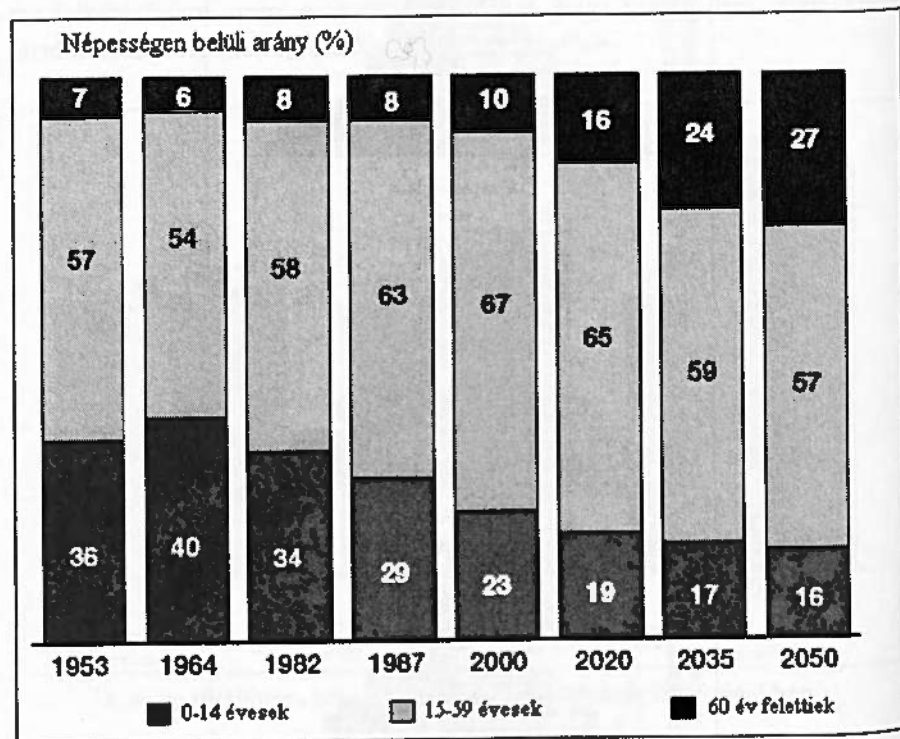
A kínai népesség szerkezetében bekövetkezett változásokat nyomon követhetjük az alábbi ábrákon.

6. ábra: Kína népessége kor és nemek szerinti bontásban
1964., 1982. és 2000. években
(RILEY 2004: 21.)

1964-ben a magas termékenységi arány mellett csökkenni kezdett a halálozások száma; a korfa klasszikus piramis alakú, széles talppal és keskenyedő csúccsal. A második korfa megmutatja, hogy a Nagy Ugrás

következtében kialakult éhínség alatt nagymértékben megnőtt a csecsemő- és gyermekhalandóság (a 20-24 évesek aránya jelentősen kevesebb, mint a korábbi diagramon). A korfa alján pedig már látszik az 1979-ben bevezetett születéskorlátozó intézkedések hatása; a 0-4 évesek aránya csaknem 40 százalékkal kevesebb, mint 20 évvel korábban. (Ez a csökkenés sokkal inkább kimutatható, ha a 2000. évre vonatkozó diagramhoz hasonlítjuk.)

7. ábra: A lakosság korcsoportonkénti megoszlása 1953-2050
(RILEY 2004: 22.)

A 7. ábra tanúsága szerint Kína népessége egyértelműen öregszik: a 60 év feletti aránya 1953-ban 7 százalék volt, 2000-re elérte a 10 százalékot. A becslések szerint az idősek aránya 2050-re eléri a 27 százalékot. A világban alkalmazott standard szerint egy ország idős népességű, ha a 65 év feletti aránya 7 százalék, vagy a 60 év felettié 10 százalék. Vagyis Kína már tulajdonképpen öreg társadalomnak számít.

Az ábrák tanúsága alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy az idősebb generáció nemcsak abszolút számokban mérve nő, hanem az összlakosságban belül is egyre szélesebb réteget képvisel.

A gyors öregedés számos visszasságot hordoz magában. Egyre „fogyó” fiatal generációnak kell majd eltartania a társadalom egyre szélesedő idős rétegét, ez hatalmas terheket ró rájuk és az államra egyaránt (ugyanis az állam feladata, hogy megreformálja az elavult nyugdíjrendszert és új alapokra helyezze az idős lakosság támogatását, illetve a jelenlegi népesedési helyzethez igazítsa az egészségügyi ellátórendszert).²³

Konklúzió

A kínai kormány Mao Zedong irányítása óta tökéletesen tisztában van azzal, hogy a vezető gazdasági pozíció eléréséhez és megtartásához szükség van a megfelelő mennyiségben rendelkezésre álló, szakképzett és megbízható munkaerőre. A maoista érában az ország hatalmas népességében látták a gazdasági felemelkedés lehetőségét; a humán tőkére támaszkodva indult meg a gazdaság modernizációja. A népesedési helyzet azonban számos kihívást rejtett magában, ezért elkerülhetetlen volt az állami beavatkozás.

Az elmúlt évtizedek népesedési tendenciáit elemezve elmondható, hogy maga a születésszabályozási politika bevezetése nem befolyásolta azt a tényt, hogy Kínának számos népesedési kihívással kell majd szembenéznie a (közel)jövőben – a szabályozás csupán a problémák minőségét alakította. A világ számos más országát nehéz helyzet elé állítja a globális népesedési tendencia, azonban Kína (különleges helyzetéből adódóan) másként fogja azt megélni, mint a többi ország.

Először is Kínában *rendkívül hiányos* az a fajta nyugdíjrendszer és idősellátási *infrastruktúra*, amellyel a fejlettebb országok rendelkeznek. Másodszor a probléma *nagyságrendekkel nagyobb* mértékben fog jelentkezni – Kínában nemcsak nagyobb lesz az idősek aránya, mint a többi térségben, de az idősebb generáció abszolút számokban mérve is nagyobb lesz. A legfőbb ok, amiért a probléma aggasztóbb Kína, mint a világ számára: *nincs elég ideje* felkészülni és megfelelően reagálni ezekre a kihívásokra. A fejlődő országokban ugyanis sokkal gyorsabb a népességnövekedés üteme, mint a fejlett államokban.

²³ BAKONYI 2010: 52.

A felvázolt problémák nagy terheket rónak a kínai közigazgatásra is. A hiányos kommunikáció, az egyes végrehajtási szintek „önállósodása” gyengíti az állampolgárok állam iránti bizalmát, amely komoly belső feszültségek forrása lehet.

Kínának nemcsak a társadalmi, hanem a gazdasági jellegű kihívásokra is reagálnia kell; amennyiben meg akarja tartani jelenlegi világgazdasági pozícióját, akkor az olcsó és nagy mennyiségű munkaerő helyett valami másra kell helyeznie a hangsúlyt. Az ország oktatásba irányuló befektetései azt mutatják, hogy Kína jövőbeli céljai között szerepel, hogy ne csak az ára, hanem a minősége is versenyerejévé váljon humán tőkéjének.

Felhasznált irodalom:

- BAKONYI BARBARA: *A kínai családtervezési politika – irányelvek és végrehajtás.* (Szakdolgozat.) Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Közigazgatástudományi Kar, 2010.
- CHIU, EMILY C.: *The One-Child Policy's Socio-Demographic Impact: Current Trends and Alternative Policy Projections.* (Tudományos dolgozat.) Philadelphia, USA: The Wharton School of the University of Pennsylvania, 2004.
- ENSZ STATISZTIKAI ADATBÁZIS Forrás: www.unstats.un.org
- GEOGONLINE: www.geogonline.org.uk
- HESKETH, THERESE – LI LU – ZHU WEIXING: „The Effect of China's One-Child Family Policy after 25 Years.” In: *The New England Journal of Medicine* 353;11, 2005. 1171-1176.
- JORDÁN GYULA: „Az ég magas, a császár messze van.” *Igazságszolgáltatás, jog és politika Kínában.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2008.
- MOSHER, STEVEN: „China's One-Child Policy: Twenty-five Years Later.” In: *The Human Life Review.* Winter, 2006. 76-101.
- NAUGHTON, BARRY: *The Chinese Economy. Transitions and Growth.* Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2007.
- PENG XIZHE: *Demographic Transition in China: Fertility Trends Since the 1950s.* Oxford: Clarendon Press, 1991.
- RESEARCH INSTITUTE OF ECONOMY, TRADE AND INDUSTRY, IAA (RIETI): „China Facing the Challenge of Aging Population.” In: <http://www.rieti.go.jp/en/china/06112801.html>, 2006.

RILEY, NANCY E.: „China's Population: New Trends and Challenges.” In: *Population Bulletin* 59 No.2, Washington, DC: Population Reference Bureau, 2004.

WANG FENG: „Can China Afford to Continue Its One-Child Policy?” In: *Asia Pacific Issues* No.77, 2005. 1-12.

XING ZHIGANG: „Population Policy Will Stay for Now.” In: *China Daily* 2008. március 10.

A kínai bankrendszer

Fási Ferenc

A kínai pénzügyi rendszer fejlődése a Kínai Népköztársaság megalapítása előtt

A közismert kínai találmányok – elég csak a papírra, a puszkaporra vagy épp a futballra gondolni – mellett kevesen vannak tisztában azzal a ténnyel, hogy a pénzügy területén is található jó néhány kínai találmány: ezek egyike pedig nem más, mint a világ első papírpénze, kínai nevén a *jiaozi* (交子). A legtöbb numizmata ezt a 10. században hatalomra került Song-dinasztia (969–1279) alatt, 1024-ben Sichuan tartomány fővárosában, Chengduban bevezetett pénzfórmát tartja a bankjegyek ősének. Bevezetéséhez Kína megélt kült kereskedelme és a maihoz hasonló mértékű gazdasági növekedés vezetett, az ezekből fakadó pénzigényt képtelenek voltak kielégíteni a hagyományos vas- és rézérmeék. A történelmi jelentőségű újítás hatására hamarosan elterjedő bankjegyhamisítás – amelyet halálbüntetéssel sújtottak – további elharapózásának megakadályozása végett a *jiaoziket* többféle, kizárólag e célból létrehozott kormányhivatal ellenőrzése alatt álló pecséttel látták el.¹

Látható tehát, hogy a kínai pénzfórmák már ekkor meglehetősen fejlettségről árulkodó vonásokat mutatott, nem kevesebb, mint 600 évvel megelőzve az első európai papírpénzt, a Kreditivsedlar megjelenését, amelyre 1661-ben került csak sor.² Ez az újító szellemiség azonban a későbbiekben is folytatódott: a Song-dinasztia bukása után a Yuan-dinasztia (1279–1368) alatt már sikerült túlsúlyba kerülnie a pénzforgalomban egy némileg módosított papírpénznek, a *chaonak* (钞). Ez az elnevezés egyébiránt máig használatos a bankjegyekre Kínában.³

Azonban a pénz nagy tételben való mozgatása még így, papírpénz formájában is meglehetősen nehézkes volt a 19. század elejéig, amikor is egy bizonyos *Xiyucheng* (西裕成) nevű, festékekkel foglalkozó vállalat el nem kezdett csekkeket és váltókat kiadni, amelyek a vállalat különböző városokban működő egységei közötti belső pénzfórmát voltak hivatott megkönnyíteni. Ezt

¹ JIA 1941: 1-12.

² GREEN 1989: 36.

³ YE 2001: 4.

azáltal tették lehetővé, hogy bármelyik fiókhelyen szabadon pénzre válthatóak voltak, és kiadjuk korlátlan felelősséget vállalt értük. Ez az egyszerűsített pénzmozgatási forma annyira népszerűvé vált, hogy a vállalat tulajdonosa 1823-ban bezárta gyárát, és helyette megalapította Kína első úgynevezett *piaohaoját*⁴ (票号), amely gyakorlatilag az első modern pénzügyintézetnek számított Kína északi részén – kölcsönöket nyújtott, betéteket fogadott és természetesen a fő profiljának számító átutalásokat hajtott végre. Ennek a pénzügyintézetnek a neve *Rishengchang* (日升昌) volt, és nevéhez fűződik – nem kis mértékben a korábbi festékgyártási profilnak is köszönhetően – a világ első vízjelének kikísérletezése, amelyhez egy speciális tintát használtak.⁵

Délen, röviddel a *piaohaok* megjelenése előtti időszakban, Sanghaj és a környékbeli Jangce-delta területén fekvő városok pénzváltói a külfölddel való megnövekedett kereskedelem hatására az egyre növekvő forgalom nyomán céhekbe tömörültek (1776), amelyeket *qianzhuangnak* (钱庄) neveztek.⁶ Ezek a pénzügyintézetek kezdetben elsődlegesen pénzváltással foglalkoztak, de később a modern kereskedelmi bankok összes szolgáltatását felvették profiljukba. Szoros kapcsolatot áptak a helyi kereskedőréteggel, akik számára a külföldi bankok és magánszemélyek által rájuk bízott pénzből hiteleket nyújtottak, hogy azok képesek legyenek a külföldi áruk további vásárlását finanszírozni. Az egyre inkább elszaporodó *piaohaok* és a *qianzhuangok*, mint az látható is, közös fejlődési céljuknak köszönhetően sok pontban fedték egymást annak ellenére, hogy más-más kezdeti profillal rendelkeztek.⁷

Természetesen az ópiumháborúkat követően a pénzügyi szektorát is kénytelen volt megnyitni a Qing-dinasztia (1644–1911) a britek számára, akik egészen az 1890-es évekig egyedüli külföldi szereplőként monopolhelyzettel rendelkeztek Kínában ezen a területen. Az első pénzügyintézet, amely 1845-ben megvetette lábát a birodalomban, az Oriental Bank volt, amely három évvel később Sanghajban is fiókot nyitott.⁸ A külföldi bankok közül kiemelkedik az 1865-ös hongkongi alapítású Hongkong and Shanghai Banking Corporation, vagyis HSBC, amely mára a világ második legnagyobb pénzügyintézete címet mondhatja magáénak, a külföldi szereplők számára ismét megnyitott kínai

⁴ WEI 1944: 29.

⁵ WEI 1944: 45.

⁶ ZRYSSF 1978: 11.

⁷ ZHANG 2007: 3-5.

⁸ CHENG 2003: 16.

piacon pedig ma már ismét a legjelentősebb külföldi szereplővé lépett elő.⁹ Ezen külföldi bankok működése teljes mértékben szabályozatlan volt, az intézetek fogadhattak betéteket kínai részről, valamint kölcsönözhetek a helyi *qianzhuangok* számára is.¹⁰

Azonban a kínai kormány sem maradt tétlen, és a századelőn létrehozta az első állami bankokat: először az Imperial Bank of China nevezetű bankot, amely Kína első modern pénzügyintézeteinek számított. Átvette például az HSBC belső működési szabályzatát, továbbá vezetőségének tagjai is külföldi szakemberek voltak.¹¹ Az 1911-es forradalom után, hogy semmilyen formában ne emlékeztessen a császárságra, a bank megváltoztatta angol nevét Commercial Bank of Chinára, ami egyébként addigi kínai nevének (*Zhongguo Tongshang Yinhang* 中国通商银行) egyszerű tükörfordítása volt.

Egy másik ekkoriban alapított pénzügyintézet az 1905-ös alapítású Da Qing Bank (大清銀行; Nagy Qing Bank) volt, amely csak alapítása után három évvel vette fel a Qing-dinasztia hatalmasságára utaló nevét, és amelyet Kína központi bankjának szánt a kormány. Kizárólagos jogkört kapott a pénznyomtatás területén, és az általa kibocsátott bankjegy helyettesíteni volt hivatott a teljes pénzforgalom területén az összes addig használt bankjegyet. Rendelkezett továbbá az állami kincstár felett is. A forradalmat követően ezt a bankot sem kerülte el a névváltoztatási hullám: új neve Bank of China (röv.: BOC, kínai neve: *Zhongguo Yinhang* 中国银行) lett.¹² Később, egészen pontosan 1928-ban, megalakult a Kínai Központi Bank, amely átvette a Bank of China feladatkörének java részét, amely innentől kezdve a külföldi átváltások menedzselésére szakosodott.¹³

A harmadik állami bank a közlekedési és kommunikációs minisztérium által 1908-ban létrehozott Bank of Communications (*Jiaotong Yinhang* 交通銀行) volt, amelyet kínai nevéhez híven főként közlekedésfejlesztési (vasútépítési és gőzhajózási útvonalak), illetve kommunikációs infrastruktúra-fejlesztési (hírközlési vezetékek és postai rendszerek) projektek finanszírozására alapított a kínai kormány.¹⁴ E három nagy állami alapítású bank tevékenysége idővel

⁹ Az HSBC történetét feldolgozó hivatalos kiadvány alapján. (HSBC)

¹⁰ CHENG 2003: 18.

¹¹ CHENG 2003: 18.

¹² CHENG 2003: 25-32.

¹³ A kínai polgárháború befejeztével a Kínai Központi Bank Tajvanra költöztetett részéből később alakult Mega Industrial Bank honlapja alapján. (Mega Industrial Bank)

¹⁴ CHENG 2003: 33.

kibővült, éppen ezért az 1937-ben kirobbanó kínai-japán háborút megelőző évtizedet szokás a kínai bankrendszer aranykorának tartani, amikor is ezek a szereplők nagyban hozzájárultak mind a vidéki Kína gazdasági fejlesztéséhez, mind az ipari termelés bővítéséhez.¹⁵

Érdekes párhuzam mutatkozik egyébiránt a 30-as évek világgazdasági válsága alatt kiteljesedő kínai nagybankok, illetve azok újraalapítása után a jelenlegi válságos időkben is zajló erőteljes növekedése között. Ha megfigyeljük a két időszakot, bár némiképp eltérő világpolitikai környezet állt akkor fenn (ugyanis a kínai növekedés a japán fenyegetés árnyékában bontakozott ki); mégis hasonlóságot mutat az a tény, hogy a kínai bankszektor, ahogy természetesen a kínai gazdaság is, a válságtól szenvedő világgazdasági környezetben is jelentős növekedési potenciált tudhat magáénak – még ha ezt a fejlődést teljesen le is törte a múltban a japán invázió, illetve az ezt követő kínai polgárháború.

A kínai bankrendszer a Kínai Népköztársaság megalapítását követően

A Kínai Népköztársaság megalapítása után a többi szocialista országhoz hasonlóan itt is lezajlott az államosítás, amelyből természetesen az állami propaganda által az egyik legfőbb ellenségként, a burzsoázia hatalmának legfőbb forrásaként emlegetett bankrendszer sem maradhatott ki, így nem meglepő módon a kommunista időszakban a pénzügyminisztérium gyakorolta a felügyeletet a pénzmennyiség szabályozása, a hitelpolitika és a pénzügyi szolgáltatások felett.

1951-ben az állam létrehozta az Agricultural Bank of Chinát (röv.: ABC; kínai neve: *Zhongguo Nongye Yinhang* 中国农业银行), amelynek feladata a mezőgazdasági szereplők számára nyújtott pénzügyi támogatás, illetve az agrárium fejlesztések finanszírozása volt. Három évvel később létrejött a mai China Construction Bank (röv.: CCB; kínai neve: *Zhongguo Jianshe Yinhang* 中国建设银行) elődjének számító People's Construction Bank of China, amely gyakorlatilag a kormányzat infrastrukturális beruházásainak korrupciómentes lefolyását volt hivatott ellenőrizni, valamint bizonyos mértékű finanszírozási szerepkört is ellátott, azonban ezt nem üzleti alapon tette, hanem elsősorban a kormányzat pénzcspajaként szolgált. A nagy múltú Bank of China számára pedig meghagyták a korábbi profilját: feladatai a valutatartalékok felügyelete, a

¹⁵ CHENG 2003: 67.

külföldi kölcsönök menedzselése, illetve az átváltási árfolyamok meghatározása maradtak.

A legfontosabb új szereplő az 1948-ban alapított Kínai Népi Bank (röv.: PBOC; kínai neve: *Zhongguo Renmin Yinhang* 中国人民银行) volt, amelynek az új rendszerben központi szerepet szánt a kommunista vezetés: többnyire a Kínai Népköztársaság egyedüli bankjaként funkcionált 1949 és 1978 között, és jegybanki, valamint kereskedelmi banki feladatok is tartoztak hatáskörébe. (A PBOC egyedüli szereplőként való említése nem véletlen, az ABC sora igencsak hányattatott volt, ugyanis a kommunista vezetés számos alkalommal beolvasztotta a PBOC-ba, majd ismét létrehozta rövid időszakokra, hogy azután 1978-tól végérvényesen folytathassa működését. Hasonlóan, egészen a 80-as évek elejéig a fentebb említett funkciókat betöltő, nem kereskedelmi intézet maradt a People's Construction Bank of China, illetve a Bank of China is.)

A „nyitás és reform” hatása a kínai bankszektorra

1978 előtt tehát monopolszereplőként az állami Kínai Népi Bank rendelkezett minden irányítási jogkörrel a Kínai Népköztársaság bankszektorában, öt évvel később, 1983 decemberében viszont a kínai döntéshozók – a Deng Xiaoping nevével fémjelzett „reform és nyitás” politikája részeként – megkezdték a banki rendszer átfogó reformját. Ez a BOC, az ABC és a CCB feladatkörének kiszélesítésével járt, ami alapján ezek a pénzintézetek piaci alapon kezdtek működni, és tényleges banki szolgáltatásokat is elkezdhettek végezni. Ezen felül a következő év elején az állam létrehozta az Industrial and Commercial Bank of Chinát (röv.: ICBC; kínai neve: *Zhongguo Gongshang Yinhang* 中国工商银行), amely már a kezdetektől fogva tisztán kereskedelmi tevékenységet végez.

Az azóta is gyakorta csak „nagy négyek” néven emlegetett csoportnak a feladata volt átvenni a banki műveleteket a PBOC-tól, amely ezután a bankszektor feletti szabályozó szervként és a monetáris politika irányítójaként működött tovább. 1994-ben további három bank jött létre, amelyeknek speciális szerepköre az állami irányítású projektek pénzügyi finanszírozása lett. A további fejlődés irányát a 2003-ban felállított China Banking Regulatory Commission (röv.: CBRC; kínai neve: *Zhongguo Yinhangye Jiandu Guanli Weiyuanhui* 中国银行业监督管理委员会) jelölte ki, amely intézményileg is

átvette a PBOC-tól a bankrendszer szabályozásának szerepkörét, meghagyva neki a kínai állam monetáris politikai irányítását.¹⁶

Ennek ellenére a Kínai Népi Bank továbbra is befolyásos intézmény maradt, tekintélyes szabályozó erő birtokosaként. Ez jelentős mértékben annak köszönhető, hogy elméletben hatálya kiterjed a monetáris viszonyok szabályozására és a pénzügyi rendszer likviditásának biztosításán túlmenően az árstabilitás biztosítására és a gazdasági növekedés előmozdítására is. Ezzel szemben a CBRC inkább a pénzügyi intézmények felügyeletére koncentrál, (ilyen szempont például a tőke megfelelés, tehát a banki szereplők kockázati besorolása).¹⁷ Természetesen a gyakorlatban nem válik ennyire élesen külön a két intézmény funkciója, nem ritkák a hatásköri átfedések egyes területeken.

A kínai bankszektor legerősebb szereplői ma is a „nagy négyek”, bár piaci részesedésük és dominanciájuk folyamatosan erodálódik.¹⁸ 2007-ben Kína teljes banki vagyonának pontosan felét birtokolták, míg ez az arány 2010-re 48 százalékra csökkent. A Kínai Népköztársaság bankszektorának egyre növekvő befolyással rendelkező része az ország 13 kereskedelmi bankjának csoportja, amelyek közé olyan egész Kínában megtalálható bankok tartoznak, mint például a Bank of Communications (*Jiaotong Yinhang* 交通银行) és a China Merchants Bank (*Zhaoshang Yinhang* 招商银行). A vagyonuk gyarapodásának mértéke a „nagy négyek” növekedésének duplája. Ez azt jelenti, hogy piaci részesedésük a 2003-as 14 százalékról négy év alatt 18 százalékra nőtt. Egy következő csoportját alkotják a kínai bankpiac szereplőinek a városi kereskedelmi bankok, amelyeknek száma manapság nagyjából százötvenre tehető. Ez a legfiatalabb csoport, és általánosságban elmondható róluk, hogy jelentős állami befolyás éri őket a számos esetben alapító és tekintélyes hányaduk felett rendelkező helyi önkormányzatok részéről. Ahogy a nevük is mutatja, ezek a pénzügyi intézetek korábban kizárólag az alapítási területükön belül működhetek, azonban 2004-ben a CBRC engedélyezte számukra az expanziót – így válhatott például az északkeleti régió egyik meghatározó bankjává a Bank of Beijing (*Beijing Yinhang* 北京银行). Más bankok a versenyképesség érdekében a fúzió útjára léptek tartományuk egyéb kisebb pénzügyi intézeteivel.

¹⁶ SCHMIDT 2010: 34-37.

¹⁷ A CBRC hivatalos angol nyelvű szabályzata. (CBRC)

¹⁸ A kínai bankszektor jelenkori helyzetével kapcsolatos, a dolgozatban található valamennyi külön nem jelölt számadat a CBRC, a PBOC, valamint a Kínai Statisztikai Hivatal kínai nyelvű hivatalos oldalairól származik. (CBRC-STAT; PBOC; KÍNAI STATISZTIKAI HIVATAL)

amire jó példa a Shandong tartományban működő Qilu Bank (*Qilu Yinhang* 齐鲁银行).

A hihetetlen méretekben növekvő kínai gazdaság még hihetlenebb méretekben növekvő bankszektortal jár együtt: a bankszektor teljes vagyona 2007-ben a 2003-as érték duplájára növekedett, majd 2010-ben, meghaladva az amerikai szektor méretét is, elérte a 94,3 billió RMB-t, vagyis 14,4 billió dollárt. A kereskedelmi bankok száma is dinamikusan növekszik, ez a folyamat elsősorban a helyi kisebb bankok megszorodásának köszönhető: 2010-re számuk megközelítette a háromszázat. Ezen pénzügyi intézetek mindegyike eléri a minimális, 8 százalékos tőke megfelelési mutatót, így – a hivatalos számok alapján – pénzügyi helyzetük stabilnak és problémamentesnek mondható.

2007-re a kínai bankszektor összes betétje elérte a 27,8 billió RMB-t, az általuk nyújtott kölcsönök értéke pedig meghaladta a 40 billió RMB-t. A betétek 2003 és 2007 között évi átlag 13,1 százalékkal, míg a kölcsönök 16,1 százalékkal nőttek. Ez azért nagyon fontos adat, mivel Kínában a forrásfejlesztések zöme kölcsönök révén valósul meg (2007-ben 78,9 százaléka). A gazdasági fejlődésnek köszönhetően a bankok profitabilitása is nőtt. A legnagyobb kínai bankok három év alatt meghétszereztek a 2002-es adózás előtti bevételeik értékét. Jelenleg Kína bankszektora még fejlődése kezdeti stádiumában van, a bevételek legfőbb forrását egyelőre még a kamatok jelentik, ez a kereskedelmi bankok esetében több mint 85 százalékos arányt jelent. Azonban a díjalapú bevételek aránya (melyeknek forrása igen sokrétű, elsősorban az átutalásokból, a bankkártyás műveletekből, a pénzügyi tanácsadásokból és hasonló banki szolgáltatásokból tevődnek össze) folyamatosan nő, ugyanis a bankok szeretnék az egyre élénkülő versenyben diverzifikálni bevételeiket, hogy valódi, modern pénzügyi intézetekké váljanak.

A kínai bankszektor napjainkban

Kína bankszektora korábban nagymértékű adóssággal küszködött. Ennek a problémának az oka a bankok államtól való függetlenségének hiányában gyökerezett. Az, hogy a helyi önkormányzatok és az állami felső vezetés jelentős beleszólással rendelkeztek a banki hitelezés menetébe, ahhoz vezetett, hogy a kétezres évek elejére „a rossz hitelkihelyezések” (*buliang daikuan* 不良贷款) aránya a „nagy négyek” esetében 20 százalék fölé emelkedett. Miután a kínai vezetés belátta, hogy egy egészségesebb bankrendszer elengedhetetlen feltétele a további nagymértékű kínai gazdasági növekedésnek, jelentős eredményeket

sikerült elérni a bankszektor újjáalakítása terén. Az első lépés a bankok újratőkésítése és részvénytársaságokká alakítása volt, amelynek alapjául a külföldi devizatartalékok szolgáltak: 2005-ben a CCB és a BOC kapott egyaránt 22,5 milliárd dolláros tőkeinjekciót, majd 2005-ben az ICBC került sorra egy 15 milliárd dolláros művelettel.¹⁹

A bankok vagyonszerzésének javítása után a második lépést stratégiai befektetők bevonása jelentette. Mivel ez lehet talán a legegyszerűbb és legkisebb befektetéssel járó módja a kínai növekedésből való profitálásnak, így érthető módon a nagyobb nemzetközi banki intézmények kapva kaptak az alkalmon, hogy az újrastrukturált állami bankokba investálhassanak. A harmadik lépés a „nagy négyek” állami felügyeletének megszüntetése volt, ami mögött a magántőke bevonásán túl az a megfontolás is állt, miszerint a nyilvános működés segítheti a nagybankok transzparenciáját, illetve működésük hatáskörét. (E folyamatokból egyébként az ABC sokáig kimaradt, és esetében csak 2009 januárja óta beszélhetünk az állami tulajdon megszűnéséről.)²⁰

Ironikus módon a bankszektor fejletlensége, illetve lemaradásuk a pénzügyi szolgáltatások terén az elképzelhető legjobban jött a „nagy négyek” számára a 2007 óta tartó gazdasági válság alatt, mivel (azáltal hogy csak elenyésző mértékben nyújtottak pénzügyi szolgáltatásokat) sem fejlődésük, sem növekedésük nem tört meg. Ez amellelt, hogy a „rossz hitelkihelyezések” (a nem teljesítő hitelek) arányát is sikerült 4 százalék alá szorítani, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy napjainkra a megreformált három nagybank a világ öt legnagyobb bankja közé kerüljön.

Külföldi bankok Kínában

A külföldi bankok számára 2006 december 11-én nyílt meg teljes mértékben a Kínai Népköztársaság piaca, azonban a bankszektor előzetes megerősödése, illetve a nyugati bankvilág 2007-től kezdődő (majd 2008 szeptemberében válságba átszálló) gyengülése is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy egy év alatt mindössze 2 százalék körüli részesedést sikerült elérniük a kínai bankpiacon. Az eltörpülő hányadhoz nagyban hozzájárul, hogy egyelőre ezek a nagy külföldi bankok sokáig csak a legnagyobb kínai városokban nyitottak fiókokat: elsősorban Sanghajban, az ország pénzügyi centrumában, valamint Pekingben,

¹⁹ LENG 2009: 195.

²⁰ XINHUA 2009.

illetve a déli területek motorjaként funkcionáló Kanton és Shenzhen alkotta megapoliszban. A centralizáltság mértékét jól mutatja, hogy ezen bankok vagyonának fele Sanghajba koncentrálódik.

A külföldi tulajdonszerzést a kínai bankfelügyeleti szerv máig szigorú részaránykorláthoz köti: külföldi bank ugyanis nem szerezhethet 20 százaléknál nagyobb mértékben tulajdonrészt kínai bankban, míg amennyiben több külföldi szereplő kíván részt szerezni egy pénzintézetben, úgy az együttes tulajdonhányad-arányuk nem haladhatja meg a 25 százalékot. Ezt a szabályt egyes elemzők úgy értelmezik, hogy a CBRC igyekszik ösztönözni a külföldi szereplők kínai partnerekkel együttesen történő fellépését, hasonlóan az ún. joint-venture vállalatok rendszeréhez. Ezzel a lehetőséggel a pénzügyi világ legnagyobb szereplői közül sokan éltek is, többek között a Goldman Sachs, a Bank of America, a Royal Bank of Scotland, illetve a Deutsche Bank is.²¹

Kínai bankok külföldi terjeszkedése

Kína az elmúlt időszakban két nagy területen igyekezett külföldi pozícióit erősíteni, ez a két stratégiai terület pedig nem más, mint a nyersanyag-kitermelés (főként a kőolaj- és földgázigények fedezése céljából), illetve a pénzügyi szektor. A pénzügyi szektoron belül pedig elsősorban banki akvizíciók, illetve holdingtársaságokban történt tulajdonszerzések a legfontosabb lépések a kínai részről. Ezek olyan nem nagy hányadot érintő vásárlások, amelyek az irányítási küszöbtől jóval elmaradnak (mint például az állami China Development Bank 3,4 százalékos tulajdonszerzése a Barclays-ban), de még a részvényesek beleegyezését igénylő küszöböt sem lépik át (erre jó példa Kína szuverén befektetéskezelőjének a 9,9 százalékos tulajdonszerzése a Morgan Stanleyben, amely épphogy csak elmaradt a közgyűlés jóváhagyását igénylő 10 százalékos küszöbtől).

Azonban más térségekben Kína sokkal kevésbé ügyel arra, hogy fokozatosan vásárolja be magát más pénzügyi szereplőkbe: ilyen 20 százalékos tulajdonszerzés történt 2007-ben a dél-afrikai régió egyik vezető pénzintézete, a Standard Bank Group esetében, de sok kisebb makaói és hongkongi kereskedelmi bankot teljes egészében felvásároltak kínai pénzintézetek.

Ennek a terjeszkedésnek a háttérében két jelentős tényező áll egy elemzés szerint: az első szerint így szeretnék megkerülni a kínai bankok a szigorú kínai

²¹ SCHMIDT 2010: 35.

tőkeforgalmi és valutaátváltási szabályokat, amelyek hátráltatják további növekedésüket, ezáltal stratégiailag is megsegítve akár a külföldön terjeszkedő kínai vállalatokat. A másik oka terjeszkedésüknek az lehet, hogy a bankszektor fejletlensége miatt a kínai belföldi hitelezésnek mindmáig csak kis szelete irányul magánszemélyekhez, és a kockázatfelmérésen alapuló hitelezési gyakorlat elsajátításában nagy segítségére lehet a kínai bankoknak a nyugati és fejlettebb pénzkultúrával rendelkező hongkongi, illetve makaói pénzügyi tudása is.²²

Felhasznált irodalom:

Rövidítések:

CBRC = China Banking Regulatory Commission

HSBC = Hongkong and Shanghai Banking Corporation

PBOC = People's Bank of China

ZRYSSF = Zhongguo Renmin Yinhang Shanghai Shi Fenheng 中国人民银行上海市分行

ALON, TITAN - HALE, GALINA - SANTOS, JOAO: „What Is China's Capital Seeking in a Global Environment?” In: <http://www.frbsf.org/publications/economics/letter/2010/el2010-09.pdf>, 2010.

CBRC: <http://www.cbrc.gov.cn/english/info/yjhjj/index.jsp>

CBRC-STAT: <http://www.cbrc.gov.cn/chinese/info/twohome/index.jsp?itemCode=9>

CHENG LINSUN : *Banking in Modern China - Entrepreneurs, Professional Managers and the Development of Chinese Banks, 1897-1937*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

GREEN, EDWIN: *Banking - An Illustrated History*. New York: Rizzoli, 1989.

HSBC: http://www.hsbc.com/1/PA_1_1_S5/content/assets/about_hsbc/100601_brief_history.pdf

JIA TENGFAN 加藤繁: *Zhongguo jingji shi kaozheng* 中国经济史考证 [A kínai gazdaság történeti vizsgálata.] In: <http://ishare.iask.sina.com.cn/f/14929915.html>, 1941.

KÍNAI STATISZTIKAI HIVATAL: <http://www.stats.gov.cn/>

²² ALON, HALE, SANTOS 2010: 2-3.

LENG JING: *Corporate Governance and Financial Reform in China's Transition Economy*. Hong Kong: Hong Kong University Press, 2009.

MEGA INDUSTRIAL BANK: <https://www.megabank.com.tw/en/about.asp>

PBOC: <http://www.pbc.gov.cn/publish/diaochatongjisi/126/index.html>

SCHMIDT, BJÖRN: *The Dynamics of M&A Strategy*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2010.

WEI JUXIAN 卫聚贤: *Shanxi piaohao shi* 山西票号史 [A Shanxi piaohao története.]

In: <http://58.59.135.118:8081/books%5C2010%5C2100759.pdf>, 1944.

XINHUA: „Agricultural Bank of China Becomes Shareholding Company.” In: http://news.xinhuanet.com/english/2009-01/16/content_10668113.htm, 2009.

YE SHICHANG 叶世昌: „Jiaozi qiyuan xi wu” 交子起源析误 [A Jiaozi eredete és az ahhoz kapcsolódó téveszmék.] In: *Zhongguo Qianbi* 中国钱币 [Kínai Numizmatika] 1. sz., <http://wenku.baidu.com/view/3ad06f0302020740be1e9bfl.html>, 2002.

ZHANG GUOHUI 张国辉: *Wanqing qianzhuang he piaohao yanjiu* 晚清钱庄和票号研究 [A késő Qing-kori qingzhuangok és piaohao.] Beijing: Zhonghua Shuju 中华书局, 1989.

ZRYSSF (ed.): *Shanghai qianzhuang shiliao* 上海钱庄史料 [Történelmi anyagok a shanghaii qianzhuangokról.] Shanghai: Shanghai Renmin Chubanshe, 上海人民出版社, 1978.

Kína mobiltávközlési piaca és a kínaiak mobiltelefon- használatának jellegzetességei

Simay Attila Endre

A kínai mobiltelefonos távközlési piac vizsgálata ma is időszerű, hiszen a világ legnagyobb mobiltelefonos szolgáltatási piacáról beszélünk. Ráadásul, amíg Európában a szektor növekedése megtorpanni látszik, addig Kínában változatlanul nő a mobil-előfizetések száma, nem utolsósorban a növekvő számú vidéki előfizetéseknek köszönhetően. A növekvő piac vizsgálata tehát indokolt. Ehhez először a kínai mobiltávközlési piac áttekintése kerül sorra, amely betekintést enged a piac méretébe, jelentőségébe, szerkezetébe. Ezt követik a kínai mobiltelefon-felhasználók használati szokásaira vonatkozó információk, hogy milyen jellegzetességek figyelhetők meg a fogyasztói oldalon. Végül kitérve a kínai fogyasztók mobilszolgáltatóval kapcsolatos elégedettségi és lojalitási jellegzetességeire is, hiszen a vállalatok szempontjából gyakran a már meglévő ügyfélkör megtartása sokkal fontosabb lehet, mint új ügyfelek megszerzése.

A kínai mobiltávközlési piac

A diverzifikáció a telekommunikációs szolgáltatások területén heterogén trendekhez vezetett az iparágban. Amíg a fix vonalas használat és előfizetői bázis folyamatosan csökken, részben az olcsó és teljesen ingyenes internetes hanghívások (Voice over Internet Protocol = VoIP) használatának növekedése nyomán, addig a mobiltelefon-előfizetések száma folyamatosan növekszik világszerte. Becslések szerint a mobil-előfizetők száma 2008-ra már világszerte elérte a 4 milliárd előfizetést, amely 18 százalékos növekedést jelent a 2007-es évhez képest. A növekedés húzóerejét Kína, India, Oroszország és Brazília, vagyis a BRIC országok jelentik, ahol a leggyorsabban növekszik a mobiltelefon-szolgáltatási piac.¹ Tehát elmondható, hogy a kínai mobiltelefonos piac

¹OECD 2009.

vizsgálata ma is időszerű gazdasági kérdés, hiszen egy jelenleg is dinamikusan növekvő piacról beszélhetünk, amely világszinten a mobiltelefonos szolgáltatási piac növekedésének egyik fő motorja.

A top 10 telekommunikációs vállalat² a világon megtartotta pozitív negyedéves bevételének növekedési rátáját 2009 elején. Eközben viszont a top 10 súlyosan eladósodott, a fennálló adósság összértéke elérte a nettó 350 milliárd USA-dollárt a 2008-as és 2009 első negyedévére vonatkozóan. Egy kivétellel tehát a bevételek növekedésének ellenére mindegyik telekommunikációs vállalat negatív pénzállománnyal rendelkezett már 2009 elején. A vezető telekommunikációs vállalatok negatív pénzügyi helyzetét tekintve az egyetlen kivétel a China Mobile jelenti, amely ráadásul 18 milliárdos USA-dolláros vagyonával az egyik leggazdagabb vállalatnak tekinthető az infokommunikációs szektorban. A Microsoft 23 milliárdos vagyona után a második helyen található. Kína egyben a legnagyobb piacot is jelenti, hiszen 2008-ban már több mint 600 millió előfizetést regisztráltak az országban.³ 2010-ben is 15 százalék volt a mobilszektor növekedése, és ezzel Kína volt a világ legnagyobb mobiltelefonos piaca. Ez 755 millió előfizetőt jelentett Kínában, amely a lakosság mintegy felét jelentette.⁴ A növekedés folytonosságát jelzi, hogy 2011 áprilisára már egyedül a China Mobile-nak több mint 600 millió előfizetője lett, elsősorban a vidéki előfizetések terjedésének köszönhetően.⁵ Sőt 2011 májusában Kína lett az első ország, amely 900 millió mobiltelefon-előfizetőt tudhatott magáénak. 3G-t viszont még csak 67 millió ügyfél használ ezek közül. A legnépszerűbb készülékmárka a Nokia 29,6 százalékos piaci részesedéssel, amit a Samsung követ 22,6 százalékkal.⁶ Pusztán összevetésként 2011 szeptemberében Magyarországon az aktív forgalomban lévő előfizetések alapján a mobiltelefon-előfizetések penetrációja 117,1 százalék volt,⁷ és a nyugat-európai országokban ennél is magasabb arányokkal találkozhatunk. A penetráció tehát még a hatalmas számokkal leírható piacméret mellett is elmarad a lakosság számától. A trendek azt

² A top 10 telekommunikációs vállalat: AT&T, China Mobile, Deutsche Telecom, France Telecom, Nippon Telegraph, NTT, Spring Nextel, Telekom Italia, Verizon, Vodafone.

³ OECD 2009.

⁴ BUDE COMM 2010.

⁵ BLOOMBERG NEWS 2011.

⁶ PC WORLD 2011.

⁷ NMHH 2011.

mutatják, hogy ez a szám folyamatosan növekedni fog, a kínai lakosság anyagi gyarapodásával párhuzamosan.

A telekommunikációs piac konszolidálásával az elmúlt években Kínában három szolgáltató uralja a piacot, mivel 2008-ban a korábbi hat szolgáltató számát a kormányzat háromra csökkentette. A megmaradt vállalatok közül a mobiltelefonos szolgáltatási piacon kiemelkedik a China Mobile több mint 70 százalékos piaci részesedéssel. A piac másik két szereplője a China Unicom és a China Telecom. Az erős kínai mobilpiac különösen kedvező a China Mobile számára, amely 2009 első negyedévében két számjegyű növekedést ért el: 2008 második felében 14 százalék, 2009 első negyedévében 10 százalék volt a növekedése. A kínai kormány ráadásul 2008-ban bejelentette, hogy 2010 végéig 40 milliárd USA-dollárt fog befektetni a 3G infrastruktúra fejlesztésébe.⁸ A China Mobile piaci részesedése tehát döntő tényező, amely a monopolisztikus verseny irányába hat. Ugyanakkor a vállalatokon kívül a kormányzat is megjelenik a mobiltelefonos szolgáltatási piacon befektetőként, mint infrastrukturális beruházó.

A kínai lakosság mobiltelefon-használati jellegzetességei

A Nielsen 2010-ben azt találta, hogy a kínai mobiltelefon-használók nemek szerinti eloszlása közel azonos: 49 százalékban nők, és 51 százalékban férfiak használják a mobiltelefonokat. A felhasználók legnagyobb részét a 25–34 éves és a 35–44 éves korosztályba tartozó felnőttek teszik ki, egyaránt 23-23 százalékkal. A felhasználók többsége (54 százalék) használja készülékét e-mail küldésre, játékra, zenehallgatásra, míg 36 százalék csak SMS küldésre/fogadásra és beszélgetésre, és 10 százalék csak beszélgetésre. Az átlagos kínai mobilhasználó alig több mint 10 USA-dollárnak megfelelő összeget költ havonta a szolgáltatásokra, miközben a virágzó városi övezetekben lakó fizikai dolgozók keresete havi 500 USA-dollár körül van. A férfiak többet költenek a nőknél, elsősorban amikor üzleti célból használják a készüléket. A 24–35 éves korosztály a legnagyobb adatforgalmat bonyolító korcsoport, így nem meglepő, hogy átlagosan ők költik a legtöbbet mobiltelefon-használatra a kínaiak közül. A mobilfelhasználók túlnyomó többsége

⁸ OECD 2009.

feltöltőkártyás (pre-paid) előfizetéssel rendelkezik, arányuk 87 százalék. A magánszemélyek aránya 55 százalék, az üzleti felhasználóké 45 százalék.⁹

Egy 2005-ös, Hubei tartományban készült empirikus kutatás során, ahol 16–60 éves kínai lakosokat kérdeztek meg, 59,6 százalék bizonyult fogékonyaknak a mobiltelefon-használat iránt, és további 18,8 százalék potenciális felhasználónak. 21,6 százalék bizonyult elutasítónak a mobiltelefon-használat iránt. Mivel Hubei tartomány elfogadható reprezentatív mintának gazdasági és demográfiai szempontból Közép-Kína viszonylatában, így ezek az adatok általánosabb trendekre is rámutatnak. A mobiltelefon-használat elfogadásában inkább a társadalmi-gazdasági tényezők játszanak szerepet, nem pedig pszichológiai tényezők, mint az észlelések és érzések. A tömegmédiá használata és az információs tartalmak, a rádióhasználat gyakorol jelentős pozitív hatást a mobiltelefon adaptálására, míg a televízióhasználat negatívan hat a használati gyakoriságra.¹⁰

Bár 2004-ben még közel azonos volt a vezetékes és a mobiltelefon-előfizetők száma 310, illetve 325 millió előfizetővel, azóta a növekedésben a mobiltelefonok kaptak hangsúlyos szerepet, amelyek immár 700 millió feletti számban vannak jelen Kínában. Egy 2006-os pekingi kutatás a mobiltelefonok használatával kapcsolatban azt találta, hogy a felhasználók 55,9 százaléka felveszi a megszólaló mobiltelefont, és a megkérdezettek negyede tart attól, hogy elmulaszt egy fontos bejövő hívást. A megkérdezettek harmadánál a telefon felvétele attól függ, hogy ki a hívó fél, és ismeretlen hívó esetén nem válaszolnak a hívásra. Az SMS-ek azonnali megválaszolásában a legfontosabb tényező a helyzet és a hangulat, amit a küldő fél személyével való kapcsolat követ. Míg alacsony keresetűeknél a küldő fontossága, addig magasabb kereset esetén a helyzet fontossága játszik meghatározóbb szerepet egy SMS azonnali megválaszolásában. A mobilra érkező hirdetéseket inkább a férfiak hajlandók befogadni, a nők inkább azonnal törlik ezeket.¹¹

Noha Kínában a 3G lefedettség kisebb és kevesebb okostelefon található, a kínaiak mégis hajlamosak mobilkészülékeiket internet-hozzáférésre használni. A kínai mobiltelefon-előfizetők 38 százaléka használja a készüléket internetezésre, szemben az amerikai 27 százalékkal. A mobilinternet a kínai élet szerves részévé vált. Sőt: a megkérdezettek 1 százaléka már VoIP-

⁹ NIELSEN 2010.

¹⁰ WEI-ZHANG 2008.

¹¹ FORTUNATI et al 2010.

programokat is üzemeltetett a készülékén. Tehát 2010-ben már mutatkoznak jelei, hogy a technikai nehézségek ellenére a kínai mobilpiacon intenzívvé vált az internetfelhasználás, és egyes előfizetők már a VoIP-szolgáltatásokat is a mobilkészülékükön keresztül kezdték igénybe venni.¹²

Erre való reakcióként a Kínai Ipari és Informatizálási Minisztérium 2010. december elején közleményben jelentette be, hogy „az illetékes hatóságokkal együttműködve” készül „lesújtani az illegális VoIP, vagyis internetes telefonszolgáltatókra”. Az Ipari és Informatizálási Minisztérium csak a PC és PC közötti VoIP-telefonálást engedélyezné más cégek számára. A kormány tervei kedvezőtlenül érintenék a Skype és más fizetős VoIP-alkalmazás felhasználóit, amelyek az állami távközlési vállalatoknál jóval olcsóbban, körülbelül tizedáron kínálnak percdíjakat a nemzetközi hívásokhoz. A kormányzat tehát célul tűzte ki, hogy a telefonok közötti VoIP-szolgáltatások terjedésének gátat vessen, és ezzel fenntartsa a három fő kínai mobilszolgáltató dominanciáját a piacon, mivel a rendelet alól egyedül a China Mobile, a China Telecom és a China Unicom Hongkong által üzemeltetett internetes telefonrendszerek jelentenének kivételt. A Peking Egyetem egyik távközléssel foglalkozó professzora szerint a kormány tervezett rendelkezései az állami monopóliumok védelmét szolgálják, és a politikai ellenzékkel szembeni fellépést is segítheti, ha nem működnek az országban ilyen nehezen ellenőrizhető szolgáltatások. Más kínai elemzők szerint a lépést a terjedőben lévő telefonos csalások kivédésének szándéka vezérelhette, mivel az országban terjedőben van, hogy bankok vagy állami szervek képviselőinek adják ki magukat csalók telefonon keresztül.¹³ Végül azonban nem került sor a Skype betiltására Kínában, az Ipari és Informatizálási Minisztérium bejelentette, hogy az ország nem teszi tiltólistára a Skype-ot, amelynek hátterében az állhat, hogy a Google-lal kapcsolatos vita után Kína nem szeretne még egy nemzetközi konfliktusba keveredni, és nem akarja újabb nyugati médiatámadásoknak kitenni magát.¹⁴

Fogyasztói lojalitás a kínai mobiltelefonos szolgáltatási piacon

A lojalitás mérése több dimenzió mentén lehetséges: a fogyasztó elkötelezettsége, szándéka az újvásárlásra; motiváció a hosszú távú kapcsolat

¹² NIELSEN 2010.

¹³ ORIGO 2010.

¹⁴ SG.hu 2011.

fenntartására a kiválasztott vállalattal; ellenállás a versenytársak termékeire történő váltásnak, tehát ismétlődő vásárlás esetenkénti negatív hatások és a váltásra ösztönző marketing-erőfeszítések ellenére is; a fogyasztó részéről a jövedelem akár nagyobb részének átcsoportosítása a specifikus szolgáltatóhoz; hajlandóság a preferált vállalat termékének, szolgáltatásának folyamatos továbbajánlására barátoknak, ismerősöknek (szájreklám) a jövőben.¹⁵ Más szerzők elkülönítik a lojalitás végső fokozatát, és csak abban az esetben tekintik lojálisnak a fogyasztót, ha a fogyasztó részéről bármilyen körülmények között, bármilyen áron fennmarad az újravásárlási szándék, és képes áldozatokat is hozni a kapcsolat fenntartásért.¹⁶

Az elégedettség kialakulásához a fogyasztó összehasonlítja elvárásait az észlelt teljesítménnyel, az aktuális teljesítéssel, és az aktuális teljesítés felül kell múlja az elvárásokat. Az elégedett fogyasztót a vállalat sokkal könnyebben képes megtartani, mint az elégedetlent.¹⁷ Az elégedettség képes ösztönözni az ismétlődő vásárlást és a szájreklámot, amelyek együttesen a fogyasztói lojalitás részét képezik,¹⁸ tehát az elégedettség a lojalitás előzményének tekinthető, amely egyéni szinten megnyilvánul újravásárlási szándékokban és a fogyasztók megtartásában.¹⁹ A kínai mobil-telekommunikációs piacot vizsgálva – amely ma a legnagyobb piac összességében és továbbra is gyorsan növekszik – láthatjuk, hogy a szolgáltatásminőség hozzájárul mind az értékhez, mind a szervezeti imázshoz, amelyek a fogyasztói elégedettség előre jelzői. Illetve a szervezeti imázs az észlelt értékre is közvetlenül hatást gyakorol. Az elégedettség és az észlelt érték hat közvetlenül a lojalításra, míg a minőség és a szervezeti imázs nem hat közvetlenül, hanem az elégedettség az összekötő elem a minőség és a lojalitás között.²⁰

A fogyasztói elégedettség vizsgálatakor a fogyasztó-vállalat relációban mindenképpen fontos kitérni a panasz epizódokra, vagyis miként kezeli a vállalat valamilyen probléma felmerülését, a fogyasztók negatív visszajelzéseit. Mivel a vállalat hibákra adott válasza kritikus tényező, a panaszra adott vállalati válasz fontosabb lehet a fogyasztó és a vállalat közötti egész korábbi kielégítő

¹⁵ ALHABEEB 2007; AYDIN-ÖZER 2005; DWYER et al 1987; HETESI 2003; LEE et al 2001; ROTHENBERGER et al 2008; SIRDESHMUKH et al 2002; TUREL-SERENKO, 2006.

¹⁶ BLOEMER et al 1999; PRÓNAY 2008.

¹⁷ SIMON 2004.

¹⁸ SOUKI-FILHO 2008.

¹⁹ BODET 2008.

²⁰ LAI et al 2009.

kapcsolatnál.²¹ A panaszkezelési rendszerek nemcsak az ügyfelek problémáit tudják adott esetben megoldani, hanem a szolgáltatás is fejleszthető a panaszok megválaszolása során. A kudarcokért a vállalat elnézést kérhet, magyarázatot vagy kompenzációt adhat a fogyasztónak. A sikeres panaszkezelés biztosítja a fogyasztói elégedettséget, amely a szolgáltatás ismételt használatához és ajánlásához vezethet.²²

Kínai kutatási eredmények azt mutatják, hogy a kínai mobiltelefon-piacon a közvetlen panasz növeli az elégedettséget, míg a közvetett panasz csökkenti. A közvetlen panasz, vagyis amikor a fogyasztó az érintett szervezethez vagy személyhez fordul, akkor hat negatívan az elégedettségre, amikor a vállalat nem képes kellőképpen foglalkozni a panaszokkal, vagyis a túl sok panaszt nem képes kezelni. Azok a fogyasztók, akik közvetlen panaszt tesznek, elkötelezettebbek az újravásárlásra, mint a közvetetten panaszkodók, így az is valószínűbb, hogy lojálisvá válnak. Így a közvetlen fogyasztói panasztételre való bátorítás növelheti a lojalitást, de az eredmények arra is rámutatnak, hogy a vállalatnak nem szabad feltételek nélkül bátorítania a fogyasztókat a közvetlen panasztételre, csak amíg kezelni is képes a felmerülő panaszokat.²³

Kínában a mobil-üzenetküldési szolgáltatások vizsgálata azt mutatta, hogy a bizalom, a szolgáltatásminőség és az észlelt érték szignifikánsan hat az elégedettségre, ugyanakkor a szolgáltatásminőség bír a legnagyobb hatással. A bizalom, az elégedettség és a váltási költségek pozitívan hatnak a fogyasztói lojalításra, de legnagyobb hatása az elégedettségnak van. A bizalom a nőknek fontosabb és szintén nagyobb szerepet játszik az idősebb felhasználók esetében, a férfiaknak az érdekes tapasztalatok kellenek az elégedettséghöz. A szolgáltatásminőség és fogyasztói érték növelése tehát hatásos eszköz a lojalitás fenntartásához. A fogyasztói értékre a funkcionális és emocionális értékeknek van hatása, míg a szociális és pénzügyi értékeknek nem.²⁴

A magatartási motivációk mellett a lojalításra hatással vannak más tényezők is, amelyek a fogyasztót gátolják a vállalattal való kapcsolat megszakításában, nehezebbé vagy költségesebbé teszik a fogyasztó váltását.²⁵ Ilyen akadályt képeznek a személyközi kapcsolatok, az érzékelt, illetve a fennálló váltási költségek (switching costs), a piaci korlátok, a vonzó

²¹ SANTOS-DANIEL 2008.

²² ROTHENBERGER et al 2008.

²³ KANG et al 2008.

²⁴ DENG et al 2009.

²⁵ FORNELL 1992; JONES et al 2000.

versenyársak hiánya és a váltás észlelt kockázata.²⁶ A magas váltási költségek megnehezítik a fogyasztók számára a váltást az egyes szolgáltatók között az egyik kiválasztása után.²⁷ Kutatási adatok mindezt Kínában is érvényesnek találták. Vagyis a kínai mobiltelefonos ügyfelek minél magasabb váltási költséggel találkoznak, annál valószínűbb, hogy a fogyasztó a szolgáltatónál marad. Továbbá a váltási költségek és a lojalitás kapcsolata erősebb a hosszabb ideje mobiltelefont használó fogyasztók esetében.²⁸

Összegzés

Kína egy dinamikusan növekvő mobiltelefonos szolgáltatási piac, ahol az előfizetők száma minden évben növekszik, ugyanakkor a mobiltelefonok penetrációja még mindig elmarad a lakosság számától, noha Európában már többnyire több a mobiltelefon, mint a lakosság száma. A mobiltelefonos szolgáltatási piac legjelentősebb szereplője a China Mobile, amely döntő piaci részesedéssel rendelkezik a szektorban. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy Kínában csak állami szolgáltató vállalatok vannak jelen az iparágban, így jelentős a kínai kormányzat szerepe is az infrastruktúra fejlesztésében és az egész piaci környezet szabályozásában. A szabályozás esetében a kínai vállalatoknak kedvezhet is a kormányzat, valamint volt példa a piac konszolidálására is, aminek eredményeként háromszereplőssé alakult a piac.

A kínai előfizetők nemek szerint nagyjából azonos arányban vannak jelen a piacon, azonban megfigyelhető a fiatalabb generációk aktívabb jelenléte, hiszen a legnagyobb szegmensek kor szerint a 25-44 éves korcsoportba tartoznak. Az előfizetések nagy többsége feltöltőkártyás (pre-paid) előfizetés. A mobiltelefon alkalmazására elsősorban a társadalmi-gazdasági jellemzők vannak hatással, és nem a személyes észlelések és érzések. Kínában a technikai nehézségek ellenére terjedőben van a 3G használata is, valamint növekvő a mobiltelefonos internethasználat, amely például a VoIP körüli szabályozási vitát is kiváltotta.

Az elégedettség háttérében a kínaiak számára is a szolgáltatások minősége áll, az elégedett ügyfél pedig hajlamosabb lesz lojális lenni mobiltelefonos szolgáltató vállalatához. Az elégedettség tehát összeköttetés a minőség és a lojalitás között. Emellett a fogyasztói panaszok megfelelő kezelése is képes növelni az elégedettséget. A kínai nők és idősebbek körében ugyanakkor a

²⁶ LICHTLÉ-PLITCHON 2008; SIRDESHMUKH et al 2002.

²⁷ AYDIN-ÖZER 2005, LEE et al 2001.

²⁸ DENG et al 2009.

bizalomnak is komoly szerepe van az elégedettség kialakulásában. Az elégedettség mellett a váltási költségek is korlátot képeznek a kínai fogyasztók számára, és a magas váltási költségek a lojalitáshoz hasonlóan az ügyfelek vállalatnál maradását eredményezhetik. Minél hosszabb ideje mobiltelefonhasználó valaki, annál erősebb a kapcsolat a váltási költségek és a lojalitás között.

Felhasznált irodalom:

- ALHABEEB, MUSADDAK JAMAEL: „On Consumer Trust and Product Loyalty.” In: *International Journal of Consumer Studies*, Vol. 31, No. 6, 2007. 609-612.
- AYDIN, SERKAN - ÖZER, GÖKHAN: „How Switching Costs Affect Subscribers Loyalty in the Turkish Mobile Phone Market: An Exploratory Study.” In: *Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing*, Vol. 14, No. 2, 2005. 141-155.
- BLOEMER, JOSÉE - RUYTER, KO DE - WETZELS, MARTIN: „Linking Perceived Service Quality and Service Loyalty: A Multi-Dimensional Perspective.” In: *European Journal of Marketing*, Vol. 33, No. 11/12, 1999. 1082-1106.
- BLOOMBERG BUSINESSWEEK: „China Mobile Users Pass 600 Million, Fueled by Rural Areas.” In: <http://www.businessweek.com/news/2011-04-21/china-mobile-users-pass-600-million-fueled-by-rural-areas.html>, 2011.
- BODÓ ZOLTÁN: „A marketing machismo és a libidók bosszúja! Avagy a fogyasztói lojalitás színeváltozásai.” In: *Marketing & Management*, Vol. 36, No. 2-3, 2006. 32-38.
- BUDDE COMM: „China - Key Statistics, Telecom Market, Regulatory Overview and Forecasts” In: <http://www.budde.com.au/Research/China-Key-Statistics-Telecom-Market-Regulatory-Overview-and-Forecasts.html>, 2010.
- DENG, ZHAOHUA - LU, YAOBIN - WEI, KWOK KEE - ZHANG, JINLONG: „Understanding Customer Satisfaction and Loyalty: An Empirical Study of Mobile Instant Messages in China.” In: *International Journal of Information Management*, Vol. 30, No. 4, 2009. 289-300.
- DWYER, F. ROBERT - SCHURR, PAUL H. - OH, SEJO: „Developing Buyer-Seller Relationships.” In: *Journal of Marketing*, Vol. 58, No 2, 1987. 11-27.

- FORNELL, CLAES: „A National Customer Barometer: The Swedish Experience.” In: *Journal of Marketing*, Vol. 56, No.1, 1992. 6-21.
- FORTUNATI, LEOPOLDINA - MANGANELLI, ANNA MARIA - LAW, PUI-LAM - YANG, SHANHUA: „The Mobile Phone Use in Mainland China: Some Insights from an Exploratory Study in Beijing.” In: *Telematics and Informatics*, Vol. 27, No. 4, 2010. 404-417.
- HETESI ERZSÉBET: „A lojalitás definiálási és mérési problémái, a lojalitás hatása a jövedelmezőségre.” In: *Vezetéstudomány*, Vol. 34, No. 1, 2003. 20-27.
- JONES, MICHAEL - MOTHERSBAUGH, DAVID - BEATTY, SHARON: „Switching Barriers and Repurchase Intentions in Services.” In: *Journal of Retailing*, Vol. 76, No. 2, 2000. 259-274.
- KANG JIAN - ZHANG XIN - ZHENG ZHAOHONG: „The Relationship of Customer Complaints, Satisfaction and Loyalty: Evidence from China's Mobile Phone Industry.” In: *China-USA Business review*, Vol. 8, No. 12, 2009. 22-36.
- LAI, FUJUN - GRIFFIN, MITCH - BABIN, BARRY J.: „How Quality, Value, Image and Satisfaction Create Loyalty at a Chinese Telecom.” In: *Journal of Business Research*, Vol. 62, No. 10, 2009. 980-986.
- LEE, JONATHAN - LEE, JANGHYUK - FEICK, LAWRENCE: „The Impact of Switching Costs on the Consumer Satisfaction-Loyalty Link: Mobile Phone Service in France.” In: *Journal of Services Marketing*, Vol. 15, No. 1, 2001. 35-48.
- LICHTLÉ, MARIE-CHRISTINE - PLITCHON, VÉRONIQUE: „Understanding Better Consumer Loyalty.” In: *Recherche at Applications en Marketing*, Vol. 23, No. 4, 2008. 121-140.
- NEMZETI MÉDIA- ÉS HÍRKÖZLÉSI HATÓSÁG: „Szeptemberben tovább csökkent a hazai mobil-előfizetők száma.” In: <http://nmhh.hu/?id=hir&cid=15586>, 2011.
- NIELSEN COMPANY: „Mobile Internet More Popular in China than in U.S.” In: http://blog.nielsen.com/nielsenwire/global/mobile-internet-more-popular-in-china-than-in-u-s/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+NielsenWireOnlineMobile+%28Nielsen+Wire+%C2%BB+Online+%26+Mobile%29, 2010.
- OECD: „The impact of the crisis on ICTs and their role in the recovery.” In: <http://www.oecd.org/dataoecd/33/20/43404360.pdf>, 2009.

- ORIGO: „Kínában állami monopólium lesz a VoIP-telefon.” In: <http://www.origo.hu/techbazis/20101230-kinaban-allami-monopolium-lesz-a-voiptelefon.html>, 2010.
- PC WORLD: „China Reaches 900 Million Mobile Phone Users.” In: http://www.pcworld.com/businesscenter/article/228611/china_reaches_900_million_mobile_phone_users.html, 2011
- PRÓNAY SZABOLCS: „A lojalitás vizsgálata fogyasztásszociológiai szempontból.” In: *Vezetéstudomány*, Vol. 39, No. 10, 2008, pp. 45-53.
- ROTHENBERGER, SANDRA - GREWAL, DHUV - IYER, GOPALKRISHNAN: „Understanding the Role of Complaint Handling on Consumer Loyalty in Service Relationships.” In: *Journal of Relationship Marketing*, Vol. 7, No. 4, 2008. 359-376.
- SG.hu: „Mégsem tiltják be Kínában a Skype-ot.” In: http://www.sg.hu/cikkek/79310/megsem_tiltjak_be_kinaban_a_skype_ot, 2011. (letöltés ideje 2011. 10. 18.)
- SIMON JUDIT: „Fogyasztói elégedettség és fogyasztóvédelem.” In: *Fogyasztóvédelmi Szemle*, Vol. 1, No. 3, 2004. 20-24.
- SIRDESHMUKH, DEEPAK - SINGH, JAGDIP - SABOL, BARRY: „Consumer Trust, Value, and Loyalty in the Relational Exchanges.” In: *Journal of Marketing*, Vol. 66, No. 1, 2002. 15-37.
- SOUKI, GUSTAVO QUIROGA - FILHO, CID GONCALVES: „Perceived Quality, Satisfaction and Customer Loyalty: an Empirical Study in the Mobile Phone Sector in Brazil.” In: *International Journal of Internet and Enterprise Management*, Vol. 5, No. 4, 2008. 298-312.
- TUREL, OFIR - SERENKO, ALEXANDER: „Satisfaction with Mobile Services in Canada: An Empirical Investigation.” In: *Telecommunication Policy*, Vol. 30, No. 5-6, 2008. 314-331.
- WEI LU - ZHANG MINGXIN: „The Adoption and Use of Mobile Phone in Rural China: A Case Study of Hubei, China.” In: *Telecommunication Policy*, Vol. 25, No. 3, 2008. 169-186.

Kína növendékiparág-védelmi politikája az autóiparban

Komor Bence

Bevezetés

A Kínai Népköztársaság (a továbbiakban Kína) gazdasága, kereskedelme meghatározó a világgazdaságban. Mára Kína és termékei a mindennapjaink részévé váltak. A teljes elzártság után az olcsó, de kevésbé jó minőségű kínai termékek időszakán át eljutottunk odáig, hogy egyes iparágakban a kínai termékek képviselik a legmagasabb minőséget. Kína az évszázados hanyatlásnak véget vetve, az exportorientált gazdaságstratégiát folytató Japán és a kistigrisek sikerein felbuzdulva, felzárkózásának legjobb esélyeit az ország külgazdasági nyitásában és a piaci elemek egyre szélesebb körben való alkalmazásában látta. 1979-ben, amikor Deng Xiaoping meghirdette a reform és nyitás politikáját, Kína a modernizáció útjára lépett, és az ezredfordulóra valódi nyitott gazdasággá vált. Rögös út vezetett idáig, hiszen a gazdasági fejlődés bonyolult, s a világgazdaságban elfoglalt perifériális szerep leküzdése nem valósítható meg állami közbenjárás nélkül.¹ Gerschenkron szerint minél később indul meg az iparosítás egy országban, annál nagyobb szerep hárul az államra.² Rugalmas, a világgazdasági mozgásokhoz dinamikusan alkalmazkodni tudó iparpolitika alkalmazásával viszont a felzárkózás rohamtempóban mehet végbe. Kína el is kezdte iparfejlesztési politikájának kidolgozását, amiben a közvetlen külföldi beruházásoknak óriási szerepet szántak. Különleges gazdasági övezeteket (*jingji tequ* 经济特区) hoztak létre külföldi vállalatok exportra termelő beruházásait várva, de a kínai piachoz csak néhány kiválasztott külföldi partner férhetett hozzá kínai-külföldi vegyesvállalatokon (*joint-venture; hezi qiye* 合资企业) keresztül. A gazdasági felzárkózásban különösen fontos szerepet szántak az autóiparnak, amely korunk egyik húzó iparága.³

¹ CSÁKI 2010: 2-3.

² GERSCHENKRON 1962: 5-11.

³ 2010-ben 8,5 millió ember dolgozott az autógyártásban és az alkatrész-beszállítóknál, a világ bruttó hazai termékében 15 százalékos részesedéssel bír (OICA 2011).

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogyan alkalmazta Kína a növekedékiparág-védelem politikáját az autóiparban. Céloom, hogy bemutassam, milyen lépéseket tett Kína, hogy modernizálja autógyártását, és utolérje a fejlett autógyártó országokat. Tanulmányom elméleti részében bemutatom a növekedékiparág-védelem ellen és mellett szóló legfontosabb érveket, megvizsgálom, hogy mi indokolhatja a védelem bevezetését, és milyen lépésekkel milyen hatásokat érhetünk el. Ezt követően megvizsgálom az első kínai-külföldi autógyár, a Shanghai Volkswagen (SVW) indulásának körülményeit és fejlődését, rávilágítok azokra a speciális tényezőkre, amelyek segítették, hogy fejlődése sikerebben és hatékonyabban végbemenjen. Megvizsgálom, hogy milyen helyzetbe került az autóipar és az SVW, miután Kína 2001-ben csatlakozott a Kereskedelmi Világszervezethez (WTO), sikerül-e az immár felnőtt kínai autógyártásnak a nemzetközi versenyben is helytállnia.

A gazdasági felemelkedés eszköze: protekcionizmus helyett növekedékiparág-védelem

A protekcionista gazdaságpolitika a hazai vállalatok, alkalmazottak és piacok védelme érdekében szabályozza és korlátozza a külkereskedelmet. Még ma is széles körben alkalmazzák, pedig a modern közgazdászok többsége elítéli, mert az összességében káros, és akadályozza a növekedést. Már Smith is leírta, hogy a verseny csökkenti az árakat, és ezzel növeli a jólétet,⁴ a Ricardo által megfogalmazott komparatív előnyök tana pedig megmutatta, hogy bel- és külföldnek egyaránt hasznos, ha feloldják a korlátozásokat.⁵ A szabad kereskedelem előnyei azóta újabb és újabb megerősítést nyertek gazdasági szempontból, politikai okok miatt (gazdasági hadviselés, strukturális sajátosságok, átállás költségei) azonban továbbra is indokolható a protekcionista eszközök használata. Van azonban egy olyan eset, amikor gazdasági szempontból is, kül- és belföld számára hosszú távon egyaránt hasznos lehet a kereskedelem átmeneti korlátozása. Ilyen eset a növekedékiparágok védelme.

A klasszikus növekedékiparág dogmaként emlegetett feltételrendszer kidolgozása Mill és Bastable nevéhez fűződik. Mill érvelése szerint a védelem akkor indokolható, ha az iparág(ak)ra és nem a teljes gazdaságra vonatkozik, ha

⁴ SMITH 1776: 73-88.

⁵ RICARDO 1817: 146-186; 398-449.

az adott nemzetgazdaság komparatív előnyhöz juthat az adott iparág(ak)ban, illetve, ha a védelem megszűnik, amint a hazai vállalatok versenyképessége eléri a külföldi versenytársakét.⁶ Ezt egészítette ki Bastable azzal, hogy arra is figyelni kell, hogy a siker esetén várható bevételek meghaladják a tanulási időtartam alatt elszenvedett veszteségeket.⁷

A klasszikus érvekhez időközben sokan hozzátettek, sokan pedig kétségbe vonták azt. Myrdal és Rosenstein-Rodan úgy találták, hogy az érvelés alapját jelentő gazdasági feltételek fennállnak majdnem minden termelő iparágban a fejlődő országokban, így úgy gondolják, hogy az általános védőintézkedések is indokolhatóak, ahogy azt a 19. század végén Németországban és az Egyesült Államokban is alkalmazták.⁸ Mások, például Haberler és Meier sokkal szkeptikusabbak, hiszen még ha jogosnak is tűnnek a védelemre hozott intézkedések, azok nem alakítanak ki kedvezőbb erőforrás-elosztást, és a jóléti költségek felülmúlhatják a hasznot.⁹ Johnson azt hangsúlyozta, hogy a fejlesztendő iparágak védelme más, a belső piac védelmét szolgáló intézkedésekhez hasonlóan az árak emelkedésével járnak.¹⁰ Ez persze természetes, viszont termelési oldalról vizsgálva a magasabb árak a fogyasztás csökkenésével járnak, így nem csak az kétséges, hogy az átmeneti vámok termelésioptimum-növekedést okoznak-e, előfordulhat, hogy semmilyen növekedést nem érünk el a termelésben. Ahogy az Brazíliában történt, ahol a számítástechnikai ipar vámvédelme a felzárkózás helyett megszüntette a versenyt, és a technológiai elmaradottság növekedését vonta maga után.¹¹ Grubel szerint azokban az iparágakban, ahol specifikus tudás és know-how szükséges, ott nem kell vámkorlátozással ösztönözni a humán erőforrás-fejlesztésbe történő befektetéseket.¹² Megfontolandó az is, hogy azon országok, melyek korlátozzák az importot, megtorló intézkedésekre számíthatnak az exportban. Ezzel egy vagy több, már jól működő, versenyképes iparágukat hozzák nehéz helyzetbe, egy bizonytalan iparág támogatásáért.

A védelmet elvető érvekre válaszul Chang azt vetette a fejlett világ szemére, hogy egy olyan fejlődési modellt próbálnak a harmadik világ országaira

⁶ MILL 1848: 111-185.

⁷ BASTABLE 1891: 140.

⁸ MYRDAL 1957: 96-97; ROSENSTEIN-RODAN 1963 in: BALDWIN 1969: 1.

⁹ HABERLER 1936: 206-208; MEIER 1964: 302-303.

¹⁰ JOHNSON 1965 in: BALDWIN 1969: 2.

¹¹ EDUARDO 1996: 31-86; 119-124.

¹² GRUBEL 1966 in: BALDWIN 1969: 2.

erőszakolni, amelyet ők maguk nem követtek.¹³ Amikor a britek a 19. század közepén szabad kereskedelemről „prédikáltak” vámvédelem és ipartámogatás helyett az akkor még fejletlen Németországnak és Egyesült Államoknak, azok azt válaszolták, a britek a létrát rúgnák ki ezen országok alól, mielőtt azok elérnék a csúcst. Chang sorra veszi, hogy szinte minden egyes fejlett ország kezdetben vámvédelemmel, állami támogatásokkal és intervenciókkal tört ki és érte el a mai gazdasági fejlettséget. Ezért nagyobb rugalmasságot kér a WTO-tól és más nemzetközi szervezetektől, mind a növedék iparágak védelme, mind a szabadalmi jogok és adók terén. Amennyiben ezek az országok az átmeneti intézkedéseknek köszönhetően felzárkóznak, az hosszú távon a világkereskedelem bővülésével és a befektetési lehetőségekkel a fejlett világ érdekeit is szolgálja.

Ernesto Zedillo 2000-ben az ENSZ főtítkárnak írt jelentésében korunk egyik fő problémájaként ír a kereskedelmi korlátozásokról.¹⁴ Habár sok előrelépés történt a kereskedelmi korlátok csökkentésére, a változások fő hasznélvezői a fejlett országok voltak. Azok a termékek vannak a legmagasabb vámokkal sújtva, amelyek termelésében a fejlődő országok a legversenyképesebbek. És ez nemcsak a stratégiai okokból védett mezőgazdasági, hanem a textil- és ruházati iparra is igaz. A fejlődő országok integrálását javasolja a világkereskedelmi rendszerbe, és azt kéri, hogy ehhez engedélyezzék a növedék iparágak korlátozott idejű védelmét.

Miért van szükség a növedék iparágak védelmére?

A növedékparág-védelmi politika támogatóinak legfőbb érve kezdetektől fogva az, hogy a növedék iparágakban a termelési költségek a vizsgált országban kezdetben magasabbak, mint a már hosszabb termelési tapasztalattal rendelkező külföldi országokban.¹⁵ Az új termelők költségei azonban idővel csökkennek, mivel sok esetben egyes termelési ágakban az egyik ország csak azért élvez előnyt egy másik országgal szemben, mert hamarabb kezdte a termelést, és így jelenleg több szakértelemmel és tapasztalattal rendelkezik. Ha nincs más előnye, előfordulhat, hogy egy új, jelenleg még tapasztalatlan ország később jobbnak bizonyul a termelésben. Viszont nem várható el, hogy egyes vállalatok vagy vállalkozók a saját kockázataikra és

¹³ CHANG 2002: 1-69; 125-143.

¹⁴ ZEDILLO 2000: 1-9.

¹⁵ HAMILTON 1791 in: BALDWIN 1969: 3; LIST 1856 in: BALDWIN 1969: 3.

kárakra halmozzák fel a szükséges termelési tapasztalatot, és tanítsák be a munkaerőt más, nagyobb tapasztalattal rendelkező országok szintjére, ha nem biztos, hogy ezzel tartós előnyhöz juthatnak. De hogyan segítse át az állam az úttörőket a kezdeti nehézségeken? A védelmi vámok kivetése, és fejlesztési támogatások folyósítása a legjobb megoldás lehet, amivel egy nemzet támogatni tudja az ilyen kísérleteket. Viszont egy növedék iparág védelme akkor indokolható, ha a védelmet átmeneti jelleggel vezetik be egy külföldön már bevált iparág meghonosításának érdekében, figyelembe véve az ország lehetőségeit. Csak olyan iparágat szabad támogatni, amely később a védelem nélkül is sikeres lehet, és nem szabad, hogy a hazai termelők úgy érezzék, hogy ez a védelem a szükségesnél tovább is fennmaradhat.

Mi okozza a lemaradást, és hogyan segíthetik hatékonyan a felzárkózást?

A lemaradás legfőbb okai a termelési tapasztalat hiánya, a munkaerő képzetlensége, illetve a piaci tökéletlenségek, például információhiány és tranzakciós költségek. Azonban a problémák mélyebb vizsgálatára van szükség ahhoz, hogy felmérjük, valóban segíthet-e az állami beavatkozás az elmaradottság megszüntetéséhez, és ha igen, hogyan kell ezt hatékonyan véghezvinni.

Termelési tapasztalat megszerzése

Meade azt tapasztalta, hogy ha a tanulási időszak után olyan nagy költségcsökkenés várható, amely komparatív előnyhöz juttathat egy adott termelőt, akkor a vállalat a tőkepiacokon is hozzájuthat a szükséges forrásokhoz a termelés beindításához.¹⁶ Csak olyan esetben kell a növedék iparágakat védvámokkal támogatni, ha a megszerzett tudás a tanulási időszak után más hazai cégek számára is elérhetővé válik. Ugyanis ebben az esetben egyik termelő sem vállalja majd a tanulás magas költségeit, hiszen miután a tudást megszerzi, azt más hazai termelők olcsón megszerezhetik, és így a befektetés nem térül meg. Így minden termelő kívár, senki sem mer befektetni az új iparágba. Emiatt megfelelő védelmi politikára van szükség ahhoz, hogy az úttörő befektetése megtérülhessen.

¹⁶ MEADE 1955: 256. (Hasonlóan más vállalatokhoz, akik az induláshoz szükséges befektetésekhez itt szerzik meg a forrásokat. A különbség annyi, hogy egyik esetben fizikai, a másik esetben szellemi tőkébe fektetnek be.)

A legáltalánosabb védelmi eszköz a védvámok bevezetése. De vámmal továbbra sem garantálható, hogy a vállalkozók befektetési hajlandósága növekszik a modern iparágakba. A vámmal áremelkedéssel járnak a hazai piacon, ami egyes befektetések megtérülését javítja. Viszont Alchian szerint ebben az esetben a védvám ösztönzőleg hat a másolókra, hogy minél gyorsabban és nagyobb volumenben kezdjék meg a termelést.¹⁷ Ha a vámot olyan magasra emelik, hogy az úttörő cégnek megtérüljön a befektetése, szintén nem járnak eredménnyel. Így a vámmal csak a nem hatékony termelést bátorítják mindaddig, amíg az állam védelmet nyújt. Egy a teljes iparágat segítő termelési támogatás szintén hasonló eredményekhez vezet. Ehelyett a kezdeti belépők anyagi támogatására van szükség, amellyel megtérítik a tudás megszerzéséhez szükséges költségeiket. Így a piacra elsőként belépő cégeknek nem kell tartaniuk a tanulási költségeket megspóroló versenytársak előnyhöz jutásától. Ha ezt kombinálják egy védvámval a tanulási időszak végéig, hosszú távon kedvező erőforrás-allokáció valósulhat meg a leghatékonyabb cégek javára. A védvám azonban ez esetben is járhat negatív hatással.¹⁸ A kezdeti befektetések után a vámmal okozta árnövekedés a hatékonyabb termelési technikák kutatása helyett a „learning by doing”-nak kedvez, így habár kezdetben kedvező jóléti hatással jár, később nem a legjobb termelési technikához vezet.

A munkaerő betanításának költségei

Ha a vállalat bízhat abban, hogy a szükséges tudás elsajátítása után az alkalmazottai a cégnél maradnak, akkor a betanítást követően a termelékenységükhöz képest alacsony bérrel próbálja behajtani rajtuk a betanítás költségeit. A valóságban azonban a dolgozók a betanítási időszak után más vállalatokhoz mennek, ha alacsonyabb fizetést kapnak, mint ami megilletné őket. Emiatt itt is felmerül az állami beavatkozás kérdése. Kempf kutatásai azt bizonyítják, hogy akkor lehet szükség állami védelemre, ha a betanítás során olyan képességeket sajátítanak el a dolgozók, amelyek nem cégspecifikusak.¹⁹ Mi történik, ha új tudásukat bármely más vállalatnál hasznosíthatják az iparágban? Ez esetben még nem biztos, hogy szükség van védelemre, hiszen a munkások saját maguk fizetnek a betanításért, amíg az új iparág adta fizetéstöbbletet kifizetővé teszi a tanulást. Ha azonban a szükséges

¹⁷ ALCHIAN 1959 in: BALDWIN 1969.

¹⁸ TURVEY 1963: 309-313; PLOTT 1966: 84-87.

¹⁹ KEMP 1960: 65-67.

tudás nem elérhető az adott gazdaságban, a vámmal emelése továbbra sem jelent megoldást. Ehelyett olyan magasra emelhetik a profitot, hogy megérje betanítás nélkül alkalmazni a munkásokat. A betanításhoz – a termelési tapasztalatok megszerzéséhez hasonlóan – állami támogatásra van szükség.

Piaci tökéletlenségek

Piaci tökéletlenségek és statikus externáliák szintén okoznak eltérést a magán- és szociális haszon között. Mivel a statikus externáliák nem átmenetiek, hanem folyamatosan újratermelődnek, ezért nem szolgálhatnak átmeneti védelem alapjául.²⁰ A piaci tökéletlenségek azonban más természetűek. A monopolisztikus tényezőárak például veszteségesé tehetnek egy szociálisan kedvező iparágat. Az is lehetséges, hogy a szükséges termelési tényező ára azért magas, mert az az új iparág számára specifikus, és így a termelés kezdetén nehezen elérhető. Például külföldről kell importálni. Viszont ha a termelés növekszik, a hazai beszállítók belépése csökkentheti az input árakat, és így hosszú távon nyereségesé válhat az új iparág. Ebben az esetben egy átmeneti vámmal segíthet az új iparág elindulásában, és növelheti a jólétet.

Az új iparág meghonosítását megnehezíti, ha az információ hiánya miatt a befektetők túlbecsülik a növekvő iparág kockázatát, illetve a dolgozók túlságosan kockázatosnak találják, hogy régi állásukat feladva az új iparágban kezdjenek el dolgozni. Ebben az esetben azt kell megfontolni, hogy költségekkel jár-e a szükséges információ megszerzése, illetve, hogy a megszerzett információ mások számára is hozzáférhetővé válik-e.²¹ Ha egy vállalat részletes piackutatással tud szolgálni a leendő befektetők számára, sikeresen kedvező kamattal szerez tőkét a szükséges beruházáshoz. Ha azonban a piackutatás más, az iparágban működő vállalatokat is kedvezőbb helyzetbe hozza, akkor az első vállalat számára nem térülnek meg a költségei. Így hasonlóan a termelési tapasztalat és a munkaerőképzés esetéhez, az első vállalat nem költ piackutatásra, és nem történik meg a szociálisan kedvező beruházás. Ha azonban ezen piaci információk hiányában a befektetés nem lehet nyereséges, egy vámmal nyereségesé teheti azt, de a piackutatást továbbra sem végzik majd el. A leghatékonyabb, ha az állam támogatást ad a piackutatás elvégzésére és azt közléstessé teszi a befektetők és leendő alkalmazottak tájékoztatására. Így az egész

²⁰ SCITOVSKY 1954: 145.

²¹ KAFKA 1962: 163-166.

iparág egyformán részesül a kedvező hatásokból, de nem az úttörő vállalat, hanem az állam fizeti az információhiány csökkentésének költségeit.

Növendékiparág-védelem a kínai autóiparban

A továbbiakban azt vizsgálom, hogy pontosan milyen lépéseket tett Kína az autóiparának fejlesztésére, a hátrányok leküzdésére, milyen eszközöket alkalmazott, és ezek milyen hatással jártak. Arra keresem a választ, hogy vajon a leghatékonyabban járt-e el Kína a felzárkózás ütemének növelése és a jóléti költségek minimalizálása szempontjából.

Kína már 1984 előtt is vámokkal védte a hazai autógyártókat, ám azok állami tulajdonban voltak, és nem voltak ösztönözve a hatékony termelésre. A technológia és menedzsment terén is elmaradtak voltak, ezért Kína külföldi partnereket keresett, akikkel vegyesvállalatokat hoztak létre. Így modernizálták és mégis állami védelem alatt tartották a stratégiai iparágakat és piacokat. A vegyesvállalati rendszer azonban jelentős előnnyel járt a külföldi partnerek számára is. 1984-ben meg is alakult az első vegyesvállalat, a Shanghai Volkswagen. Az SVW a termelési tapasztalat hiányából, a befektetők és alkalmazottak információhiányából, illetve a piaci ismeretek hiánya miatt kockázatos modellválasztásból eredő problémákat gyorsan leküzdötte, köszönhetően a vegyesvállalati formából eredő előnyök és a védvámok kombinációjának. Az SVW esetében azonban a kínai állam saját tulajdonú vállalatain keresztül állta a befektetés 50 százalékát, a kínai partnerek, a Bank of China, az STAC és a CNAIC pedig mind a befektetések, mind az alkalmazottak toborzása, mind a piacnak legmegfelelőbb terméktípus megválasztásánál nagyon fontos szerepet játszottak az SVW sikerében. Fontos sikertényező volt a sanghaji önkormányzat támogatása a piacteremtésben, a kritikus időszakokban. A drága export és a hazai beszállítóbázis fejletlensége már komolyabb nehézségeket okozott. Az alkatrészellátás kiépítése csak lassan kezdődött el az alacsony termelési volumen miatt, mely részben a magas vám okozta fogyasztáscsökkenésnek köszönhető.

A kínai kormány hibákat is elkövetett. Meghiúsíthatta volna az SVW és a kínai autóipar sikerét a munkaerő betanítása körül kialakult konfliktus. Az SVW az elmélet feltételezéseinek megfelelően nem fektetett be a munkaerőképzésbe a magas védvámok ellenére sem, hiszen a képzett alkalmazottak elszivárgása miatt a befektetés nem térült volna meg. A kínai kormány azonban nem ismerte fel az állami támogatás szükségességét. Később

Németország támogatása tette lehetővé az oktatóközpont létrehozását, előkészítve ezzel több német autógyár és alkatrészgyártó későbbi sikerét a kínai piacon. Súlyos hiba volt a kínai kormány részéről az is, hogy arra számítottak, hogy az SVW exportálni fog, majd miután ez nem valósult meg, megpróbálták erre különböző eszközökkel rábírní. A kezdetektől fogva látszott, hogy az SVW hosszú ideig csak a kínai védett piacon belül lehet versenyképes, a nemzetközi versenyképesség meg hosszú ideig várat majd magára. Kína azonban rosszul mérte fel a hazai alkatrészgyártás állapotát, így gyorsabb ütemű lokalizációra és exportra számított. Két másik vegyesvállalat, a Chrysler és a Peugeot a nem megfelelő helyi partner miatt nem lett sikeres. Így az SVW 1990-re versenytárs nélkül maradt.²² A túl magas védvámok és a versenytársak bukása miatt az SVW nem volt érdekelt további hatékonysági és technológiai beruházásokban. Ráadásul a vegyesvállalati forma, amely segítette a vállalat indulásában, egyre inkább teherrel vált a külföldi partnernek.

További ellentétekhez vezetett a korrupció és a kulturális különbségek. Hiába próbálta ugyanis a kínai vezetés magas vámokkal visszafogni a főleg japán és koreai autóimportot, az utat talált Kínába. A probléma a hainani autóbotrányral csúcsosodott ki. Hainan, Kína déli szigete, különleges gazdasági övezeti jogaival élve 1985-ben 89 ezer személygépjárművet importált vámmentesen, kizárólagosan helyi használatra.²³ Viszont az autókat a hadsereg és más állami szervek közreműködésével átcsempeszték Kína más tartományába, és ott óriási haszonnal adták el, milliárdos devizavesztést okozva ezzel Kínának.²⁴ A kínai vezetők közölték az SVW-nel, hogy kevesebb autóra lesz szükség a váratlan keresletcsökkenés miatt, és a devizahiányból kifolyólag az SVW-nek mindenféleképpen exportálnia kellett a működése fenntartásához.²⁵ Azonban a gyenge minőség és a magas árak miatt a Kínában előállított termékek ezt még nem tették lehetővé. Szintén feszültségek keletkeztek a kulturális különbségekből. Ezekre a problémákra természetesen számítani lehetett. A vegyesvállalatok 75 százaléka sikertelen, és a

²² HARWIT 2001: 1-17.

²³ 1985-ben a hazai termelés 5200 volt, a legális import pedig 106 ezer (HARWIT 2001: 12-13).

²⁴ BRØDSGAARD 2009: 11-21.

²⁵ Kína fizetőeszköze, az RMB nem konvertibilis, az SVW pedig csak meghatározott mennyiségű RMB-t válthatott át külföldi devizába. Így próbálták korlátozni az importját, és ösztönözni, hogy export révén külföldi devizára tegyen szert.

sikertelenség oka 80 százalékban belső ellentétekben keresendő.²⁶ Azonban míg a kínaiak elvárták a német partnertől, hogy az felkészüljön a kulturális különbségekre és problémákra, a kínai partner nem tett ilyen irányú lépéseket. Posth, az SVW akkori legmagasabb beosztású német alkalmazottja szerint nem elfogadható az az érv, hogy aki Kínába jött, alkalmazkodjon a helyi szokásokhoz. A külföldiek erőfeszítései mellett a siker érdekében a helyieknek is fel kell készülniük a kulturális különbségekre.²⁷ Végül a kínai vezetés felismerte tévedését, és 1990-től a lokalizációra helyezte a hangsúlyt, majd újabb vegyesvállalatokat hozott létre külföldi partnerekkel a hazai verseny növelésének érdekében. Belenyugodtak, hogy a külföldi autóiipari partnerekre nem számíthatnak az export terén, azonban más ágazatokban ekkorra bőséges devizabevételekre tettek szert.²⁸

A fejlesztések továbbra sem gyorsultak fel látványosan, az SVW az alkatrészgyártás kiépítésére koncentrált, hiszen ezzel új technológiák behozatala nélkül csökkenthették jelentősen költségeiket. Az 1989-es 31 százalékról 1992-re 88 százalékra emelték a Kínában gyártott alkatrészek arányát az első Kínában gyártott modelljükben, a Santana-ban, 1994-ben pedig megkezdték a Santana 2000 gyártását.²⁹ A kínai vezetés a magas vámok negatív hatásainak kiküszöbölésére új védelmi módszereket készített elő. Monopolizálták az autóértékesítést és szervizhálózatot, illetve a külföldi járművek behozatalát szinte kiiktatva az importot, és ezzel párhuzamosan csökkentették az állami vásárlásokat, valamint a vámkat: 1993-ra 150 százalékra, 1994-re 110 százalékra, 1996-ra 80 százalékra,³⁰ 2000-re pedig 70 százalékra.³¹ Így fokozódott a belső verseny, csökkentek az árak, és az állami vásárlások helyett a magánszemélyekre állt át az autópiac, de továbbra is segítették a hazai alkatrészgyártás kiépülését. A 80-as évektől egyre erőteljesebb tendencia az autóiiparban a hierarchikus ellátási rendszer kialakítása, a közvetlen beszállítók számának csökkentése és a főbb modulok fejlesztésének, gyártásának és összeállításának áthelyezése a közvetlen beszállítókhöz.³² Ezt a trendet követve a 90-es évek második felében a kis kínai

²⁶ TRIANTIS 1999: 13-14.

²⁷ POSTH 2006.

²⁸ WORLD BANK 2011.

²⁹ SCHAKAU 2004.

³⁰ POSTH 2006.

³¹ SCHAKAU 2004.

³² SCHAMP 1995.

beszállítókat integrálták az SAIC-ba, majd az SAIC vegyesvállalatokat hozott létre a VW AG külföldi, főleg német beszállító partnereivel. Így kiépült Kína legmodernebb és legnagyobb autóalkatrész-gyártó agglomerációja.³³ Az alkatrészpiac vámvédelmének köszönhetően a legtöbb beszállító már az első évet követően nyereséges volt, és a vámcsoökkentések ellenére is nyereségesek maradtak 2001-ig. A Sanghajban kiépült autóiipari agglomeráció adta előnyöket jól tükrözi, hogy 1997-ben az SAIC vegyesvállalatot hozott létre a General Motorsszal, és erre a beszállítóbaázisra építve 2001 végére a Shanghai GM Kína harmadik legnagyobb autógyártója lett, és az egy autóra jutó profitja háromszorosa volt az SVW-ének.³⁴

Az új évezred fordulópontot jelentett Kína számára. 2001-ben a WTO-csatlakozással Kína elkötelezte magát a piacliberalizáció mellett.³⁵ A 2001-et követő robbanásszerű eladásnövekedés (1994-ben 250 000, 1998-ban 500 000, 2001-ben 739 000,³⁶ 2004-ben pedig már kétmillió felett volt a Kínában eladott autók száma³⁷) és a keresett modellek változása (az SVW 1996 és 2004 között hat új modellváltozatot kezdett el gyártani, szemben az 1984 és 1996 közötti tizenkét év alatt bevezetett kettővel³⁸) jól mutatja, hogy milyen mértékű jóléti veszteségeket okoztak a magas vámok. A liberalizációt követően a vegyesvállalatok helytállása, a hazai márkák megjelenése és exporttervei, illetve az alkatrészgyártás növekvő exportja viszont lehetővé teheti, hogy megtérüljenek a tanulási időszak alatt elszenvedett veszteségek. A kereskedelem liberalizációját követően a külföldi partnerek felgyorsították hazai üzemeik modernizálását, szélesítették a modellválasztékukat, hogy megtarthassák piaci részesedésüket, és új szegmensekben növelhessék eladásukat.³⁹ Csökkentek a profitok is mind az autógyáraknál, mind a beszállítóknál. A vegyesvállalatok és az importált termékek mellett megjelentek a piacon új hazai márkák is, amelyek nemzetközileg is versenyképesek lehetnek. Az UNCTAD 2002-es jelentésében bizonytalannak tartotta a kínai autógyártás jövőjét. A kínai autóiipar még sebezhető, de mutatói folyamatosan javulnak, és

³³ KPMG 2003.

³⁴ EUROPEAN COMMISSION 2007: 18-19.

³⁵ WTO 2001.

³⁶ SCHAKAU 2004.

³⁷ VAHLAND 2010.

³⁸ POSTH 2006.

³⁹ VAHLAND 2010.

ha a jelenleg tapasztalható gazdasági növekedés folytatódik, Kína 2018-ra utolérheti a tradicionális autógyártó országokat.⁴⁰

Konklúzió

Kína példája igazolja, hogy a növekedéskorlátozó védelem hatékony alkalmazásával a fejlődő országok felzárkózhatnak a fejlett országokhoz. További kutatások szükségesek azonban ahhoz, hogy megvizsgáljuk: a kínai autómárkák versenyképessé válnak-e az exportban is, és végső soron megtérül-e a tanulási időszak alatt elszenvedett jóléti veszteség. Érdekes, hogy az SVW 2006-ig nem tudott exportálni, és ez még a 2018-as tervekben sem szerepel meghatározó pontként.⁴¹ Kérdéses, hogy vajon mikor fognak, vagy fognak-e valaha nagyobb volumenben exportálni a Kínában létrehozott kínai-külföldi autógyárak. Szintén érdemes lenne összehasonlítani a 70-es években sikeres koreai és tajvani növekedéskorlátozó védelmet és a kínai példát hatékonysági és jóléti veszteségek szempontjából. Több tanulmány is igazolja, hogy a kínai autógyártásban sokkal lassabban ment végbe a modernizáció, mint Koreában⁴² vagy Tajvanban.⁴³ Kérdéses viszont, hogy ennek fő oka a kezdeti fejlettségi különbség, a későn ébredés, a politikai berendezkedés vagy a védelmi eszközök nem optimális használata volt.

Felhasznált irodalom:

Rövidítések:

BoC = Bank of China

CNAIC = China National Automotive Industry Corporation

OICA = Organisation Internationale des Constructeurs d'Automobiles

RMB = Renminbi

SAIC = Shanghai Automotive Industry Corporation (korábban SATIC)

SATIC = Shanghai Automobile Tractor and Industry Corporation
(korábban STAC)

SGM = Shanghai General Motors Co. Ltd.

STAC = Shanghai Tractor and Automobile Corporation

⁴⁰ BHALLA - QIU 2002: 23-25.

⁴¹ VAHLAND 2010.

⁴² HUANG 2002.

⁴³ JAN and HSIAO 2004.

SVW = Shanghai Volkswagen Automotive Co. Ltd.

UNCTAD = United Nations Conference on Trade and Development

VW = Volkswagen AG

WTO = World Trade Organization (Világkereskedelmi Szervezet)

ALCHIAN, A.: „Costs and Outputs.” In: M. ABRAMOVITZ (ed.) *The Allocation of Economic Resources*. Stanford, California: Stanford University Press, 1959.

BALDWIN, ROBERT E.: „The Case Against Infant-Industry Tariff Protection.” In: *Journal of Political Economy*, Vol. 77, No. 3. May-Jun., 1969. 295-305.

BASTABLE, C. F.: *The Commerce of Nations*. rev. T. E. Gregory, London, 1921.

BHALLA, A. S. - QIU, S.: „China's Accession to WTO: It's Impact on Chinese Employment.” In: http://www.unctad.org/en/docs/osgdp163_en.pdf, 2002.

BRØDSGAARD, K. E.: *Hainan: State, Society, and Business in a Chinese Province*. New York: Routledge, 2009.

CHANG HA-JOON: *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. London: Anthem Press, 2002.

CSÁKI GYÖRGY: „Globalizáció és világgazdasági fejlődés a 3. évezredben.” In: http://www.polhist.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=44&Itemid=49, 2010.

DEPNER, H. - BATHELT, H.: „Exporting the German Model: The Establishment of a New Automobile Cluster in Shanghai.” In: *Economic Geography*, Vol. 81, No. 1, Jan., 2005. 53-81.

EDUARDO, L.: *The Microcomputer Industry in Brasil: The Case of a Protected High-Technology Industry*. Westport: Praeger Publishers, 1996.

EUROPEAN COMMISSION: „Study on the Future Opportunities and Challenges of EU-China Trade and Investment Relations. Study 3 Transport Equipment - Automotive” In: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/february/tradoc_133303.pdf, 2007.

GERSCHENKRON, A.: *Economic Backwardness in Historical Perspective: A Book of Essays*. New York: Praeger Publishers, 1962.

GRUBEL, H. G. (1966): „The Anatomy of Classical and Modern Infant Industry Arguments.” In: BALDWIN, R. E.: *The Case against Infant-Industry Tariff Protection*. *The Journal of Political Economy*, Vol. 77, No. 3. May-Jun., 1969. 295-305.

HABERLER, G.: *The Theory of International Trade*. London: Hodge, 1936.

- HAMILTON, A.: *A Report on Manufactures*. (Reprint.) Biblio Bazaar, Charleston, South Carolina, 1791.
- HARWIT, E.: „The Impact of WTO Membership on the Automobile Industry in China.” In: *The China Quarterly*, No. 167, Sep., 2001. 655-670.
- HUANG YASHENG: „Between Two Coordination Failures: Automotive Industrial Policy in China with a Comparison to Korea.” In: *Review of International Political Economy*, Vol. 9, No. 3. Aug., 2002. 538-573.
- JAN, T.-S. – HSIAO, C.-T.: „A Four-Role Model of the Automotive Industry Development in Developing Countries A Case in Taiwan.” In: *The Journal of the Operational Research Society*, Vol. 55, No. 11. Nov., 2004. 1145-1155.
- JOHNSON, H. G. (1965): „Optimal Trade Intervention in the Presence of Domestic Distortions.” In: BALDWIN, R. E.: *The Case against Infant-Industry Tariff Protection*. *The Journal of Political Economy*, Vol. 77, No. 3. May-Jun., 1969. 295-305.
- KAFKA, A. (1962): „A New Argument for Protection?” In: *Quarterly Journal of Economics*, LXXVI. February, 1962. 163-66.
- KEMP, M. C.: „The Mill-Bastable Infant Industry Dogma.” In: *The Journal of Political Economy*, LXVIII. February, 1960. 65-67.
- KPMG (2003): „China Automotive and Component Parts Market.” In: DEPNER, H. – BATHELT, H.: *Exporting the German Model: The Establishment of a New Automobile Cluster in Shanghai*. *Economic Geography*, Vol. 81, No. 1, Jan., 2005. 53-81.
- LIST, F.: *National System of Political Economy*. Philadelphia: Lippincott, 1856.
- MEADE, J. E.: *Trade and Welfare*. New York: Oxford University Press, 1955.
- MEIER, G. M.: *Leading Issues in Development Economics*. New York: Oxford University Press, 1964.
- MILL, J. S.: *The Principles of Political Economy*. Boston: Charles C. Little and James Brown, 1848.
- MYRDAL, G.: *Rich Lands and Poor*. New York: Harper, 1957.
- OICA: In: <http://oica.net/category/economic-contributions/auto-jobs/>, 2011.
- POSTH, M.: *1000 Days in Shanghai: The Story of Volkswagen The First Chinese-German Car Factory*. Singapore: Wiley, 2006.
- RICARDO, D.: *Principles of Political Economy and Taxation*. London: John Murray, Albemarle-Street, 1817.
- ROSENSTEIN-RODAN, P. N. (1963): „Notes on the Theory of the 'Big Push'.” In: BALDWIN, R. E.: *The Case against Infant-Industry Tariff Protection*

- The Journal of Political Economy*, Vol. 77, No. 3, May-Jun., 1969. 295-305.
- SCHAKAU, FRANK: „Shanghai Volkswagen.” In: http://www.volkswagenag.com/vwag/vwcorp/info_center/de/talks_and_presentations/2004/11/macquarie_research.-bin.acq/qual-BinaryStorageItem.Single.File/20041110_Macquarie.pdf, 2004.
- SCHAMP, E. W. (1995): „The German Automobile Production System Going European.” In: DEPNER, H. and BATHELT, H.: *Exporting the German Model: The Establishment of a New Automobile Cluster in Shanghai*. *Economic Geography*, Vol. 81, No. 1, Jan., 2005. 53-81.
- SCITOVSKY, T.: „Two Concepts of External Economies.” In: *The Journal of Political Economy*, LXII April, 1954. 145.
- SMITH, A. (1776): *The Wealth of Nations*. Digireads.com Publishing, 2009.
- TRIANIS, J. E.: *Creating Successful Acquisition and Joint Venture Projects: A Process and Team Approach*. Westport: Quorum Books, 1999.
- TURVEY, R.: „On Divergences Between Social Cost and Private Cost.” In: *Economica*, XXX, August, 1963. 309-13.
- VAHLAND, WINFRIED: „Volkswagen in China.” In: http://www.volkswagenag.com/vwag/vwcorp/info_center/de/talks_and_presentations/2010/05/Presentation_Dr_Vahland.-bin.acq/qual-BinaryStorageItem.Single.File/1.%20Prof.%20Dr.%20Vahland.pdf, 2010.
- WORLD BANK: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, 2011.
- WTO: „WTO Successfully Concludes Negotiations on China's Entry.” http://www.wto.org/english/news_e/pres01_e/pr243_e.htm, 2001.
- ZEDILLO, E.: http://www.ycsg.yale.edu/center/forms/Zedillo_Report.pdf, 2000.

A kínai ingatlanpiac néhány jellegzetessége

Csontos Dániel

Az elmúlt két évtizedben a kínai ingatlanpiac rendkívül dinamikusan fejlődött. Felhőkarcolók százai nőttek ki a földből, a gigantikus ingatlanberuházások, építkezések minden kínai városban markánsan átrajzolták a városképet. Az alábbiakban megvizsgáljuk a kínai ingatlanpiac egyes fontos folyamatait, bemutatjuk a kínai ingatlanpiac néhány alapvető sajátosságát.

A lakáspiaci reformok története Kínában

A Kínai Népköztársaság 1949-es megalapítását követően az állam gyorsan államosította a földeket, és megszüntette a magánlakásokat Kínában. A párt közvetlenül irányította a gazdaságot a munkaegységek (*danwei* 单位) révén, és a piaci mechanizmusok lényegében megszűntek. Egy ilyen rendszer számos problémát eredményezett: lakásokból hiány volt, ráadásul a meglévő lakások rossz minőségűek voltak. 1978 után, Deng Xiaoping és a személye köré csoportosuló hatalomra kerülését követően megváltozott a gazdaságpolitika: megindult a tervgazdasági rendszerről a piaci alapú gazdaságra történő fokozatos áttérés. Az átalakulásban az ingatlanszektor játszotta az egyik legfontosabb szerepet. Kínában a 80-as években három fontosabb kísérlet is történt a lakáspiac megreformálására.¹

1. Először kísérleti jelleggel vezettek be változásokat. 1980-ban az új lakások eladási árait a teljes építési költség alapján számolták ki, és egy átlagos lakóegység ára akkoriban tíz-húsz éves fizetésnek felelt meg. Ez az ár jóval magasabb volt, mint az állami tulajdonú lakások bérleti díja, így alacsony volt a kereslet ezekre az új típusú lakásokra, és 1982-ben ez a kísérlet véget ért.

2. A második kísérlet során az 1980-as évek közepén állami támogatást is nyújtottak a vásárlóknak, azonban az árak még így is túl magasak voltak, ezért ez a kísérlet is sikertelen volt.

3. A harmadik kísérlet (1987–1988) célkitűzése az volt, hogy fokozatosan üzleti alapokra helyezze a lakásépítések és a lakásértékesítések teljes folyamatát.

¹Li 2003.

Viszont az 1988-as emelkedő infláció és a gazdasági problémák gátat szabtak a fejlődésnek, és 1989-ben politikai instabilitáshoz vezettek. Ezek az események lelassították a már megkezdett ingatlanpiaci reformokat az elkövetkező években.

1991-re a gazdasági és a politikai helyzet is stabilizálódott, és egy átfogó ingatlanpiaci reformprogramot fogadtak el. Ennek legfontosabb vezérelve a lakóingatlanok magánosítása volt. A gazdasági reformok hatására sok városi családnak nőtt a jövedelme, az új szabályozások előnyösebb helyzetbe hozták a vásárlókat a lakásbérlettel szemben, ezért már több lakást adtak el, mint korábban.

Az 1994-es reformok során számos új intézkedést vezettek be az ingatlanpiacon, továbbá döntöttek jelentős számú új lakás építéséről is. Azonban a reform lelassult, mivel a földárak, a bérleti díjak, valamint a lakóingatlanok eladási árai nem a piacon alapultak, hanem a kormányzat központilag határozta meg, továbbá a munkaegységeknek továbbra is alapvető ráhatásuk volt az ingatlanpiacra. A Kínai Népköztársaság megalapítása utáni társadalmi, gazdasági, iparosodási folyamatok során gyakorlattá vált, hogy a munkaegységek gondoskodtak alkalmazottaik lakásáról, szállásáról. A munkaegységek közvetítő szerepet tölthettek be a lakáspiaci kereslet és a kínálat között: az egyének számára elérhetetlenül magas árakon megvették a lakásokat, majd megfizethető áron továbbértékesítették a dolgozóiknak. Ezáltal a munkaegységek kihatottak az egész lakáspiacra. Mivel a munkaegységek vásárlóereje jóval nagyobb volt, mint az egyéneké, a munkaegységek aktív részvétele a lakáspiacra az árakat olyan szinteken tartotta, amely lehetetlenné tette, hogy a vásárlók egyénileg jussanak lakáshoz.²

1998-ban a kormányzat a korábbi tapasztalatokat felhasználva újabb reformintézkedéseket vezetett be. Ezek célja egy olyan rendszer kialakítása volt, amelyben a piaci folyamatok mozgatják a lakásépítéseket, a lakáscseréket és a lakásértékesítéseket. Ennek keretében véget vetettek annak a régi gyakorlatnak, hogy a munkaegységek dolgozóik számára lakásokat osztottak ki jóléti juttatásként (lakásosztás jóléti juttatásként; *fuli fenfang* 福利分房). A munkaegységek alkalmazottainak ettől kezdve saját jövedelmüket, illetve banki hitelt kellett felhasználniuk a lakásvásárlás során. Megszűnt a munkaegységek által irányított lakáselosztási rendszer, és a reform által hozott változások racionalizálták a lakások allokációjának folyamatát. A reform szabad piaci alapokra helyezte a kínai lakáspiacot.³

² ZHU 2000.

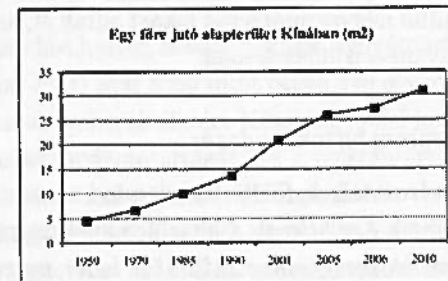
³ LIN 2004.

Az egymást követő reformok hatására a következő területeken történt jelentős előrelépés:

Az utóbbi harminc év reformjai következtében drámai mértékben megnőtt a magántulajdonban lévő lakások aránya. Míg a „nyitás és reform” politikájának 1978/1979-es indulásakor rendkívül alacsony volt a magántulajdonban lévő lakások aránya, addig a Kínai Építésügyi Minisztérium felmérése szerint 2005-ben már a városi lakások 81,62 százaléka magántulajdonban volt. A magántulajdonban lévő lakások arányának növekedése két forrásra vezethető vissza: a lakosság egyrészt megvásárolta a már létező állami lakásokat, másrészt új építésű lakásokat vett. Az állami lakások eladása során több mint 4,5 milliárd négyzetméter, azaz az állami lakások közel 80 százaléka került az azokban lakó bérletkhöz.⁴

Az egy főre jutó lakóterület az 1950-es években nagyon kevés volt. Ennek okai legfőképpen a Mao-éra társadalmi, politikai, gazdasági rendszerében keresendők, továbbá a gyorsan megugró igények miatt lakáshiány alakult ki.

Az 1950-es évekre jellemző 4,5 négyzetméter/fő érték 1979-re 6,7 négyzetméter/főre nőtt. A lakásreformok bevezetésével jelentős változások következtek be. Az egy főre jutó alapterület 1985-re 10 négyzetméterre nőtt, 1990-re 13,7 négyzetméterre, 2001-re 20,8 négyzetméterre, 2005-re 26,11 négyzetméterre, 2006-ra 27,5 négyzetméterre, 2010-re pedig 31 négyzetméterre nőtt, ezzel Kína majdnem utolérte Japánt, ahol 2010-ben 33,3 négyzetméter volt az egy főre eső átlagos lakóterület. Az adatokból jól látható, hogy a kínai lakáspiac drámai változásokon ment keresztül az utóbbi években.⁵

Forrás: China Economic Review, 2010.

Az ingatlanpiaci befektetések GDP-hez viszonyított aránya fontos indikátora a gazdaság állapotának. 2009-ben az ingatlanpiaci befektetések értéke 362,31 milliárd RMB (57 milliárd USD⁶) volt, amely a GDP 10,8 százalékát jelenti.⁷

⁴ JIANSHE BU 2006; ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT 2011.

⁵ CHINA ECONOMIC REVIEW 2010.

⁶ Hivatalos USD/RMB árfolyam=6.35574 Dátum: 2011. november 14. Forrás: <http://www.x-rates.com/d/CNY/table.html>

⁷ NBSC 2009.

Az átadott lakások és lakásértékesítések számát tekintve is óriási növekedés következett be. Az egyre növekvő jövedelmek, a gyors gazdasági növekedés és az erőteljes urbanizáció hatására a városokban folyamatos kereslet tapasztalható a lakások iránt. 2011-ben Kínában az urbanizációs ráta 47 százalék volt, de ez az érték a tervek szerint 2030-ra 70 százalékra fog növekedni.⁸ Ez az urbanizációs ráta átlagosan hozzávetőleg évi 1 százalékpontos növekedést jelent a következő húsz évben.

Ez a gyors tempójú urbanizáció a lakások számának és összapterületének radikális emelkedését vonja maga után, ezáltal a kereslet találkozik majd a kínálattal. 2011 első két hónapjában 425 milliárd RMB-t (66,86 milliárd USD) fektettek be az ingatlanszektorban Kínában, ami az előző év azonos időszakához képest 35,2 százalékos növekedést jelentett. Ezen belül a lakóépületekbe történő befektetések elérték a 301,4 milliárd RMB-t (47,42 milliárd USD), ami az előző év azonos időszakához képest 34,9 százalékos emelkedést jelentett. 2011 január–februárjában 2914,73 millió négyzetméter alapterületű lakás állt építés alatt, ami az előző év azonos időszakához képest 39 százalékkal több; 190,83 millió négyzetméternyi új lakást kezdtek el építeni, 27,9 százalékkal többet, mint az előző év azonos időszakában, továbbá 69,52 millió négyzetméternyi lakást adtak át, amely 13,9 százalékkal több, mint 2010 ugyanezen időszakában.⁹

A városi birtokrendszer

A városi telkek, földterületek mind a mai napig az állam kizárólagos tulajdonában vannak. A telkeknek, földterületeknek csupán a használati jogát (földhasználati jog: *tudi shiyongquan* 土地使用权) lehet megvásárolni, meghatározott időtartamra. Ez az időtartam hetven év lakáscélokra, ötven év ipari, illetve többcéltű használatra és negyven év kereskedelmi használatra. A tipikus lakásberuházások esetén a helyi kormányzat először eladja a földparcellák használati jogát a fejlesztőknek, majd a fejlesztő vállalkozások lakóegységeket építenek a földterületeken, és ezeket adják el a háztartásoknak. A háztartásoknak joguk van ahhoz, hogy a földhasználati jog időtartama alatt ott lakjanak, bérletbe adják vagy értékesítsék a lakást.¹⁰ Jelenleg nem lehet biztosan tudni, hogy milyen változások várhatók később, illetve mi fog történni, ha lejár a földhasználati jog időtartama. Az első földárverést 1987-ben

⁸ WCT 2011.

⁹ NBSC 2011.

¹⁰ SULSMC 2010.

tartották Shenzhenben.¹¹ A rá következő évek során a földterületek nagy részét nem nyilvános aukciókon értékesítették, hanem a fejlesztő általában megkereste a helyi kormányzatot egy konkrét parcellával kapcsolatban, és aztán megegyeztek a végső árról. Ez a típusú eljárás rengeteg kritikát kapott az évek során, mivel így sok esetben a piaci ár alatt kötötték meg a szerződéseket, valamint lehetőség adódott korrupcióra is. Ebből kifolyólag 2004-ben a központi kormányzat elrendelte, hogy lakáscélú, illetve kereskedelmi célú földterületek tranzakciójára csak nyilvános aukciók során vagy nyilvános ajánlattétellel kerülhet sor.¹² Nagyon fontos rámutatni, hogy a földhasználati jogok értékesítése a helyi kormányzatok egyik legjelentősebb jövedelemforrása.¹³ A helyi kormányzatok „földeladásokból” származó bevételei a 2003-as 542 milliárd RMB-ről (85,27 milliárd USD) 2009-re 1,6 billió RMB-re (251,74 milliárd USD) növekedtek. Összehasonlítási alapként: a helyi kormányzatok költségvetési bevételei 2003-ban 986 milliárd RMB-t (155,13 milliárd USD), míg 2009-ben 3,3 billió RMB-t (519,21 milliárd USD) tettek ki.¹⁴ Természetesen, mivel a kormányzatnak a földpiacon monopóliuma van, hatással van a lakások árára, illetve a lakásépítések mennyiségére is.

A hukou rendszer

A kínai állampolgárok hivatalos tartózkodási helyét, hovatartozását nyilvántartó háztartás-regisztrációs rendszer (*hukou* 户口) már több mint ötven éve érvényben van. Óriási hatással volt, illetve van az emberek életére Kínában, mivel jóval több célt szolgál, mint pusztán a lakosság nyilvántartását. Ez a nyilvántartási rendszer a sok száz millió falusi lakost másodrendű állampolgárrá teszi, megfosztja őket attól a lehetőségtől, hogy letelepedjenek a városokban, illetve, hogy hozzájussanak a legalapvetőbb szociális és állami szolgáltatásokhoz.¹⁵ A hukou rendszer nem ad lehetőséget a falusiaknak arra, hogy a városokban szabadon vállalhassanak munkát.¹⁶ A falusiak a városokban nem létesíthetnek állandó lakcímet, illetve nem kapják meg az ezzel együtt járó előnyöket és szolgáltatásokat. Sokan bírálják a hukou rendszert azért, hogy a városokat

¹¹ DOWALL 1993.

¹² ZHANG 2007.

¹³ HE 2008.

¹⁴ NBSC 2010.

¹⁵ CRI 2011.

¹⁶ CHAN-BUCKINGHAM 2008.

mintegy láthatatlan falakkal veszi körül.¹⁷ Tavaly óta néhány helyi kormányzat, többek közt Chongqing (Csungking) is megpróbálja a városba költöztetni a falusi lakosságot, és a falusi földért cserébe városi regisztrációt kínál.¹⁸ A reformok és újítások ellenére a hukou rendszer a mai napig fennmaradt Kínában, és korlátozza a lakosság beáramlását a falvakból a nagyvárosokba.

A jogi háttér

Kínában az 1990-es években gazdasági szempontok miatt a földtulajdonlást elkülönítették a földhasználati jogtól. Az újfajta földhasználati jogok átadhatók, bérelhetők, örökölhetők lettek, és így alkalmassá váltak arra is, hogy jelzáloghitelek alapját képezzék. Ez az újfajta földhasználati jog a piacgazdaság irányába tett újabb lépés volt. A piacgazdaság kiépülésével párhuzamosan egyre fontosabbá vált a jogbiztonság is.¹⁹ Ezzel függ össze, hogy az Alkotmánynak a földtulajdon rendszerével kapcsolatos 10. cikkelyét – amely kimondja, hogy a városokban minden föld állami tulajdonban van, a falvakban pedig „kollektív tulajdonban” – többször módosították azzal a céllal, hogy megerősítsék a földhasználati jog alkotmányos védelmét. Az Alkotmány 13. cikkelye szintén módosításon esett át annak érdekében, hogy a magántulajdon is a korábnál lényegesen erősebb alkotmányos védelmet élvezzen.²⁰ A 2007 júniusában megalkotott új tulajdonjogi törvény először ismeri el, hogy az egyének magántulajdonnal kapcsolatos jogait ugyanolyan mértékben kell védeni, mint az állami és a kollektív tulajdonjogokat.²¹ A tulajdonjogi törvény a kínai piacgazdaság fejlődésének újabb fontos mozzanata.

Összegzés

Mint a fentiekben láttuk, a kínai ingatlanpiac az utóbbi két évtizedben gyökeres átalakuláson ment keresztül, és ezzel párhuzamosan rendkívül gyors fejlődésnek indult. Ugyanakkor a kínai ingatlanpiacnak számos jellegzetessége, egyedi vonása van, sajátos keretek között, sajátos módon működik.

¹⁷ HUKOU REFORM 2011.

¹⁸ ZHANG-ZHANG 2010.

¹⁹ MERTHA 2009.

²⁰ KUONG 2010.

²¹ WANG et al 2011.

Felhasznált irodalom:

Rövidítések:

CRI = CRIENGLISH.com

NBSC = National Bureau of Statistics of China

SULSMC = Study on Urban Land Supply Management in China.

WCT = Want ChinaTimes

CHAN, K. W. – BUCKINGHAM, W.: „Is China Abolishing the Hukou System?” In: *The China Quarterly*, 195, 2008. 582–606.

CHINA ECONOMIC REVIEW: *China by Numbers 2011*, Hong Kong: China Economic Review Publishing (HK) Ltd., 2010.

CRIENGLISH.COM: „The Chinese Hukou System (Report).” In: *CRI English.com*, <http://english.cri.cn/8706/2011/04/02/1461s630062.htm>, 2011.

DOWALL, DAVID E.: „Establishing Urban Land Markets in the People’s Republic of China.” In: *Journal of American Planning Association*, <http://www.informaworld.com/smpp/content-db=all-content=a787370374>, 1993.

ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT: *Building Rome in a Day – The Sustainability of China’s Housing Boom. A Report from the Economist Intelligence Unit’s Access China service*. In: <http://www.slideshare.net/economistintelligenceunit/eiu-building-romeinaday>, 2011.

HE SHAN: „Chinese Land System in a Critical Time.” In: *China.org.cn*, <http://www.china.org.cn/english/China/238741.htm>, 2008.

HUKOU REFORM. In: <http://hukoureform.wordpress.com/>, 2011.

JIANSHE BU 建设部 (Építésügyi Minisztérium): *2005 nian chengzhen fangshi gaikuang tongji gongbao 2005 年城镇房屋概况统计公报*. In: http://www.gov.cn/gzdt/2006-07/04/content_326591.htm, 2006.

SULSMC. In: *Latest Science Articles*. http://www.latest-science-articles.com/Economics_Management/Study-on-Urban-Land-Supply-Management-in-China-15385.html, 2010.

LI, P.C.: „Housing Reforms in China: A Paradigm Shift to Market Economy.” In: *Research publication, University of Technology Sydney*, <http://epress.lib.uts.edu.au/research/handle/10453/5981>, 2003.

- LIN JIANHUI: *Housing Market of a Medium-Size City in China: A Case of Xiamen*. (Szakdolgozat.) National University of Singapore, Master of Science, 2004.
- KUONG, TEILEE: „Development of Property Law in Cambodia, Vietnam and China. What is Behind the Legal Reforms in Transition to a Market Economy.” In: *Harvard – Yenching Institute Working Paper Series*. http://www.harvard-yenching.org/sites/harvard-yenching.org/files/KUONG_Teilee_Development_of_Property_Law.pdf, 2010.
- MERTHA, ANDREW C.: „From »Rustless Screws« to »Nail Houses« – The Evolution of Property Rights in China.” In: *Foreign Policy Research Institute*. http://falcon.arts.cornell.edu/am847/pdf/Microsoft%20Word%20-%20Mertha_Orbis_Article%5B1%5D.pdf, 2009.
- NATIONAL BUREAU OF STATISTICS OF CHINA: *China Statistical Yearbook 2009*. Beijing: China Statistics Press, 2009.
- NATIONAL BUREAU OF STATISTICS OF CHINA: *China Statistical Yearbook 2010*. Beijing: China Statistics Press, 2010.
- NATIONAL BUREAU OF STATISTICS OF CHINA: „China’s Major Economic Indicators in January and February 2011.” In: *Xorte*. <http://www.asia.xorte.com/0,5,China-8217-s-Major-Economic-Indicators-in-January-and-February-2011,13350.html>, 2011.
- WANG, ANGELA ET AL.: „Property Rights in China – New Property Law 2007.” In: *World Law Direct*, <http://www.worldlawdirect.com/article/3149/property-rights-china-new-property-law-2007.html>, 2011.
- WANT CHINA TIMES.: „Urbanization Will Fuel China’s Future 5-Year Growth.” In: *Want ChinaTimes*, <http://www.wantchinatimes.com/news-subclass-cnt.aspx?id=20110327000034&cid=1102>, 2011.
- ZHANG HONG: „Effects of Urban Land Supply Policy on Real Estate in China: An Econometric Analysis.” In: *Journal of Real Estate Literature*. http://business.fullerton.edu/finance/jrel/papers/pdf/current/2007vol16n1/04.55_72.pdf, 2007.
- ZHANG YANLING – ZHANG TAO: „Chongqing’s Call to Urban Conversion.” In: *CaiXin Online*, <http://english.caing.com/2010-08-25/100173950.html>, 2010.
- ZHU JIEMING: „The Changing Mode of Housing Provision in the Transitional China.” In: *Urban Affairs Review*, 35., <http://uar.sagepub.com/content/35/4/502.short>, 2000.

A guanxi szerepe a nemzetközi kapcsolati marketingben

Kvalitatív kutatás és irodalomelemzés

Berend Dóra Ágnes

Bevezetés

Kína gazdasága dinamikusan növekszik. Az üzleti hálózatokban a kínai cégek jelenléte egyre nagyobb jelentőségre tesz szert. 2011-ben a CNN rangsorában a világ első tíz legnagyobb cége közül három kínai.¹ Kína növekvő jelentősége a gazdaságban a kínai üzleti szereplőkkel fenntartott személyes kapcsolatok számának növekedését is magával hozza. A kapcsolatok minősége és a kulturális különbségek áthidalására való képesség jelentős hatással van az együttműködés sikerére. Az IMP² (Industrial Marketing and Purchasing Group) csoport kiemelt jelentőséget tulajdonít nemzetközi vonatkozásban a személyes kapcsolatoknak, mely vonatkozásban számos kutatás készült. Wilson és Brennan három kutatási területet azonosítottak a témakörben: (1) Kína kulturális értékei, (2) Kína Ázsia szélesebb kontextusában, (3) Üzletkötés Kínában.³ Az IMP-csoport az üzletkötés témakörére koncentrált, kisebb hangsúlyt helyezve olyan értékekre, mint bizalom, kölcsönösség vagy barátság. A kutatócsoporton kívül más szerzők is vizsgálták a nemzetközi marketing szemszögéből a személyes kapcsolatok kialakításának és formálásának folyamatait.⁴ Úgy találták, hogy a nemzetközi marketingben az eladó-vevő

¹ A három vezető cég: Synopec Group 5. hely, China National Petroleum 6. hely, State Grid 7. hely (CNN MONEY 2011)

² Az IMP (Industrial Marketing and Purchasing Group) csoportot öt európai egyetem kutatói hozták létre az 1970-es években. Mára nemzetközi tudományos hálózattá alakult, mely a vállalkozói (B2B), valamint a vállalatok és fogyasztók (B2C) üzleti kapcsolatainak empirikus vizsgálatára fókuszál. A kutatások marketing, beszerzési, menedzsment, technológiafejlesztési, valamint interaktív perspektívából közelítik meg az üzleti folyamatok elemzését.

³ WILSON-BRENNAN 2010.

⁴ WITKOWSKI-THIBODEAU 1999.

kapcsolatban jelentős szerepet játszanak a személyes ismeretségek. Kutatták azok kialakításának előfeltételeit, a kapcsolatépítést segítő interakciókat, valamint a személyes kapcsolatok jelentéstartalmát és annak változását. Kutatásukban felhívták a figyelmet a kulturális különbségekre, így arra is, hogy a Távol-Keleten a személyes kapcsolatok kialakítása meglehetősen sok időt vesz igénybe és előfeltétele az üzleti kapcsolat kialakításának, egymás megismerése megelőzi a szerződéskötést. Kína növekvő gazdasági szerepe megkívánja a kérdés mélyebb elemzését. Mind több vállalat kerül kapcsolatba kínai üzleti partnerekkel, ám Kína hagyományainak rendszere, kultúrája jelentősen eltér az amerikai és európai országok kultúrájától, ami megnehezíti az üzleti kapcsolatok kialakítását és fenntartását. A kapcsolatépítés kérdését a marketing kommunikáció és nemzetközi marketing szemszögéből vizsgáljuk, a „business to business” piacon végbemenő kapcsolatépítési folyamatokat helyezve fókuszba, különös tekintettel egy speciális kínai tényezőre: a „*guanxi*”-ra.

Guanxival kapcsolatos kutatások magyarországi relevanciája

Kína gazdasági jelentősége, nemzetközi befolyása dinamikusan növekszik. GDP tekintetében 2009-ben Kína a világ harmadik helyén állt, megelőzve Németországot, szoroson Japán mögött.⁵ (1. táblázat) Kína 2010-ben megelőzte Japánt, és a világ második legnagyobb gazdaságává vált.⁶ (2. táblázat)

Bár 2009-ben a GDP növekedési üteme lassult Kínában, de még így is 9,2 százalék volt.⁷ Ugyanez a mutató 2010-ben 10,4 százalékra emelkedett.⁸ A 6 százalék fölötti, átlagosan 10 százalék körüli növekedési ütemet Kína folyamatosan, 3 évtizede tartja fenn.⁹ Kína a globalizáció folyamatában kulcsfontosságú szereplővé kíván válni az élet minden területén. Befektetőként, exportőrként vagy importőrként Magyarországon is jelen vannak a kínai vállalatok. A magyar Központi Statisztikai Hivatal¹⁰ adatai alapján 2010-ben az exportforgalom 1156 millió EUR volt, míg az import – melynek jelentős része feldolgozás után elhagyja az országot – 4652 millió EUR. Az Európai Unió

⁵ IMF DATA AND STATISTICS 2011.

⁶ IMF DATA AND STATISTICS 2011.

⁷ WORLD BANK.

⁸ WORLD BANK.

⁹ TRADING ECONOMICS 2010.

¹⁰ KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL 2011.

kívüli országok közül Kína Magyarország negyedik legnagyobb kereskedelmi partnere. A magyar vállalkozók és vállalatok egyre inkább részesei a kínai üzleti hálózatoknak. Az üzleti tranzakciók sikerét azonban nagyban befolyásolja a kínai kultúra, és ennek részeként a guanxi ismerete. Kvalitatív kutatásunkban a magyar vállalkozók guanxival kapcsolatos értelmezéseit, attitűdjeit és annak alkalmazási módszereit tárjuk fel.

Gross Domestic Product (GDP) 2009		
Sorrend	Ország	Millió USD
1.	USA	13 939
2.	Japán	5 033
3.	Kína	4 991

1. táblázat. Forrás: IMF 2011

Gross Domestic Product (GDP) 2010		
Sorrend	Ország	Millió USD
1.	USA	14 527
2.	Kína	5 878
3.	Japán	5 459

2. táblázat. Forrás: IMF 2011

Kulturális különbségek hatása a kereskedelmi kapcsolatokra

Alapvető gondolkodásmódbeli eltérés nehezíti a kapcsolatépítést Kína és a nyugati világ között. Az Amerikai Egyesült Államok a leginkább individualistának tekintett társadalmak egyike, míg a kínai társadalomra a kollektívizmus a jellemző.¹¹ Az individualista társadalmakban az önmegvalósítás és önkiteljesítés kiemelt értéket képvisel. Az egyének közötti verseny természetes, melynek során mindenki saját céljainak elérésére törekszik. A kollektivisták társadalmakban, mint Kína, a személyek szívesebben dolgoznak csapatban, az együttes fellépés maximalizálja az egyén által elérhető nyereséget, és ezáltal eléri személyes céljait is. Az információközlés Kínában indirekt, és a tényekre térés előtt a megbeszélés magyarázatokkal kezdődik, míg

¹¹ HOFSTEDE 1980.

az amerikaiak lényegre törő és közvetlen tárgyalási stílust preferálnak.¹² A kínai tárgyaló felek rendszerint nem rendelkeznek teljes döntési jogkörrel az amerikaiakkal ellentétben. A tárgyalások során a kínai fél gyakrabban alkalmaz kérdéseket, nyugati partnereik tárgyalástechnikáját agresszívnek érzékeli. A Kínába utazó tárgyalók felkészítésük során olyan tanácsokat kapnak, mint „legyen rengeteg névjegykártyád”, „vigyél saját tolmácsot magaddal”, „rövid mondatokban beszélj”, „öltözz konzervatívan”.¹³ A tanácsok elegendőek a tárgyalások megkezdéséhez, de a hosszú távú üzleti sikerhez nem.

A partnerek gyakran elégedetlenül állnak fel a tárgyalóasztaltól, az amerikaiak a tárgyalást hosszúnak, hatékonytalannak, az adminisztrációt gyengének és a menedzsmentet inkompetensnek tartják. Az ok kulturális különbségekben keresendő. Kínában a csoportérdek megelőzi a személyes érdeket – illetve a személyes érdekek elérésének előfeltétele a csoportérdek figyelembevétele. Az individualizmus dimenziója Hofstede öt dimenziójának egyike.¹⁴ Magyarország Kína és az Amerikai Egyesült Államok között helyezkedik el. (3. táblázat)

Ország	Hatalmi távolság	Individualizmus	Férfiasság	Bizonytalanságkerülési index	Hosszú távú orientáció
Kína	80	20	66	30	118
Magyarország	46	80	88	82	50
USA	40	91	62	46	29

3. táblázat. Forrás: HOFSTEDÉ 2011.

A magyarok három dimenzió tekintetében közelebb állnak a kínaiakhoz (hatalmi távolság, individualizmus, hosszú távú orientáció), míg két dimenzió esetén távolabb állnak a kínaiaktól, mint az amerikaiak (férfiasság, bizonytalanságkerülés). A dimenziók közti távolságok jellege hatással lehet a guanxi értelmezésére, ami eltérhet az USA-ban végzett kutatások eredményeitől, így további kutatások kiindulópontja lehet.

A sikeres tárgyaláshoz ismerni szükséges a kínai kultúra, a kínai értékrend (legalább) alapvető elemeit. Kína múltja áthatja a jelent. Sok ezer éves kultúrája jelentősen befolyásolja az élet minden területét. Konfuciusz tanításai több mint

¹² GRAHAM-LAM 2003.

¹³ GRAHAM-LAM 2003.

¹⁴ HOFSTEDÉ 2011.

kétezer éve alapvetően meghatározzák a kínai gondolkodást és értékrendet, rájuk épül egyebek mellett az államigazgatás elveinek rendszere és az üzleti kapcsolatok morálja. A guanxi fontossága is a konfucianizmus filozófiájában gyökerezik.¹⁵ A konfucianizmus öt alapvető kapcsolatot különböztet meg, és ezek mindegyikéhez meghatározott erkölcsi értéket, elvárásokat rendel.¹⁶ (4. táblázat)

Öt alapvető kapcsolat	Kapcsolatok erkölcsi értékei, elvárásai
szülő/gyermek	szeretet (szülői részről)/tisztelet (a gyermek részéről)
úr (feljebbvaló)/alattvaló (alárendelt)	figyelmesség (az úr részéről)/hűség (az alattvaló részéről)
férj-feleség	kedvesség (a férj részéről)/engedelmesség (a feleség részéről)
idősebb-fiatalabb	szeretet (az idősebb részéről)/tisztelet (a fiatalabb részéről)
rangban felül álló barát- rangban alul álló barát	kötelességtudás (rangban felül álló barát részéről)/megbízhatóság (rangban alul álló barát részéről)

4. táblázat

Az egyén jogai és kötelezettségei nem univerzálisak Kínában. Aszerint változnak, hogy milyen viszonyrendszeren belül vizsgáljuk (az egyénnek mások a jogai és kötelezettségei pl. szülőként, gyermekként, feljebbvalóként, beosztottként stb.). A kínai társadalom elfogadja az egyenlőtlenséget, a hierarhikus alá-fölé rendelődést az egyes viszonyrendszerekben.¹⁷

Kutatásmódszertan

Magyarországon átfogó tanulmány nem született az Industrial Marketing területén, mely a magyar vállalkozások guanxi értelmezését vizsgálta volna, ezért kutatásunk első fázisában feltáró jellegű kvalitatív kutatást alkalmaztunk.

¹⁵ LIU 2009.

¹⁶ LIN 2011.

¹⁷ ZOLKIEWSKI et al 2008.

A mélyinterjúk időtartama 60-90 perc volt, melyek Denzin N. K. és Lincoln Y. S. kvalitatív kutatás módszertani ajánlásaira épültek.¹⁸ Az interjúk magyar nyelven zajlottak hangfelvétel készítésével, mely az elemzéshez átírássá került. A mélyinterjúk minden esetben az interjúalanyok irodájában zajlottak. Cél a magyar vállalatok guanxi értelmezésének feltárása, valamint a kapcsolódó attitűdök megismerése volt, ezért a beszélgetés kötetlen jellegű volt, nyitott kérdések alkalmazásával zajlott Malhotra Naresh K. ajánlása szerint.¹⁹ Az interjúk során lehetővé tettük, hogy az interjúalanyok saját tapasztalataikat történetmesélés formájában fejthessék ki. Az interjúalanyok budapesti székhellyel rendelkeztek. Összesen hét mélyinterjút végeztünk. A kutatás feltáró jellege miatt a minél több szempont és megközelítés felmerülése céljából 5 db interjú készült Kína-Magyarország relációra specializálódott tanácsadó cég vezetőivel, 1 fő egyéni vállalkozóval és 1 bevásárlóközpont igazgatójával. A mintában a tanácsadó cégek nagy súlyt indokolta, hogy az általuk felhalmozott tapasztalatokban megjelenik számos magyar cég története, a guanxival összefüggő sikeres és kevésbé sikeres példák ismerete. Szűrőkritérium volt, hogy minden interjúalany legalább 5 éves tapasztalattal rendelkezzen a kínai kapcsolatok területén. A beszélgetések során az irodalom²⁰ alapján összeállított interjúvázlatot használtunk, ennek elemei:

1. Szabályok és fenntartások az üzleti kapcsolatokban
2. Nyitott vagy zárt végű hálózatok
3. Ajándékozás
4. Vacsora
5. Mianzi (arc)
6. Státusz
7. Identitás
8. Renqing (kölsönös szívességtétel és kölsönös kötelezettségek)
9. Ganqing (érzelem)
10. Rugalmasság
11. Alkalmazkodás
12. Bizalom/megbízhatóság
13. Kölsönös függőség
14. Guanxi (speciális személyes kapcsolat)

¹⁸ DENZIN-LINCOLN 1993.

¹⁹ MALHOTRA 2009.

²⁰ GAO et al 2008.

Az interjú közben és annak lezárásaként is lehetőségük volt az interjúalanyoknak eltérni az interjúvázlat tartalmától és olyan, a guanxi fogalmával kapcsolatos tapasztalatokról beszélni, amelyek véleményük szerint a fogalommal, annak alkalmazásával közvetlen kapcsolatban állnak. A kérdésfeltevés helyett az interjúk során a Mark Easterby-Smith által ajánlott módszertant²¹ alkalmazva törekedtünk az interjút készítő és az interjúalany közti bizalom kialakítására, kötetlen hangvétel megteremtésére, mely nyomán lehetővé vált az attitűdök és érzelmek feltárása. Hat interjúról hangfelvétel és átirat készült. Egy interjúalany elutasította a hangfelvételt, ez esetben írásos jegyzetek készültek. Az interjúk célja az volt, hogy feltárjuk az interjúalanyok gondolatait a guanxival és annak dimenzióival kapcsolatban.

Az alábbiakban elvégezzük a guanxival kapcsolatos kutatások irodalmának áttekintését és összevetését a mélyinterjúk eredményeivel.

Guanxi – a kapcsolat

A kínaiak személyes kapcsolataikat rendszeresen ápolják, melyek átszövik a kínai társadalmat és a nemzetközi hálózatokba belépő kínai személyek és cégek által a nemzetközi kereskedelmet. A kapcsolatrendszert kínaiul guanxinak nevezik.

A külföldön élő kínaiak különböznek a legtöbb kisebbségtől.²² Míg mások törekednek az asszimilációra, addig a kínaiak csak bizonyos mértékben alkalmazkodnak a befogadó országhoz. Őrzik hagyományaikat, önálló közösségeket alkotnak. Fenntartják kapcsolataikat az anyaországgal, családjukkal, barátaikkal, és aki megteheti, befektetéseket tesz Kínában. Látszólag laza megállapodások alapján, szerződések nélkül vagy hiányosan dokumentálva létesítenek jelentős üzleti kapcsolatokat. A megállapodások mégis erősek, akár egy írott szerződés. A jelenség, amely működteti a rendszert és az adott szó betartására ösztönöz, a guanxi.

A guanxi szó jelentése

A guanxi 关系 szó jelentése: kapcsolat, összeköttetés. A kínai guanxi szó két karakterből áll: a guan 关 karakter jelentése „kapu”, „átjáró”, „összeköttetés”, a „xi” 系 karakteré pedig „kapcsolat”, „összeköt”. A guanxi fogalmának

²¹ EASTERBY-SMITH et al 2002.

²² HIRN 2006.

ugyanakkor rendkívül sajátos társadalmi, kulturális, értékrendi tartalma van. A guanxi hálózatok a kínai társadalom gyökerét jelentik. Áthatják a magánéletet, a politikát, az üzletet. A guanxi magában foglalja a családi kapcsolatokat is, de azokon messze túlmutat. Egy közösségbe vonja a klán tagjait, az azonos családnévvel bírókat, az egy lakóhelyről származókat, az azonos vallásúakat, azokat, akik ugyanabban az iskolában tanultak, vagy akiket valamilyen közös múltbeli élmény, tapasztalat fűz össze, azokat, akik közös ismerősökkel rendelkeznek, illetve azokat, akik valamilyen kapcsolatot alakítottak ki egymással. Azok, akik bent vannak a körben, megélik az „egy közülünk való” élményét,²³ míg akik kívül vannak a körön, kizártnak, idegennek érezhetik magukat. A guanxi körök exkluzívak. A bekerülés a kívülállók számára igen nehéz, legyen szó akár üzleti, akár társadalmi dimenzióról.

A guanxi jelentésének értelmezése az interjúalanyok által

A guanxi jelentését nem említettük az interjúalanyoknak, ők maguk egyebek mellett az alábbi módokon definiálták azt:

„Személyes kapcsolat”

„Kapcsolat, összeköttetés”

„Emberi tényező”

„Személyes kapcsolat, de nem barátság, inkább üzleti alapú”

Az interjúalanyok hangsúlyozták a guanxi fontosságát a kínai piacra lépéskor. Véleményük szerint az üzleti kapcsolat elején fontos igazán a guanxi. Az interjúalanyok állításai megegyeznek Chen Shu kutatásának megállapításaival.²⁴ A kutatásban részt vevő tanácsadó cégek kiemelték, hogy a guanxi az egyik legfontosabb erőforrásuk:

„Guanxi nélkül nagyon nehéz, vagy akár lehetetlen is üzletet csinálni Kínában.”

Négy interjúalany is fontosnak gondolta megjegyezni, hogy a guanxi „természetes”, „mindenhol emberi kapcsolatok működnek, nálunk is”, „túldimenzionálják ennek az egyediségét”, „...de ez nálunk is így van”.

A guanxiról beszélve amellet, hogy igyekeztek megfogalmazni annak Kínára jellemző egyedi vonásait, többször éreztek hasonlóságot a guanxi és a Magyarországon is működő személyes kapcsolati hálózatok között.

²³ GAO et al 2008.

²⁴ CHEN 2004.

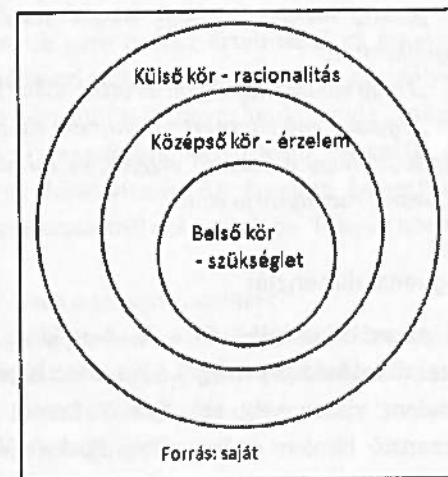
Több, a piacon hosszabb ideje működő interjúalany a guanxi jelentőségének csökkenését érzekelte az elmúlt 10 évben. A változást a Kínában egyre nagyobb számban működő multinacionális vállalatok által alkalmazott és elvárt írásbeli szerződések elterjedésével, a jogrendszer lassú, de folyamatos nemzetközi standardokhoz igazítása folyamatával, a 30–40 éves generáció megváltozott szemléletével és az internet térnyerésével indokolták. Az „új”, vezető pozícióban dolgozó generáció egy része külföldön is folytatott tanulmányokat. A Kínába visszatérő, nagyvárosokban dolgozó menedzserek csoportjának az arcvesztés kevésbé személyes ügy, és könnyebben elfogadják az európaiak tárgyalási stílusát, érzelmi reakcióit. Az internet egyre nagyobb segítség a partnerről történő információ gyűjtésében, kapcsolatainak feltérképezésében. Az interjúalanyok kiemelték, hogy ezek a jelenségek csak a nagyvárosokra jellemzőek. Volt, aki így fogalmazott:

„Vidéken gyakran még az export-menedzser sem tud angolul.”

A guanxi struktúrája

Míg a kapcsolati marketingben kapcsolati hálóról beszélünk, addig a kínai guanxi – háló jellege mellett – koncentrikus körökhöz hasonlatos struktúráként is leírható. Hwang a guanxit három koncentrikus körként ábrázolta²⁵ – ezt a megközelítést számos későbbi kutatás is alkalmazta. (1. ábra)

Minden kör eltérő jogokat és kötelezettségeket takar. A kapcsolatok jellege is eltérő. A legbelső körben erős és kifejezett, a középső körben vegyes és a külső körben közreműködő. A koncentrikus körök legbelső körét a rokon kapcsolatok és a nagyon szoros barátságok alkotják. Idetartoznak a családtagok iránti kötelezettségek, az idősek eltartása és gondozása. Olyan megkérdőjelezhetetlen kötelezettségek és jogok, amelyek

1. ábra.

²⁵ HWANG 1987.

semmi esetre sem hagyhatók figyelmen kívül. A középső körbe a távolabbi rokonság és lazább baráti kapcsolatok sorolhatók. A külső körön az ismeretségek találhatók. A források elosztása is eltérő. A legbelső körben mindenki igényei, szükségletei szerint részesül a forrásokból, a családtagok iránti felelősségérzet az egyéni érdeket felülírja. A középső körben szerepet játszanak az érzelmek, egymás kedvelése. A külső kör teljesen érzelemmentes, a racionalitás vezérli, a kölcsönös előnyök keresésére épül.

A guanxi struktúrájának értelmezése az interjúalanyok által

Az interjúalanyok a guanxi köreit nem érzékelték. Tevékenységük az üzleti szférára korlátozódik, leginkább a külső körön mozognak. Az interjú során a külső kör működésére jellemző tapasztalataikat fejtették ki, ennek során a „racionalitás” többször megjelent. Hogy a körök között tapasztaltak-e átjárást, azt a magánélet és család, valamint a munka kapcsolatára vonatkozó kérdéssel vizsgáltuk. Az interjúalanyok egyebek mellett így fogalmaztak:

„A magánélet és a munka nem fonódik össze, nincs dominanciája az üzleti életben”

„Odáig mentek el, hogy megkérdezték, hogy van a család, esetleg mivel foglalkoznak.”

„Hogy valaki meghívjon az otthonába? Nem, az nem jellemző.”

„Egyszer egy partnert meghívtam magamhoz a kertben grillezni – azóta azt gondolja, hogy a barátja vagyok, és minden alkalommal elmondja, hogy az (a grillezés) mennyire jó volt.”

A guanxi dimenziói

A guanxi dimenzióit Don Y. Lee kínai menedzserekkel folytatott kvalitatív interjúkkal határozta meg.²⁶ A korábban Kipnis által feltárt három dimenzió²⁷ kívül: érzelem, viszonyosság, arc, Don Y. Lee öt dimenziót azonosított. A további két dimenzió: bizalom és interakció. Fock és Woo kutatásában nyolc jellegzetességet azonosított,²⁸ ezek a (1) személyes kapcsolat, (2) kétoldalú kooperáció, (3) bizalom, (4) kölcsönös szívességtétel, (5) információcsere, (6) arc, (7) társadalmi tevékenységek

²⁶ LEE-DAWES 2005.

²⁷ KIPNIS 1997.

²⁸ FOCK-WOO 2000.

és szórakozás, (8) elkötelezettség. A továbbiakban azt a három fő dimenziót elemzem, amelyek minden kutatásban megjelentek: érzelem vagy empátia, viszonyosság, arc.

Érzelem

Minél magasabb az empátia szintje, annál könnyebb a kapcsolatépítés. A kínaiak nem fogalmazzák meg nyíltan igényeiket, céljaikat, elvárásaikat, hogy elkerüljék a nyílt konfrontációt vagy elutasítást, ezért gyakorta fontosabb az, ami kimondatlan annál, ami kimondott. A partner céljainak megismeréséhez így nagyfokú empátiára, érzelmi nyitottságra van szükség. Az érzelmi dimenzió alatt azt az emberi törekvést is értjük, melynek során az egyén emocionális okokból kifolyólag hosszú távú kapcsolat fenntartására törekszik. Jellemző a családtagokra, Kínában a tanító-diák kapcsolatra és a közeli barátokra. A kínaiak a barátság két szintjét különböztetik meg. A szoros barátságban a felek hajlandók egymásért anyagi áldozatokat hozni, míg a laza barátságban az anyagi kiegyensúlyozottságra törekszenek, mely kölcsönös előnyökkel jár.

Az érzelem értelmezése az interjúalanyok által

Üzleti kapcsolataikban az interjúalanyok nem tudták értelmezni az érzelem dimenzióját, azokat szigorúan racionális szinten értelmezték. A jó személyes kapcsolatok egyfajta pozitív, talán érzelminek nevezhető, ámde mégis racionális tartalmat adnak a sikeres tranzakcióknak. Inkább neveztek az interjúalanyok ezt az érzelmi faktort bizalomnak. Az érzelem helyett az empátia szót használva, már számos tapasztalatról számoltak be. Többek között így fogalmaztak:

„Nagyon barátságosak, és ez megtéveszti a magyar partnert.”

„Bírnak azzal a megfigyeléssel, hogy a partner arcából leolvassák mentális állapotát, egészségi állapotát, és merem azt mondani, hogy anyagi helyzetét is, és ebből a tárgyalásra kivetítve erőt kovácsolnak saját részükre.”

„Ó, nagyon jó megfigyelők, érzik, amit mondunk.”

Pozitív attitűd a magyar cégek irányába

Az interjúalanyok megjegyezték, hogy Kínában pozitív attitűdöt tapasztaltak a magyar cégek irányába, és utaltak rá, hogy bizonyos okok folytán a kínaiak jelentős része a magyarokat a kínaival rokonságban álló népnek gondolja:

„Meggyőződésük, hogy mi egy elkóborolt törzs vagyunk.”

„Ez egyfajta kulturális rokonságerzet.”

Ez a jelenség segíti a guanxi építését.

Viszonosság (reciprocity)

Személyes kapcsolat, melynek során az egyik fél szívességet tesz a másiknak, és annak későbbi viszonzására számít. A fél, mely a szívességet kapta, kötelességének érzi, hogy amint arra lehetősége adódik, a szolgálatot viszonzozza. A viszonzás nem időhöz kötött és nem azonnali.²⁹ A viszonnosság fogalma a nyugati társadalmakban is létezik, ott azonban rövid távú, szimmetrikus segítségnyújtást értenek alatta, melynek mérlege nemigen billenhet fel. Kínában a viszonnosság hosszú távú, akár évek is eltelhetnek az adott szívesség viszonzása nélkül. Az egymásnak nyújtott szívességet a partnerek megjegyzik, a kölcsönösség nagyon erős társadalmi norma. Be nem tartása a kínai társadalomban szinte elképzelhetetlen. Aki nem tartja be, kívül kerül a körön, szégyent hoz saját magára, családjára, mindazokra, akikkel azonos guanxi körbe tartozik. A látens csoport minden tagja így szívességeket tesz és fogad, számít azok viszonzására. Ehhez a dimenzióhoz viselkedési szabályok is kapcsolódnak. A kapcsolatokat fenn kell tartani, ami rendszeres látogatásokat, alkalmi ajándékokat és az évfordulókról való megemlékezést jelent. A csoport számára kötelezettséget jelent a tekintetben, hogy ha valaki bajba kerül a közösségben, annak segítségére siessen. Fock és Woo szerint a viszonnosság a guanxi vonatkozásában nem kiegyensúlyozott, mindig a gyengébb fél oldalára billen, ő több támogatásra, segítségre számíthat.³⁰ A szívességtétel lehetővé teszi, hogy a kapcsolatokra az egyén mint erőforrásra tekintszen, mely javítja a csoport tagjainak egymáshoz való viszonyát. A kölcsönösség támogatja a csoport és egyén túlélését nehéz körülmények között is.

A viszonnosság értelmezése a magyar cégek által

A kölcsönös szívességtétel az interjúkban kiemelt hangsúlyt kapott, azt az interjúalanyok üzleti kapcsolataikban az etikus és jogszerű határokon belül alkalmazzák is. A kérdésre, hogy vajon milyen időtávban emlékeznek a szívességekre kínai partnereik, azt válaszolták, hogy:

„Örökre.”

²⁹ WONG et al 2007.

³⁰ FOCK-WOO 2000.

„Végtelenig.”

„Emlékeznek rá, és nagyon sokáig számon tartják.”

„Kiskoruktól tanulják, hogy ezeket a dolgokat jól megjegyezzék.”

„Minden kínai fejében van egy komputert, mely menedzseli az adott és kapott szívességeket.”

Az interjúalanyok a szívességtételt egyszerre tekintették előnynek és hátránynak. Előny, ha olyan folyamatok felgyorsítására használják, amelyek *„amúgy is mennének”,* például engedélyek beszerzésének felgyorsítására. Hátrány, hogy jegyezniük kell és számon kell tartaniuk a szívességeket. Az egyik interjúalany számára jelentős nehézséget jelentett, hogy ha egy tartományi állami alkalmazottnak valamilyen kedvezményt nyújtanak, akkor azt *„a másik tartomány azonos pozíciójú vezetője előbb tudja, mint mi az irodában, és ő is elvárja, még mielőtt a kinti képviselőt erről minket tájékoztatott volna.”*

A kölcsönös szívességtételhez sorolták az ajándékozást is, mely a kapcsolat ápolásának, hosszú távú fenntartásának egyik eszköze. Két interjúalanyánál felmerült az ajándékozás mint korrupciót felvető kérdés, különösen a kínai kultúrában szokásos pénz adományozása kapcsán, ezt az ajándékot elmondásuk szerint kínos magyarázkodások között és a cégpolitikára hivatkozva a magyarok visszautasítják. Egy interjúalany szerint azonban a kis összegű készpénz visszautasítása ronthat a kapcsolaton. Továbbá így fogalmazott:

„A pénz adása is normális egy borítékban. Ez nem lefizetés, nem prémium, csak egy ajándék a másiknak.”

Nagy értékű ajándékok és nagy összegű pénz veti fel a korrupció kérdését, kis értékű ajándékokat elengedhetetlennek tekintenek a kapcsolat fenntartásához. A legkedveltebbnek a személyre szabott vagy annak tűnő, valamint a nemzeti, tájegységre jellemző, népi jellegű ajándékokat nevezték meg mindnyájan. A multinacionális körbe belépő nagy kínai cégeknél azonban már visszaszorul az ajándékozás jelentősége. Egy interjúalany tapasztalata alapján partnerüknél, kínai multinacionális cégnél a beszerzőnek tilos ajándékot elfogadnia:

„Jártam már úgy, hogy a középfnök, akinek egy kollégája előtt adtam ajándékot, ami egy 25 éves skót whiskey volt, azon nyomban leejtette a földre azzal, hogy a company policy az, hogy nem lehet ajándékot elfogadni, majd demonstratív módon berúgta a szatyrot az asztal alá, ami fájdalmasan csörömpölt. Később írt, hogy nagyon finom volt a whiskey és köszöni. A kollégák előtt és előttem is meg kellett őriznie az arcát.”

Arc (mianzi)

Az arc (*mianzi* 面子) megőrzésének jelentősége csak társadalmi kontextusban értelmezhető. Az egyénről mások szemében kialakult képet értjük rajta, mely az interakciók során alakul ki.³¹ Nyugati értelmezésben az arc egyszerű fogalom,³² nem kapcsolódik össze közvetlenül az üzleti kommunikációval,³³ míg Kínában az üzleti kommunikáció lényegi eleme. Bár jelen van a legtöbb társadalomban, a fogalom tartalma eltér a nyugati kultúrák és Kína értelmezésében. Míg a nyugati kultúrákban az arc egyéni szinten megjelenő identitás, addig Kínában egyfajta pozitív társadalmi érték, amit az egyén a másokkal folytatott társadalmi interakciókban szerez.³⁴ Az arc az egyén imidzsét és státuszát is jelenti a társadalmi struktúrán belül. Társadalmi jelentősége fontos, mert megőrzése nemcsak az egyénnek, hanem üzleti partnereinek, hozzátartozóinak is számít, elvesztése rájuk is hatással van. Ha valaki arca elvész, az szégyent jelent a családra és mindazokra, akikkel azonos guanxi körbe tartozik. A nyugati és kínai értelmezés közti egyik jelentős eltérést az arc „mérésében” találjuk.³⁵ Míg az USA-ban az arc vagy van vagy nincs, addig Kínában meghatározható ennek mértéke és értéke – akár a pénzé. Lehet gyűjteni, adni, elveszíteni vagy elvenni. Cardon és Scott az arcmegőrzés öt stratégiáját azonosította.³⁶ Az első a közvetlenség kerülése, amely a konfliktusos helyzetek kerülésében nyilvánul meg. Amennyiben ez lehetetlenné válik, egyfajta indirekt kommunikációra váltanak, például: „vannak bizonyos nehézségek”. A második stratégia az általában tiszteletnek örvendő, erős arccal rendelkező közvetítők alkalmazása a konfliktusos helyzetekben. A harmadik a partner státuszának, kompetenciájának, pozíciójának dicsérete, melynek mások előtt kell történnie. Negyedik stratégiaként konkrét és nyílt szívességkérés történik, ami a partnerek közti kapcsolat erősségének a jele. Ha ezt a másik fél elutasítja, a szívességet kérő fél úgy érezheti, hogy nem adták meg neki a kellő tiszteletet. A megszegés stratégiáját abban az esetben alkalmazzák, ha valaki megszegi az arccal kapcsolatos viselkedési szabályokat. Az arc elvesztése megtörténik, ha valaki nyílt konfliktust generál, mások előtt haragját demonstrálja, agresszíven és arrogánsan viselkedik, közvetlenül és nyíltan kritizál másokat, vagy nem

³¹ BOND 1991.

³² HOFSTEDE 2011; HO 1976; HU 1944.

³³ LI 1996.

³⁴ LIN 2011.

³⁵ GRAHAM-LAM 2003.

³⁶ CARDON-SCOTT 2003.

megfelelően kezeli mások státuszát.³⁷ Az imidzs megőrzése lehetővé teszi, hogy a csoporton belül mindenki kedvező színben tűnhesse fel. Csökkenti a csoporton belüli konfliktusokat, erősíti a harmóniát és a csoport stabilitását, összetartását.³⁸

Az arc jelentésének értelmezése a magyar cégek által

Az arc megőrzésének jelentőségét minden interjúalany kiemelte. Úgy definiálták, hogy:

„Lényege az önbecsülés és a méltóság megőrzése, a hierarchiában elfoglalt helynek megfelelő kezelés.”

„Generális társadalmi pozitív megítélés permanens megőrzése.”

Egy interjúalany közvetlen kapcsolatba hozta a guanxit és a pénzt az arccal, ami közel áll Graham és Lam értelmezéséhez. Véleménye szerint, ha valakinek megfelelően nagy a vagyona és/vagy jelentős a guanxija, azaz kapcsolati rendszere, annak az „arca is nagy”. Egy interjúalany azt emelte ki, hogy üzleti szempontból fontos számukra, hogy mindig ugyanazokkal az arcokkal jelenjenek meg a kínai piacon, munkatársaik éveken át képviseljék a céget. Értelmezésében keveredett az arc európai és kínai tartalma – bár a guanxi szempontjából a hosszú távú személyes kapcsolatok jelentősége valóban nem kérdőjelezhető meg, ez azonban nem tartozik az arc kínai értelmezésének körébe.

A lehetséges arcvesztes okait vizsgálva minden interjúban megjelent az ígéret be nem tartása, ami a Hwang által felsorolt arcvesztesést okozó esetek³⁹ között nem szerepelt:

„Arcvesztés történik ha a szóbeli megállapodást nem tudja teljesíteni, vagy attól eláll.”

„Ha amit ígért, nem tudja teljesíteni.”

„Ha valótlan állít, és ez kiderül.”

Egy interjúalany továbbment, és arcvesztesnek tekintette az alábbi helyzetet is:

„Elég, ha ő tudja, hogy mi tudjuk: ő nem mondott igazat. Nem kell nyíltan a tudtára adnunk, akkor is veszít az arcából.”

Amennyiben az arc alatt az egyénről mások szemében kialakult képet értjük, akkor az illető arcvesztesése csak azzal a személlyel szemben jelentkezik, aki tud

³⁷ HWANG 1987.

³⁸ LEE-DAWES 2005.

³⁹ HWANG 1987.

az ő hazugságáról. Az egyik interjúalany arcvesztésnek tekintette a magánélet egyes elemeit, így például a feleség mellett létező több barátnőt, ha azok létezése nyilvánosságra kerül, vagy az italozás közben tett és mondott, társadalmilag fel nem vállalható kijelentéseket, tetteket.

Minden interjúalany egyöntetű problémaként jelezte a magyarok türelmetlenségét és esetenként túlságosan lényegre törő, agresszív tárgyalási stílusát. A tárgyalásztalnál kifejezett harag, frusztráció vagy agresszió arcvesztéssel jár, ezért ezek kerülendőek. Két interjúalany így foglalta össze tapasztalatát:

„A kínai tárgyalópartner arcán nem sok érzelmet lehet felfedezni, rutinos sinológus kell legyen, aki felismeri.”

„A magyar partner agresszíven reagált, ebből tudták, hogy elvesztettük a mentális nyugalalmunkat, ami az ő olvasatukban azt jelentette, hogy nyertek.”

Szerénység

Az arccal kapcsolatosan az interjúk során felmerült fogalom a szerénység. Három interjúalany emelte ki anélkül, hogy erre vonatkozó kérdés elhangzott volna az interjúban. Az interjúalanyok egyebek mellett az alábbiakat mondták:

„Soha ne legyünk szerények, nem dicsekedve, de domborodjanak ki az értékeink.”

„Menjél a tárgyalásra luxusautóval! Nincs? Bérelj egyet!”

„A kínaiak nagyon respektálják, ha valaki szerény, de a szerénységnek megvan a taktikája. Céllövőversenyre került sor, és azt mondta (az üzleti partner), hogy ő nagyon rossz lövő, annak ellenére, hogy mesterlövész volt.”

„Azt mondta, nem beszéli a nyelvet jól, majd akcentus nélkül megszólalt angolul.”

A szerénység ilyen módon történő alkalmazása erősíti, kihangsúlyozza az arc összetevőit, melyek a jólét, intelligencia, attraktivitás, képességek, pozíció és jó guanxi.⁴⁰

Szövegi megállapodás vagy írásbeliség

Jelentős problémaként nevezték meg az írott szerződések és szóbeli megállapodások kettősségét. Jó guanxi esetén a szóbeli megállapodások működnek, az írott szerződés pusztán formáságnak, egyfajta formai keretnek

⁴⁰ GRAHAM-LAM 2003.

tekintendő. A magyar partnerek számára a szóbeli ígérek és azok betartása, szerződések betartatása jelenti az egyik legnagyobb problémát:

„Hiába írtuk meg a szerződést, ha neki más volt a fejében, mást gondolt a sorok mögé, és őt az érdekelte, amit gondolt, nem az, amit leírtunk.”

„Egyik nap aláírtuk a szerződést, a magyar fél hátradőlt, hogy na, ez megvan, és nem értettük, hogy másnap miért kezdi a kínai fél az egészet előről tárgyalni.”

„A szerződés nem mindig irányadó. Ha jó a kapcsolat, az sokkal többet ér akármilyen írott szerződésnél. És lehet akármilyen jó a szerződés, azt nem fogják betartani, ha megromlik a kapcsolat.”

„A szerződés a bizalomnak az írásban való megpecsételése, és nem a szerződéses feltételek deklarálása, csupán egy keret, amely folyamatosan változik a személyes érdekek alakulásának függvényében.”

„Ami leírásra kerül, az a szóbeli megállapodás egy csekély szelete. Ha megvan a kölcsönös bizalom, akkor működik a szóbeli megállapodás.”

Egy interjúalany partnerei üzleti vacsora során abba a kellemetlen helyzetbe kerültek, hogy az ott elhangzott ígéretet a partner úgy tekintette, hogy az felülírta a papírra vetett megállapodást. Ez a későbbiekben jelentős kellemetlenséget okozott. A magyar cég számára a papíralapú megállapodás az irányadó és elsődleges. A vacsora mint a megállapodások és a guanxi kialakításának jelentős színtere is hangsúlyt kapott az interjúban. Ugyanakkor az interjúalanyok megjegyezték, hogy a globalizáció és a multinacionális cégek térnyerése hatására lassan növekszik az írott megállapodások jelentősége.

Összefoglalás

A Kína felé nyitó cégek számára alapvető fontosságú a guanxi megértése. A Magyarországon végzett kvalitatív felmérés arra enged következtetni, hogy nincs jelentős különbség a magyar vállalatok és az USA-ban, valamint Nagy-Britanniában végzett guanxi kutatások eredményei között. Kiemelni érdemes az érzelmi elemek közül a kínai-magyar rokonságerzet dimenzióját, mely más kutatások esetében nem jelent meg. Több interjúalany érzett párhuzamot a guanxi és a magyar kapcsolati háló működése között. Úgy magyarázták, hogy a barátság és közelség jelentős szerepet tölt be hazánkban és Kínában is, amit a „madarat tolláról, embert barátjáról” közmondás érzékletesen fejez ki. Menedzsment szempontjából úgy találtuk, hogy a magyar cégek kínai partnereikkel folytatott kommunikációjukban kapcsolataik erősítésére felhasználják a feltételezett történeti rokonságot a valamikori magyarok és a

kínaiak között. A guanxi a cégek sok esetben üzletvitelt segítő eszköznek tekintették, ugyanakkor hangsúlyozták gátló voltát is. A viszonyosság kezelése, ajándékozás és szóbeli megállapodások elsődlegessége ugyanúgy dilemmákat vet fel magyar vállalkozások körében, akárcsak nyugat-európai cégeknél. Felmerült a guanxi változásának kérdése, mely változáshoz hozzájárul az egyre több külföldön tanuló kínai diák, a globalizáció és az internet térnyerése.

Felhasznált irodalom:

- BOND, M.: *Beyond the Chinese Face*. Hong Kong: Oxford University Press, 1991.
- CARDON, P. W. – SCOTT, C. J.: „Chinese Business Face: Communication Behaviours and Teaching Approaches.” In: *Business Communication Quarterly*, 66, 2003. 9-22.
- CHEN, S.: „East Meets West - Blending Guanxi and Transactional Marketing - An Exploratory Study.” In: *IMP Conference in Copenhagen*. Denmark, 2004.
- CNN MONEY. In: <http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2011/countries/China.html>, 2011.
- DENZIN, N. K. – LINCOLN, Y. S.: *Handbook of Qualitative Research*. California, Thousand Oaks: Sage Publications, 1993.
- EASTERBY-SMITH, M. – THORPE, R. – LOWE, A.: *Management Research: An introduction*. California, Thousand Oaks: Sage Publications, 2002.
- FOCK, H. K. Y. – WOO, K. S.: „The China Market: Strategic Implications of Guanxi.” In: *Business Strategy Review*, 9, 2000. 33-43.
- GAO, H., BALLANTYNE, D. – KNIGHT, J. G.: „Paradoxes and Guanxi Dilemmas in Emerging Chinese-Western Intercultural Relationships.” In: *Industrial Marketing Management*, 2008.
- GRAHAM, J. L. – LAM, N.: „The Chinese Negotiation.” In: *The Harvard Business Review*, October, 4., 2003.
- HIRN, W.: *Kína a nagy falat*. Budapest: HVG Kiadó, 2006.
- HO, D. Y. F.: „On the Concept of Face.” In: *American Journal of Sociology*, 81, 1976. 867-884.
- HOFSTEDE, G.: *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Beverly Hills, CA: Sage Publications, 1980.
- HOFSTEDE, G.: In: http://www.geert-hofstede.com/hofstede_dimensions.php?culture1=40&culture2=18, 2011.
- HU, H. C.: „The Chinese Concept of 'Face'.” In: *American Anthropologist*, 46, 1944. 45-64.

- HWANG, K. K.: „Face and Favor: The Chinese Power Game.” In: *American Journal of Sociology*, 92, 1987. 944-74.
- IMF DATA AND STATISTICS. In: <http://www.imf.org>, 2011.
- KATZ, I.: „China's Economic Growth to Slow to 8.7% in 2011 from 10%, World Bank Says.” In: <http://www.bloomberg.com/news/2011-01-13/china-economy-may-grow-8-7-this-year-slowing-from-10-world-bank-says.html>, 2010.
- KIPNIS, A. B.: *Producing Guanxi: Sentiment, Self, and Subculture in a North China Village*. London: Duke University Press, 1997.
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL. In: <http://portal.ksh.hu>, 2011.
- LEE, D. Y. – DAWES, P. L.: „Guanxi, Trust, and Long-Term Orientation in Chinese Business Markets.” In: *Journal of International Marketing*, 1.3, 2005. 28-56.
- LI, F.: „The Cultural Meanings and Social Functions of 'Face' in Sino-U.S. Business Negotiations.” In: *Dissertation Abstract International*, 57, 4028. (UMI No. 9705054), 1996.
- LIN, L. H.: „Cultural and Organisational Antecedents of Guanxi: The Chinese Cases.” In: *Journal of Business Ethics* 99, 2011. 441-451.
- LIU, H.: *Chinese Business, Landscapes and strategies*. London: Routledge Publication, 2009.
- MALHOTRA, N. K. (ed.): *Marketingkutató*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2009.
- TRADING ECONOMICS. In: <http://www.tradingeconomics.com/united-states/indicators/?c=united-states>, 2010.
- WILSON, J. – BRENNAN, R.: „The IMP Contribution to Understanding Business with China.” In: *IMP Conference*. Budapest, 2010.
- WITKOWSKI, T. H. – THIBODEAU, E. J.: „Personal Bonding Processes in International Marketing Relationships.” In: *Journal of Business Research* 46, 1999. 315-325.
- WONG, Y. H., LEUNG – T. K. P., HUMPHRY, H. – TNGAL, E. W.: „A Model of Guanxi Development: Flexibility, Commitment and Capital Exchange.” In: *Total Quality Management*, 18, 2007. 875-887.
- WORLD BANK: *Data/GDP growth (annual %)*. In: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>
- ZOLKIEWSKI, J., MURPHY, J. & KHAN, A.: „The Role of Trust, Adaptation and Dependence in Chinese Business Relationships: The Case of a Multinational Pharmaceutical.” In: *IMP Conference in Uppsala*. Sweden, 2008.

Kínai kultúra és menedzsment a nemzetközi kultúrakutatások tükrében

Horváthné Varga Polyák Csilla

A különböző kultúrák vizsgálata számos tudományterület számára jelent fontos kihívást és hoz izgalmas eredményeket. A szervezési és vezetési sajátosságok, módszerek megértésénél is lényeges a kulturális kontextus. Jelen tanulmányban azt tekintem át, hogy a főbb kultúrakutatói irányok, módszerek milyen megközelítésekkel dolgozva milyen információkat nyújtanak a kínai kultúra, illetve a kínai menedzsment megismeréséhez.

A tanulmány elején röviden azt tekintem át, hogy miként definiálható a kultúra fogalma, s miként, milyen irányzatok mentén indultak el a különböző kultúrakutatások. Látni fogjuk: korántsem egységes, kiforrott ez a tudományterület, viszont napjainkra igen változatos, gazdag szakmai bázist kínál az érdeklődők számára.

Annak érdekében, hogy a harmadik fejezetben a kínai kultúrával részletesen foglalkozó nemzetközi kultúrakutatások eredményeit megfelelően értelmezhessem, a második fejezetben tisztázok néhány további alapfogalmat, s végigvezetem azt a logikai láncolatot, hogy miért és hogyan hat a kínai nemzeti kultúra a kínai menedzsmentre, illetőleg miért is indokolt kiemelt figyelmet szentelni a kínai kultúra megismerésére akkor, ha célunk a kínai vállalati működés megértése.

A tanulmányban egyrészt történetileg, módszertanilag csoportokba sorolva tárgyalom a főbb kultúrakutatói irányzatokat, képviselőket, másrészt pedig az irányzat szemlélete, módszerei, kritikai értékelése mellett kitérek annak bemutatására is, hogy miként jellemzi az adott kutatási forma a kínai kultúrát, s (lehetőségek szerint) a kínai menedzsmentet.

Jelen tanulmány ugyanakkor – terjedelmi korlátok miatt – természetesen nem vállalkozhat a kultúrakutatói szakirodalom vonatkozó részeinek teljes körű feldolgozására és prezentálására. Ugyanakkor célom, hogy a főbb kultúrakutatói irányok felvázolásával e kérdéskörrel olyan áttekintést adjak,

mely az érdeklődő szakemberek számára hasznos információforrást jelent – az elméleti és a gyakorlati oldalon egyaránt.

A tanulmányban részletesen foglalkozom Hofstede, Trompenaars és Hampden-Turner, valamint Schwartz kutatásaival, a GLOBE programmal, valamint a Chinese Value Survey-vel. Ezen nagymintás felmérések mellett két alternatív irányt is bemutatok: Gannon kulturális metaforáit, valamint Thomas kulturstandard módszertanát.

Kultúrakutatás és kultúraértelmezések – átfogó elemzés

A kultúra mint fogalom definiálása önmagában is összetett feladat, hiszen az elmúlt évszázadokban számos különböző értelmezés született erre vonatkozóan.

A kultúra a latin *colore* szóból származik, „melynek sok jelentése van: lakik, művel, védelmez, vallásos tiszteletben részesít”.¹

Számos, e kérdéskörrel foglalkozó társadalomtudomány (antropológia, szociológia, kulturális pszichológia, vezetés- és szervezéstan) Edward Burnett Tylor szocioevolucionista kultúrakutatásait és -definícióját tekinti kiindulópontnak, melyre hatást gyakorolt (többek között) korának új irányzata, a darwini evolúcióelmélet is. Tylor (1832–1917) *Primitív kultúrák* c. könyvében írja: „A kultúra vagy civilizáció, a legszélesebb etnográfiai értelemben, az a komplex egész, mely magában foglalja mindazt a tudást, hiedelmet, művészetet, erkölcsöt, törvényt, hagyományt és minden egyéb képességet és szokást, amit az egyén a társadalom tagjaként sajátított el.”²

A kultúra kutatásában számos lényeges stáció és tudós követte egymást a következő évtizedekben is, kiemelt szerepet kaptak az antropológiai és a szociológiai, majd pedig a fokozatosan bővülő pszichológiai elemzések. Tylor mellett a „klasszikusok”, nagy elődök közé tartozik még Lewis Henry Morgan, illetve James George Frazer. Az antropológiai és szociológiai kultúraszemléletet és kutatási módszertant számos dimenzió mentén érték változások.

Új elméleti, társadalomtudományi irányzatok születtek: a strukturalizmus, a funkcionalizmus (mindkettő elindításában fontos szerepet játszott Émile Durkheim, de előbbi kapcsán kiemelendő mindenképpen Claude Lévi-Strauss, utóbbinál pedig Bronislaw Malinowski munkássága), illetve a strukturális-

¹ NGUYEN LUU 2006: 15.

² 1871 – idézi: JAHODA 1997: 18.

funkcionalizmus (melyet Alfred Radcliffe-Brown neve fémjelezhet). Wilhelm Dilthey tanulmányai a társadalomtudományok természettudományoktól eltérő sajátosságaira és módszertani igényeire hívták fel a figyelmet, és hangsúlyozták a kultúra vizsgálatának szerepét a „szellemtudományoknál”.³

A fentiek térnyerésével párhuzamosan a korábbi unilineáris evolúciós szemlélet fokozatosan háttérbe szorult, miközben megerősödött az empirikus kutatás, a terepmunka szerepe, illetőleg az ún. kulturális relativizmus irányzata is (melynél az iskolateremtő Franz Boas szemléletét számos nagy nevű tanítvány vitte tovább, így pl. a későbbiekben idézett Alfred L. Kroeber vagy a japán kultúrát *Krizantém és kard* c. könyvében érzékletesen jellemző, a kultúra-összehasonlító vizsgálatokban *Patterns of culture* c. művével új utat kijelölő Ruth Benedict, illetve Melville J. Herskovits, aki a kultúrát a környezet ember alkotta részeként definiálta).⁴

Az antropológia és a szociológia – gyakorta képviselőikben is egyesítetten – egymással összekapcsolódva fejlődött a kultúrakutatás terén, s a pszichológia kapcsolódó (cultural/cross-cultural) kutatásai sem választhatók el élesen ezen irányzatoktól. A kultúra és a psziché összefüggését, együttes fejlődését, a kulturális kontextus viselkedésre gyakorolt hatását, a pszichológia kultúrához való „hozzáillesztését” vizsgálják e tudományterületen.⁵

Napjainkra a kulturális antropológia, szociológia és pszichológia tudományterületei számos önálló, egymással versengő vagy összefüggő kutatási iránnyal és sok-sok alkotóval jellemezhetők. Tanulmányomban a vezetés- és szervezéstudományhoz leginkább kapcsolódó kultúrakutatásokra fókuszálok, de emellett fontos hangsúlyozni a kultúrakutatás mint interdiszciplináris terület kiterjedtségét és sokszínűségét.

E kérdéskör aktív, sokoldalú vizsgálatának következtében az 1950-es évekre másfél száznál is több kultúra-definíciót számolt össze Kroeber és Kluckhohn, akik összegezve vizsgálataikat, a kultúra fogalma kapcsán az alábbiakat emelték ki:

- explicit és implicit elemeket, mintákat egyaránt tartalmaz,
- magatartás, viselkedés által és érdekében megszerzett,
- szimbólumok révén továbbadott,

³ PRÓNAI 1995; TOPCU 2005; FARKAS 2006.

⁴ BENEDICT 1934; BENEDICT-MORI 2009; HERSKOVITS 1948.

⁵ NGUYEN LUU 2006; BERRY ET AL 2002.

- emberi csoportok sajátos eredményeit képviseli, beleértve a konkrét alkotásokban megtestesülő eredményeket is,
- tradicionális (történetileg származtatott és szelektált) ideákat és különösképp az ezekhez kapcsolódó értékeket tartalmazza,
- tekinthetünk rá a cselekvések produktumaként és a további cselekedeteket meghatározó feltétel-, keretrendszerként egyaránt.⁶

A fenti definíció jelzi, hogy a kultúrát nem csupán mint külső, környezeti tényezőt vizsgálhatjuk, hanem fontos az is, hogy belsőleg, internalizáltan miként „élik meg” az emberek. S az utóbbi 50-60 évben csak tovább bővült és „bonyolódott” a kultúra fogalma.

A nemzeti kultúra relevanciája a kínai menedzsment megértéséhez

A 20. század második felében a kultúrát, a kultúrával kapcsolatos kérdéseket különböző irányokból és módszerekkel megragadó tudományágak sajátos utakat jártak be. A szervezeti működés, illetve a menedzsment elvek és eszközök szempontjából végzett vagy ehhez (is) kapcsolódó kulturális kutatások igen diverzifikáltak – koncentrálnak egyéni, szervezeti vagy e fölötti szintekre. Önmagában is érdekes és fontos kérdés a kultúra különböző szintjeinek, ezek viszonyának elemzése, illetve annak tisztázása, hogy miént hat – jelentős mértékben – a kínai nemzeti kultúra a kínai szervezeti működésre és vezetésre.

A következőkben kitérek majd arra, hogy a nemzeti kultúra vizsgálata miért kiemelten fontos a kínai menedzsment megértéséhez. Előtte azonban röviden értelmezem az alapvető társadalomtudományi – s így kultúrakutatási – megközelítéseket, a menedzsment és a szervezet fogalmát, majd pedig kitérek arra, hogy a nemzeti kultúra miként hat(hat) a menedzsmentre.

A szervezetelméletek igen széles és színes palettát kínálnak a kutatók számára, hogy saját szemléletmódjuknak, illetve kutatási kérdéseiknek megfelelő paradigmát vagy szűkebb értelmezési keretet válasszanak.⁷ Ezzel összefüggésben kiemelhető, hogy a szervezetelméletek területén Burrell és Morgan már a 70-es évek végén kísérletet tett társadalomtudományi irányzatok ismeretelméleti és társadalomelméleti sajátosságok mentén történő rendszerezésére, munkájuk szerint funkcionalista, interpretatív, radikális

⁶ KROEBER-KLUCKHOHN 1952 – idézi: BERRY ET AL 2002: 227.

⁷ A paradigma fogalmát KUHN 1984 alapján használom.

strukturális és radikális humanista szociológiai, illetve szervezetelméleti paradigmákat különíthetünk el.⁸ Alvesson és Deetz pedig a 90-es években a domináns társadalomtudományi irányzathoz való viszony (tagadás/elfogadás), valamint a problémák és koncepciók eredete (helyi, kifejlődő/elitista, eleve adott) alapján normatív, interpretatív, dialogikus és kritikai diskurzuscsoportokat különített el.⁹ A kultúrakutatások kapcsán fontos látni, hogy az egyes irányzatok a fentiek közül milyen szervezetelméleti szemléletmódot követnek, illetve hogy az ún. étikus és émikus kultúrakutatási irányok miként köthetők össze ezekkel.

Az étikus/émikus megközelítések megkülönböztetése a nyelvészetből ered. A társadalomtudományokban

- az étikus megközelítés esetén a viselkedést külső nézőpontból tanulmányozza a kutató, abszolút, illetve univerzális kritériumok mentén értékeli, vet össze több kultúrát, előzetesen felállított keretrendszerben gondolkodik;
- az émikus kutatásoknál egyetlen kultúrára koncentrálnak, annak viszonyrendszerében, az ott feltárható logikák és a helyileg értelmezett fogalmak révén „belső” szereplőként törekszünk a viselkedés megértésére.¹⁰

Az étikus kutatások tipikusan nagymintás, (önkitöltős) kérdőíves felmérések, statisztikai módszerekkel biztosított reprezentativitással és adatelemzéssel. Az émikus kutatások jellemző módszerei a résztvevő megfigyelés, a félig strukturált/strukturálatlan interjúk, s egyéb etnografikus adatgyűjtések.¹¹ Bár a kutatók többsége elkötelezett egyik vagy másik megközelítés iránt, de fontos hangsúlyozni, hogy a kutatási cél, a feladat jellege, illetőleg a kutatás szakasza alapján mindig érdemes tudatosan is módszert/megközelítést választani.

Végül, de nem utolsósorban jelzem, hogy a kutatások tipizálásának további dimenzióját adja az, hogy kvantitatív vagy kvalitatív módszerekkel dolgozik-e a kutató. Az alkalmazott módszerek természetesen nem függetleníthetők a szervezetelméleti választásoktól, illetve az étikus/émikus megközelítésektől sem.

⁸ BURRELL-MORGAN 1979.

⁹ ALVESSON-DEETZ 1996.

¹⁰ BERRY et al 2002: 291-292.

¹¹ PRIMECZ 2006: 4-5.

A menedzsmentet a következő módon értelmezem: „eredményesen megvalósítani dolgokat a többi ember által, illetve velük együtt”.¹² A vezetésstudomány immár évszázados története alatt sok különböző, egyes esetekben akár egymásnak ellentmondó menedzsment definíció született, de jelen tanulmánynak nem célja és feladata ezek részletezése. Rögzíthető azonban, hogy számos különböző módon lehet megközelíteni a vezetés fogalmát, így pl. a vezetési funkciók (stratégiaalkotás és célkijelölés, szervezés, személyes vezetés és kontroll), a vezetői szerepek (pl. mintzbergi vagy a kottéri modell), illetve a vezetési stílusok által, de értelmezhetjük problémamegoldási folyamatként is, a döntéshez kapcsolódó lépéseken keresztül. A felsoroltak közül nem jelölhető meg egy általánosan kiemelt, követendő vagy követett vezetési megközelítés sem a kultúrakutatások, sem a kínai menedzsmenttel foglalkozó szakmai anyagok kapcsán. Ugyanakkor a menedzsmenttudomány fenti megközelítései segítséget adnak a különböző forrásokból származó információk strukturálásában a szakirodalom-feldolgozás vagy egy saját kutatás eredményeinek összegzése során.

A vezetés fogalma nem választható el a szervezetektől, melyek keretében megvalósul. Definíció szerint a szervezetek „emberek és tárgyak alkotta rendszerek, amelyek tartós célt követnek, formális struktúrával és célszerű szabályokkal rendelkeznek”.¹³ Hasonlóan a vezetési kérdéskörhöz: nincsen egyetlen kitüntetett szervezeti megközelítés sem a kultúrakutatásoknál. Viszont sokrétű információt gyűjthetünk össze e kutatások szisztematikus feldolgozása révén a különböző nemzeti kultúrákhoz tartozó szervezetek tipikus strukturális jellemzőire (kiemelten pl. a centralizáció mértékére és az alkalmazott koordinációs eszközökre) vonatkozóan, s még inkább a szervezeti magatartás különböző kérdései (pl. értékek, motivációk, csoportok, hatalom, kommunikáció, s hangsúlyozottan a szervezeti kultúra és a leadership) kapcsán.

Amikor úgy fogalmazok, hogy a kínai kultúra és a kínai menedzsment kapcsolatát vizsgálom, akkor ebben implicit módon benne van a nemzeti kultúra szervezetre gyakorolt hatásának vizsgálata is, pl. a szervezés (s azon belül a szervezetalakítás, folyamatszervezés, munkaszervezés) mint vezetési funkció vagy a leaderi vezetői szerep, a különböző leadershipmodellek elemzése által.

¹² DOBÁK-ANTAL 2010: 22.

¹³ DOBÁK-ANTAL 2010: 22.

Ezzel összefüggésben végül még arra kell választ adni, hogy miért tekintjük a nemzeti kultúrát s annak vizsgálatát meghatározónak akkor, amikor a kínai gazdasági rendszer működési logikájának, a kínai menedzsmentnek a megismerése a cél. Utóbbi kérdésre a választ több irányból is származtathatjuk. Egyrészt magának a kultúrának a definíciójából, melynek része, hogy a kultúra a gondolkodást és a cselekvést meghatározó keretrendszer. Vagyis eszerint a kultúra hat arra, hogy a vezetők és alkalmazottak, különböző szervezeti tagok és külső partnereik miként döntenek és viselkednek különböző helyzetekben. Másrészt ha a kulturális vizsgálódás kapcsán a szervezeteket úgy tekintjük, mint nyílt rendszereket, illetőleg a környezetükkel kölcsönhatásban „élő” formációkat, ez esetben a kulturális környezet – a kontingencia elmélet¹⁴ logikáját követve – az egyik olyan külső szegmens, mely hatással van a szervezet stratégiájára és működésére.

A nemzeti kultúra szervezetekre és azok vezetésére gyakorolt hatását számos további módon is kifejti, így pl. az egyéni szinten a szocializáció, a nevelés által, társadalmi szinten pedig pl. az oktatási, a kormányzati, közigazgatási rendszeren vagy a gazdasági rendszeren (pl. különböző kapitalizmusmodelleken) keresztül. Ezek egyben arra is példaként szolgálnak, hogy korántsem egyértelműek a hatásmechanizmusok, nem egyszerűsíthető ez le világos és egyirányú ok-okozati kapcsolatokra. A kutatásoknál ezért az külön kihívás lehet, hogy miként lehet/kell-e leválasztani pl. a nemzeti kultúra intézményrendszereken keresztüli hatását. A nemzeti kultúra mellett számos további (szakmai, iparági, szervezeti stb.) „kultúra”, illetve sok egyéb külső környezeti tényező, belső adottság hatása vizsgálható.

Fontos kérdés viszont, hogy valóban kellően erőteljes-e a nemzeti kultúra befolyásoló ereje ahhoz, hogy kiemelten foglalkozzunk ennek vizsgálatával a vezetés megértése érdekében. A válasz – legalábbis e helyütt: igen. Magának a kultúrának a 80-as évek óta tapasztalható intenzív vizsgálata többek között annak köszönhető, hogy a japán gazdasági csoda eredményei láttán, a japán szervezési-vezetési elvek elterjesztése során egyértelműen érzékelhető vált ezek kulturális beágyazottsága. Emellett a nemzetközi vállalatok terjeszkedése is fokozottan ráirányította a figyelmet a különböző kultúrák találkozására, az ebből fakadó konfliktusokra és vezetői kihívásokra. Továbbá a humán erőforrás, a tudás globális versenyben betöltött szerepe, fontossága, a szervezet-elméleteken belül a szimbolizmus irányzatának megerősödése és az ehhez más

¹⁴ DOBÁK-ANTAL 2010.

területekről, így jellemzően az antropológiából, illetve a szociológiából érkező kutatók szemlélete, valamint a kvalitatív kutatási módszerek térnyerése szintén hozzájárult a kultúrakutatás 80-as évektől tapasztalható fellendüléséhez szakterületünkön belül.¹⁵

Számos kutatás célzottan is kimutatta azt, hogy a nemzeti kultúra hatása meghatározó. Hofstede munkássága e téren alapvetőnek tekinthető, kutatásainak eredményeire, módszerei a későbbiekben részletesen kitérek még. A kultúra döntéshozatalra, vállalati szervezetre gyakorolt hatását mutatta be a 70-es évek végén, azóta is sokat idézett tanulmányában Child és Kieser.¹⁶ Child későbbi kutatásai is megerősítették azt, hogy bár a szervezetek működését illetően globálisan a konvergencia és a divergencia egyaránt kimutatható, de míg a konvergencia főként az alkalmazott technológiák, struktúrák szintjén érzékelhető, addig az emberek viselkedése a szervezetekben kultúránként stabilan különböző marad.¹⁷ Emellett érvel több további, a nemzeti kultúrák vállalati működésre, vezetésre gyakorolt hatását vizsgáló kutatás, így pl. a jelen tanulmányban is bemutatásra kerülő GLOBE, mely abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy a nemzeti és a szervezeti kultúra vezetésre, leadershipre gyakorolt hatását egy kutatási modellben vizsgálja.

A nemzetközi, illetve cross-cultural menedzsment számos elismert szerzője is felhívja a figyelmet arra, hogy a szervezeti kultúra, illetőleg a menedzsment függ a tágabb kulturális környezettől. Ennek kapcsán Adler Jelinekkel közösen „*Is 'Organization Culture' Culture Bound?*” írása, továbbá egyéni cikkei, valamint a kínai gazdasági rendszert (is) kutató G. Reddinggel közös tanulmánya emelhetők ki.¹⁸ Végül, de korántsem kimerítve a lehetséges gondolati irányokat, érdemes kiemelni még e helyütt a nyelv szerepét értelmezéseink, gondolati térképünk, s egyesek szerint az egész „világ” létrehozásában, s így a nyelvekkel foglalkozó antropológiai, szociológiai vagy akár filozófiai kutatások megállapításait.

A nyelv megemlézése kapcsán kitérhetünk arra a kérdéskörre is, hogy mit is jelent – mit fed le – a kínai kultúra, illetve annak vizsgálata. Jelen tanulmány keretei nem teszik lehetővé a nyelv-kultúra-civilizáció-társadalom-ország-nemzet-nemzetiség fogalomsor minden egyes elemének részletes értelmezését önmagában és a kínai viszonylatban.

¹⁵ BOKOR 2000.

¹⁶ CHILD-KIESER 1979.

¹⁷ CHILD 1981.

¹⁸ ADLER-JELINEK 1986; ADLER 1983a; ADLER et al 1986.

Összegezve azt emelném ki, hogy

- jelen tanulmány elsődlegesen a kínai nemzeti kultúrával, s ennek a szervezeti működésre és vezetésre gyakorolt hatásaival foglalkozik, mely megfogalmazás implicit módon jelzi a kínai nemzeté válás történelmi folyamatának fontosságát is e téren;
- a kínai kultúra/civilizáció túlnyúlik a Kínai Népköztársaság határain, gondoljunk pl. a kínai gyökereiket megtartó, kínai diaszpórához tartozó délkelet-ázsiai, „tengerentúli” kínaikra vagy a kínai befolyás által történelmileg erőteljesen érintett környező országokra, területekre;
- de – miként a legtöbb nemzetközi kultúrakutatás esetében – a kínai kultúrát elsődlegesen a KNK mint ország, állam révén ragadjuk meg (ha csak ettől eltérő megjegyzés nem szerepel az adott résznél);
- viszont hangsúlyozom, hogy nem szabad elfeledkezni a Kínán belüli, az állam szintje alatti kulturális közösségi szintek, társadalmi szubkultúrák vizsgálatáról sem, hiszen fontos kérdés, hogy mennyiben tekinthető kulturálisan homogénnek Kína, illetőleg a kulturális bázis miként hat a különböző nyelvi, nemzetiségi gyökerekkel, gazdasági fejlettséggel, adott esetben eltérő intézményi formákkal jellemezhető társadalmi, területi szegmensekben.

Végül, de nem utolsósorban ki kell térni a kínai menedzsment fogalmának értelmezésére, mely szintén önmagában könyveket képes megtölteni. Ennek kapcsán rövid összegzésként az alábbiak rögzíthetők:

- A „kínai menedzsment” egy tágabban értelmezett, ún. kínai kontextusban megjelenő menedzsmentet jelent. Hasonlóan a kínai kultúrához, földrajzilag túlnyúlik Kínán. E fogalom jelzi azt a szociális, kulturális és intézményi környezetet, melybe ágyazottan működnek a cégek (így pl. a KNK-n belüli magán-, állami, önkormányzati, illetve kollektív vállalatok, a Nagyobb Kína térségben működő családi vállalkozások, valamint teljesen külföldi tulajdonban lévő vagy közös vállalatok).¹⁹
- Ugyanakkor egyes szerzők éppen a fogalom konkretizálását, szűkítését látják szükségesnek ahhoz, hogy egyértelmű, releváns tartalmat adhassanak neki. Így pl. Schlevogt részletesen kidolgozott, kutatásokkal alátámasztott, hálózatalapú kínai menedzsment modellje kapcsán könyvében rögzíti, hogy az a KNK magán- (leginkább családi) tulajdonú vállalataira érvényes.²⁰
- Számos további kutató felhívja arra a figyelmet, hogy Kína mérete, komplexitása, kulturális, társadalmi tagoltsága miatt, illetve a kínai

¹⁹ LI, J. T. et al 2000.

²⁰ SCHLEVOGT 2002.

gazdaságot és társadalmat érintő jelentős változások hozta egyenlőtlenségek és többek között a generációs eltérések okán, valamint a kínai gazdasági környezet szereplőinek változatossága miatt nem lehetséges „a kínai menedzsmentről”, egységes rendszerről beszélni.²¹

- Barney és Zhang nézőpontja szerint a kínai menedzsment kutatása előtt két út áll: a „Theory of Chinese Management” irányú meglévő elméletek kínai környezetben történő alkalmazása (vagy esetleg Kínában kifejlesztett, de általánosan „tesztelhető” elméletek sorolhatóak ide); míg a „Chinese Theory of Management” kínai sajátosságok szerinti, új menedzsment elmélet(ek) létrehozása.²² Szintén a kínai menedzsmentkutatás lehetséges irányait elemzi Tsui, amikor az ún. „outside-in” és „inside-out” megközelítéseket értelmezi.²³ Ehhez képest Child – elfogadva a nemzeti kontextus fontosságát a kínai menedzsment megértésénél hármast (anyagi, eszmei – ideértve: kulturális és intézményi) keretrendszert, valamint dinamikus evolutív perspektívát javasol.²⁴
- A kontextus kapcsán pedig visszautalnék még Child és Warner 2003-as tanulmányára²⁵, melyben a szerzők a kultúra mellett a társadalmi intézmények fontosságát hangsúlyozzák a menedzsment megismerésénél, tudva ugyanakkor azt, hogy hosszabb időtartam alatt az intézményrendszer és a kultúra dinamikus egymásra hatása történik meg.

A továbbiakban a kínai kultúrát – s ezen keresztül a kínai menedzsmentet – az összehasonlító kultúrakutatások vezetéstudományban leggyakrabban idézett nemzetközi példáin és módszerein keresztül igyekszem bemutatni.

A kínai kultúra és a kínai menedzsment az összehasonlító kultúrakutatások tükrében

A nemzeti kultúrák kutatása kapcsán kulcsszerepet töltenek be az ún. értékvizsgálatok, illetve értékalapú kultúramodellek. Az ún. hagyma- vagy célkeresztmodelleknél a szerzők több kulturális réteget különítenek el (pl. értékek, hiedelmek, normák, rítusok, viselkedési módok, szimbólumok, hősök, tárgyak-eszközök, gyakorlatok). Vannak, akiknél a kultúra mélyén, a legbelsőbb

²¹ CHILD-WARNER 2003.

²² BARNEY-ZHANG 2009.

²³ TSUI 2006.

²⁴ CHILD 2009.

²⁵ CHILD-WARNER 2003.

szinten, középen az értékek találhatók, melyek azután befolyásolják gondolatainkat, cselekedeteinket, állásfoglalásainkat – ilyen pl. Hofstede „hagymamodellje”.²⁶ Schein 1985-ben megjelent *Organizational Culture and Leadership* c. könyvében az értékeket egy közbülső szintnek tekinti, mely „alatt” alapvető hiedelmeink találhatók. Hasonlóan a közbülső szintre helyezi az értékeket Trompenaars és Hampden-Turner: kulturális „cél táblájuk” közepén az implicit, alapvető feltevések találhatók, míg a külső körben a kultúra kézzelfogható, megragadható „termékei”, pl. nyelv, szokások, művészeti és hétköznapi tárgyak, gazdálkodási sajátosságok.²⁷

A kultúrák tartalmi meghatározása kapcsán az értékeken keresztül megragadás természetesen csak egy megközelítés a több lehetséges közül, mely önmagában is további kérdéseket vet fel, pl. a vallott és követett értékek eltérései, mérhetőségük kapcsán (erre a kérdéskörre a GLOBE-kutatásnál még visszatérek). Szintén egyetlen tartalmi elemre koncentrálnak a kultúra kutatói akkor, ha pl. a szerepek vagy a szimbólumok felől közelítenek. A kultúra definiálásának másik módja a betöltött funkciók keresztül történhet.²⁸

Az értékutatások kapcsán kiindulópontnak tekinthető Milton Rokeach munkássága, melynek fontos összefoglalója 1973-as *The Nature of Human Values* c. könyve. Cél- és eszközértéklistái, vizsgálati módszerei mintegy „kályhaként” szolgáltak a további kutatások számára, ugyanakkor mind módszertani, mind tartalmi oldalon több változtatást alkalmaztak a későbbi elemzők. (Így módszertani oldalról a sorba rendezés helyett a skálák, tartalmi tekintetben pedig – pl. a későbbiekben tárgyalt kínai értékvizsgálatok kapcsán – a módosított, kibővített értéklisták említhetők.) Bár Rokeach listáival is történtek nemzetek közötti kultúra-összehasonlító vizsgálatok, de e terület alapvető klasszikusaként Hofstede munkásságát szokták kiemelni – ezzel kezdjük a részletes elemzések sorát.

Hofstede kultúrakutatása

A holland Geert Hofstede e témakörben meghatározó műve, *A kultúra következményei* 1980-ban jelent meg. A kutató az IBM leányvállalatainál dolgozó emberek kérdőíves felmérési adatállományát dolgozta fel, s ezáltal 50

²⁶ HOFSTEDE-HOFSTEDE 2005: 41.

²⁷ TROMPENAARS-HAMPDEN-TURNER 1998: 22.

²⁸ BOKOR 2000.

különböző ország s három, országokon átívelő régió kulturális vizsgálata vált lehetővé.

Kutatása során ún. kulturális dimenziókat azonosított (ezek lényegében faktoranalízis által meghatározott mögöttes változók, faktorok). „Egy-egy dimenzió adott társadalom számos olyan jelenségét fogja azonos csoportba, amelyekről empirikusan kiderült, hogy egymással való kombinációban fordulnak elő.”²⁹ Ugyanott Hofstede is felhívja a figyelmet arra, hogy a dimenziók által lefedett együttállások, kombinációk nem szükségszerűen jelentik azt, hogy az egyes elemek között van logikai kapcsolat, csupán azt, hogy a statisztikai elemzések azt mutatták, hogy együttesen voltak jelen (vagy hiányoztak) egy-egy ország(csoport) vizsgált alanyainak értékrendszerében, válaszaiban.

Hofstede szerint a kultúra magját az értékek adják, melyek preferenciákat jelölnek, kifejezik, hogy a dolgok egy bizonyos állását jobbnak, kívánatosabbnak érezzük, mint más eseteket. Az egyetemes, örökölt emberi természetre épülve, csoport- vagy kategóriaspecifikusan értelmezhető a tanulással elsajátított kultúra (s az egyes egyének szintjén sajátos, örökölt vagy tanult személyiségjegyek árnyalják majd a képet). Úgy tekint a kultúrára mint statikus, hosszabb történelmi időszakon keresztül változatlan mentális programra, az elme szoftverére – miként könyvének címe is jelzi ezt.³⁰

A különböző országok tehát Hofstede kutatásainak eredményeként az egyes – alábbiakban bemutatásra kerülő – dimenziók mint tengelyek mentén a statisztikai elemzések révén nyert összesített értékekkel, pontszámaikkal elhelyezhetők, egymással összevethetők.

- A hatalmi távköz dimenzió azt fejezi ki, hogy „milyen mértékben várják el és fogadják el egy ország intézményeinek és szervezeteinek kevesebb hatalommal rendelkező tagjai a hatalom egyenlőtlen elosztását”.³¹ Kínában az eredmények azt mutatták, hogy az alárendeltek jelentős mértékben függenek a fölérendeltektől, még az ázsiai átlagnál is nagyobb mértékben, s jóval inkább, mint pl. a nyugat- vagy kelet-európai társadalmakban.
- Az individualizmus-kollektívizmus fogalompár által kifizített dimenzió esetében Kína az utóbbi csoportba tartozott, mely „az olyan

²⁹ HOFSTEDÉ-HOFSTEDÉ 2005: 58.

³⁰ HOFSTEDÉ-HOFSTEDÉ 2005: 34-46.

³¹ HOFSTEDÉ-HOFSTEDÉ 2005: 81.

társadalmakat jellemzi, amelyekben az emberek születésüktől fogva erős, összetartó, zárt csoportba illeszkednek, ami feltétlen hűségükért cserében egész életük során védelmet nyújt számukra”.³² Sőt, a kínai értékek az ázsiai blokkon belül is viszonylag erőteljesen képviselték a kollektívizmus értékeinek fontosságát.

- A harmadik dimenzió is egy fogalompárra épül: maszkulinitás és femininitás. Kína itt az első pólushoz közelített, ami azt jelezte, hogy a társadalomban „a nemek érzelmi szerepei világosan elkülönültek: a férfiaktól elvárják, hogy magabiztosak, kemények legyenek, és az anyagi siker érdekében fáradozzanak, a nők pedig szerények és gyengédek legyenek, és az élet minőségével törődjenek”.³³ Nem pusztán férfias értékek követéséről van tehát szó, hanem arról, hogy a társadalmi nemi szerepek viszonylag élesen szétválnak, jóval kevésbé lehet köztük átfedés, mint pl. a skandináv államokban.
- A bizonytalanságkerülés a hatalmi távolsághoz hasonlóan kisebb vagy nagyobb értéket mutathat a vizsgált országokban, s annak mértékét jelzi, hogy „az adott kultúra tagjai mennyire tekintik fenyegetésnek a kétes vagy ismeretlen helyzeteket”.³⁴ Kína ezen elemzéseknél nagyfokú bizonytalanságtűrést mutatott. Azonban maga Hofstede is beszámol arról, hogy amikor a 80-as évek végén a hongkongi Kínai Egyetem kutatói értékvizsgálatokat végeztek, egyrészt megerősítették azt a feltételezést, hogy a korábbi kutatások – és eredményeik – a nyugati kulturális gyökerek, szemléletmód miatt csak korlátozottan alkalmazhatók az ázsiai környezetben, másrészt az ázsiai értékrendszert figyelembe vevő, új Chinese Value Survey (CVS) alapján pedig nem mutatható ki a bizonytalanságkerülés mint önálló dimenzió.³⁵
- A CVS azonban felszínre hozott egy új dimenziót, melyet a kutatók hosszú és rövid távú orientációként írtak le, s Hofstede későbbi írásaiban beemelte mintegy kiegészítőleg korábbi kutatásai, s eredeti négy dimenziója mellé. A hosszú távú orientációval rendelkező nemzeti kultúrákban – s az elemzések alapján, írják, Kína idesorolandó –

³² HOFSTEDÉ-HOFSTEDÉ 2005: 115.

³³ HOFSTEDÉ-HOFSTEDÉ 2005: 166.

³⁴ HOFSTEDÉ-HOFSTEDÉ 2005: 216.

³⁵ HOFSTEDÉ-HOFSTEDÉ 2005: 64.

lényeges(ebb) „az olyan erények – elsősorban a kitartás és a takarékoság – ápolása, amelyek majd a jövőben hozzák meg a gyümölcsüket”.³⁶

Hofstede elévülhetetlen érdemeket szerzett a nemzeti kultúrák vizsgálatában és összehasonlításában. Számos további, hasonló alapvetéseket, módszertant alkalmazó kutatás indult el a következő években. Ezek közül néhányat az alábbiakban röviden ismeretetek, illetve összefoglalom, hogy ezen típusú kutatások s eredményeik milyen főbb sajátosságokkal jellemezhetők. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy már Hofstede előtt is készültek kulturális dimenziókat feltáró kutatások. Így pl. Kluckhohn és Strodtbeck 50-es években készült munkája különböző gyökerű amerikai közösségeket vizsgált – a következő dimenziók mentén: emberi természet, ember és természet viszonya, időorientáció, aktivitásorientáció, kapcsolatorientáció.³⁷ Ezen kutatás dimenziói közül több visszaköszön a későbbi elemzésekben is.

Trompenaars és Hampden-Turner kultúrakutatása

Hofstede mellett Fons Trompenaars és Charles Hampden-Turner e témakörben szintén jelentős, alapműnek tekinthető kutatást mutatott be, mely bizonyos pontokon hasonlóságokkal bírt Hofstede munkájával (pl. nagymintás, kvantitatív, statisztikai elemzésekre épít, kulturális dimenziókat kíván feltárni), más elemeiben és eredményeiben viszont különbözött. Egyrészt nem egy egyébként más célokra felvett adatállomány feldolgozásával határozott meg dimenziókat, hanem egy már létező, Talcott Parson szociológus által kidolgozott elméleti modell alapján készítették el e kutatás céljait szolgáló kérdőívet, majd különböző országokban felvett adatokkal tesztelték azt.³⁸

Trompenaars vállalati tanácsadóként azt kereste, hogy a nemzetközi környezetben működő cégeknél miként támogatható az interkulturális együttműködés, s (szerzőtársaival közös) könyveiben³⁹ ajánlásokat fogalmazott meg, miként érthetik meg az egyes dimenziók mentén különböző értékeket

³⁶ HOFSTEDE–HOFSTEDE 2005: 263.

³⁷ KLUCKHOHN–STRODTBECK 1961.

³⁸ PRIMECZ 2006: 7.

³⁹ TROMPENAARS–HAMPDEN–TURNER 1998; TROMPENAARS–WOOLLIAMS 2003; TROMPENAARS–VOERMAN 2009.

képviselő üzletfelek egymást (pl. tárgyalásnál vagy cégek operatív irányítási feladatainál).

A kutatásnál feltárt kétpólusú dimenziók általános dilemmákat testesítenek meg: két jó, kívánatos állapot között választhatunk, s választásainkat a mögöttes értékek határozzák meg. Az alábbiakban listázom a fogalompárokat, s a kínai kultúrára jellemző részt értelmezem is.

1. *Univerzalizmus vs. partikularizmus*: utóbbinál az egyedi szituációk rugalmas kezelését preferálják, nem általános érvényű szabályokat követnek, hanem az adott helyzetben megfelelő megoldást keresik, elfogadva a feltételes vagy többértelmű helyzeteket, nagyban támaszkodnak a kapcsolatokra és pragmatikusak.⁴⁰
2. *Individualizmus vs. komunitáriánizmus* (utóbbi: kvázi kollektívizmus).⁴¹
3. *Emocionális vs. semleges megközelítés*: a konfucianus ázsiai államokban a visszafogottabb, kontrollált magatartást értékelik, pl. tárgyalásokon. Nem az érzelmek hiányáról, inkább elfojtásáról lehet beszélni (mely frusztrációt okozhat, illetve az indulatok egyes esetekben nagy erővel törhetnek elő).⁴²
4. *Specifikus vs. diffúz szemlélet*: utóbbinál a magán- és a publikus (beleértve: üzleti) szféra jórészt átfed (pl. kapcsolatrendszerben, hierarchikus viszonyoknál), s a vállalati szféra „átnyúlását” el is várják (pl. igény a vállalati gondoskodásra). Jellemzően magas kontextusú kultúrák, az üzenetek, szerepek értelmezéséhez kellő háttérismeret szükséges.⁴³
5. *Teljesítmény vs. háttér (státusz)*: a kínai társadalomban nagy figyelmet szentelnek az egyén társadalmi státuszának, magasabb pozíciót jelenthet a nem, a kor, a vállalatnál eltöltött idő, a jó kapcsolatrendszer. Fontosak a titulusok, a státuszok, a feljebbvalói elismerés és a hierarchia betartása.⁴⁴
6. *Időértelmezés*: a kínai szemlélet hosszú távú, illetve szinkronikus (utóbbi alapján a vevő-eladó, vezető-alkalmazott kapcsolatok fontosságát lehet kiemelni, a kapcsolatoknak alárendeltek a tervek és a megvalósítás is, kevésbé fontos a szigorú ütemezés, rugalmasan alkalmazkodnak, „újraterveznek”, ha kell, a vezetők párhuzamosan több feladatot végeznek).⁴⁵

⁴⁰ TROMPENAARS–HAMPDEN–TURNER 1998: 48-49.

⁴¹ TROMPENAARS–HAMPDEN–TURNER 1998: 67-68.

⁴² TROMPENAARS–HAMPDEN–TURNER 1998: 79-80.

⁴³ TROMPENAARS–HAMPDEN–TURNER 1998: 100-101.

⁴⁴ TROMPENAARS–HAMPDEN–TURNER 1998: 118-119.

⁴⁵ TROMPENAARS–HAMPDEN–TURNER 1998: 139.

7. *Belső vs. külső kontroll:* a kínai minta azt mutatta, hogy inkább adaptív módon viszonyulnak a természethez, a nem befolyásolható külső körülményekhez, hisznek a végzetben, szerencsében, úgy látják, nem csak az egyéni akaratától, erőfeszítésektől függ(het) az elért eredmény, s ismét csak ki kell emelni a kapcsolatok fontosságát, illetve a harmóniára törekvést.⁴⁶

Megjegyzendő, hogy a későbbi, továbbfejlesztett kérdőívekben egyre árnyaltabban vizsgálják az egyes értékcsoportokat (pl. nemcsak ellentétes értékpárok, hanem köztes, szinergikus, kompromisszumos választási lehetőségek is szerepelnek).⁴⁷

A menedzsment – vagy inkább szóhasználata szerint: a leadership – kutatása kapcsán Trompenaars lényegesnek tartja azt a lépést, amikor a tudományterület a klasszikus tulajdonságalapú vagy magatartás-tudományi témától nyitott a kontextus, így a kulturális környezet felé. Ugyanakkor ha tudjuk, hogy bizonyos országokban, kultúrákban milyen vezetői modell lehet sikeres, még nem ismerjük a választ arra, hogy napjaink globális világában miként lehet eredményes a különböző kultúrákkal találkozó, azokban dolgozó menedzser. Trompenaars több publikációjában, előadásában hangsúlyozta az elmúlt években az „összeegyeztetés” fontosságát, vagyis az olyan alapvető szervezeti, irányítási dilemmáknál, mint pl. globális vagy lokális válaszkapesség, elkötelezettség megteremtése vagy kontroll gyakorlása a két „végpont” közötti választás helyett, az általuk megtestesített irányok összeegyeztetését. Az ún. integrációs leadership-elmélet relevanciáját szintén nagymintás, kvantitatív kutatásokkal tesztelték, bizonyították.⁴⁸

Végül következzen egy rövid, de érdekes kínai példa a kulturális empátia fejlődéséről:

Motorola University recently prepared carefully for a presentation in China. After considerable thought, the presenters entitled it “Relationships do not retire”. The gist of the presentation was that Motorola had come to China in order to stay and help the economy to create wealth. Relationships with Chinese suppliers, subcontractors and employees would constitute a permanent commitment to building Chinese economic infrastructure and earning hard currency through exports. The Chinese audience listened politely to this presentation but was quiet when invited to ask questions. Finally one

⁴⁶ TROMPENAARS–HAMPDEN–TURNER 1998: 155-156.

⁴⁷ PRIMECZ 2006: 7.

⁴⁸ TROMPENAARS 2002.

manager put up his hand and said: “Can you tell us about pay for performance?”⁴⁹

A GLOBE-kutatás

Az előző példákhoz hasonlóan kulturális dimenziókat vizsgál az ún. GLOBE (Global Leadership and Organizational Behavior Effectiveness) kutatási program is. Ezek: hatalmi távolság, bizonytalanságkerülés, intézményi kollektívizmus, csoportkollektívizmus, nemi egyenlőség, rámenősség/asszertivitás, teljesítményorientáció, jövőorientáció, humán orientáció.⁵⁰ Körülbelül 170 társadalomtudományi, vezetéstudományi kutató többéves munka révén felmérte és elemezte 62 kultúra értékrendszerét, illetőleg vizsgálta az eredményes vezetés és szervezeti működés kultúrákon átnyúló (univerzális) és kultúrákhoz kötődő sajátosságait.⁵¹

A kutatás indokoltságát és célját a kezdeményező Robert J. House és társai így írták le a 90-es évek végén: „Given the increased globalization of industrial organizations and increased interdependencies among nations, the need for better understanding of cultural influences on leadership and organizational practices has never been greater.”⁵²

Kína a GLOBE-kutatás konfuciánus országcsoportjába tartozott (Japán, Dél-Korea, Tajvan, Szingapúr és a kutatás kezdetén még önálló Hongkong mellett), mely egyike volt az adatok elemzésével létrehozott tíz országcsoportnak. Ezen országcsoport közös jellemzője Kína hagyományos befolyása a többi ország kulturális és társadalmi rendszereire. Összevetve az angolszász országokkal, a konfuciánus országcsoport értékrendszere a vallott értékeknél magasabb mértékű hatalmi távolságot, asszertivitást és bizonytalanságkerülést mutatott. (A követett értékeknél kevésbé erőteljesek a különbségek, de a kollektívizmus hangsúlyosabb jelenlétét lehet kiemelni a „nyugati” országokhoz képest.) Egyaránt nagyra értékelték a fenti két országcsoportban a karizmatikus, a team- és a humánorientált vezetőket, míg a legfontosabb különbség az, hogy a konfuciánus csoport az alkalmazottak bevonására építő, participatív leadershipmodellt jóval kevésbé találta

⁴⁹ TROMPENAARS–HAMPDEN–TURNER 1998: 199.

⁵⁰ BAKACSI 2006: 37-38. (Az egyes dimenziók értelmezései is megtalálhatók a cikkben.)

⁵¹ LEUNG 2007.

⁵² HOUSE ET AL 2001: 489.

megfelelőnek, mint az inkább individualista és demokratikus hagyományokra építő angolszász szegmens.⁵³

A GLOBE-projekt keretében készült országriportokat összegző tanulmánykötetben – a felmérést kiegészítő szakirodalom-feldolgozás és további kutatások alapján – a kínai kultúra és leadership bemutatásánál a konfucianus gyökerek fontosságát hangsúlyozzák a szerzők, így pl. az öt alapvető kapcsolatot (s ezáltal a hierarchikus családi és társadalmi rendet), olyan erényeket, mint pl. az engedelmesség, a mértékletesség vagy az emberekkel szembeni jóakarátú, helyes viselkedés, illetve a kapcsolatok (guanxi), az „arc” (mianzi) és a kölcsönösség (renqing) és a morál fontosságát a társadalom működésében. (Emellett az állam és a gazdaság helyzetét, az ország fejlődésének főbb történelmi állomásait is összegzik – egyfajta intézményi jellegű keretet is adva az elemzéshez.)⁵⁴

Kulturális dimenzió/Érték	Átlag	Helyezés
Teljesítményorientáció		
- Követett érték	4.45	13
- Vallott érték	5.67	50
Jövőorientáció		
- Követett érték	3.75	34
- Vallott érték	4.73	60
Asszertivitas (rámenősség)		
- Követett érték	3.76	51
- Vallott érték	5.44	2
Intézményi kollektívizmus		
- Követett érték	4.77	7
- Vallott érték	4.56	9
Csoportkollektívizmus		
- Követett érték	5.80	9

⁵³ ASHKANASY 2002.

⁵⁴ FU, P. P. ET AL 2007.

- Vallott érték	5.09	58
Nemi egyenlőség		
- Követett érték	3.05	48
- Vallott érték	3.68	58
Bizonytalanságkerülés		
- Követett érték	4.94	10
- Vallott érték	5.28	9
Hatalmi távolság		
- Követett érték	5.04	41
- Vallott érték	3.10	12
Humánorientáció		
- Követett érték	4.36	17
- Vallott érték	5.32	39

1. táblázat: GLOBE kulturális dimenziók – a kínai felmérési értékek

Fu, P. P. et al 2007 közli a fenti kínai adatokat, melyeknél az egyik legfontosabb jelenség, hogy számos dimenzióban jelentős az eltérés a vallott és a követett értékek között (1–7 Likert-skálát használtak a felmérés során). Még inkább hangsúlyossá teszik ezt a megállapítást a 61 ország rangsorában elért helyezések számadatai. Ilyen nagyságrendű eltérések a társadalmon belüli erőteljes változásokra hívják fel a figyelmet, pl. a hagyományos értékek megkérdőjelezésére vagy éppen a tradíciók mélyen megbúvó továbbélésére.

Az ideális vezetőtől elvárt értékekről, magatartásról a korábbiakban már volt szó. Emellett az országtanulmány bemutatja a – szintén főként középvezetőkre támaszkodó – fókuszcsoporthoz tartozó megállapításait is. (A GLOBE kérdőíves kutatás válaszadói középvezetők voltak, Kína esetében a pénzügyi szektorból és az élelmiszeriparból – 158 fő.) Eszerint az ideális kínai leader megbízható és becsületes, csak ilyen vezető válhat hitelessé, illetve eredményessé munkája során. Emellett lényegesnek találták a következőket:

1. rámenősség és konzervatívizmus (úgy is mint szabálykövetés) megfelelő egyensúlya;
2. a vezetőnek tudni kell jövőképet adni az irányított szervezet számára,
3. vezetői nyitottság az újra – és folyamatos önfejlesztés;

4. változások kezdeményezése és a megvalósítás képessége;
5. humánus szemlélet az alkalmazottak irányába, paternalizmus;
6. tanulni a Nyugattól, de tudva, hogy mi működik a kínai keretek között;
7. kettős helyzet, státusz (piac és párt) megfelelő kezelése.

A GLOBE-kutatás kapcsán érdemes kiemelni még azt, hogy önálló felmérési területként kezelte (az 1997-ig Kínától független) Hongkongot, ahol – miként az ezzel foglalkozó országtanulmány fogalmaz – Kelet és Nyugat találkozik, s az érezhető brit hatás mellett megtartották hagyományos kínai, konfucianus gyökereiket is, sajátos kozmopolita kulturális hátteret teremtve. A hongkongi (telekommunikációs és pénzügyi középvezetői) mintában is jelentős, a kínaihoz hasonló jellegű eltérést találtak a teljesítményorientáció és a hatalmi távolság dimenzióknál. Az itteni laissez-faire gazdaságpolitika és a szabadpiacra alapuló kapitalizmus összhangban áll a kínainál (jóval) alacsonyabb bizonytalanságkerülési, asszertivitási és kollektívizmus indexükkel, illetve a nemi egyenlőség egy fokkal magasabb szintjével. A vezetői profil kapcsán összegzik a GLOBE-felmérés, a korábbi szakirodalmak és egyéb saját kutatások eredményeit: a kínai gyökerek mellett a hongkongi menedzserek nagyobb hangsúlyt helyeznek az eredményekre, a teljesítményre, sikerorientáltak, autonómok és saját erejükre, kompetenciáikra támaszkodnak.⁵⁵

Schwartz kultúrakutatása

A fentiekben bemutatott kutatásokat eredményeik ellenére bizonyos hiányosságok is jellemezték – a szakirodalmi kritika szerint. Értékdimenziókat tártak fel, de ezek nem feltétlen egymástól független változók (pl. Hofstede szétválasztott egy faktort hatalmi távolság és individualizmus dimenziókra, Trompenaars nem is törekedett független dimenziók kijelölésére).⁵⁶ Továbbá – látva a különböző kutatások által adott dimenziólistákat – nem rendelkezünk végleges és teljes körűnek tekinthető, a világ kultúráit egyaránt jellemezni és csoportosítani képes kulturális faktorokkal. Shalom H. Schwartz törekedett arra a 80-as, 90-es években végzett kutatásaiban, hogy a potenciálisan releváns – univerzális – értékek, illetve dimenziók teljes körét le tudja fedni, illetőleg

⁵⁵ CHOW 2007.

⁵⁶ PRIMECZ 2006.

globálisan is minél szélesebb kulturális bázisra, országlistára támaszkodva készíthesse el elemzéseit.⁵⁷

Schwartz, hasonlóan a fentiekhez, értékdimenziók vagy -területek meghatározását végezte el, továbbgondolva Rokeach értéklistáit. Tette ezt úgy, hogy három fő kérdéskört azonosított, melyek megválaszolása minden társadalomban alapvető feladat:

1. egyén és csoport kapcsolata,
2. együttműködés a társadalom tagjai között,
3. természethez való viszony.

Elméleti modelljét értéklisták nemzetközi kérdőíves felméréseivel tesztelte.

Schwartz munkájának egyik eredménye a kulturális értékek mentén képzett országcsoportok térképe. Kína esetében a leginkább domináns értékcsoportként a hierarchia jelent meg, mely egyrészt a különböző társadalmi státuszokhoz, pozíciókhoz kapcsolódó kötelezettségek, szabályok betartását, másrészt a javak és hatalmi viszonyok egyenlőtlen elosztását fejezte ki. Olyan fogalmak tartoznak a hierarchiához, mint az autoritás, az alázatosság, a befolyás, a vagyon és a társadalmi erő, hatalom. A hierarchiával összefüggő dimenzióként mutatták ki a konzervativizmust (főbb értékei: status quo fenntartása, hagyományok tisztelete, társadalmi/csoport szintű rend megőrzése) és a hatalmi alapú, asszertív magatartást.⁵⁸

Schwartz kutatásai is fontos mérföldkönek tekinthetők, számos további vizsgálat kiindulópontjaként szolgáltak, illetőleg maga a kutató is újabb kérdésköröket vont be elemzéseibe, így pl. a munkához való viszony, vonatkozó társadalmi normák, motivációk, valamint a nemzeti kultúrák kapcsolatát. Kutatásai jelentős hatásuk ellenére nem oldották meg egyértelműen a korábbiakban jelzett, általa is érzékelt problémákat (teljeskörűség, értékváltozók összefüggései).

Chinese Values Survey

Már a korábbiakban, Hofstede kutatási eredményei kapcsán szóltam röviden az ún. Chinese Values Survey-ről (továbbiakban: CVS). A Chinese Culture Connection kutatási program keretében Michael Harris Bond, a Hongkongban élő és dolgozó kanadai pszichológiai professzor vezetésével olyan értéklistákat dolgoztak ki és alkalmaztak, melyekben a konfucianus szemlélet, étosz értékei

⁵⁷ SCHWARTZ 1999: 24.

⁵⁸ SCHWARTZ 1999: 31, 36, 39.

is szerepeltek. Megközelítésük hasonló az előzőekhez abban a tekintetben, hogy univerzális, globálisan jelen lévő és vizsgálható értékek, dimenziók kutatásával foglalkoztak, de beemeltek több olyan értéket, melyek a korábbi, nyugati gyökerű kutatásokban (legalábbis a 90-es évek elejéig) nem vagy nem ilyen értelmezésben jelentek meg, pl. „gyermeki” tisztelet, szorgalom és kemény munka, tolerancia mások iránt, harmóniára törekvés, szolidaritás, alázatosság, lojalitás, reciprocitás, tanulás-tudás, kedvesség, az „arc” megőrzése.⁵⁹

A 40 kiinduló értéket tartalmazó listából a CVS-kutatás négy értékdimenziót azonosított:

1. *integráció* (kapcsolódó értékek pl. tolerancia, harmónia, szolidaritás, nem versengés, megbízhatóság);
2. *konfucianus (munka)dinamizmus* (kapcsolódó értékek pl. társadalmi kapcsolatok, takarékoság, állhatatosság, büntudat megélése);
3. *humanitás* (kapcsolódó értékek pl. türelem, jóindulat, előzékenység);
4. és *erkölcsi irányelvek* (kapcsolódó értékek pl. mértékletesség, elfogulatlanság).⁶⁰

Az itt vizsgált 22 ország közül 20 szerepelt a korábbi Hofstede-i kutatásban is, s amikor összevetették a két kutatásban kapott faktorokat (értékdimenziókat), a következőket állapították meg:

1. A hatalmi távolság és az individualizmus-kollektívizmus dimenzió szignifikáns korrelációt mutatott a CVS integráció, illetve erkölcsi irányelvek értékcsoportjával, a nemi szerepeket megjelenítő faktor, a maskulinitás-feminitás pedig a kínai értékutatás humanitás dimenziójával volt összekapcsolható.

2. A konfucianus szemléletet megjelenítő kínai dimenzió nem mutatott korrelációt a bizonytalanságkerüléssel, s Hofstede – Bonddal együttműködve – mint ötödik értékcsoportot, faktort emelte be későbbi munkáiba.⁶¹

Azonban számos ponton merültek fel kritikák. A CVS-t önmagában érintő kritika a kiinduló értéklista kidolgozottságát kéri számon. A két kutatás összekapcsolásánál az eltérő mintatípusok (IBM-dolgozók vs. egyetemi hallgatók) jelenthetnek problémát. Továbbá a konfucianus dinamizmus mint értékcsoport két végpontját hosszú és rövid távú orientációval jelölték meg Hofstede anyagaiban, azonban e két póluson nem ellentétes értékek, leíró

⁵⁹ FANG 2003: 352.

⁶⁰ FANG 2003: 353.

⁶¹ YIN 2003: 46. (Továbbá lásd erről már a korábbiakban is, a 3.1 fejezetben.)

elemek találhatók (mint pl. az individualizmus-kollektívizmus vagy a kis-nagy hatalmi távolság dimenziók esetében), hanem a konfucianus filozófia különböző, de egymást ki nem záró, egymásnak ellent nem mondó jellemzői. A kínai ideológiai rendszerben a kettősség, a yin és a yang együttélése természetes, így egyszerre van jelen pl. a jövő és a múlt iránti orientáció. Ha ezeket a faktor két végpontjának leírására szétválasztjuk, értelemszerűen hibás magyarázatokhoz jutunk. Hasonlóképpen szerencsétlen az, hogy amennyiben pl. Kínát – mint a konfucianus szellemiség eklatáns példáját – a kutatók a hosszú távú orientáció végpontjához helyezik el, ezzel mintegy eltávolítják azon konfucianus értékektől, melyeket a rövid távú orientációhoz társítottak (pl. arc megőrzése), holott ezen értékek is egyértelműen jellemzik a kínai kultúrát.⁶²

Bond kutatói munkásságában később az értékektől az ún. társadalmi axiómák (általános hitelemek) felé fordult, melyek koncepcióját Kwok Leung az ezredfordulón azért vezette be, hogy az értékutatások alternatívájaként, illetve lehetséges kiegészítőjeként segítsék a különböző kultúrák értelmezését, valamint új lendületet adjanak a szakterület fejlődésének. Az axiómák – szemben az egy koncepcionális egységet képviselő értékekkel – mindig valamilyen oksági vagy korrelációs kapcsolatot fejeznek ki két entitás között, miként ez az alábbi példában is megmutatkozik.

„To illustrate the difference between a value and an axiom, take the value, 'power', as an example. In assessing people's endorsement of power, respondents are typically asked to report on the importance or desirability they accord to this value. In contrast, in assessing a social axiom concerning power, such as 'powerful people tend to exploit others', people are asked to evaluate the likelihood of the situation described by the statement, not to indicate if they desire either power or its consequence, exploitation of others.”⁶³ Az elindított globális kutatási program eredményeként a következő axiómákat azonosították: társadalmi cinizmus, társadalmi komplexitás, jutalmazás, vallásosság és kontroll a sors felett.

⁶² A kritikai észrevételek összegzését adja többek között FANG 2003.

⁶³ LEUNG–BOND 2009: 2.

Köztes összegzés – A nemzetközi nagymintás kultúrakutatások főbb eredményei és kritikái

Az előző kutatásokban közös, hogy szakterületükön alapvető eredményeket hoztak, s elsődlegesen nagymintás felmérésekkel, kvantitatív módszerrel, funkcionalista szemléletben dolgoztak (bár jellemzően ezt egyéb módszerekkel egészítették ki, pl. a GLOBE esetében – maradvány a kínai és hongkongi példáknál – a helyi kutatók további szakirodalom-elemzést, fókuszcsoporthoz tartozó kutatást és médiaelemzéseket készítettek).

A fenti kutatási irányzatok egyik kritikus pontja, hogy a különböző nemzetek, kultúrák mintái – válaszadói – mennyiben hasonlók, illetőleg összevethetők. Schwartz és a GLOBE erre kiemelt figyelmet helyezett: előbbinél azonos foglalkozási csoportok (tanárok, hallgatók), utóbbinál meghatározott iparágak középvezetői adták a mintákat. Hofstede esetében az IBM adott egyfajta hasonlósági keretet – ugyanakkor felvethető, hogy éppen egy globális nagyvállalat munkatársi állománya mennyiben reprezentálhatja az adott ország értékrendszerét. Emellett pl. a kutatási szempontból monumentális GLOBE-projekt esetében a kínai minta mindössze 158 elemből állt⁶⁴ – mely a 90-es években 1,1-1,2 milliárd lakossal rendelkező Kínai Népköztársaság középvezetőinek becsülhető számához, s az ország belső tagoltságához képest kérdéses mintanagyság.

A fenti nemzetközi kultúra-összehasonlító kutatásokból – s említhetnénk még több jelentős kutatói csoportot, irányzatot is – egyrészt kapunk egy összképet, mely kétségtelenül segít a kultúrák, illetőleg nagyobb blokkok, országcsoportok közötti alapvető választóvonalak megtalálásában, a kultúrák szerepének, tartalmának értelmezésében, illetve az adott kultúra által támogatott vezetési modell azonosításában, megértésében. A fentiekben bemutatott főbb dimenziók, értékcsoporthoz mellett az egyes szerzők műveikben számos további kérdéskör mentén jellemzik részletesen a kultúrákat/országcsoportokat, illetőleg a vezetési modelleket. Hofstedénél pl. a társadalmi csoportok, család, iskola, munkahely, vállalatok, állam működése, eszmék, vallások a tipikusan tárgyalt témakörök minden dimenziójánál. Az egyes kutatások részletes leírásai tehát fontos információs bázist, valamint egy elemzési logikát, gondolati struktúrát tudnak nyújtani. Lényeges információkat adhatnak specifikus elemzésekhez is (pl. kínai-magyar értékstruktúrák

⁶⁴ Fu, P. P. et al 2007.

összehasonlítása) az eredeti kérdőívek, illetve a nyers vagy a feldolgozott adatok. (A feldolgozott adatok, így pl. az országonkénti dimenzióértékek gyakrabban publikusan is elérhetők, míg a nyers adatokhoz a kutatást végző tudományos közösségen keresztül lehet hozzáférni.)

Bár a különböző kutatások számos hasonlóságot jeleznek pl. a kínai kultúra kapcsán, de egy „letisztított” és végleges képhez nem lehet eljutni (bár ez minden valószínűség szerint a tudományterület sajátossága is), hiszen a kutatók részben eltérő fogalomkészlettel és kutatási modellel dolgoznak, másrészt néhol ellentmondó vagy megkérdőjelezhető megállapításokra jutnak (lásd pl. a bizonytalanságkerülés kapcsán korábban leírtakat). Valamint ezen nagymintás kutatások éppen átfogó jellegükből – illetve módszereikből is – adódóan kevésbé tudnak közel jutni egy-egy kultúra (helyi) részleteihez, legyen szó akár egyes társadalmi csoportok szemléletmódjának jobb megismeréséről (számomra a vállalatok működése, vezetése áll a fókuszban), akár olyan sajátosságokról, melyek nem univerzálisan, hanem csak az adott kultúrában (vagy egy szélesebb, de nem globális) kultúrkörben vannak jelen, illetőleg az egyének szintjén jelentkeznek.

A különféle kutatások különbözőképpen igyekeztek kezelni a felmerülő problémákat, kritikákat. A kvantitatív módszertanon belüli válasz lehet pl. a sorba rendezés kiváltása 5, 7, 9 stb. fokszámú skálákkal, a centrálás vagy a standardizálás alkalmazása a kérdőívek feldolgozásánál (kezelendő pl. a különböző kultúrák tipikus válaszadási sajátosságait). Szintén módszertani alapú válasz, de egyben immár nyitás más megközelítések felé, hogy pl. a GLOBE-kutatás vallotta: a nemzetközi, nagymintás, statisztikai alapokon nyugvó összehasonlító vizsgálatot helyi kvalitatív elemzésekkel kell kiegészíteni az egyes kultúrák jobb megértése, a statisztikai eredmények árnyalása érdekében.

Több kutatásnál kiemelten kezelték a nyelvek közötti eltérésekből fakadó nehézségeket, pl. a Schwartz vezette kutatásnál vagy a GLOBE esetében különböző kultúrkörből származó kutatók, több nyelven készítették a kérdőíveket, s nagy figyelmet fordítottak a végleges helyi változatok nyelvezetére. De belátható, hogy a leg gondosabb fordítással is csak részben lehet kezelni a különböző kultúrákban azonos/hasonló szavakhoz, fogalmakhoz kötődő eltérő viszonyulásokat, tartalmi elemeket.

A kínai kultúra vizsgálata kapcsán gyakorta felmerülő kérdés, hogy egy ilyen hatalmas kiterjedésű és komplexitású ország esetében mennyiben lehet helytálló egységes nemzeti kultúráról, s annak sajátosságairól beszélni (lásd az

erre vonatkozó utalást a 2. fejezetben). E kérdéskör részletes tárgyalása önmagában is bizonyosan kitenne több önálló tanulmányt, így itt csak néhány gondolatot érintenék. Egyrészt kutatásonként megvizsgálható, hogy foglalkoztak-e külön e kérdéskörrel, milyen tapasztalati adatok, szórás jellemezte a kínai mintát stb. Így pl. Schwartz fentiekben említett kultúraelemzésénél azt találták, hogy a különböző kínai tartományokból (Hebei, Guangzhou, Sanghaj) származó minták értékrendszerükben nagy hasonlóságot mutattak. A GLOBE kapcsán kitértem az önálló hongkongi minta kulturális és leadership sajátosságaira. (A hongkongi mintán belül közölték az iparági részletes adatokat, jelentős eltérést sem a követett, sem a vallott értékeknél nem lehetett kimutatni.)

Legalább ennyire fontos e kérdések kapcsán annak megválaszolása, hogy a kutatók személy szerint miként tekintenek a kultúrára: statikus vagy dinamikus szemléletben, hol húzzák meg a határokat, foglalkoznak-e szubkultúrákkal (pl. területi, nemzetiségi, szakmai tekintetben). Másrészt ez a kérdéskör globálisan is jelentős: felveti azt, hogy más országokon belül mennyiben egységes a kultúra – s helytálló-e az azokra kapott értékrendszeri leírás, illetve az így létrehozott összehasonlítás Kínával, valamint az országhatárokon átnyúló, összefüggő kulturális körök, régiók képzése. Harmadrészt értékelhető (lenne) a kínai társadalom kulturális egységessége, képe, s ennek változása – elindulva onnan, hogy a több ezer éves filozófiai, vallási gyökerek (pl. a konfucianizmus), az egységes államiság milyen alapvető és mély értékvalasztásokat rögzítettek a kínai társadalomban, de nem feledkezve meg az elmúlt évtizedek változásairól vagy a társadalmat tagoló főbb választóvonalakról. Továbbá – a történetiség okán idekötném – vizsgálandó az is, hogy a társadalmon belül a különböző életkori csoportok kulturális képe mennyiben egységes.

A következőkben olyan új, az előzőektől eltérő szemléletű és módszertanú alternatív kutatási irányzatokat mutatok be, melyek a fentiek kapcsán felvázolt kérdéseket, korlátokat képesek kezelni – miközben természetesen szintén sajátos (csak más jellegű) feltételek mentén és eszközöket használva működnek.

Gannon kulturális metaforái

A kulturális metaforák témakörét elsődlegesen Martin J. Gannon nevéhez kötik, aki több könyvben és egyéb publikációban mutatta be, miként ragadható meg, „ábrázolható” egy-egy nemzet vagy etnikai csoport kultúrája egy-egy metafora által, s ez miként segíti a kultúra megértését, illetőleg teszi lehetővé különböző

nemzeti kultúrák összevetését. De miként is kell ezt értenünk? „A cultural metaphor is any activity, phenomenon, or institution with which most members of a given culture identify cognitively or emotionally and through which it is possible to describe each national culture, such as the Japanese garden or India's Dance of Shiva. Ideally, the cultural metaphor is unique to a specific national culture.”⁶⁵

E téren mindenképpen megemlítendő George P. Lakoff munkássága. Mark Johnsonnal közös alapművében: *Metaphors We Live By* 1980-ban a metaforákról mint a mindennapi gondolkodás meghatározó fogalmi szerkezetéről írt. A metaforikus jellegű gondolkodást sokszor észre sem vesszük, életünkben annyira természetesekek ezek az összevont hasonlatok. Mégis, érdemes kiemelt figyelmet szentelni a metaforákra, hiszen különleges képességgel bírnak az információk és érzetek, érzelmek közvetítésében.

A gyakorlatban a kulturális metaforák képzésénél felhasználják a korábbi, ún. dimenzionális megközelítések eredményeit, kategóriáit, de emellett számos további kérdéskört vizsgálnak meg az adott kultúrába született vagy huzamosabb ideje ott élő közreműködők segítségével, így pl. (a teljesség igénye nélkül) vallás, nyelv/kommunikáció, szocializáció, családmódel, kis csoportos/közösségi viselkedés, életstílus, munkához való viszony, szabadidős tevékenységek, társadalmi viszonyok, státuszok, szokások, történelemfelfogás, politikai/oktatási stb. rendszer, humor, sport, étkezés.⁶⁶ A kultúra mélyreható vizsgálatával, újbóli és újbóli (közös) értelmezésével élettel teli, szemléletes, a mögöttes értékeket reprezentáló, az adott kultúrára jellemző, ugyanakkor kellően komplex, számos kérdéskör elemzésekor felhasználható metafora, illetve kulturális leírás elkészítésére törekednek a kutatók.

A kínai családi oltár mint kulturális metafora példaként szolgálhat a fentiek szemléltetésére. A metafora hangsúlyozza azt, hogy a kínai kultúrában nem lehet felülértékelni a család, illetőleg a rokonság, a származás jelentőségét. Összhangban a konfucianus tradícióval, a szülők és a korábbi ősök tisztelete kulcsfontosságú a kínai értékrendben. A családi oltárok három fő – átvittén a kínai kultúrára is értelmezhető – jellemzőjét emeli ki Gannon: kerek egész (a család egységének megtestesítője), harmónia, valamint folytonosság/folyamatosság (a változás és stabilitás egyidejűsége van jelen).⁶⁷ A hivatkozott könyvben

⁶⁵ NIELSEN-GANNON 2006: 5.

⁶⁶ GANNON-PILAI 2009: 11.

⁶⁷ GANNON-PILAI 2009: 323-338.

gazdag leírást kapunk a kínai társadalom szerkezetéről, működéséről, a követett értékekről, a jellemző szokásokról, viselkedési formákról. A hosszú távú szemlélet, a kapcsolatok – a guanxi – fontossága, a hitvilág, a változáshoz való viszony elvont fogalmai, tématerületei mellett a leírások többek között kitérnek a mindennapi családi élet tipikus eseményeinek magyarázatára, a kínai játékszenvedélyre vagy éppen az autóvezetési szokásokra. A családi jelleg többek között testet ölt abban, hogy a kínai családi vállalkozások szerte Délkelet-Ázsiában a gazdaság meghatározó szegmensét képviselik. (Az ún. Chinese Family Business leírását lásd részletesen Marosi Miklós *Japán, koreai és kínai menedzsment* c. könyvében és korábbi, távol-keleti menedzsmenttel foglalkozó munkáiban.)

Sajátosságként emelik ki a szerzők, hogy – szemben más nemzetekkel – a kínai metafora etnikai szinten értelmezhető, s ezáltal túlmutat a kínai államiság határain. A mögöttes kulturális jegyeket erőteljesen megőrzik, s mutatják pl. a délkelet-ázsiai diaszpóra kínai közösségei is. Sajátos abban a tekintetben is a kínai kultúra jellemzése, hogy már két kulturális metaforát is kidolgoztak hozzá a kutatók: a családi oltár mellett a másik a kínai nagy fal. Ennek kapcsán többek között a Kínát elválasztó látható és láthatatlan korlátokról, a nyugati szemlélők számára ellentmondásnak tűnő, de a kínai emberek fejében jól megférő értékekről, viselkedési mintákról (pl. tárgyalási szokásokról), további paradoxonokról, Kína hosszú, „kacsaringós” történelméről, a konfucianizmus és a taoizmus értékrendszerre gyakorolt hatásáról, a kínaiak háború- és békeértelmezéséről, a környező népekhez való viszonyáról értekeznek a szerzők.⁶⁹

A kínai kultúrára vonatkozó metaforákhoz hasonló leírás tartozik Gannon és Pillai könyvében más nemzetekhez is, pl. a thai királyság, a japán kert, a török kávéház, a brazil szamba, az orosz balett, a finn szauna, a német szimfónia vagy a francia bor – mint kulturális metaforák – által. A könyv sajátos országcsoportokat képezve mutatja be és rendezi nagyobb fejezetekbe a különböző kultúrákat. A csoportosítások alapját részben hofstedei dimenziók, részben tipikus kommunikációs sajátosságok adják.

A kulturális metaforák több szempontból: módszertani oldalról (interjúkba bevontak korlátozott köre, idegen nyelvű interjúk, helyi megfigyelés hiánya stb.), valamint egyes tartalmi kérdéseknél, belső ellentmondásoknál is kritika alá vonhatók. Azonban a kutatói triangulációs törekvés, a metaforák többéves

⁶⁹ GANNON-PILAI 2009: 379-387.

kierlelése, az eredmények több szempontú megalapozása, az alternatív metaforák „beengedése” a kutatási színtérre, s maga az izgalmas, újszerű megközelítés, kultúraírás, egyértelműen ezen irányzat erősségének tekinthető.⁶⁹

A kidolgozott kulturális metaforák érvényességéről, kérdőívek és standard statisztikai eljárások segítségével történő (vissza)teszteléséről szól Gannon és szerzőtársai 2006-os cikke.⁷⁰ A megalapozott, helytálló állítások, kulturális leírások elkészítése egy kvalitatív kutatásnál éppen olyan fontos, mint egy hagyományos, kvantitatív felmérésnél – csak talán még nehezebb feladatot jelent...

A kulturstandard módszertan

A kulturális metaforák egyértelműen kutatási alternatívát mutattak fel a korábbiakban felvázolt dimenzionális modellekhez képest. A nagymintás, statisztikai elemzések, összehasonlító kultúrakutatások helyett szintén más, de Gannonétól eltérő irányba indult el Alexander Thomas német ipar- és kultúrapszichológus, aki az ún. kulturstandard módszertant dolgozta ki. Jelen tanulmányban utolsó témakörként, de korántsem utolsósorban ezen irányzat rövid bemutatását adom.

A német „Kulturstandard” fogalomnak nincs még egyértelmű és végleges magyar megjelölése – a módszertan (hazai) újdonsága miatt. A kifejezés standard része norma értelemben használható, de a kulturális norma helyett megtartom (miként a módszertannal foglalkozó több kollégám is teszi) a kulturstandard kifejezést a továbbiakban is.

Thomas a kultúrát – kultúrpszichológiai forrásokra támaszkodva – a mindenkori társadalom által továbbhagyományozott orientációs rendszerként értelmezi, specifikus szimbólumokkal, befolyással az észlelésre, gondolkodásra, értékekre és cselekedetekre, cselekvési lehetőségekkel – és a helyes/lehetséges cselekvések körét kijelölő korlátokkal.⁷¹ Orientációs rendszerekre pedig azért „tartunk igényt” mindennapi életünkben, hiszen szeretnénk kiismerni magunkat világunkban, megérteni, kontrollálni, befolyásolni a bekövetkező eseményeket. Azonban azok, akik másutt szocializálódtak, más orientációs

⁶⁹ Átfogó értékelést ad erről az irányzatról is PRIMECZ 2006.

⁷⁰ GANNON et al 2006.

⁷¹ THOMAS 1999: 104.

rendszer követnek, így az interkulturális találkozások félreértéseket, konfliktusokat hozhatnak az érintett felek számára.

A gondolatmenetet folytatva kifejti, hogy amennyiben a kultúrát orientációs rendszerként fogjuk fel, akkor fontos feltenni és megválaszolni a kérdést: melyek az adott kultúra tipikus orientációs (ismertető)jegyei. A kultúrstandardok mérceként, fokmérőként, viszonyítási rendszerként és orientációs jellemzőként értelmezhetők: a kultúra azon központi sajátosságai, melyek az észlelés, a gondolkodás és cselekvés irányadóiként szolgálnak. Implicit elméletek, melyek internalizációs folyamat révén kerülnek átadásra. Segítenek eldönteni, hogy mely viselkedés számít normálisnak, tipikusnak, elfogadhatónak – vagy éppen elfogadhatatlannak. Vagyis egy központi, ideális esetet mutató normából és egy „toleranciasávból” állnak. A kultúrstandardok kultúránként változatos rendszereket alkotnak, lehetnek köztük központi (általános) vagy perifériális, illetve kontextusfüggő elemek is.⁷² De természetesen a tolerancia intervallumok is változhatnak országonként – különböző szigorral, szankciókkal járhatnak együtt.

A módszertan kiindulópontja az ún. kritikus események elemzése: a kutatók részben strukturált interjúkon gyűtenek példákat arra, hogy adott kultúrkörből származó, a másik (vizsgált) kultúrkörben hosszabb ideje élő és/vagy azzal aktív kontaktusban lévő személy (az interjúalany) milyen meglepő, furcsa, gyakorta konfliktusos, s ami a legfontosabb: saját tudása – orientációs rendszere – által meg nem magyarázható eseményeket, viselkedést tapasztalt.⁷³ Ezek a kritikus interkulturális interakciók segítenek majd rávilágítani a kultúrstandardokra, a mögöttes orientációs rendszerekre.

A kutatási módszertan főbb lépéseit – Thomas és további szakterületi szerzők alapján – az alábbiak szerint határozza meg Topcu 2005 (63–64):

- A minta kialakítása (adott nemzeti kultúra vizsgált szubkulturájának kijelölése)
- Narratív interjúk (kritikus események és ezek saját értelmezése)
- Az interjúk tartalomelemzése, előzetes kultúrstandardok megfogalmazása
- Külső értelmezések gyűjtése, szakértők, „tapasztalattal bírók” bevonása, véleményeztetés
- Vonatkozó irodalom áttekintése (szakmai információgyűjtés)

⁷² THOMAS 1999: 114–115.

⁷³ THOMAS 1999: 115.

– Kultúrstandardok megfogalmazása (előzetes kultúrstandardok véglegesítése)

Jól látható, hogy ez a kutatási irányzat bipoláris, adott nemzeti és azon belül adott szubkulturára fókuszáló interkulturális elemzéseket hoz létre: egy kultúrát egy másik kultúra szemszögéből vizsgál (pl. kínai menedzserek – magyar szemmel). Ez előnyökkel és korlátokkal is jár természetesen: egyrészt valóban részletes jellemzés készülhet el, mely a gyakorló szakemberek és a kutatók, oktatók számára egyaránt gazdag és releváns információs bázisként szolgálhat, alapja lehet későbbi interkulturális tréningeknek (pl. expatrióták számára). Sajátossága a relatív jelleg, a vizsgáló saját kulturális hátterének, kvázi etnocentrizmusának elismerése, mely egyrészt pozitív módszertani hozadékkal bír, ám korlátot is teremt, hiszen adott – kutatói – kultúrkörhöz köti a viszonyulást, a feltárt kultúrstandardokat, az eredmények globálisan nem vihetők tovább/át.

Ezen irányzat egy viszonylag újnak tekinthető, fejlődésben lévő terület a kultúrakutatáson belül, főként német nyelvű publikációs bázissal (mely némileg szintén korlátot jelenthetett a bekapcsolódni képes és szándékozó kutatói kör viszonylatában). Módszereinek részletei még bizonyos pontokon mozgásban vannak, kérdéses pl. a tükkutatások végzésének szükségessége/lehetősége vagy a pozitivistá vs. interpretatív kutatói szemlélet alkalmazása a kultúrstandardok meghatározásánál.⁷⁴ És természetesen a kultúrstandard módszertantól nem várhatóak el olyan igazolási, megerősítési, hipotéziskezelési stb. eljárások vagy széles körű kultúratisztázási elemzések, mint amit a korábban bemutatott nagymintás statisztikai elemzésekre épülő kultúrakutatások alkalmaznak.⁷⁵

Bár a módszertan üzenete az, hogy nem emelhetők át más ország kutatóinak eredményei, röviden jelezném, hogy pl. osztrák nézőpontból a kínai kultúra kapcsán a központi kultúrstandardként a harmónia igényét, az arc fontosságát, a kollektívizmust, a kapcsolatorientációt (a guanxi jelentőségét), a kölcsönösséget, a hierarchiatudatosságot és a szerénység/visszafogottság erényét azonosították. További – periférikus – kultúrstandardokat pl. az üdvözlési rituálék kapcsán írtak le.⁷⁶

⁷⁴ Lásd erről részletesen TOPCU 2005: 77–78.

⁷⁵ PRIMECZ 2006: 12.

⁷⁶ HWONG 2001.

Jól látható, hogy a kultúrstandardok – eltérően a korábbi, értékközpontú kutatásoktól – a cselekvésekre, a viselkedésre, a különböző kultúrákhoz tartozók közötti interakciókra koncentrálnak. Ezáltal egy dinamikusabb szemléletben ragadják meg a vizsgált kultúra sajátosságait. A feltárt kultúrstandardok, s az ezekből lezűrhető ajánlások általános kérdéskörökben, mint pl. a kínai társadalom működése, a családon/közösségen belüli szerepek értelmezése, a gazdasági kapcsolatok kiépítése ugyanúgy hasznosak lehetnek, mint konkrét esetekben, pl. a köszöntések vagy a tárgyalások ültetési rendje kapcsán.

Ezen módszertan előnyei közé tartozik többek között, hogy

1. általa fókuszáltan és a kutatói helyzetet egyértelműen kezelő módon válnak kulturálisan megragadhatóvá, vizsgálhatóvá a kínai menedzsment sajátosságai;
2. alapul szolgálhat magyar–kínai interkulturális kapcsolatok, együttműködések fejlesztéséhez;
3. lehetővé teszi a kínai – és a vele találkozó magyar – kultúrán belül egy jól meghatározott szegmens, illetve téma terület (pl. nagyvállalati menedzsment) vizsgálatát, és az így feltárt kulturális aspektusok minden bizonnyal specifikusabbak, nagyobb relevanciával bíróak, mint egy általános, nem fókuszált kutatás esetében.

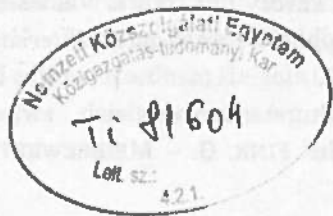
Felhasznált irodalom:

- ADLER, N. J. – DOKTOR, R. – REDDING, G. S.: „From the Atlantic to the Pacific Century: Cross-Cultural Management Reviewed.” In: *Journal of Management*. Vol. 12, No 2, 1986. 295-318.
- ADLER, N. J. – JELINEK, M.: „Is 'Organization Culture' Culture Bound?” In: *Human Resource Management*. Vol 25, No 1, 1986. 73-90.
- ADLER, N. J.: „A Typology of Management Studies Involving Culture.” In: *Journal of International Business Studies*. Fall 1983, 14, 1983b. 29-47.
- ADLER, N. J.: „Cross-Cultural Management: Issues to be Faced.” In: *International Studies of Management and Organization*. Vol XIII, No 1-2, 1983a. 4-45.
- ALVESSON, M. – DEETZ, S.: „Critical Theory and Postmodernism Approaches to Organizational Studies.” In: CLEGG, S. – HARDY, C. – NORD, W. R. (eds): *Handbook of Organization Studies*. London: Sage Publications, 1996. 191-217.

- ASHKANASY, N. M.: „Leadership in the Asian Century: Lessons from GLOBE.” In: *International Journal of Organisational Behaviour*. Vol 5, Issue 3, 2002. 150-163.
- BAKACSI, GY.: „Kultúra és gazda(g)ság – a gazdasági fejlődés és fejlettség és a GLOBE kultúráváltóinak összefüggései.” In: *Vezetéstudomány*. Különszám, XXXVIII. évf., 2006. 35-45.
- BARNEY, J. B. – ZHANG, S.: „The Future of Chinese Management Research: A Theory of Chinese Management versus A Chinese Theory of Management.” In: *Management and Organization Review*. Vol 5, Issue 1, 2009. 15-28.
- BENEDICT, R. – MORI, S.: *Krizantém és kard – A japán kultúra újrafelfedezése*. Budapest: Nyitott Könyvműhely Kiadó, 2009.
- BENEDICT, R.: *Patterns of Culture*. New York: Houghton Mifflin, 1934.
- BERRY, J. W. – POORTINGA, Y. H. – SEGALL, M. H. – DASEN, P. R.: *Cross-Cultural Psychology – Research and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press, second edition, 2002.
- BOKOR, A.: *Szervezeti kultúra és tudásintegráció: A termékfejlesztés problémája*. (PhD értekezés.) Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, 2000.
- BURRELL, G. – MORGAN G.: *Sociological Paradigms and Organisational Analysis*. London: Heinemann, 1979.
- CHILD, J. – KIESER, A.: „Organizational and Managerial Roles in British and West German Companies: An Examination of the Culture-Free Thesis.” In: LAMMERS, C. J. – HICKSON, D. J.: *Organizations Alike and Unlike*. London: Routledge and Kegan Paul, 1979.
- CHILD, J. – WARNER, M.: „Culture and Management in China.” In: Warner, M. (ed): *Culture and Management in Asia*. London: Routledge Curzon, 2003.
- CHILD, J.: „Context, Comparison, and Methodology in Chinese Management Research.” In: *Management and Organization Review*. Vol 5, Issue 1, 2009. 57-73.
- CHILD, J.: „Culture, Contingency and Capitalism in the Cross-National Study of Organizations.” In: *Research in Organizational Behaviour*. Vol 3, Issue 1, 1981. 303-356.
- CHOW, I. H.: „Culture and Leadership in Hong Kong.” In: CHHOKAR, J. S. – BRODBECK, F. C. – HOUSE, R. J. (eds): *Culture and Leadership Across*

- the World: The GLOBE Book of In-Depth Studies of 25 Societies*. First edition. Mahaw, NJ, London: 2007. 909-946.
- DOBÁK, M. – ANTAL, ZS.: *Vezetés és szervezés*. (Alap- és mesterszakos tankönyv.) Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest: Aula Kiadó, 2010.
- FANG, T.: „A Critique of Hofstede's Fifth National Culture Dimension.” In: *International Journal of Cross Cultural Management*, Vol 3, No 3, 2003. 347-368.
- FARKAS, Z.: *A szociológiai és az intézményes szemléletmód – Társadalomelmélet 1*. Miskolc: Miskolci Egyetem, 2006.
- FU, P. P. – WU, R. – YANG, Y.: „Chinese Culture and Leadership.” CHHOKAR, J. S. – BRODBECK, F. C. – HOUSE, R. J. (eds): *Culture and Leadership Across the World: The GLOBE Book of In-Depth Studies of 25 Societies*. First edition. Mahaw, NJ, London: 2007. 877-908.
- GANNON, M. J. – LOCKE, E. A. – GUPTA, A. – AUDIA, P. – KRISTOF-BROWN, A. L.: „Cultural Metaphors as Frames of Reference for Nations – A Six-Country Study.” In: *International Studies of Management & Organization*, Vol 35, No 4, Winter 2005-6, 2006. 37-47.
- GANNON, M. J. – NEWMAN, K. L.: *The Blackwell Handbook of Cross-Cultural Management*. First edition. Oxford, Malden: Wiley-Blackwell, 2001.
- GANNON, M. J. – PILAI, R. K.: *Understanding Global Cultures: Metaphorical Journeys Through 29 Nations, Clusters of Nations, Continents, and Diversity*. Fourth edition. London: Sage Publications, 2009.
- HERSKOVITS, M. J.: *Man and His Works: The Science of Cultural Anthropology*. New York: Knopf, 1948.
- HOFSTEDE, G. – HOFSTEDE, G. J.: *Kultúrák és szervezetek – Az elme szoftvere (Az interkulturális együttműködés és szerepe a túlélésben)*. Pécs: VHE Kft., 2005.
- HOUSE, R. – JAVIDAN, M. – DORFMAN, P.: „Project GLOBE: An Introduction.” In: *Applied Psychology: An International Review*, 50 (4), 2001. 489-505.
- HOUSE, R. – JAVIDAN, M. – HANGES, P. – DORFMAN, P.: „Understanding Cultures and Implicit Leadership Theories Across the Globe: An Introduction to Project GLOBE.” In: *Journal of World Business*, Vol. 37, 2002. 3-10.
- JAHODA, K.: „History of Cross-Cultural and Cultural Psychology.” In: BERRY, J. W. – POORTINGA, Y. H. – PANDAY, J. (eds): *Handbook of Cross-Cultural Psychology*. Second edition. Needham Heights (MA): Allyn and Bacon, 1997. 1-42.
- KLUCKHOHN, F. R. – STRODTBECK, F. L.: *Variations in Value Orientations*. Evanston (IL): Row, Peterson, 1961.
- KUHN, T.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1984.
- LAKOFF, G. P. – JOHNSON, M.: *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- LEUNG, K. – BOND, M. H.: „Introduction.” In: LEUNG, K. – BOND, M. H. (eds): *Psychological Aspects of Social Axioms – Understanding Global Belief Systems*. New York: Springer Science+Business Media, 2009. 1-9.
- LEUNG, K.: „Foreword.” CHHOKAR, J. S. – BRODBECK, F. C. – HOUSE, R. J. (eds): *Culture and Leadership Across the World: The GLOBE Book of In-Depth Studies of 25 Societies*. First edition. Mahaw, NJ, London: 2007. xiii-xvi.
- LI, J. T. – TSUI, A. S. – WELDON, E.: *Management and Organizations in the Chinese Context*. London: Macmillan Press, 2000.
- MAROSI, M.: *Japán, koreai és kínai menedzsment*. Budapest: Aula Kiadó, 2003.
- NGUYEN LUU, L. A.: „Lehet-e összehasonlító a pszichológia, ha kulturális.” In: NGUYEN LUU, L. A. – FÜLÖP, M. (eds): *Kultúra és pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006. 15-53.
- NIELSEN, C. S. – GANNON, M. J.: „Cultural Metaphors, Paradoxes, and Cross-Cultural Dimensions.” In: *International Studies of Management & Organization*. Vol 35, No 4, 2006. 4-7.
- PRIMECZ, H.: „Étikus és émikus kultúrakutatások.” In: *Vezetéstudomány*. Különszám, XXXVIII. évf., 2006. 4-13
- PRÓNAI, CS.: „Mi a kulturális antropológia?” In: PRÓNAI, CS.: *Cigánykutatás és kulturális antropológia*. Budapest, Kaposvár: ELTE/CsVMTKF, 1995. 15-54.
- ROKEACH, M.: *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press, 1973.
- SCHEIN, E. H.: *Organizational culture and leadership*. San Francisco: Jossey-Bass, 1985.
- SCHLEVOGT, K. A.: *The Art of Chinese Management – Theory, Evidence and Applications*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- SCHWARTZ, S. H.: „A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work.” In: *Applied Psychology: An International Review*, Vol 48, Issue 1, 1999. 23-47.
- HWONG, S-W.: „Kulturstandardvergleich zwischen Österreichern und Chinesen.” In: FINK, G. – MEIEREWERT, S. (eds): *Interkulturelles*

- Management: Österreichische Perspektiven* (Europainstitut Wirtschaftsuniversität Wien Schriftenreihe Europainstitut Wirtschaftsuniversität Wien Publication Series). Wien: Springer Vienna, 2001. 201-217.
- THOMAS, A.: „Kultur als Orientierungssystem und Kulturstandards als Bauteile.“ In: *IMIS-Beiträge*. (Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien.) Universität Osnabrück, 1999.
- TOPCU, K.: *A kulturstandard kutatás elmélete és gyakorlata magyar-osztrák menedzser-interakciókban: Egy magyar szempontú elemzés.* (PhD-értekezés.) Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, 2005.
- TROMPENAARS, F. – HAMPDEN-TURNER, C.: *Riding the Waves of Culture. Understanding Cultural Diversity in Business.* Second edition. London: Nicolas Brealey Publishing, 1998.
- TROMPENAARS, F. – VOERMAN, E.: *Servant-leadership Across Cultures – Harnessing the Strength of the World Most Powerful Leadership Philosophy.* First edition. Oxford: Infinite Ideas, 2009.
- TROMPENAARS, F. – WOOLLAMS, P.: *Business across cultures.* Chichester: Capstone Publishing, 2003.
- TROMPENAARS, F.: *The Quest For a New Paradigm of International Leadership – Opening Lecture of Professor Fons Trompenaars, Holder of the Professorship Van Rossum.* 11th of December 2002, <http://www.thtconsulting.com/Articles/The%20Quest%20for%20a%20New%20Paradigm%20of%20International%20Leadership.pdf>, 2002.
- TSUI, A. S.: „Contextualization in Chinese Management Research.“ In: *Management and Organization Review*, Vol 2, Issue 1, 2006. 1-13.
- YIN, L. C.: „Do Traditional Values Still Exist in Modern Chinese Societies? – The Case of Singapore and China.“ In: *Asia Europe Journal*, 1, 2003. 43-59.

a
2000-

TK

ISBN 978-963-503-484-0

9 789635 034840

Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és
Társadalomkutató Központ

Projekt azonosító: TÁMOP 4.2.2/B-10/1-2010-0023

Nemzeti Fejlesztési Ösztönzés
www.ufszekonyitarsv.gov.hu
06 40 430 430

MAGYARORSZÁG MEGÚJUL

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai
Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.